

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK HALK ANLATILARINDA ÖDÜL VE CEZA

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

HAZIRLAYAN
Ferhat ÖZMEN

ELAZIĞ–2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK HALK ANLATILARINDA ÖDÜL VE CEZA

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

HAZIRLAYAN
Ferhat ÖZMEN

Jürimiz, 05.08.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK
2. Prof. Dr. Hatice İÇEL
3. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK (Danışman)
4. Doç. Dr. Yılmaz İrmak
5. Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÇETİNDAG SÜME

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Türk Halk Anlatılarında Ödül ve Ceza****Ferhat ÖZMEN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Halk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ – 2019, Sayfa: XV+311**

Ödül ve ceza, bireyin belli bir davranışı yapmasını sağlamak için bir insan tarafından kasıtlı olarak verilen uyarıcılardır. Bu uyarıcılar vasıtasıyla canlıya istenilen duygu ve davranışlar öğretilir, istenilmeyenler de engellenir.

Türk Halk Anlatılarında Ödül ve Ceza adlı çalışmada halk anlatılarında yer alan ödüller ve cezalar tasnif edilmiş, bu kavramların davranış odaklı analizi yapılmıştır. Bununla birlikte ödül ve ceza türlerine işlevsel açıdan yaklaşılmış, bunların anlatılardaki fonksiyonları üzerinde durulmuştur.

Tezde multi-disipliner çalışma eşliğinde, psikoloji, felsefe ve psikanaliz gibi farklı disiplinlerin verileri kullanılarak ödül ve ceza yorumlamıştır. Bu yorumlar sayesinde ödül ve cezanın anlatılardaki rolü tek boyutta değil, yatay ve dikey olmak üzere iki boyutta incelenmiştir. Dikey boyutta, anlatılardaki ödül ve cezanın tarihsel, felsefî ve psikolojik derinliğine inilmiştir; yatay boyutta ise ödül ve cezanın görünür düzlemdeki sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu boyut daha çok fiziksel, sosyal ve ekonomik unsurlardan oluşur. Dikey boyuttaki incelemede arketipsel ve ontolojik bir çözümleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Anlatıları, Ödül, Ceza, İşlevsel Kuram

ABSTRACT

Doctorate Thesis

Reward and Punishment in Turkish Folk Narratives

Ferhat ÖZMEN

University of Fırat

Institute of Social Science

Department of Turkish Language and Literature

Elazığ – 2019, Page: XV+311

Reward and punishment are stimulators intentionally given by a person to ensure that the individual makes a certain behavior. Using the stimulators the desirable emotion and behavior are taught and the undesirable behavior is blocked.

In this study, entitled Reward and Punishment in Turkish Folk Narratives, reward and punishments in folk narratives are classified. The concept is analysed from behavioral point of view. In addition to this, types of reward and punishment are approached from functional point of view and their functions in narratives are emphasized.

In this thesis, multi-disciplinary studies are conducted and interpreted by using data from different disciplines such as psychology, philosophy and psychoanalysis. Due to these commentaries, the role of reward and punishment in narratives isn't examined in one dimension but in two dimensions as horizontal and vertical. In the vertical dimension, the historical, philosophical and psychological depths of the reward and punishment in the narratives are explored. In the horizontal dimension, the consequences of the reward and punishment in the visible plane are emphasized. This dimension consists mostly of physical, social and economic elements. Archetypal and ontological analysis is performed in our vertical examination.

Key Words: Folk narratives, Reward, Punishment, Functional Theory

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
RESİMLER LİSTESİ.....	XI
ÖN SÖZ	XII
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1
I. ÖDÜL, CEZA, GERİBİLDİRİM VE YAPTIRIM HAKKINDA GENEL BİLGİLER	
I.1. Ödül Kavramı	6
I.2. Ceza Kavramı	12
I.3. Geri Bildirim ve Yaptırım.....	22
I.4. Davranış Biçimlendirme İncelikleri	25
I.4.1. Tutarlılık	26
I.4.2. Premack İlkesi (Anneanne Kuralı)	27
I.4.3. Simgesel Ödül	28
I.5. Kutsal Kitaplarda Ödül ve Ceza	29
II. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GEÇMİŞTEN BUGÜNE ÖDÜL VE CEZA YÖNTEMLERİ	
II.1. Geçmişten Bugüne Ödüllendirme Yöntemleri	30
II.2. Geçmişten Bugüne Cezalandırma Yöntemleri	35
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. TÜRK HALK ANLATILARINDA ÖDÜL	51
1.1. Mitlerde Ödül.....	51
1.1.1. Ödüllendirme Çeşitleri.....	51
1.1.1.1. İlahi Ödüller	52
1.1.1.1.1. Psişik Ödüller: Uçma İktidarı ve Bilme Kudreti /Cüzi İrade.....	52
1.1.1.1.2. Kaostan Kozmosa Çıkış Ödülleri/İhsanları: Kültür Kahramanları	56
1.2. Destanlarda Ödül	58
1.2.1. Ödüllendirme Çeşitleri.....	59
1.2.1.1. Ad Vererek Ödüllendirme	60
1.2.1.2. Evlilik ile Ödüllendirme	61

1.2.1.3. Kut/Taht Vererek Ödüllendirme	63
1.2.1.4. Keramet ve Sihirle Ödüllendirme	65
1.2.1.5. Tedavi ile Ödüllendirme	66
1.2.1.6. Toy Düzenleyerek Ödüllendirme.....	68
1.2.1.7. Kurtarma ile Ödüllendirme	69
1.2.1.8. Mitik/Sembolik Ödüller	70
1.2.1.8.1. Kurt	70
1.2.1.8.2. At	74
1.2.1.8.3. Yüce Birey (Bilge) Arketipi	78
1.2.1.8.4. Dağ ve Mağara	80
1.2.1.8.5. Ağaç	83
1.2.2. Ödüllendirilen Davranışlar	86
1.2.2.1. Korkusuzluk/Cesaret/Kahramanlık	86
1.2.2.2. Kutsala Saygı	87
1.2.2.3. Anne Babaya Saygı.....	88
1.2.2.4. Akıllılık (Beceriklilik)	90
1.2.2.5. İyilik ve Doğruluk.....	91
1.2.2.6. Affetmek	93
1.3. Masallarda Ödüllendirme/Pekiştirme	95
1.3.1. Masallarda Birincil Ödüllendirme/Pekiştirme	95
1.3.1.1. Mutluluk Kızıl Elması: Evlenerek/Evlendirilerek Ödüllendirme (Murat Alıp Murat Verme)	96
1.3.1.2. Affetme ile Ödüllendirme	99
1.3.1.3. Yeniden Dirilme ile Ödüllendirme	101
1.3.1.4. Tedavi ile Ödüllendirme	102
1.3.1.5. Yiyecek ile Ödüllendirme	103
1.3.1.6. Konuk Ederek Ödüllendirme	103
1.3.1.7. Güzelleştirerek/Gençleştirerek Ödüllendirme	104
1.3.2. Masallarda İkincil Ödüllendirme/Pekiştirme	105
1.3.2.1. Padişahlık, Vezirlik ve Valilik Vererek Ödüllendirme.....	105
1.3.2.2. İlahi Ödüller	109
1.3.2.3. Mucizevî veya Sihirli Ödüller.....	110
1.3.2.4. Zor Durumdan Kurtararak Ödüllendirme	113
1.3.2.5. Hediye Vererek Ödüllendirme	115

1.3.2.6. Altın ve Mücevherle Ödüllendirme	118
1.3.2.7. Hayvanların Dilinden Anlama ile Ödüllendirme.....	119
1.4. Halk Hikâyelerinde Ödül	120
1.4.1. Ödüllendirme Çeşitleri.....	121
1.4.1.1. Maaş/Altın Vererek Ödüllendirme	121
1.4.1.2. Kıymetli Elbise (Kaftan, cübbe, kürk vb.) Vererek Ödüllendirme.....	123
1.4.1.3. Evlendirerek Ödüllendirme.....	123
1.4.1.4. Hayvan (at, koyun, koç, deve vb.) Vererek Ödüllendirme	124
1.4.1.5. İmrahor Yaparak Ödüllendirme	124
1.5. Efsanelerde Ödül.....	125
1.5.1. Ödüllendirme Çeşitleri.....	125
1.5.1.1. Şekil Değiştirerek/Dönüştürerek Ödüllendirme	126
1.5.1.1.1. Taş Kesilerek Ödüllendirme	126
1.5.1.1.2. Bitkiye Dönüşerek Ödüllendirme	127
1.5.1.1.3. Hayvana Dönüşerek Ödüllendirme.....	127
1.5.1.2. Krallık/Vezirlik/Baş Hizmetkârlık Vererek Ödüllendirme.....	128
1.5.1.3. Zengin Ederek Ödüllendirme.....	129
1.5.1.4. Evlendirerek Ödüllendirme.....	130
1.5.1.5. Onurlandırarak Ödüllendirme.....	131
1.5.1.6. Bereket Vererek Ödüllendirme	131
1.5.1.7. Tedavi Ederek Ödüllendirme	133
1.6. Fıkralarda Ödül	133
1.6.1. Ödüllendirme Çeşitleri.....	134
1.6.1.1. Yiyecek Vererek Ödüllendirme	134
1.6.1.2. Para Vererek Ödüllendirme	135
1.6.1.3. Affederek Ödüllendirme	136

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK HALK ANLATILARINDA CEZA.....	138
2.1. Mitlerde Ceza.....	138
2.1.1. Cezalandırma Çeşitleri.....	138
2.1.1.1. Boğulma ve Sürgün Cezası.....	139
2.1.1.2. Kozmostan Kaosa Düşüş: Kozmik Bilgiden Uzaklaşma ve Doğum Cezası.....	142
2.2. Destanlarda Ceza	147

2.2.1. Cezalandırma Çeşitleri.....	147
2.2.1.1. Beddua İle Cezalandırma.....	147
2.2.1.2. Mitik Bir Diyet Ödeme: İntihar Ederek Cezalandırma.....	149
2.2.1.3. Zalim Uygulamalarla Cezalandırma.....	151
2.2.1.3.1. Edimsel Belleğin İmhası: Mankurtlaştırma.....	154
2.2.1.3.2. Ayağına Taş Bağlayarak Denize Atma.....	155
2.2.1.3.3. Gözlerini Oyararak Cezalandırma.....	156
2.2.1.3.4. Derisini Yüzerek Cezalandırma.....	158
2.2.1.3.5. Ateşe Atarak Cezalandırma.....	159
2.2.1.4. İntikam Alarak Cezalandırma.....	159
2.2.1.5. Sihir ve Büyü ile Cezalandırma.....	160
2.2.2. Cezalandırılan İşler.....	161
2.2.2.1. Devlete Başkaldırma Sonucu Cezalandırma.....	161
2.2.2.2. Kutsala ve Törelere Saygısızlık Sonucu Cezalandırma.....	163
2.2.2.3. Nankörlük Sonucu Cezalandırma.....	165
2.2.2.4. Casusluk Sonucu Cezalandırma.....	166
2.2.2.5. Kibir/Gurur Sonucu Cezalandırma.....	167
2.2.2.6. Çocuksuzluk (Kısırlık) Sonucu Cezalandırma.....	168
2.2.2.7. İtaatsizlik Sonucu Cezalandırma.....	170
2.2.2.8. İyi Niyetin Suistimal Edilmesi Sonucu Cezalandırma.....	171
2.2.2.9. Bencillik/Konformizm Sonucu Cezalandırma.....	174
2.3. Masalarda Ceza.....	179
2.3.1. Cezalandırma Çeşitleri.....	179
2.3.1.1. Öldürerek Cezalandırma.....	179
2.3.1.1.1. Diri Diri Yakarak Cezalandırma.....	180
2.3.1.1.2. Kafasını Keserek Cezalandırma.....	181
2.3.1.1.3. İdam ile Cezalandırma.....	184
2.3.1.1.4. Suya (Çay, Dere, Kuyu, Göl, Irmak, Deniz) Atarak Cezalandırma.....	186
2.3.1.1.5. İlahi Gazap ile Cezalandırma.....	187
2.3.1.1.6. Tabanca ile Öldürerek Cezalandırma.....	187
2.3.1.1.7. Uçurumdan Atarak Cezalandırma.....	188
2.3.1.1.8. İntihar ile Cezalandırma.....	188
2.3.1.1.9. Yırtıcı Hayvanlar Vasıtasıyla Öldürerek Cezalandırma.....	190

2.3.1.1.10. 40 Katır 40 Satır Seçimi ile Cezalandırma	191
2.3.1.1.11. Recim Usulü İle Cezalandırma	195
2.3.1.2. İşkence ile Cezalandırma	198
2.3.1.2.1. Dayakla Cezalandırma	198
2.3.1.2.2. Gözlerini Oyarak Cezalandırma	202
2.3.1.2.3. Derisini Yüzerek Cezalandırma	203
2.3.1.2.4. Diri Diri Bir Uzu Keserek Cezalandırma	203
2.3.1.2.5. Demir Asa Demir Çarık ile Dolaşarak Cezalandırma	205
2.3.1.3. Yoksun Bırakma	207
2.3.1.3.1. Sihir ile Yoksun Bırakma	208
2.3.1.3.1.1. Hayvan Şekline Dönüştürme	208
2.3.1.3.1.2. Taşa Çevirme/Taş Kesilme ile Cezalandırma	209
2.3.1.3.2. Boşayarak/Boşanarak Yoksun Bırakma	211
2.3.1.3.3. Evlatlıktan Reddederek Yoksun Bırakma	213
2.3.1.3.4. Özgürlükten Alıkoyarak Yoksun Bırakma	213
2.3.1.3.4.1. Zindan-Mahzen-Mağaraya Atarak/Hapsederek Yoksun Bırakma	214
2.3.1.3.4.2. Sandığa/Sepete Atarak Yoksun Bırakma	214
2.3.1.3.4.3. Tuvalet Atarak Yoksun Bırakma	216
2.3.1.3.4.4. Hazineye Atarak Yoksun Bırakma	216
2.3.1.3.4.5. Yerin Dibine Göndererek Yoksun Bırakma	217
2.3.1.3.4.6. Kuyuya Atarak Yoksun Bırakma	217
2.3.1.3.4.7. Odaya Kapatarak Yoksun Bırakma	218
2.3.1.4. Kınama	219
2.3.1.5. Terk Ederek Cezalandırma	222
2.3.1.6. Onuru Kırılarak Cezalandırma	224
2.3.1.7. Diğer Cezalandırma Şekilleri	225
2.3.1.7.1. Beddua Ederek Cezalandırma	225
2.3.1.7.2. İlâhi Cezalandırma	227
2.3.1.7.3. Kan Emerek, Yamyamlık Yaparak Cezalandırma	228
2.4. Halk Hikâyelerinde Ceza	229
2.4.1. Cezalandırma Çeşitleri	229
2.4.1.1. Kopuzu/Sazı Alarak Cezalandırma	230
2.4.1.2. Sürgün Ederek Cezalandırma	231

2.4.1.3. Gülmeyi Yasaklayarak Cezalandırma	231
2.4.1.4. Bir Yere Terk Ederek/Kapatarak Cezalandırma	232
2.4.1.4.1. Zindan/Mahzen/Mağaraya Atarak Cezalandırma	232
2.4.1.4.2. Kuyuya/Göle/Denize/Sandığa Atarak Cezalandırma	233
2.4.1.4.3. Ahıra/Dama Atarak Cezalandırma.....	234
2.4.1.5. Dayak Atarak Cezalandırma	235
2.4.1.6. Öldürerek Cezalandırma	235
2.4.1.7. Psişik Bir Ceza: Aşk Acısı.....	238
2.4.1.8. Diğer Cezalandırma Şekilleri.....	238
2.4.1.8.1. Toplumsal Baskı/Dışlama.....	238
2.4.1.8.2. Köle Olarak Satılma.....	239
2.4.1.8.3. Toplumsal Felaket.....	240
2.4.1.8.4. Psikolojik İşkence	241
2.5. Efsanelerde Ceza.....	241
2.5.1. Cezalandırma Çeşitleri.....	242
2.5.1.1. Şekil Değiştirerek/Dönüştürerek Cezalandırma	242
2.5.1.1.1. Taşa Dönüştürerek/Taş Kesilerek Cezalandırma.....	242
2.5.1.1.2. Hayvana Dönüştürerek Cezalandırma	245
2.5.1.1.3. Denize, Göle Dönüştürerek Cezalandırma	247
2.5.1.1.4. Dağa, Tepeye Dönüştürerek Cezalandırma	248
2.5.1.1.5. Bitkiye Dönüştürerek Cezalandırma.....	249
2.5.1.1.6. Uzay Cisimlerine Dönüştürerek Cezalandırma	250
2.5.1.2. Öldürerek Cezalandırma	250
2.5.1.3. Sürgün Ederek Cezalandırma	252
2.5.1.4. Sakat/Hasta Ederek Cezalandırma	252
2.5.1.5. Tükürerek/Aşağalayarak Cezalandırma.....	256
2.5.1.6. Dayak Atarak Cezalandırma	256
2.5.1.7. Dağa/Ormana/Tepeye Terk Ederek Cezalandırma	256
2.5.1.8. Yaşam Alanı Yok Edilerek Cezalandırma.....	257
2.5.1.9. Çürük Yumurta Atarak Cezalandırma	258
2.5.1.10. Süründürerek Cezalandırma	258
2.6. Fıkralarda Ceza	259
2.6.1. Cezalandırma Çeşitleri.....	260
2.6.1.1. Dayak Atarak/İşkence Ederek Cezalandırma	260

2.6.1.2. Alay Ederek/Küçük Düşürerek Cezalandırma.....	263
2.6.1.3. Küserek/Konuşmayarak Cezalandırma.....	266
2.6.1.4. Sakat Bırakarak Cezalandırma.....	266
2.6.1.5. Gülererek/Güldürerek Cezalandırma	267
2.6.1.6. Kötü/Argo İfadeler Kullanarak Cezalandırma.....	268
2.6.1.7. Taşlayarak Cezalandırma.....	269
2.6.1.8. İlahi Ceza Verilerek Cezalandırma.....	269

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İŞLEVSEL HALK BİLİMİ YÖNTEMİ BAĞLAMINDA ÖDÜL VE CEZA .. 271

3.1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi	272
3.2. Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme İşlevi.....	273
3.2.1. Halk Anlatılarında Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ödül ve Ceza	274
3.3. Eğitim ve Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılarak Eğitilmesi İşlevi	277
3.3.1. Arketipsel Sembolizm Bağlamında Ödül ve Ceza	281
3.3.1.1. Aşama Arketipi- Ödül İlişkisi.....	282
3.3.1.2. Gölge Arketipi- Ceza İlişkisi	283
3.3.1.3. Düşüş/Mahrumiyet/Hapis Cezasının Arketipsel Örüntüsü: Balinanın Karnı	284
3.4. Toplumsal ve Kişiler Baskılardan Kurtulmak İçin Kaçıp kurtulma Mekanizması.....	285
3.5. Protesto İşlevi	286

SONUÇ 288

KAYNAKÇA..... 291

EKLER 305

Ek 1. Orijinallik Raporu.....	305
Ek 2: Anadolu Masallarının Modern Tasnife Göre Suç ve Ceza Tipolojisi	306
Ek 3. Grafikler ve Tablolar	310

ÖZ GEÇMİŞ 311

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Şiddetin Trans-jenerasyon Olduğunu Açıklayan Bir Resim	14
Resim 2. Horoz/Koraz Telleme Geleneği ile İlgili Bir Örnek	116
Resim 3. Mankurtlaştırma	155
Resim 4. Örnek Bir Recm Cezası.....	195
Resim 5. Çengele Asma Cezası.....	251

ÖN SÖZ

Türk halk edebiyatı ürünleri içinde anlatı (narratif) esasına dayanan türler insanlığın ilkokulu gibidir. Her birey içinde büyüdüğü çevreden masallar, efsaneler, halk hikâyeleri ve fıkralar dinlemiştir. Adı geçen türlerin çocukların pedagojik eğitimine yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. İstendik değerlerin ödül, karşıt değerlerin de ceza sebebi olacağını açıklayan anlatılarda birey eğitilmek istenir. Çeşitli türde verilen ödül ve cezalar ile iletilen mesajlar insanı değiştiren, dönüştüren, hayata hazırlayan ve insanî olarak davranış kodlarını açıklayan özellikler içerir. Kutsala saygılı olmak, kahramanlık göstermek, yalan söylememek, zor durumda olana yardım etmek, verdiği sözden dönmek gibi ülkü değerler, anlatıların insanlığa sunduğu olumlu davranış kodlarıdır.

Anlatıların derin dünyası sayesinde toplumun ödül ve ceza politikası belirlenir ve o toplumun millî hukuk telakkisi ortaya çıkarılır. Anlatılarda millî hukuka uygun davranışta bulunanlar ödül, aksi davranışta bulunanlar ise ceza ile karşılaşacağı mesajı verilir. Bu mesajlar sayesinde birey, evrende kendini gerçekleştirmek için gerekli olan kökensel gücü elde eder. Kendini gerçekleştiren birey, kaos karşısında kozmosun en büyük güvencesi olur.

İnsanoğlunun kozmik bilgiden uzaklaştırılması/düşürülmesi bir yasağın çiğnenmesi ile ilgilidir. Cennette iyi, kötü ve günahın ne olduğunu bilmeyen ve iradesini kullanamayan insan, yasağın çiğnenmesi ile kendi edimlerinden sorumlu olur. Ayrıca insan, dünyadaki davranışları sonucunda ortaya çıkan durumun iyi ya da kötü yansımalarıyla yüzleşmek zorunda kalır.

Bütün toplumlar evrende geleceğe kalmak için mücadele verir. Eski çağlardan beri uygarlıkların birikimleri sonucu oluşturulan bir dünyanın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için sosyal normlar oluşturur. Bu normların aktarımında, mitten başlayarak anlatılar önemli bir görev üstlenir. Anlatılar aracılığı ile insanlığın dünya üzerinde kurduğu düzen, kaos karşısında korunur. Bu korumanın sağlanmasında ödül ve cezalar kilit bir rol üstlenir.

Çalışmamızın temel amacı halk anlatılarında ödül ve cezanın işlevini ve insanlık için ifade ettiği değeri ortaya çıkartabilmektir. Bundan dolayı multi-disipliner çalışma eşliğinde, psikoloji, felsefe ve psikanaliz gibi farklı disiplinlerin verileri kullanılarak ödül ve ceza yorumlamıştır. Bu yorumlar sayesinde ödül ve cezanın anlatılardaki rolü

tek boyutta değil, yatay ve dikey olmak üzere iki boyutta incelenmiştir. Dikey boyutta, anlatılardaki ödül ve cezanın tarihsel, felsefi ve psikolojik derinliğine inilmiştir. Yatay boyutta ise ödül ve cezanın görünür düzlemdeki sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu boyut daha çok fiziksel, sosyal ve ekonomik unsurlardan oluşur. Dikey boyuttaki incelememizde arketipsel ve ontolojik bir çözümleme yapılmıştır.

Türk Halk Anlatılarında Ödül ve Ceza adlı çalışmamız, Önsöz ve Giriş dışında üç bölüm, Sonuç, Kaynakça, Ekler ve Özgeçmiş başlıklarından oluşmaktadır.

Giriş kısmı “Ödül, Ceza, Geribildirim ve Yaptırım Hakkında Genel Bilgiler” adını taşımakta olup bu bölümde ödül, ceza, geribildirim ve yaptırıma; davranış biçimlendirme inceliklerine ve Türk kültüründe geçmişten bugüne ödül ve ceza yöntemlerine ve kutsal kitaplarda ödül ve cezaya değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde, anlatılarda yer alan ödül ve cezalar çeşitli açılardan ele alınmıştır.

“Türk Halk Anlatılarında Ödül” adlı birinci bölümde mit, destan, masal, halk hikâyesi, efsane ve fıkralarda yer alan ödüller sıralanmış ve bu ödüllerin işlevleri ile ilgili yorumlar yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan “Türk Halk Anlatılarında Ceza ” adlı kısımda, mit, destan, masal, halk hikâyesi, efsane ve fıkralarda yer alan cezalar tespit edilmiş; cezaların sebepleri ve psikolojik yansımaları üzerinde durulmuştur.

“İşlevsel Halkbilimi Yöntemi Bağlamında Ödül ve Ceza” adlı üçüncü bölümde ise ödül ve cezanın işlevleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışma; “Sonuç” ve “Kaynakça” ve “Ekler” ile sona ermektedir. Sonuç kısmında, çalışmada ulaşılan değerlendirmeler yer almaktadır. Tezde faydalanılan eserler/kaynaklar, “Kaynakça” başlığı altında, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. İnternet kaynakları da aynı bölümde erişim tarihlerine göre verilmiştir. “Ekler” kısmında halk anlatılarında yer alan ceza türlerinin sayısı bir tabloda gösterilmiştir. Aynı zaman da Anadolu masalları Türk Ceza Kanunu’nda belirtilen suç türlerine göre tasnif edilmiş ve bu suçların oranı bir grafiğe yansıtılmıştır.

Türk halk anlatıları oldukça güçlüdür ve çeşitlilik arz etmektedir. Bundan dolayı mitler çözümlenirken Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi 1-2” adlı eserinde yer alan metinler göz önünde bulundurulmuştur. Destanlar üzerinde değerlendirme, Bilgehan Atsız Gökdağ ve Kemal Üçüncü tarafından yayımlanan “Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları” adlı özet eser üzerinden yapılmıştır. Adı geçen çalışmada yirmi destan metninin özeti yer almıştır. Bu destan metinleri asıl kaynaklarından da okunmuştur.

Örneğin; Naciye Yıldız'ın “Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller” adlı çalışmasına, Fazıl Yoldaşoğlu'nun “Alpamış Destanı” adlı eserine ve diğer araştırmacıların müstakil çalışmalarına da bakılmıştır.

Masallar ve efsaneler üzerine değerlendirmede bölgeler bağlamında hazırlanan ve kitap haline getirilen eserler göz önünde bulundurulmuştur. Saim Sakaoğlu'nun Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Umay Günay'ın Elazığ Masalları, Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum Masalları; İsmail Görkem'in Elazığ Efsaneleri, Naci Önal'ın Muğla Efsaneleri, Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum Efsaneleri adını taşıyan çalışmalar ve kitap haline getirilen diğer eserler taranmıştır. Dört yüz doksan masal metninden yararlanılmıştır.

Halk hikâyeleri ve fıkralarda ise kitap haline getirilmiş çalışmalar ve ulaşılabilen diğer eserler dikkate alınmıştır. Örneğin, Ali Berat Altekin'in “Kirmanşah Hikâyesi”, Fikret Türkmen'in, “Âşık Garip Hikâyesi”; Mustafa Duman'ın “Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası”, Dursun Yıldırım'ın “Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları” adlı eserleri ve diğer araştırmacıların müstakil çalışmaları incelenmiştir.

Çalışmamda değerli fikirleriyle emeği oldukça büyük olan, güler yüzlü ve dostane yaklaşımıyla yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, danışman hocam sayın Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK'a teşekkür ederim. Işığıyla bizleri aydınlatan sayın hocam Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK'e şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın sağlam bir temele oturmasında oldukça büyük emeği olan, güler yüzlü ve arkadaş canlısı tavırlarıyla üzerimden desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME'ye sonsuz teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemi sağlayan anneme, babama ve sevgisiyle hayatıma anlam katan eşim Suzan ve oğlum Fatih'e şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
CIA	: Central Intelligence Agency (ABD), Merkezi İstihbarat Teşkilatı
çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Ürünler
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
USA	: The United States of America
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı ve diğerleri
vs.	: ve sair
Vol.	: Volume
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

I. ÖDÜL, CEZA, GERİBİLDİRİM VE YAPTIRIM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İyilik de kötülük de karşılık bekler. Güzel bir başarının ödüllendirilmesi kadar, çirkin bir olaya neden olanların da cezalandırılması gerekir (Beydeba).

Psikolojinin ilgilendiği konulardan olan ödül ve ceza mekanizmasının halk edebiyatı ürünlerine nasıl yansıdığının çözümlenmesi, toplumun genel sosyal sistemi hakkında araştırmacılara önemli ipuçları verebilir. Zira halk edebiyatı ürünleri uzun tarihî süreç içerisinde evrimleşerek günümüze ulaşan ve içinden çıktığı toplumu çok iyi yansıtan bir aynadır. Bu aynada çok kadim geleneklere rastlamakla birlikte, toplumsal düzlemde yer alan ödül ve ceza çeşitlerini de görmek mümkündür. Metinlerin vücut bulduğu kültür, yani bağlam dikkate alınarak o toplumla ilgili ceza ve ödül politikası hakkında bir hüküm çıkartılabilir.

Halk anlatılarında ödül ve ceza Stith Thompson'un **Motif Index of Folk-Literture** (Thompson, 1955-1958) adlı eserinde "*Mükâfatlar ve Cezalar (Q)*" genel başlıklı motif grubu içinde "*Mükâfatlandırılmış İşler (Q10-Q99)*" ve "*Cezalandırılmış İşler (Q200-Q399)*" şeklinde yer alır. Çalışmanın tasnifi bu motifler dikkate alınarak ve yeni eklemeler yapılarak şekillenmiştir.

Bir toplumda ödül ve ceza politikasını, o toplumun millî hukuk telakkisi belirler. Bu bağlamda millî hukuka uygun davranışta bulunanlar ödül, aksi davranışta bulunanlar ise ceza ile karşılaşır.

Sadri Maksudi Arsal **Türk Tarihi ve Hukuk** adlı çalışmasında millî hukukun tarihini ve usulünü tespit etmek için şifahi halk edebiyatı kaynaklarından yararlanılması gerektiğini söyler. Halk edebiyatında milletlerin en eski ahlakî ve hukukî telakkilerinin bulunduğunu iddia eden araştırmacı, millî hukukun kaynaklarını şu başlıklar etrafında sıralar:

"1-Dil

2- Şifahi Halk Edebiyatı (hikâyeler, destanlar, darbımeseller, atasözleri)

3-Halk İçinde Yaşayan Hukukla Alakalı Örf ve Adetler

4- Kitabeler

5- Hukuki Vesikalar

6- *Tarihî, Edebî ve İlmi Eserler.*”(Arsal, 2014: 7).

Halk edebiyatı metinlerinde yer alan ödül ve ceza türlerinin neler olduğunun çıkartılması ve bunların insan psikolojisine etkilerinin tespit edilmesi multi-disipliner çalışmayı gerektirir. Edebiyat bilimi ve psikoloji ilminin merkezinde de insanın bulunması, bu iki sosyal bilimi aynı çatıda birleştirir. Psikoloji, insanı biyolojik bir varlık olarak ele alıp onun sosyal yönünü vurgular. Toplumsal uyarıcıların bireyin davranışlarına etkisi üzerinde durur.

“Psikoloji insan ve davranışlarının altında yatan nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır.” (Cüceloğlu, 2013: 22). İnsanı ve davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olan psikoloji bireyin kendisini ve çevresini anlamaya yardımcı olmaktadır. Sürekli değişen sosyal koşullara karşı daha kolay uyum sağlamaya ve insan ilişkilerinde sağlıklı iletişimi gerçekleştirmeye yardımcı olmaktadır.

Tek tek kişi ya da davranışlarıyla ilgilenmek yerine insanın değişik yönlerini ele alarak bireyin karmaşık yapısını çözümleyen bu bilim 18’inci yüzyıla kadar felsefenin kapsamı içinde ele alınmıştır. *“Psikolojinin 19. yy. başlarında felsefeden koparak yeni bir bilim dalı olması, Almanya’da 1879’da Wilhelm Wundt tarafından sistemli hale getirilmiştir. 20. yy.da insan ve davranışlar üzerine incelemeler hız kazanmış ve bu tarihî süreç içerisinde çeşitli bilimsel ekoller ortaya çıkmıştır. Bunlar, Yapısalcılık (W. Wundt), Davranışçı Yaklaşım (J.B.Watson), Psiko-analitik Yaklaşım (S. Freud), Nöro-biyolojik Yaklaşım (W. James), İnsancıl Yaklaşım (C. Rogers) ve Bilinçsel Yaklaşım şeklinde sıralanabilir.”* (Külahoğlu, 2004: 6-9).

Bu yaklaşımların hangisi daha iyidir ya da hangisi doğrudur sorusundan ziyade her birinin insan davranışını açıklayabildiği bir yönünün olduğunu düşünmek daha iyidir. Bir diğer ifadeyle bu yaklaşımlar, karışık olan insan davranışlarının çözümlenmesinde bireye farklı kapılar aralamaktadır.

İnsanın davranışlarını hem içsel hem de dışsal etkenler belirler. Kişinin sinir sistemi ve salgı bezlerinin işleyişi, güdülenmesi ve düşünmesi içsel etkenler olarak tanımlar. Bir anlamda bu bir biyolojik süreçtir. Dışsal etmenler ise bireyin davranışlarını doğrudan etkileyen sosyal ve fiziksel çevredir. Özellikle insan-çevre etkileşiminin bireyin davranışını oluşturduğu düşünüldüğünde davranış çevresel koşulların şekillendirdiği söylenebilir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta her uyarıcının aynı davranış doğurmayacağıdır. Kimi zaman aynı uyarıcı farklı insanlarda farklı davranışa yol açmaktadır. Bu da psikolojiyi, bireyin içsel dinamiklerine yönlendirmiştir.

Davranışın üç temel boyutu vardır: Bilinçsel, duyuşsal ve psiko-motor boyutlar. Davranışın bilinçsel boyutu algılama, hatırlama ve düşünme gibi düşünsel süreçle ilgilidir. Bu yön dışarıdan gözlemlenemez; ancak davranışı kuvvetli etkileme özelliğine sahiptir. Duyuşsal yön ise duygularla ilgilidir. Bunun sözle ifade edilmesinin yanı sıra (bu adamı sevmiyorum) sözel olmayan (öfkeyle yüzünü buruşturma) şekli de vardır. Psiko-motor boyut, davranışın bilinçsel ve duyuşsal yönüne bağlı olarak ortaya çıkar. Bedensel hareketleri ifade eder. Sınavda başaramayacağı düşüncesiyle kaygılanan çocuğun ellerinin titremesi davranışın psiko- motor yönüyle ilgilidir (Külahoğlu, 2009: 5).

Davranışçı Yaklaşımın (J.B.Watson) merkezinde yer alan ödül ve ceza; bireyin davranışlarını şekillendiren, hayatta belki de ilk olarak karşılaştığı iki önemli kavramdır. Her birey, yaşamdan ölüme kadar bulunduğu toplumsal çevresinde sergilediği olumlu davranışları için ödüllendirilmekte ya da istenmeyen girişimlerinden dolayı da cezalandırılmaktadır.

Ödül ve cezayı kullanma erkini elinde tutanlar, bireyin içinde bulunduğu ortama göre değişmektedir. Ailede anne ve baba, okulda öğretmen, arkadaş gruplarında lider konumunda olan kişi, çalışma yaşamında amir, toplumsal yaşamda ise hukuk kurumları, bu gücü elinde bulunduran kişi ve kurumlardır. İşbu kurum ve kişiler ödül ve cezanın yaptırım gücünü kullanarak, bireyleri, benimsenen amaçlara uygun davranışlara yönlendirirler. Ödül ve cezanın her ikisinin altında yatan temel düşünce, bireyin yaşadığı çevrenin norm ve beklentilerine uygun davranışlar sergilemesidir.

Toplumsal yaşamda bireyler ödül ve ceza ile çok farklı durumlarda karşılaşmaktadır. Kimi zaman bir iş yerinde kimi zaman da okuduğu ya da dinlediği halk edebiyatı ürünlerinde toplumun bu sistemine şahit olmaktadır. Davranışların yönlendirilmesinde halk edebiyatı ürünleri bireylere formel bilgiler veren bir aynadır. Ödül ve cezanın birlikte yansıdığı bu aynada toplumun çok kadim ödül ve ceza uygulamalarını görmek mümkündür.

Özellikle masal ve halk hikâyelerinde tipler cezanın varlığından haberdar olarak mücadeleye atılırlar. Bir riskle yola koyulan mitolojik kahramanlar ödülün ceza ile doğrudan ilgili olduğuna inanırlar. Tehlikelerin kol gezdiği yolda ilerlerken ceza ile karşılaşmak ve bunu üstesinden gelerek ödüle kavuşmak halk edebiyatı anlatılarında kahramanın özelliklerindendir.

Örneğin Türk masallarının başlıca erkek tipi olan Keloğlan, bahse konu olan bağlamda ölüm cezasını göze alarak padişah olmaya ya da padişahın kızını almaya talip olur. *Ceylan Yüreği* masalında yürümez atı, kesmez kılıcı ve patlamaz tüfeği ile diğer insanların getiremediği ceylan ciğeri ve yüreğini hasta olan padişaha getirir. Padişah bunları yiyerek sağlığına kavuşur. Bunun üzerine Keloğlan hem padişah olur; hem de padişahın kızını alır (Alptekin, 2002: 313).

“Keloğlan, şüphesiz, hem fakirin, acizin hararetli düşlerini hem de önündeki çetin yolun mihnetini hesaba katarak, gözünü budaktan sakınmadan maceraya atılan insanın savaşını ifade eder. Keloğlanın bu savaşı pek gürültüsüz geçmez: O haksızlığa uğradığı zaman dinsizin hakkından imansız geleceğini hatırlar, kötünün etiklerini fitil fitil burnundan getirmesini bilir. Padişah bile haksızın tarafını tutmuşsa Keloğlan’ın amansız vuruşlarından kendini koruyamayacaktır.” (Boratav, 2009: 22).

Ödül ve cezanın mitik kökenine baktığımızda yaratılış mitoslarının motifleriyle karşılaşırız. Zamansal bağlamda ele alındığında animist dönemde adını bilmediğimiz bireylerden, şaman-kamlara, ozanlara, âşıklara ve evliyalara kadar gelen bu süreçte ortaya konan ürünlerde, kazanımlarda ödül ve cezanın toplumsal yapısı görülebilir. Sözünü ettiğimiz bu kavramları metinlerden hareketle örneklemek konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Birçok yaratılış mitinde Allah’ın kendi kendisine verdiği ilk ödül, insan ve onun özellikleridir. Kutsal kitaplarda ilk insanın yeryüzündeki bütün yaratıklara ve tabiata hâkim olmak için yaratıldığı ve Allah’ın ilk insanı kendi suretinde yarattığı vurgulanır. Bu bağlamda Hz. Âdem ilk insan ve ilk ödüldür.

“Yüce Allah, bu âlemi yoktan var etmiş, birçok devirler geçtikten sonra da yeryüzünde insan cinsinin ilk babası olmak üzere büyük kudret ile Hazreti Âdem’in cesedini topraktan yaratmış ve onu ruhla, ilimle seçkin kılmış ve ona eş olmak için Hazret-i Havva’yı yaratmıştır.”(Bilmen, 1997: 448).

Aden bahçesinde varlığını devam ettiren Hz. Âdem’i yalnızlıktan kurtarmak için Hz. Havva yaratılır. Şeytanın vesveseleri sonrası ikisi de yasak ağacın meyvesinden yer ve cenneten düşürülür. Hem Hz. Âdem’in hem de Hz. Havva’nın lanetlenip cennetten kovulması ilk ödülün ilk cezaya dönüşmesidir. Yaratıcıdan ayrılma ve Aden bahçesinden kovulma cezası diğer cezaları ve günahları da beraberinde getirmiştir. Bu günaha rağmen Yaratıcı insanoğlunu bırakmamış ve tövbe etmesi için Hz. Âdem ve

Havva'ya kapılar aralamıştır. İnsanoğlunun günahı için cezalandırılması Yaratıcı'nın kutsal ve mükemmel adalet kaynağı olduğu ile ilgilidir.

Radloff tarafından derlenen Altay Yaratılış mitinde de ödül ve cezanın kutsal kitaplarda yer alan kimi epizotlarına rastlanılmaktadır. Yılanın uzattığı yasak meyvenin çekiciliğine aldanan Eci hem kendinin hem de sevgilisi Törüngei'nin sonunu hazırlar. Bir ödül olarak yaratılan Eci, Törüngei için cezaya dönüşür (Ögel, 2010: 491).

Birçok halk edebiyatı yaratmalarında ödül-ceza ilişkisini görmek mümkündür. Dede Korkut Hikâyeleri'nde iyiliklerin sonunda bir ödül olarak elde edilen Boğaç, Dirse Han'a ilerleyen dönemde ceza olur. Çünkü kırk yiğidin sözünü dinleyerek Boğaç Han'ın kendisini utandıracak eylemler yaptığına inanır. Bu durumda Boğaç Han'ın varlığı, Dirse Han için büyük bir cezadır ve onun babasını utandıracak eylemler sergilemesi Bayındır Han'ın katı gazabının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu durum hikâyede şu cümlelerle açıklanmaktadır:

“Görür misin Dirse Han neler oldu, yarumasun yarçımasun, senin oğlun kür kopdı, erçel kopdı. Kırk yiğidin boyına aldı, kalın Oğuz'un üstüne yorıyış itdi. Ne yerde gözel koptıy ise çekip aldı, ağ sakallu kocanın ağzın söğdi. Ağ pürçekli karınun südin tartdı. Akan turı sılardan haber kiçe arkaru yatan Ala Tağdan haber aş, hanlar hanı Bayındır'a haber vara, Dirse Han'ın oğlu böyle bidat işlemiş diyeler. Gezdiğinden öldüğün yig ola. Böyle oğul senin nene gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yeğdür, dediler.” (Ergin, 2011: 83-84).

Kırk yiğidin oyununa gelen Dirse Han, hem kendinin hem de oğlunun sonunu hazırlar. Boğaç Han'ın toplumsal normlara aykırı davranışları, Dirse Han'ın onurunu zedelemektedir. Bu durum bireyin sosyal saygınlığının ortadan kalkmasına neden olur. Psişik ceza türü bağlamında değerlendirilen söz konusu durum babanın ruhsal varlığını tehdit etmektedir.

Bu iki zıt kavram aslında yaşamın doğrudan kendisiyle ilgilidir. Ödül almak, bir cezayı hak etmek olabilir. Bir ödül olarak gülme, aptal görünme cezasını doğurabilir. Hayatta kalmak, ölme riskini de beraberinde getirir. Sevmek, sevilme tehlikesine düşmektir. Deneme, kimi zaman başarısızlık demektir. Dolayısıyla bu iki kavram hayattaki düalliteye işaret etmektedir. Hayattaki bu düallite halk anlatılarına da yansımış ve özellikle hem mitlerde hem de masallarda çift taraflı evren bağlamında olaylar dile getirilmiştir.

“Hem mitlerde hem de masallarda orta bölüm yoktur. Her şey kutuplaşmış bölümlere ayrılmıştır. Bir tarafta iyi, güzel, aydınlık, huzur vardır; diğer tarafta çirkin, kötü, karanlık, haksızlık, hâkimdir. İyi olan mutlaka güzeldir. Kahramanın mekânı adaletli, huzurlu ve güzeldir. Düşmanın mekânı ise karanlık, adaletsiz, düzenin alt üst olduğu bir yerdir.” (Bayat, 2013: 98).

Halk anlatılarında kutuplaşan evren mitik zıtlık bağlamında ödül ve ceza ile temsil edilmektedir. İyi, güzel ve aydınlığın ödül ile çirkin, kötü ve karanlığın ceza ile birlikte değerlendirmesi mümkündür.

Düalist evren algısı halk anlatılarında özellikle masallarda semboller vasıtası ile dile getirilir. *İyilik ile Kötülük* adlı Yukarıçukurova masalında, İyilik ve Kötülük adıyla sembolleştirilen iki kahramandan kötü olanın cezası idam edilerek verilir. İyi olanın mükâfatı da padişahın kızı ile evlendirilerek verilir (Şimşek, 2001: 51).

Başka bir dünyaya giden iyi kalpli masal kahramanları, herkese yardım ettikleri için zenginleşir, mutlu olur ve padişahın kızı ile evlenir; kötü kalpli olanlar ise kimseye yardım etmedikleri ve kötülükte bulundukları için çoğu zaman öldürülerek cezalandırılır.

I.1. Ödül Kavramı

Marifet iltifata tabidir/ İltifat görmeyen meta zayıdır.

Ödül, bireyin bir gayreti sonucunda elde ettiği edimin değerine karşılık olarak verilen yararların, hazların tümünü anlatan bir kavramdır. Davranış sonrası alınan haz ya da maddi nesneler için de kullanılmaktadır. Bireyi aynı davranışı yapmaya iten tüm özendirici şeyler, ödül kapsamında değerlendirilebilir.

Türkçe Sözlük’te ödül için *“Bir başarı karşılığı verilen armağan, mükâfat. Bir iyiliğe karşılık olarak verilen armağan, mükâfat.”* (Türkçe Sözlük, 2005: 1531) şeklinde bir açıklama yapılmıştır.

Ödül ve armağan sözcüklerinin aynı anlamda kullanılması kimi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Armağanda karşılık beklemeden birini sevindirmek, mutlu etmek söz konusudur. Ödülde ise karşılıklı yararlar devreye girmektedir. Bu yararlar yasalar ve etik kurallar öne çıkmaktadır.

Türkçe Sözlük’te armağan için *“1. Birini sevindirmek mutlu etmek için verilen hediye, 2. Ödül, 3. Bir bilim adamının emek verdiği dalda onu anmak için hazırlanan bilimsel eser, 4. Bağış, ihsan.”* (Türkçe Sözlük, 2005: 122) tanımları kullanılmıştır.

Bu iki tanımda da ödül ve armağanın aralarında küçük farlılıklara rağmen birbirlerini yerlerine kullanıldığı çıkartılabilir.

Psikoloji Sözlüğü'nde ödül, *“Bir davranışın arzu edilir sonuçlar yaratması, o davranışın tekrarlanma sıklığını artırma eğilimi gösterir. Bu tür sonuçlar yaratan uyarıcılar genellikle ödül olarak kabul edilir. Bu anlamda olumlu pekiştireç ödül anlamındadır.”* (Budak, 2005: 560) şeklinde ele alınmıştır.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi'nde ödül için *“1. Bir yarışmada, bir otorite, bir jüri vb. tarafından en iyi olduğu kabul edilen kimseye, hayvana ya da nesneye verilen onur; bu onuru gösteren armağan; mükâfat, 2. Bir iyiliği ödüllendirmek için verilen ya da yapılan şey; mükâfat, 3. Gösterilen başarı yapılan bir iyilik karşılığında armağan almak.”* (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. V, 1992: 2294) ifadeleri kullanılmıştır.

Ödül, organizmanın ortaya koyduğu bir eylem sonrası elde ettiği hoş giden, haz veren ve memnun eden maddi ve manevi pekiştireçlerin tümüne denir. *“Bireyin doğru davranışlarının pekiştirilmesi için birtakım şeylerin sunulması ödül olarak adlandırılır. Yani bir başarı elde edilmesi sonrası herhangi bir şeyin verilmesi mükâfat olarak tanımlanır.”*(Güneş, 2011: 214).

İnsanların hoşuna giden şey, yaşı ve kişilik özellikleriyle değişkenlik gösterir. Bundan dolayı pekiştirme yapılabilmesi için karşıdaki kişinin zevkleri iyi bilinmesi gerekir. Bireyin yaşı ve eğitim durumu pekiştireçlerde çok önemlidir.

Toplumsal hayatta ödül; bireyin geleneksel normlara uymak için harcadığı çabanın karşılığıdır. Birey değerlere uymadığında herhangi bir ceza ile ya da ödülle karşılaşmayacağını düşündükçe çaba harcama girişiminde bulunmaz. Toplumda ödülün önemsenmesi bireyin işi yapmadaki çabasını ve iş doyumunu artırabilir. Ödülün değeri toplum tarafından ne denli yüksek algılanıyor ise bireyin çabası ve işten doyumuna o denli artar.

“Marifet iltifata tabidir/ İltifat görmeyen meta zayıdır.” söylemi bireyde bir beceri geliştirmek istendiğinde onun ödülle yani pekiştireçle taçlandırılmasını ifade eder. Hoşa giden bir uyarıcının ortama sokulması hoşa gitmeyen bir uyarıcının ortadan kaldırılması davranışın tekrar etmesiyle doğrudan ilgilidir. Bu durum psikolojideki edimsel (operant) şartlanmanın özetidir. Bu teoride kısaca şu söylenir: Bir organizma, bu insan ya da hayvan olabilir, belli bir uyarıcı karşısında herhangi bir davranış sergilediğinde eğer bir pekiştireç elde derse aynı davranışı tekrar etme olasılığı

yükseler. Örneğin, öğrenci ödevini doğru yaptığında, öğretmenin öğrencinin defterine yıldız koyması, öğrencinin ileride ödev yapma olasılığını artıracaktır. Bu işlemde yıldız olumlu pekiştireçtir.

Kısacası bireye ya da onun davranışlarına iltifat etme onların kendilerine özgü marifetler/beceriler geliştirmesi demektir. Toplumsal hayatta ilişkiler hep iltifat yoluyla gelişir. Okulda aferin, evlilikte güzelliğin her türlüsü, dışarıda teşekkür bireylerin gelişmelerine ve mutlu olmalarına yardımcı olur. *“Pekiştireçler meydana getirdikleri etkilere göre iki gruba ayrılır: Olumlu pekiştireçler, Olumsuz Pekiştireçler.”* (Ersanlı, 2004: 184).

Pekiştirme çeşitlerindeki olumlu ve olumsuz kavramları, iyi ve kötüye karşılık gelmez. Yani nitelik bildirmez. Olumlu iyi, olumsuz kötü olarak düşünülmemelidir. Olumlu pekiştireçte ortama olumlu bir uyarıcı sokulur. Olumsuz pekiştireçte ise ortamdan olumsuz bir uyarıcı çıkartılır. Yukarıda zikredilen örnek olumlu pekiştireç için yeterlidir. Olumsuz pekiştireç için konuşmaya yeni başlayan, kimi harfleri telaffuz ederken komik olan ve çevresini güldüren bir çocuk örnek verilebilir. Çocuk telaffuz ettiği her yanlış söz için gülümsemeyle karşılaşırsa onun yanlış davranışı pekiştirilmiş olur.

Pekiştirmeyle ilgili birçok örnek verilebilir. Ancak pekiştirmenin ne zaman, ne oranda ve hangi sıklıkta verileceği istenilen sonuçlara ulaşmada önemli bir faktördür. Bireyleri televizyon dizisine bağlayan şey aslında onların sabit zaman aralıklı ekrana sunulmasıdır. Bu durum aynı davranışın aynı saatte ve haftada ödüllendirilmesiyle ilgilidir. Zira dizi yapımcıları dizinin birkaç bölümde bitirilmesini istemezler ve her bölümü bir sonraki bölüme bağlayarak izleyicinin merakını çekerler.

Başka bir örnek ise bireylerde bağımlılığa sebep olan kumar oynama alışkanlığıdır. Bunun altında yatan temel şey kazanmanın değişken oranlı olmasıdır. Değişken oranlı pekiştireç kullanılarak bireylerin para harcama davranışı devam ettirilir. Bu duruma balık tutmak da örnek verilebilir. Atılan bütün oltaya balık her zaman takılmaz. Arada bir titreyen oltayla birlikte balık yakalama, bu davranışın devam ettirilmesine yardımcı olur.

Ödül verilerek devam ettirilen davranışın artık pekiştireç verilmemesi sonrası psikolojide sönme ile ifade edilen durum ortaya çıkar. *“Çok naz âşık usandırır.”* atasözünün psikolojide karşılığı olan sönme, pekiştirme tarifelerini düzgün işletilmediği dönemde ortaya çıkar. Sönme, geçmişte pekiştirilen davranışın, pekiştirilmemesi

sonucuna bağılı olarak davranışın organizmanın repertuarından çıkması olarak tanımlanabilir.

Davranışçı Yaklaşım (J.B.Watson), merkezinde yer alan ödüllendirme bir davranışın bireyin kişiliğine yerleşinceye kadar yapılması gereken bir eylemdir. Ancak söz konusu eylemin ödül bağımlısı bireylerin yetişmesine neden olacağı da ortadadır. Buna rağmen bireyde ödül olmayan pek çok davranışın devam etmediği bir gerçektir.

Halk anlatılarında herhangi bir sınav sonrası elde edilen sosyal çevre ve toplumsal itibar kahramanlar için ödüldür. Halk edebiyatı eserlerine ve yaşama tarafsız gözle bakıldığında bireye hoş bir şey kazandırma olasılığı olmayan (ödül) pek çok davranışa devam edilmediği görülür. Aş, iş ve eş seçimi gibi eylemler, sonucunda elde edilen ödüllere (hazlara) bağılı olarak şekillenir.

Davranışçı yaklaşım kuramı bireyi çıkar merkezli hareket eden bir varlık olarak tanımladığı için kimi araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriye göre insanın hayatı çıkarlar ve ödüller uğruna sürüp giden bir şey olmamalıdır. Bu eleştirinin davranışların nesnel bir şekilde değerlendirince yersiz olacağı ortadadır. Zira bireyin pek çok davranışının bir ödül uğruna devam ettiği ortadadır. Burada önemli olan *“insanın değeri ya da aşkınlığı bir ödül (çıkart) için yaşayıp yaşamaması değil, uğruna yaşayacak ödüller olarak neleri seçtikleri ile ölçülebilir.”* (Hoşrik, 2012: 18).

Bireylerin davranışların şekillenmesinde ödülün birçok faydası olduğu gibi kimi zararları da söz konusu olabilir. Üstün Dökmen ödül için şu önerilerde bulunur:

“1.Çocuğa küçükken, bazı şeyleri öğretirken, örneğin tuvalet alışkanlığı kazandırırken aferin gibi, şeker gibi dış ödüller verilebilir. Ancak çocuğun yaşı büyüdükçe, dış ödüllerin yerini iç ödüller almalıdır; çocuk kendi davranışlarının sonucunu değerlendirebilmeli, bazı şeyleri başardığında kendisiyle gurur duymalıdır.

2. Ödül, çocuğu, ödül verene bağımlı kılabilir. Çocuk, kendi istediği için veya gerekli olduğu için değil, birileri ödül verdiği için bazı şeyleri yapmaya yönelebilir. Bağımlı kılıcı özellikleriyle dış kaynaklı ödüller, vicdan gelişimini ve bireyselleşmeyi engelleyebilir.

3. ‘Sınıfını geçersen sana şunu alırım.’ şeklinde haberli ödüller, bir tür rüşvet sayılabilir. Rüşvete alışan bir elemanın rüşvet almadığında işini aksatması gibi, ödüle alışan çocuklar da ödül almadığında istenen davranışları sergilemeyebilir.

4. Her ödül her aferin aynı zamanda bir eleştiri de içerir. ‘Bu gün çok şıksın’ mesajının altında, çünkü kıyafete ilişkin bir eleştiri de bulunmaktadır. Bazen uzun saçlı

bir genç erkek saçını kestirir, komşu teyzeler, ‘Aman, pek efendi oldun.’ derler. Burada da saçını kestirmeden önce efendi olmadığı görüşü örtük şekilde dile getirilmektedir.

5. Okullarda, işyerlerinde ödül, kişilerin motivasyonu artırabilir; ancak dikkatli verilmezse bazı ödüller küskünler de yaratabilir.

6. Ödül karşılığında istenen davranışları sergileyen bir çocuk, ödüle doyduğunda veya ödülü kendi gayreti ile elde ettiğinde, sizi dinlemeyecek, istenileni yapmayacaktır. Çünkü ödül, bizi, yaptığımız işin doğruluğuna değil, karlı olduğuna inandırır.” (Dökmen, 2006: 145-146).

Üstün Dökmen, çocukların davranışlarının şekillendirilmesinde “sıfır ceza, az ödül, bol geribildirim ve güzel örnek olabilme” yöntemini kullanılmayı önerir. Çocuk, çocukluğunu yaşadığı dönemde bir miktar dış kaynaklı ödül almalı; ama yaşı ilerledikçe dışarıdan gelen ödül yerini kendi içinden, kendi kendine verdiği ödüller almalıdır. Bu bağlamda çocuk öğrendiği için hoşnut olmalı, iyilik etmekten ötürü haz duyduğu için iyi olmalıdır. Bu gerçekleştiğinde her zaman birisinin aferin demesine gerek kalmaz. Sonuç olarak sıfır ceza, az ödül, bol geri bildirim ve rol model olabilme çocukların terbiyesinde kullanılmalıdır.

Araştırmamız çerçevesinde, ele alınan halk anlatılarında istendik davranışların iyi bir rol-model olma ve daha çok geri bildirim ile ilgili olduğu söylenebilir. Özellikle destansı hikâyelerde ödül ve ceza ile davranışın değiştirilemeyeceği, iyi modeller olunması gerektiği semboller vasıtası ile ifade edilir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nden olan “Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy” da istendik davranışların rol model olma ile ilgili olduğu vurgulanır. Hikâyede Kazan Bey, ziyafet esnasında sağ tarafında oturan Kara Göne’ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz’a bakar, neşelenir; fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz’a bakınca ağlamaya başlar. Uruz bunun sebebini sorunca Kazan, 16 yaşına gelen oğlunun hala baş kesip kan dökmediğini, ölünce tahtının boş kalacağından korktuğunu söyler. Bunun üzerine Uruz, babasının kendisine örnek olmadığını hatırlatır:

“A big baba,

Deveçe böyümişsin köşekçe aklın yok,

Depeçe böyümişsin tarıça beynün yok.

Hünere oğul atadan mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan mı öğrenür. Kaçan sen meni alup kâfir serhaddına çıkardun, kılıç çalup baş kesdün, ben senden ne gördüm ne öğrenem didi.” (Ergin, 2011: 156).

Bu söylemlerden sonra suçun kendisinde olduğunu anlayan Kazan Bey, kırk yiğidini ve oğlu Uruz'u yanına alarak ava çıkar. Kâfir serhaddına karşı, oğluna rol model olmak için çadır kurar.

Çocuk neyi görürse onu yapar, mesajı “*Dede ile Torunu*” masalında da karşımıza çıkar. Masalda oğlan babasının istemediği bir kız ile evlenir. Kadın eşinden kayınpederinin kötü koktuğunu söyleyerek onu evden atmasını ister. Adam da yedi yaşındaki oğlundan keçe ister ve babasının koltuğunun altına keçeyi eline de bastonu verir. Daha sonra babasını evden kovar. Çocuk keçenin yarısını keser. Babası neden kestiğin sorunca, o da tıpkı dedesi gibi kendisini evden attığı zaman lazım olacağını bu nedenle keçenin yarısını aldığını söyler (Önal, 2011: 487). Adam yaptığıının yanlış olduğunu anlar ve babasından özür diler. Evdeki kötü eşini de boşar.

Çocuğun anne ve babasının kültürel belleğini taşıdığı, onların modeli olduğu fıkralarda da vurgulanır. Örneğin; “*Dünyanın en hırsız erkeği ile en hırsız kadını evlenir. Bir bebekleri olur. Bebeğin bir eli kapalıdır. Uğraşıp açarlar, bir de ne görsünler: Ebenin yüzüğü.*” (www.fikralarım.com.tr).

Halk edebiyatı ürünlerinde yer alan kahramanlar diğer bireylerden ödül isteme açısından kimi yönleriyle ayrılırlar. Özellikle destan kahramanları ve kimi epik hikâye kahramanları yaşam amacını toplumun elde edeceği ödüle bağlar. Bu ödüller etrafında yaşamlarını devam ettirirler. Geniş bir perspektifte halk anlatıları değerlendirildiğinde toplumun refahı için bireyin kendi ödülünden/yaşamından vazgeçtiğine şahit olunur. Oğuz Kağan destanında Oğuz, ormandaki canavarı öldürmek için kendini canavara yem yapar.

Destanda Oğuz, sadece kendi mutluluğu için değil; halk için, halkın mutluluğu için mücadele eder. Bu mutluluk canavarı öldürmek ve yurdu korumak, Türk bayrağını bütün dünyada dalgalandırmak, bağımsız bir yurt kurmak ile sağlanır. Oğuz için en büyük ödül, idare etmekle mükellef olduğu halkın hür ve müstakil yaşamasıdır.

Ödülün toplumsal hayattaki eğitici ve yönlendirici işlevi, oyunlarda eğlence amaçlı kullanılmıştır.

Sinan Gönen **Geleneksel Konya Köy Seyirlik Oyunları** adlı çalışmasında, eğlence amaçlı Konya seyirlik oyunlarında uygulanan ödüllere dikkat çekmiştir. Geleneksel ya da eğlence amaçlı oyunların içerisine dâhil edilen çeşitli ödülleri zikretmiştir. Yazar, seyirlik oyunlarda karşılaşılan ödülleri tasnif ederken beş madde

dile getirmiş, bu maddelerden ilk dördünün oyunlarda ödüllendirmeyeyle ilgili olduğunu açıklamıştır. Söz konusu tasnif şöyledir:

“1.Yiyecek Toplama

2. Bahşiş Alma

3.Yiyecek ve İçecek İddiasına Girme

4. Damadın Kınasını Yakma

5. Ödülsüz ve Cezasız Oyunlar.” (Gönen, 2011: 96-97).

Bu ödüllerin işlevi kimi zaman oyunlara eğlence katmak, kimi zamanda oyunun gereğini yerine getirmektir.

Organizmada davranışın yinelenmesinde önemli bir etmen olan ödül için eylemin tekrar etmesini sağlayan her türlü maddi ve manevi unsur tanımlaması yapılabilir. Bu bağlamda halk edebiyatı ürünlerinde kahramanlar mücadelede yer alırken sadece maddi ödülleri değil manevi ödülleri de göz önünde bulundururlar. Bir hanın takdirini kazanmak, toplumun gönlünde yer edinmek, destan kahramanları için diğer maddi ödüllerin üstünde yer alır.

I.2. Ceza Kavramı

Ceza görmemiş ilk suçtan daha cesaret verici bir şey yoktur.

Ortak bir kültür etrafında şekillenen milletler kültürel değerlerini yazılı metinler aracılığıyla geleceğe aktardığı gibi sözlü olarak da istikbale taşırlar. Halk edebiyatı ürünleri bu anlamda kültürel değerlerin naklinde önemli bir görevi yerine getirmektedir. Aktarılan bu değerler değişik ilimler ve yorumlar ile ele alınabilir. Ceza kavramı, psikolojinin ve diğer disiplinlerin üzerinde durdukları kavramlar arasında yer alır.

Türkçe Sözlük’te ceza için “*Uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım. Suç işleyen bir kişinin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların ön gördüğü yaptırım.*” (Türkçe Sözlük, 2005: 363) ifadeleri kullanılmıştır Bunlarla birlikte ceza olmak, ceza çekmek, ceza görmek, ceza kesmek, ceza yemek vb. birçok birleşik eylem ve addan oluşmuş ceza ile ilgili sözcük ve sözcük öbekleri vardır.

İslam Ansiklopedisi’ndeki ceza maddesinde şu tanım yer alır: “*isim olarak bir şeyin bedeli ve karşılığı; mastar olarak da iyi veya kötü olan bir fiil ya da davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek anlamına gelir.*” (İslam Ansiklopedisi, C. VII, 2006: 469) .

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi’nde ceza, “1. Suç işleyen kişilere devletçe uygulanan yaptırım, 2.Yanlış bir davranış ya da kurallara uymama yüzünden uygulanan yaptırım, 3.Yanlış bir davranışın istenmeyen kötü bir sonucu, 4. Ceza almak.” (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.XVII, 1992: 9007) ifadeleri ile açıklanmıştır.

Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü’nde ceza maddesi için şu açıklama yapılmıştır: “Bir davranışın yapılmasından sonra ve ona bağlı olarak, bir itici uyarıcının uygulanması. Cezanın amacı, istenmeyen davranışı ortadan kaldırmak ya da sıklığını azaltmaktır. Ceza, yapılan davranımdan sonra itici uyarıcının verilmesinden başka, ortamda yer alan ve organizma açısından olumlu pekiştirecin ortadan kaldırılmasıyla da uygulanabilmektedir. Davranım sıklığını azaltmada ikinci yol, daha etkili olmaktadır.” (Bakırcıoğlu, 2006: 61).

“Türkçede çok geniş bir kullanım alanına sahip bu sözcüğe karşılık yazılı kaynaklarda öğrenildiğine göre eski Türklerde ceza kavramı başlıca “kıyın” ve “kın” sözleri ile ifade edilmektedir. Eski Türk kitabelerine dayanarak cezanın en eski Türkçe karşılığının “kıyın” olduğu söylenebilir.” (Arık, 1995: 5).

İnsan ve davranışları üzerine çözümleme yapan psikolojiye göre ceza, “Organizmaya istenmeyen bir şeyin verilmesi ya da istediği bir şeyin verilmemesidir. Bir başka deyişle, organizmaya olumsuz pekiştireçlerin verilmesi ya da olumlu pekiştireçlerin verilmemesidir.” (Senemoğlu, 2011: 154).

“Ceza, bir davranımın ortaya çıkma olasılığını azaltan olaya verilen addır.” (Cüceloğlu, 2013: 168). Organizmanın hoşuna gitmeyen bir uyarıcıyı ortama sokulması birinci tip cezalara örnektir. Bu anlamda her türlü fiziksel şiddet, bağırma, kulak çekmek, küfür etmek vb. birinci tip cezaya girer. İkinci tip ceza da ise hoş olan bir uyarıcı ortamdan uzaklaştırılır. Sürücü belgesine el konulması, kredi kartının alıkonulması, televizyon izlenmesine izin verilmemesi ikinci tip cezaya örnektir. Bu anlamda her iki ceza türü de hoşla gitmeyen bir davranışı durdurabilir.

Ceza, bir eylemin yapılmasına ve yapılmamasına bağlı olarak ortaya çıkan ve organizma için zararlı olan uygulamaların tümüne verilen addır. Organizmayı hoş olan bir şeyden uzaklaştırma, ona üzüntü, sıkıntı ve acı verme ceza kavramıyla açıklanabilir. Ceza, çoğu zaman istenmeyen davranışları istendik hale getirmek ya da onları ortadan kaldırmak için uygulanır.

Ceza deyince Türkiye’de yaşayan birçok bireyde, dayak atma eylemi akla gelmektedir. Bunun çok farklı sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi belki de önceki nesillerden bu düşüncenin bizlere model olarak sunulmasıdır. Ceza alan, şiddet gören birey ceza vermeyi ve dayak atmayı da öğrenir.

“Şiddetin en önemli özelliği trans- jenerasyon olmasıdır. Yani şiddet, bir önceki nesilden bir sonraki nesile aktarılarak nesilden nesile bulaşıcı bir hastalık gibi devam eder, gider. Bu itibarla bakıldığında çocukluk yıllarında devamlı ceza ve şiddetle büyümüş bir kişi, kendisi çocuk sahibi olduğunda, kendi anne-babasından gördüğü şiddeti kendi çocuğuna uygulayacaktır.” (Güneş, 2013: 102).

Resim 1. Şiddetin Trans-jenerasyon Olduğunu Açıklayan Bir Resim

(www.milliyet.com.tr.)

Kendisi şiddet ortamında büyüyen bir bireyin çocuğuna dayak atarken “*Biz de çocukken çok dayak yedik, cezalar aldık, ne olacak ki yani?*” gibi söylemlerle kendini haklı çıkarmak adına savunmaya başvurması mantıki değildir. Çünkü birey şiddet görmüşse bu şiddetin aynısı çocuğuna da uygulayamaz. Bu yanlışın bir yerde durdurulması gerekir. Şiddetin sıradan bir davranış olmadığı kabul edilmeli ve bireyin eğitiminde dayağa yer verilmemelidir.

Hukukun bir dalı olan ceza hukukunda da ceza ve özelliklerine değinilmiştir. Diğer hukuk dallarından yaptırım ağırlığıyla ayrılan ceza hukuku, toplumsal düzende anarşi ve kaosu çıkmasını önlemeye yönelik uygulanan yaptırımlarla ilgilenmiştir.

Cezanın kimi zaman toplumda adaleti sağlamak için bir araç olduğuna şahit olunmaktadır. Toplumun huzur ve refah içinde yaşaması ceza-adalet sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesine bağlıdır. Tarihe dönüp bakıldığında uzun yıllar ayakta kalmış,

mutlu bir şekilde geleceğe yürümüş insanların huzurlu olduğu toplumlar, ceza- adalet sisteminin sağlamlığıyla öne çıkmaktadır. Birey olarak kendisine ve çevresine adaletli olan kişiler ülkenin saadeti için önemli bir görevi yerine getirmişlerdir.

Timur Demirtaş, **Ceza Hukuku** adlı kitabında cezadan bahsederken; *“Topluma zarar veren fiiller karşılığı olarak devletin kanunla koyduğu, izlediği diğer amaçlar yanında, özellikle suçluyu bazı yoksunluklara tabi kılmak ve bu şekilde toplumun söz konusu hareketleri onaylamadığını belirtmek üzere, yargısal bir kararla ve sorumluluk derecesiyle orantılı olarak uygulanan korkutucu yaptırımdır.”* der (Demirtaş, 2007: 497).

Bu söylemlerden cezanın görevi için suç işleyen bireylerden kusurlu davranışının karşılığını ödetmek çıkartılabilir. Ayrıca hukuk düzeninin devamını sağlamak, bireylerde hukuk bilincinin oluşmasına yardımcı olmak ve başkasının suç işlemesine engel olmak vb. ceza hukukun görevleri arasındadır.

Hukuk literatüründe cezadan bahsedilirken tehdidin yerine getirilmesi, yani yaptırım uygulanması aşamasında hukuken meşru, zorunlu ve bizzat suçlunun şahsına zararlı bir tepki olduğu vurgulanır. Bundan hareketle cezanın bazı özellikleri şunlardır:

“1. Ceza, öncelikle işlenmiş bir suçun varlığını gerektirir; yani suçsuz ceza olmaz. Aynı zamanda cezalarda kanunilik ilkesi gereğince, ceza kanun tarafından saptanır.

2.Ceza, bir suçla nedensellik bağı içerisinde. Diğer bir ifadeyle, suç neden, ceza sonuçtur.

3. Ceza, suçun karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekten de suç, topluma karşı bireyin fiili iken, ceza da bireye, yani faile karşı toplumun bir fiilidir. Bu nedenle ceza bir bastırmadır.

4. Ceza, kendisine karşı hareket eden fiilin niteliğine karşılık teşkil eden bir niteliğe sahiptir. Suç nasıl bir kötülükse, ceza da ferdi bir kötülüktür. Bu nedenle, cezalarda korkutuculuk bulunduğu gibi, faili bazı yoksunluklara tabi kılarak, ona acı ve ıstırap verici nitelik taşırlar.

5. Bir tepki olarak ceza, zorunlu olarak suçun meydana koyduğu kötülüğü takip eden bir kötülüktür. Bu niteliği dolayısıyla zorunlu olarak bir ödetmedir. O halde ödetmesiz ceza olmaz. Çünkü ceza, haklı ve adaletin gereklerine uygun bir ödetme olarak, yani ödetici adaletin gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

6. Ceza, suçun yarattığı toplumsal kötülüğe uygun bir tepki olarak, kişisel bir kötülüktür. Bu nedenle cezanın tepkisi olduğu fiile uygun ve onunla orantılı olması gerekir. Yani cezalar, fiilin ağırlığı ve failin kusurun derecesi ile orantılı olarak verilir.

7. Cezanın ödetici niteliğini zorunlu sonucu, cezanın şahsiliği ve insan onuruna uygun olmasıdır. Ceza, başkasına değil, suçun failine zarar vermelidir.” (Hafizoğulları, 1987: 199).

Bu özelliklerle birlikte cezada bulunması gereken nitelikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

“1. Ceza, ahlakî ve insan onuruyla bağdaşır nitelikte olmalıdır. Bireyin onuruyla bağdaşmayan cezalar modern hukukta yer almamaktadır.

2. Ceza, suçlu yönünden etkili olmalı ve zorunlu haller dışında suç işlemeyenler üzerinde etki göstermemelidir. Cezanın şahsiliği ilkesi gereğince ceza sadece suç işleyene uygulanır.

3. Ceza, sonuçları yönünden tamir edilebilmeli ve geri alınabilmelidir. Bir ülkenin adalet sistemi ne kadar iyi çalışırsa çalışsan adli hata kaçınılmazdır. İşte, cezalar, adli hata durumlarında, sonuçları yönünden giderilebilir olmalıdır. Ölüm cezası bu niteliğe sahip olmadığı için eleştirilmiştir. Onun yerine modern hukukta müebbet hapis ön görülmüştür.

4. Ceza, devlete mümkün oldukça az yük getirmelidir. Cezanın amacı, ceza türleri arasından herhangi birisinin uygulanması ile gerçekleştirilecek ise, devlet bu amacı en az masrafla ulaşabileceği ceza türünü seçmelidir.” (Demirtaş, 2007: 503-504).

Cezanın özellikleri ve nitelikleri sıralandıktan sonra hukuk literatüründe cezanın amacına da değinmek bu çalışmada yerinde olur. Modern hukuk normlarına göre cezadaki amaçlar “önleme, uslandırma ve tasfiye” olmak üzere üç grupta ele alınır. Suç işleme eğiliminde olanların suç işleyenlere uygulanan cezadan korkması önleme amacıyla açıklanabilir. Suçlunun ceza infaz kurumlarında birtakım yoksunlukları tabi tutularak onun iyileşip yeniden topluma kazandırılması uslandırmayla açıklanabilir. Genel ve özel önleme amaçlarının uygulanması suretiyle toplumsal barışın kazanılamayacağı durumlarda, suçlunun tasfiye edilmek suretiyle toplumdan uzaklaşması söz konusu olmaktadır. Bu amaç çok ağır suçlar bakımından ölüm cezası şeklinde uygulanır.

Modern hukukun cezaya yüklediği “önleme, uslandırma ve tasfiye” işlevleri, Türk halk anlatılarında da yer alır. Bireyin uslanması adına anlatıların mitik yapısı içerisinde yer altına hapsedilen suçlulara (Altay Yaratılış mitinde) rastlanıldığı gibi bireyin toplumdan tasfiye edilmesi adına suçlularının ölümle cezalandırılmasına da rastlanılır.

Türk halk kültüründe suç öncesi uygulanan yaptırımlar, suç sonrası uygulanan yaptırımlardan daha önemlidir. Söz konusu önem dolayısı ile çağdaş hukukta cezanın önleme işlevine benzer işlevler halk anlatılarında da yer alır. Nasreddin Hoca’nın “*Testi Kırılmadan Önce*” adlı fıkrası, mezkûr işleve örnek verilebilir. Bahse konu olan fıkra şöyledir:

“Nasreddin Hoca, kızın eline testiye verip,

- *Git mahalle çeşmesinden su doldur getir, sakın testiye kırma, diye tembih edip iki de tokat atmış. Anası;*

- *Kızın ne suçu var da dövüyorsun? Testiye kırmadı ki vuruyorsun! deyince*

- *Testi kırıldıktan sonra dövmenin ne faydası var? demiş.*” (Seratlı, 2004: 133-134).

Sedat Veyis Örnek **Türk Halk Bilimi** adlı kitabında halk inançlarında ve inanışlarında ödül ve cezayı belirleyen sosyal normlardan, yaptırımlardan ve davranış türlerinden bahsetmiştir. Yazar, sosyal normları örf, adet, teamül, anane, gelenek, görenek, töre ve moda gibi sekiz başlık altında ele almış ve bunların ödül ve cezayı tayin eden yönünü açıklamıştır (Örnek, 2000: 121-129).

Yazarın bahsettiği sosyal normların toplumda sosyal denetim sağlayıcı, düzenleyici, koruyucu bir misyonu vardır. “*Sosyal normların, ortak ve belirgin özelliği, yaptırımlardır. Yaptırımlar, sosyal denetimi sağlamak ve sosyal normların etkinliğini ayakta tutabilmek için bireylerin, grupların ve topluluğun üzerinde zorlayıcı, kınayıcı ya da özendirici, ödüllendirici tepkileri ve baskıları işletirler.*” (Örnek, 2000: 121).

Erman Artun **Türk Halkbilimi** adlı çalışmasında halk hukuku hakkında bilgi vermiş; bu hukukun gelenek ve göreneklere yansımaları ele almıştır. Bu bağlamda halk hukukunun toplumsal alanda ödül ve cezayı tayin eden yönünü açıklamıştır. Yazar, halk hukukunu ve suçlulara verilen cezaları şöyle açıklamaktadır:

“*Bir bölgede, bir yörede yaşayan halkın, mahkeme edilmesi gereken bir sorunla karşılaştığında, mahkemeye ulaşamadığı ya da ulaşmak istemediği durumlarda, sorunun yörede, bölgede, köyde halk tarafından oluşturulan bir mahkeme ile*

çözümlemesine halk hukuku denir. Halk hukukunda cezalandırma biçimi; kınama, ayıplama, toplumsal baskı, toplum dışına itilme, para cezası vb. şekillerde olmaktadır.” (Artun, 2008: 216).

Süleyman Kazmaz “*Milli Hukuk ve Folklor*” adlı makalesinde Türk folkloruna yansıyan geleneksel halk hukukuna değinmiş ve söz konusu hukuka aykırı hareket edenlerin nasıl cezalandırıldığını dile getirmiştir.

Anadolu’nun birçok şehrinde bulunan, kamu hizmeti sunan ve tıpkı bir dernek gibi çalışan “yiğitbaşılık” geleneğinde ve bu geleneğin oluşturduğu yiğitbaşı teşkilatında düzene aykırı hareketi görülenler, emirlere uymayanlar, seğmenden izinsiz ayrılanlar, eğlencelerde hoşla gitmeyecek durum yaratanlar, hadise çıkaranlar, misafir ağırlamakta kusurlu bulunanlar, köyde olduğu halde düğünlere, eğlencelere özürsüz katılmayanlar yiğitbaşının teklifi ve delikanlıların tasvibi ile cezalandırılır. Uygulanan cezalar şunlardır:

- “1. Suçlunun durumuna göre 10 liraya kadar para, 1 koyun, birkaç tavuk ya da takdir edilecek kadar şeker verme,
2. Mevsim ne olursa olsun çeşme yalağında ıslatma,
3. En çok bir gün dolaba ya da odaya hapsetme,
4. Birkaç dakika geçmemek şartıyla ayaklarından tavana asma,
5. Üstü açık tabuta bağlayarak, eşeğe ters bindirmek suretiyle sokakta davul, zurna ile dolaştırma.” (Kazmaz, 1985: 109).

Bu cezalar suçlunun isteği ve yiğitbaşının uygun görmesi halinde para ya da mal cezasına da çevrilebilir. Aynı zamanda yiğitbaşından izin alınmadığı takdirde davulun yiğitbaşı tarafından parçalanması, izinsiz yapılan düğüne hiçbir delikanlının girmemesi uygulanan cezalara arasında yer alır.

Nermin Erdentuğ **Sosyal Adet ve Gelenekler** adlı kitabında halk hukukunun cezayı tayin edinin yönüne değinir; bu cezaların gelenek ve göreneklerin devamlılığını sağladığını belirtir. Emniyet ve ahlak için halkın kendi arasında uyguladığı cezalardan biri olan eşeğin sırtına bindirilerek köy meydanında suçlun dolaştırılmasını evlilik dışı ilişki ile açıklar. Elazığ (Hal)’da zina yapan bir kadın saç tıraş edilip eşeğin sırtına bindirilmiş hâlde köyden kovulur (Erdentuğ, 1977: 34).

Geleneğe dayalı değerler siteminde cinsi münasebet karı-koca ilişkisine dayanır. Sadece evli kadın, cinsel münasebette bulunmak müsaadesine sahiptir. Bu kuralın çiğnenmesi şiddetli bir ceza doğurur. Ayıplama, kınama, toplumsal baskı ve toplum

dışına itilme vb. cezaların birlikte uygulandığı eşeğe ters bindirilerek cezalandırma motifi, fıkralarda da kendini gösterir. Yalancı şahitlikte bulunun birine Nasreddin Hoca etrafında anlatılan fıkra da söz konusu ceza uygulanır. Olay şöyle gerçekleşir:

“Nasreddin Hoca bir gün kadiyi ziyarete gitmiş. Kadı ile konuşurlarken bir yalancı şahit getirmişler. Kadı bu adama, eşeğe ters bindirilerek şehri dolaştırma cezası vermiş. Hoca'nın eşeği kapıda bağlı olduğu için almışlar, akşama kadar dolaştırmışlar. Hoca da onları beklemek zorunda kalmış ve canı sıkılmış. Birkaç gün sonra aynı adamı yine aynı suçtan mahkemeye çıkarmışlar. Aynı cezaya uğratılınca, almış oldukları için, mübaşirler hemen yine Hoca'ya koşmuşlar. Hoca demiş ki:

Varın herife söyleyin; ya bu zanaattan vazgeçsin, ya yanında bir eşek bulundursun!” (Seratlı, 2004: 149-150).

Aysun Dursun **Türk Halk Hukuku** adlı çalışmasında halk hukukunun örf ve adetler tarafından belirlendiğini, halk hukukunda cezaların *ayıplama, kınama, para cezası, toplumsal baskı ve toplum dışına itilme* olduğunu ve bu cezaların birbirine eklemlenerek uygulandığını ifade eder. Bu cezalandırma sistemini, unsurların biri diğerinden daha etkili bir yaptırıma sahip olduğu için kademeli işlevselliğini birbirine bağlı olarak sürdüğünü için zincirleme bir yapıda yer aldığını açıklar (Dursun, 2016:248).

Aynı araştırmacı *“Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku”* adlı çalışmasında ise hukukun kaynaklarına değinir ve halk hukukunun Dede Korkut hikâyelerine yansımaları ele alır. Yazar halk hukukun toplumsal düzeni sağlama işlevini vurgular; bu işlev bağlamında özel ve kamu hukukunda hikâyelerde yer alan cezalara dikkat çeker (Dursun, 2011:107-122).

Sinan Gönen **Geleneksel Konya Köy Seyirlik Oyunları** adlı çalışmasında, eğlence amaçlı Konya seyirlik oyunlarında uygulanan cezalara dikkat çekmiştir. Yazar, şaka üzerine kurulu ceza yöntemlerini şu başlıklar altında değerlendirir:

- “1. Dayak Yöntemiyle Cezalandırma*
- 2. Korkutma Yöntemiyle Cezalandırma*
- 3. Yüz/El Karalama Yöntemiyle Cezalandırma*
- 4. Suyu Islatma Yöntemiyle Cezalandırma*
- 5. Kül Atma Yöntemiyle Cezalandırma*
- 6. Kafasında Yumurta Kırma Yöntemiyle Cezalandırma*

7. Ateşle Yakma Yöntemiyle Cezalandırma

8. Ücret Ödetmek Yöntemiyle Cezalandırma

9. Su İçirme Yöntemiyle Cezalandırma

10. Diğer Cezalandırma Yöntemleri” (Gönen, 2011: 92-95).

Seyirlik oyunlardaki cezaların işlevi eğlence amaçlıdır. Herhangi bir suç sonrası mezkur cezalar uygulanmaz. Şaka üzerine kurulan bu ceza usulleri ile seyircilerin hoş vakit geçirmesi hedeflenir.

Fikret Türkmen rehberliğinde hazırlanan **Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri** adlı çalışmada bir düğünde icra edilen halk hikâyesinde öksüren, uyuyan, ayağını uzatan ve konuşan kişilere verilen cezalar, Âşık Şeref Taşlıova tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Âşık derhal o kişinin yanına gider. Üzerinde methiye söyler, o da çıkarır aşığın sazına bir bahşiş takar ceza olarak. Eğer bu devam ederse o zamanda o cemaatin, o toplumun, o yığının ona verdiği bir ceza vardır. Onu götürür suya basarlar. Hikâyeci âşık zaten geç gelen atlıya ceza verir. O da yetmezmiş gibi, eğer ikinci bir ceza olarak kusuru olursa, o atlıyı eşeğe ters bindirirler. Bir ceza daha var. Aşığın dinlenmesi sırasında eskiden ayağını uzatan misafirlere iğne batırılırdı. Bu şu anlamdadır: Bak adamsan, adam ol. Sen ayağını uzatmışsın, terbiyeli otur!” (Türkmen, 2014: 43-44).

İsmail Görkem “Doğu Karadeniz Bölgesi Düğünlerinde Görülen Eniştayi Tavana Asma Geleneği” adlı çalışmasında bölgede ve Türk dünyasının pek çok yerinde görülen eniştayi tavana asarak cezalandırma motifinden bahseder. Söz konusu cezayı şöyle açıklar:

“Düğünden yedi gün sonra kızın annesi, damadı ve kızını yemeğe davet eder. Davette misafirlere ikram maksadıyla kayınvalidenin baklava yapmış olması şarttır. Bu geleneğe yedi denir. Yemekler yenilip çeşitli eğlenceler yapıldıktan sonra bazı muzipliklerle sıra damadı cezalandırmaya gelir. Ortaya baklava sinisi gelir. Üstü kapalıdır. Çeşitli oyunlar sonucu açılır, kesilmesi istenir. Bıçağın kesmediğini kız tarafından işi yöneten söyler. Sonra oğlan tarafından birisi, cebinden çıkardığı kâğıt para ile bıçağı biler, kesmeye çalışır, kesemez bırakır, tepsiyi çevirir. Bıçak kimin önünde durursa aynı işlemi o yapar. Sonuçta enişte bahşişini verir, baklavayı keser, tepsi kalkar, tabaklara servis yapılır. Kız tarafından birisi küçük bir eşyayı, damadın cebine koyar. Yitik olduğu ve herkesin aranacağı söylenir. Arama sonunda aranan şey

damadın üzerinde çıkar. Damat mahkeme edilir. İdamına karar verilir. Ayağına ip bağlanıp tavana asarlar.” (Görkem, 2012: 3).

Bahse konu olan cezada, şaka yoluyla da olsa damadı kötü ruhlardan koruma amaçlanır. Zira insan evleninceye kadar düzensiz ve kötü bir hayat yaşar. Evlendikten sonra ise her şeyi disipline etmeye ve kötü ruhları kovmaya mecburdur. Bekârlıktan evliliğe geçişte uygulanan bu ceza Türk kültüründe yer alan geçiş dönemi inanç ve pratikleri ile ilgilidir. *“Geçiş dönemi inanç ve pratikleri; insanın kötü ruhların zararından korunması, sağlıklı olması, statü değişimi ve bir sonraki döneme hazırlanması bakımından önemli bir işlev görmektedir.”*(Irmak, 2016: 114). Bu bağlamda mezkûr gelenek damadı kaostan kurtarma ve onu kozmosa ulaştırma ile ilgilidir. Söz konusu gelenekte aynı zamanda da damada yüklenen aile sorumluluğuna dikkat çekilir. Halk anlatılarında özellikle de masalarda evlenme ve evlilik kavramlarının çok önemli olduğu vurgulanır.

“Türk masallarında aile birliği çok önemlidir. İyi bir aile birliği için eş seçimi önem taşır. Türk toplumunda evlilik, sorumluluk taşıyabilenlere verilen bir hak olarak kabul edilir. Halk, hayatında askerliği yapmamış, geçimini sağlayacak işi olmayan, ev işlerinde hünerli olmayan kızların evlilik yapmalarına izin vermez.” (Türkeş Günay, 2011: 692).

Türk kültüründe ceza olarak algılanan aslında kötü ruhların kovulmasına yönelik uygulanan kimi ritüeller vardır. Ters kültürü olarak adlandırılan bu ritüellerde bireylere görünürde ceza olarak yorumlanabilen; ancak aslında bireyi kötücül ruhlardan uzak tutmayı amaçlayan şeyler yer alır. Doğan ancak yaşamayan erkek çocuklara kız kıyafeti giydirilir. Kulaklarına küpe takılır. İsimleri de kız ismi olur. Bu uygulamalar görünürde onur kırıcı, toplumsal itibarın zedelenmesine yönelik algılanabilir; ancak cezanın işlevi bireyi kötü ruhlardan korumaktır.

Organizmayı birtakım şeylerden mahrum etme ya da yanlış bir davranış sonrası uygulanan yaptırım ceza ile açıklanabilir. Bu bağlamda Türk folklorunun her alanında sembolik cezalarla ve manevi yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Bu cezalardan kimi cennetten kovulma, ebedi hayattan terhis edilme şeklinde yer alırken kimi de bir bade ile sunulan aşk sonrası sıkıntılara dûçar alma biçiminde yer almaktadır.

1.3. Geri Bildirim ve Yaptırım

Ne doğrarsan aşına; o gelir kaşığına.

Davranışçı yaklaşımın temel dinamiklerinden olan ödül ve ceza kavramı kimi zaman geri bildirim ve yaptırım ile aynı anlamda kullanılmıştır. Çoğu zaman farklılık arz eden bu kavramlar hakkında Üstün Dökmen **Küçük Şeyler-1** adlı kitabında şu noktaya dikkat çeker: “*Ceza ve ödül organizmanın istenilen davranışı tekrar sergilemesi için birey tarafından kasıtlı olarak verilen uyarıcılardır. Geribildirim ve yaptırım (müeyyide) ise bir davranışın doğal sonucudur. Davranışın neye yol açtığını hedefe ne kadar yaklaştığı konusunda ortaya çıkan bir bilgidir.*” (Dökmen, 2006: 137)

Bireylerde ya da hayvanda istenmeyen bir davranış sonrası ona itici bir uyarıcı vermeye ceza denir. İstenen davranışı sergileyip aferin alma da bir ödüldür. Telefonda bir tuşa basıldığında bir şeylerin gelmesi geri bildirimdir. Bir ayının ağaç kabuğun kurcaladığında bal bulması geribildirimdir; öğrencinin sınav sonrası aldığı not geri bildirimdir. Geri bildirim eğer bir kişinin elinden çıkarsa ödül ve ceza olabilir.

Türkçe Sözlük’te geri bildirim için “*gönderilen bilgi ve talimatın alıcıda yaptığı etkiye ilişkin edinilen bilgi, dönüt.*” (Türkçe Sözlük, 2005: 1531) şeklinde bir tanım yapılmıştır.

Üstün Dökmen **Küçük Şeyler-1** adlı çalışmasında geri bildirim için “*Bir davranışın sunucu hakkında çevreden edinilen bilgiye geri bildirim adı verilir.*” ifadelerini kullanmaktadır (Dökmen, 2006: 144).

Geri bildirim yaşamın tüm alanlarında karşımıza çıkabilir. Kasıtlı olabilir veya olmayabilir. Yaptırım ise geri bildirimin özel halidir. Yaptırım dendiğinde, toplum kurallarına takip etmeye yönelik bir amaca geri bildirimler kast edilir. Rahatsız edilen arıların insan sokması bir geri bildirimdir. Trafikte kural ihlal sonrası memurun ceza kesmesi bir geri bildirim ve aynı zamanda yaptırımdır.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde dile getirilen Tepegöz’ün toplumda felakete yol açması hem geribildirim hem de yaptırımdır. Çünkü kutsalın mekânına girilmiştir. Eski Türk inancında yer ve sular, Tanrının gönderdiği emanet anlamında **ıduk** sözcüğü ile ifade edilmiştir ve bunların her birisinin birer **ıye**, **ıdi**, **ızı** olarak adlandırılan sahiplerinin olduğuna inanılmıştır. Eski Türkçede **ıduk yer sub** olarak adlandırılan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç, orman ve kaya kültlerinin oluşturduğu varlık alanı Tepegöz Hikâyesi’nde Konur Koca Saru Çoban tarafından ihlal edilmiştir.

“Mitik kabulce kutsanmış değerlerin korunma motifi, anlatıda ‘tama’ sözcüğü ile ifade edilen insanî bir zaafıla aşılmış ve ontik yasalar hiçe sayılmıştır. Varlık düzeninin içsel yapısındaki bu yıkım, daha sonra fitrî dengesizliğe bürünerek görünecek ve böylece mitin kendini koruma kanunu icra ettirilecektir.” (Korkmaz, 2000: 261).

Doğanın yasası çiğnenmiş, bir peri kızı ile insanoğlu ilişkisi sonrası toplum, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Tepegöz’ün topluma zarar vermesi bir yaptırımdır. Bu yaptırım toplumu ontolojik felaketin eşine getirir. Kirletilmiş doğa, insanlığa ve topluma çok ağır cezalar verir.

“Tepegöz su kökenli ananın toprak kökenli babanın çamurdan ibaret çocuğudur. Teptikçe büyüyen bu nesne hırs, kin, nefret, korku ve insanın iç dünyasındaki gölge arketipini temsil eden duygularını dışa vurur. Tepegöz, gerçeklikler dünyasından kör bilincin ve sağır belleğin gayri meşru bir çocuğu olarak dünyaya gelir.” (Şenocak, 2015: 1316).

Doğa yasalarının çiğnenmesi sonrası ortaya çıkan yaptırımlar/cezalar kapitalist düzenin hâkim olduğu günümüzde Genetiği Değiştirilmiş Ürünler (GDO) ve çevresel felaketlerle karşımıza çıkmaktadır. Akrep geni taşıyan mısırlar, domuz geni taşıyan soya fasulyesini tüketen insan, cellâdına kendi eliyle teslim olmaktadır. Kapitalist düzenin Tepegözü olan bu ürünler insanlığı her geçen yıl ontolojik yok oluşa sürüklemektedir.

Akıl rehberliğinde açıklanan; ancak önüne bir türlü geçilemeyen hormonlu gıda tüketimi, insanlığı Tepegöz’den daha fazla tehdit etmektedir. Zira modern dünyada aklını ve gücünü kullanan insan bu tehlikenin önüne geçememektir, ama Tepegöz Hikâyesi’nde, Basat aklın rehberliğinde söz konusu tehlikeyi ortadan kaldırır.

Tepegöz, sembolik anlamlar vasıtasıyla günümüzdeki bahse konu olan tükeniş ve tehlikelere gönderme yapmaktadır. Kolektif anlatılarda saflığını yitiren ve doğa kanunlarına aykırı eylemler sergileyen insanın kendi sonunu hazırlaması imlenir.

Aynı tehdit, yok edilen ve bilinçsizce tüketilen doğal kaynakların sonrasında ortaya çıkan çevresel felaketler için de söz konusudur. Küresel ısınmayla eriyen buzullar, ortaya çıkan aşırı sıcaklar, değişen iklimler ve doğal afetler, tabiat yasalarını çiğneyen Konur Koca Sarı Çoban’ın işlediği suçun modern görüntüsünü ifade eder. Söz konusu cezalar doğadaki geri bildirimin sonucudur.

Geri bildirim ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak unutulmaması gereken cezanın tuhaf olduğudur. Çünkü doğada ceza değil; geri bildirim yer almaktadır. İnsan doğasına uygun olan da geri bildirimdir. Toprak kap, ahşap ürünleri

ve pamuklu gibi doğal ürünler tabiat tarafından kolay hazmedilirken; doğal olmayan plastik ürünlerin hazmedilmesi çok zordur.

Birey için ceza, istenmeyen davranışın sonlandırılmasına yardımcı olmaz; sadece birey ceza almadan kaçmış olur. Sigara içtikten sonra etrafa parfüm sıkarak cezalandırmaktan kaçması örnek verilebilir. Ayrıca ceza davranış arasındaki ilişkisini anlamak yerine, ceza-cezalandıran kişi arasında bağlantı kurar. Derse geç geldiği için azar işiten bir öğrenci derse geç gelme suçu ile azar işitme ilişkisini kurmaz. Bunun yerine azarı söyleyen öğretmen ile azar arasında bağlantı kurar. Burada öğrenci hatasını düzeltmemiş olur ve önce dersten sonra da hocadan nefret eder.

“Ceza organizmaya acı verdiği için değil, belli uyarıcılara yeni tepki gösterilmesini sağlayabildiği ölçüde etkilidir. Bir başka deyişle ceza, cezalandırılan davranışa zıt, onun yerini alabilecek yeni bir davranışı oluşturduğundan dolayı istenmeyen davranışı değiştire bildiği zaman başarılıdır. Ceza, hayvanın ya da çocuğun farklı bir şey yapmasını sağlamamak, istememe alışkanlığı önleyen koşullanmayı gerçekleştirmelidir.” (Senemoğlu, 2011: 120).

Konuşarak arkadaşının dikkatini dağıtan öğrenciye konuyla ilgili soru sorulabilir ya da problemleri tahtada çözmesi istenebilir. Bu durumda, aynı uyarıcı ortamda farklı bir tepki olan problemi çözme davranışını yapacak uyarıcılar bu tepkiyle işlemektedir. Oysa gürültü yapan öğrencilere öğretmenin bağırması onların daha çok gürültü yapmasına neden olacaktır. Ceza uygun durum ve yollarla verilmezse cezalandırılan davranış daha da güçlenir.

Cezanın yararlı olduğu kimi durumlar var mıdır? Ceza vermeden davranışı biçimlendirmek mümkün müdür? Bu soruların cevabı ve tartışması hâlâ devam etmektedir; ancak doğru uygulandığı zaman cezanın etkili sonuçlar doğurabileceği kimi araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.

“Cezanın etkili olabilmesi için temel koşullar; cezanın hemen verilmesi, ilk verilen cezanın en ağır olması ve aynı davranışa birden fazla verilen cezaların arasında geçen sürenin gereğinden fazla olmamasıdır. Bunlarla birlikte ceza kestirilebilir olmamalıdır.” (Hoşrik, 2012: 42).

İçilen sigara bireye hemen zarar vermez; neden olduğu olumsuz durumlar hafif düzeyde seyreder. Öksürme, boğaz yanması gibi şiddeti düşük belirtiler caydırıcı değildir. Ne zaman ki birey sigaradan kansere yakalanır işte o zaman çoğu insan

sigarayı bırakabilir. Oysa sigaraya başlar başlamaz böyle bir ceza ortaya çıksaydı; birey daha ilk günden bu kötü alışkanlığı terk ederdi. Dolayısıyla ceza hemen verilmelidir.

Cezanın hemen verilmesi bireyde ortaya çıkan zararlı alışkanlıkların ortadan kaldırılmasıyla doğrudan ilişkilidir. “*Yılanın başı küçükken ezilir.*” atasözü bireyde eğitimin ya da zararlı alışkanlığın erken yaşta başlaması gerektiğini ifade eder. Özellikle kişilik gelişimin tamamlandığı 0-7 yaş dilimi kötü alışkanlıkların yok edilmesinde önemli bir aralığı açıklar. Bireyde ortaya çıkan zararlı alışkanlıklar (yılanın başı) erken yaşta ortadan kaldırılmalıdır.

Cezada tutarlılık önemlidir. Tutarlılıkla kastedilen, cezanın her yerde ve her durumda aynı niteliği taşımasıdır. Alkollü araç kullandığı için ağır para cezası alan sürücünün bu cezayı erken ödediği takdirde indirimli tarifieden yaralanması cezada tutarlılıkla çelişir. Söz konusu çelişki cezanın istenmeyen davranışları ortadan kaldırmasına engel olur.

Cezaların etkili olabilmesi için istenmeyen davranışın hemen ardından verilmesi bireyin davranış- ceza ilişkisini anlamasına yardımcı olmaktadır. Bireye ceza verirken onun cezanın neye karşılık olduğunu anlaması sağlanmalıdır. Eğer ceza, uzun ya da kalıcı bir süreye dönüşürse bireyde saldırganlığın ortaya çıkmasına neden olur. Uzun bir süre engellenmeyle karşılaşan organizma şiddete başvurabilir. Ya hep ya hiç anlayışı ya da Aristo mantığı ceza uygulamalarında geçerli değildir. Dereceli bir şekilde yoksun bırakma cezanın geçerliliğinde önemli bir faktördür.

Davranışlarda dengeli olma, anonim halk edebiyatı ürünü olan birçok eserde yer almaktadır. Özellik atasözleri bireylerde davranışsal dengeye dikkat çeker. “*Çok verip azdırma, az verip gezdirme. Çok söyleme arsız olur; çok saklama hırsız olur.*” şeklindeki atasözlerinde, geleneksel Türk kültüründe her iki yönde zararlı olabilecek aşırılıklar vurgulanmıştır.

I.4. Davranış Biçimlendirme İncelikleri

Baba koruk yer; oğlunun dişi kamaşır.

Bireyler kendilerini engellenmiş hissettiğinde ya da öfkeli olduğu durumlarda cezaya başvurabilir. Öfkeyle ya da heyecanla ceza vermeye başvurulduğunda cezanın etkili olması ortadan kaldırılır. Bu durumda cezanın kötüye kullanımı ortaya çıkar. Davranış şekillendirmede çok farklı etmenler karşımıza çıkar, bunlardan ilki tutarlılıktır.

I.4.1.Tutarlılık

Kişilerin istenmeyen davranışlarını ortadan kaldırmada sadece cezalandırılan kişi yeterli olmaz. Çok geniş bir çevreden etkilenen bireyin davranışları, her durumda ve her şartta aynı geri bildirimle karşılaşmalıdır. Aksi takdirde bir tutarsızlık ortaya çıkar. Sağlıklı çocuk yetiştirmede anne ve babanın ortak hareket etmesi ve çocuğa karşı davranışlarında tutarlı olması, çocuğa istenilen davranışları kazandırmada çok önemlidir.

“Anne ve baba çocuğun bir davranışı üzerinde ödül ya da ceza vermeye karar verdilerse bunu çocuğa açıklamadan önce aralarında konuşup uzlaşarak ortak bir tavır geliştirmelidir. Örneğin; çocuğun yanında iken baba, annenin verdiği cezayı ya da ödülü fazla bulduğunu ifade ederse çoğun kafası karışır.” (Tarhan, 2014: 38).

Eve geç geldiği için annesinden azar işiten bir çocuğa baba destek çıkarsa çocuğun hatalı davranışında düzelme meydana gelmez. Organizmanın eylemleri sonrası eğer herhangi bir pekiştirme ve ceza uygulanacaksa davranışı değiştirme erkine sahip bütün etmenlerin aynı çizgide olması gerekir.

Bireye istendik davranışların kazandırılmasında anne ve babanın tutarlı olması yetmeyebilir. Öğretmenlerin ve arkadaşlarının da tutarlı olması gerekir. Anne ve babanın cezalandırdığı bir şey arkadaşlar tarafından ödüllendirilirse; çocuk çelişkiye düşer. Bu durumda bireyler arkadaşlarını iyi seçmeli anne ve babalar da çocuğun arkadaşlarını tanımalıdır. Aile çocuğun kimlerle, nerede ve nasıl vakit geçirdiğini çocuğun özgünlük duygularına zarar vermeden bilmelidir. *“Sıcak- denetimli ilişki”* (Hoşrik, 2012: 51) etrafında çocukların davranışları denetlenmelidir. Ne çok serbest olunmalı ne de katı kurallar çevresinde hareket edilmelidir. Sevgi ve güven etrafında ilişkiler yürütülmelidir.

Bahse konu olan bu ilişki bireylerin davranışlarını şekillendirmede disiplini de içine almaktadır. Disiplin kavramını doğru, çarpıtmadan anlamak ve uygulamak gerekir. Disiplin *“öğretici, düzenli davranış ve yetenek kazandırıcı yetiştirme”* (Yörükoğlu, 2014: 147) anlamında kullanılınca çocuk eğitimindeki sağlıklı tutum ve kuralları içine alır. Kimi halk edebiyatı ürünlerinde aslında dikkat çekilen nokta bireylere disiplin kazandırmadır. *“Oğlunu dövmeyen kesesini, kızını dövmeyen dizini döver.”* (Yurtbaşı, 2014: 129) atasözünü disiplin kavramı içerisinde değerlendirmek daha doğru olur. Zira bireyin eğitimindeki disiplinden amaç, bu atasözünü yanlış yorumlayanların yaptığı gibi

çocuğu dayakla cezalandırmak değil; onda güven duygusu uyandırarak öğrenmesine yardımcı olmak ve yeteneklerinin gelişmesi için kılavuzluk yapmaktır.

“Atasözlerinde baskıdan amaç, çocuğun olumlu gelişmelerinin desteklenmesi, olumsuzların düzeltilmesi anlaşılmaktadır. Çocuğun hürriyetini kısıtlayıcı olarak düşünülmemelidir.” (Kurt, 2012: 48)

“Oğlunu dövmeyen kesesini, kızını dövmeyen dizini döver. Yılanın başı küçükken ezilir. Baskısız çalıyı yel alır, yel almazsa el alır.” atasözlerinde geleneksel Türk kültüründeki disipline ve çocuklara istendik davranışlarının kazandırılmasında aile büyüklerine düşen sorumluluklara dikkat çekilmiştir. Ailede disiplinin önemli olduğu Nasreddin Hoca tarafından da vurgulanır. Örneğin; *“Hoca’nın evli bir kızı varmış. Bir gün bu kız kocasını babasına şikâyet etmiş;*

-Baba, damadın beni dövdü, ben de kaçtım geldim. Bunu duyan Hoca hiddetlenmiş ve:

-Vay kerata! Benim kızımı nasıl dövermiş; ben de onun karısını döveyim, diyerek kızını dövüp tekrar kocasını evine yollamış.” (Seratlı, 2004: 135-136).

Bu fıkrada ailenin korunması ve eşlerin birbirlerine karşı saygılı olması gerektiği vurgulanır. Elbette bir kadını dövmek kabul edilemez; ancak bireylerin evlilik kurumunu acısıyla tatlısıyla yürütmesi gerekir. Aile disiplinini bozmadan ebeyenler, toplumun bir çekirdeği olan aileyi korumalıdır.

Çocuk sosyal normları öncelikle aile içerisinde öğrenir. Bu bağlamda anne ve baba çocuğa düzenli davranış ve yetenek kazandırmak için disiplinli olma zorundadır. Söz konusu disiplinle kast edilen dayak cezası olmamalıdır.

Bütün bu söylemler, herhangi bir davranış sonrasında uygulanan cezanın tutarlılığı ile ilgilidir. Bir davranışın ortadan kalkması için bütün etmenlerin aynı tepkiyi göstermesi gerekir. Annenin evet dediğine babanın hayır demesi çocukta davranışsal kargaşa yaratır. Dolayısıyla ortak bir hedef için bütün etmenler aynı yörengede olmalıdır.

I.4.2. Premack İlkesi (Anneanne Kuralı)

Organizma birçok etkinlik yapar. Bunlardan bir kısmını çok sık ve severek yaparken bir kısmını ise daha az ve isteksiz yapar. Premack İlkesi organizmanın daha sık yaptığı etkinliklerin daha az yaptığı etkinliklere pekiştireç olarak kullanılması ile ilgilidir.

Bu ilkenin uygulanması için öncelikle organizmanın hangi etkinlikleri daha sık ve severek gösterdiğini tespit etmek gerekir. Bir çocuğa oyuncaklarını toplarsan top oynayabilirsin ya da yemeğini yersen bilgisayarda oynayabilirsin demek, söz konusu ilkenin felsefesini açıklar.

“Aslında eğitimde esas olan ödüldür. Ödül yani pekiştirme yetersiz kalırsa cezalandırma gerekebilir. Güzel bir ceza baskı, şiddet, korkutma, tehdit ya da sindirme değil; kişiyi sevdiği bir şeyden mahrum bırakmaktır. Cezaya ağırlık verilirse çocuk nasıl cezadan kurtulurum diye düşünür. Çocuğu suçluluk duygusu ile değil güven duygusu ile eğitmek gerekir.”(Tarhan, 2014: 38)

Zira güven duygusunu hâkim kılındığı bir iklimde çocuklar sağlıklı davranış sergiler. Ceza tehdidinin olmaması ve güvenin yer alması, sosyal birlikteliğin kuvvetlenmesinde önemli bir görevi yerine getirirler.

Bu anlamda halk edebiyatı metinlere toplumda güven duygusunun inşasında önemli bir görevi ifa ederler. Özellikle Dede Kokut Hikâyeleri’nde kahramanlar toplumsal ve bireysel güveninin timsalidirler. Yediği ekmeğe ihanet etmeyip isyana katılmayan Bamsı Beyrek, eşinin namusuna leke sürmemek için ölümü göze alan Burla Hatun, güven ve sadakat adına birkaç örnektir.

1.4.3. Simgesel Ödül

Organizmanın davranışlarının simgelerle pekiştirilmesi, eylemin devam etmesinde önemli bir rol oynar. Bu durumda bireyin ihtiyaçları doğrudan karşılanmaz. Bireyi dolaylı yoldan doyuma ulaştıran simgeler vasıtasıyla davranışın devamı sağlanır.

“Simgesel ödül, karşınızdaki kişinin ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan bir ödül yerine onları dolaylı yoldan doyuran ödüllere denir.”(Hoşrik, 2012: 53).

İstenilen davranışı ortaya koyan organizmaya aferin, şeker gibi uyarıcılar yerine yıldız, boncuk, artı gibi nesneler vermek simgesel ödüllendirme değildir. Ya da yılsonuna kadar 10 artı alan öğrencinin sınıfı geçmesi örnek verilebilir. Bu yöntemde çocuğa şeker, oyuncak, sokağa çıkma izni gibi doğrudan doğruya ihtiyacını karşılayacak bir ödül yerine, yıldız, puan, oyuncak, para vb. simgesel ödüller verilir. Çocuk bu simgesel ödülleri toplayarak daha sonra onları gerçek ödüle dönüştürür.

1.5. Kutsal Kitaplarda Ödül ve Ceza

Dünyaya düşürülen insana yol göstermek ve aydınlatmak amacıyla Allah tarafından ilahî kitaplar gönderilmiştir. Bu kitaplardaki emirler önce peygambere vahyedilmiş daha sonra da yazıya geçirilmiştir. Her kutsal kitap bir peygambere aracılığı ile gönderilmiş, peygamberler kitapta ifade edilenlerini uygulamış ve bunların yaşanabilir olduğunu göstermiştir. Kutsal kitaplardan Zebur Hz. Davut’a, Tevrat Hz. Musa’ya, İncil Hz. İsa’ya ve Kur’an da Hz. Muhammet’e indirilmiştir.

Kutsal kitaplarda olumsuz davranışların cezalandırılması, iyi davranışların da ödüllendirilmesi cehennem ve cennet ile sembolize edilmiştir. İlahî hükümlerin yer aldığı bu kitaplarda dünya ve ahret için gereken şeylere vurgu yapılır. Kutsal emirlere uyanların ve iyilikte bulunanların ödül, karşı gelenlerin ise ceza göreceği imlenir. Örneğin Kur’an’da En’âm Suresi’nin 160. ayetinde şunlar buyrulur: “ *Kim iyilik getirirse, ona getirdiğinin on katı vardır. Kim kötülük getirirse, sadece onun dengiyle cezalandırılır; onlar haksızlığa uğratılmaz.*” (En’âm-160). Ayette kötülüğün karşılığı dengiyle, iyiliğin karşılığı ise fazlasıyla verileceği bildirilir. Bununla bireylerin iyiden yana olması gerektiği mesajı verilir.

Kutsal kitaplarda ödül ve ceza büyük bir motivasyon kaynağıdır. Cennetin ödül cehennemden ceza olması, optimist bir dünya modeli oluşturmaya yardımcı olur. Kur’an-ı Kerim’de ıslah olmayan kötü niyetli kişilere karşı cezai yaptırımlar yer alır. Örneğin “*Bir kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür, ama kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz ki Allah, zalimleri sevmez.*” (Şûrâ-40) ayeti kötülükte bulunanlara yaptırımları açıklar.

Allah’ın emir ve yasaklarına uyanların cennetle/ödülle müjdelendiği ayetlerde bireyler iyilik ve doğruluğa karşı motive edilmeye çalışılır. Bu ayetlerde hayatın ve nefsin zorluklarına karşı gelmeye yönelik mesajlar verilir. Furkan Suresi 15. ayette şunlar ifade edilir: “*De ki: ‘Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah’a karşı gelmekten sakınanlara vadedilen ebedilik cenneti mi?’ Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir.*” (Furkan-15).

Kutsal kitaplarda ödül ve ceza hesap günü ile ilgilidir. Bu günde insan yaptığı iyilikler dolayısıyla cennete gönderilir, işlediği suçlar nedeniyle de cehenneme atılır. Cennet ve cehennem büyük bir motivasyon kaynağıdır. Ödül ve cezayı sembolize eder.

II. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GEÇMİŞTEN BUGÜNE ÖDÜL VE CEZA YÖNTEMLERİ

Bütün toplumlar tarihin her devresinde istenilen davranışı ödülle; istenilmeyen davranışı ya da bir suçla ceza ile ilişkilendirmişlerdir. Özellikle bireyin ve toplumun mağdur edildiği suçlar karşısında ağır ceza sistemini devreye sokmuşlardır. Aslında bir müeyyide sisteminin kurulması toplumsal varlığın devamıyla doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda toplumun huzur ve sükûnunu ihlal eden ve suç sayılan davranışların önlenmesine yönelik hem yazılı hem de sözlü bir sistemin varlığı, ceza hukuku ile açıklanmıştır.

Türklerin geniş coğrafyada varlıklarını devam ettirmesi geleneksel ödül-ceza sisteminin sağlıklı işletilmesiyle mümkün olmuştur. Töre olarak adlandırılan Türk anayasasında hemen hemen her alanda ihtiyaca cevap verebilecek yazılı olmayan kurallar ile ceza ve ödül tayin edilmiştir.

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri suçun olduğu her yerde mutlaka ceza da olmuştur. Kanunların ve törenin yasakladığı fiilleri işleyenlerin cezalandırılması kaçınılmazdır. Cezalar pek çok uygarlıkta uzun tecrübeler ile ve zaman içerisinde ortaya çıkan yasa ya da yasaklarla düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Türk kültüründe, bazı istisnaları hariç tutarsak hangi suça hangi cezanın verileceği her zaman tam olarak belirlenmemiştir.

II.1. Geçmişten Bugüne Ödüllendirme Yöntemleri

Hem hayatımızda hem de davranışlarımızda ödülün çok önemli bir yeri vardır. İnsan davranışlarının altında yatan etmenler ödül ile doğrudan ilgilidir. Takdir edilen, onaylanan her eylem ilerleyen aşamalarda tekrar sergilenir. Bu bağlamda Türk kültüründe toplumsal normlara uygun davranışların ödülle taçlandırıldığına şahit olunmaktadır.

Uzun tarihî süreç içerisinde evrimleşerek günümüze gelen Türk kültüründe öne çıkan kimi değerler vardır. Bu değerlere sahip çıktığı sürece ödülle karşılaşmak mümkündür. Yiğitlik, vatanseverlik, cömertlik, yalan söylememe, devlete itaat vb. değerlerle donanmış bireye toplum ödülle yaklaşmıştır.

Kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı geçmişe subjektif de olsa ayna tutmasa dolayısı ile halk anlatıları, değer merkezli şekillenen ödüller ile öne çıkmaktadır. Yaratılış mitosunda insandaki psişik ödül olan cüzi iradenin iyicil ve kötücül değerlerin ortaya

çıkmasında rol oynadığı imlenir. Uçmak eylemi bağlamında kanatla sembolize edilen söz konusu irade insanın kâinattaki konumunu sembolize etmektedir (Ögel, 2010: 485).

İnsan evrenin yaratılmasında iradesi ile yer alırken, suç işlemiş düzenin bozulmasına neden olmuştur. Burada dikkat çekilen nokta insanın, eylemini ve düşüncesini, bilinçli ve amaçlı bir şekilde, belirli hedeflere ulaşma doğrultusunda yönlendirme yeteneğinde düştüğü yanlışlıktır. Psişik bir ödül olan irade Yaratılış mitinde bu yönü ile yer alır.

“*Beşik, eşik, keşik*” üçlemesiyle ifade edilen insan ömrü her bir aşamada farklı ödülle taçlandırılmıştır. Doğduğunda güzel bir ad alan, ergenliğe adım attığında evlendirilen öldüğünde de ismi yaşatılan birey bu aşamaların her birinde mükâfatlandırılmıştır.

Anlatı kahramanları “*beşik, eşik, keşik*” üçlemesiyle ifade edilen mitik yolculuklarında hem birincil hem de ikincil ihtiyaçlarını karşılayacak ödüller ile karşılaşır. Örneğin, Oğuz Kağan destanında beşikte olağanüstü özellikle donatılan, eşikte mitik kurdun ve kutsal eşlerin yardımıyla desteklenen ve keşikte de Tanrı görevini en iyi bir şekilde ifa ettiği için gökyüzüne çekilen Oğuz Kağan, yaşam döngüsünde elde ettiği ödüllerle öne çıkar.

Türk kültüründe ödül, sadece somut nesneler olarak algılanmamıştır. Bir büyüğün takdirini kazanma ve toplumun sevgisini elde etme, kimi zaman değeri maddi şeylerle ölçülemeyecek ödülleri ifade eder. Adil olma, Türk büyüklerine saygılı olma, aile birliğine önem verme, vatanseverlik, yardımseverlik, kültürel mirasa duyarlılık, barış, çalışkanlık gibi değerlere sahip olma hem maddi hem de manevi ödülleri beraberinde getirmiştir.

Türk halk anlatılarında ve anonim kültürde bu değerlerle birlikte öne çıkan ödüller vurgulanmıştır. Bu ödüllerdeki amaç insan davranışlarını yönlendirmek ve belirlemektir. Anlatılardaki ödüller, insanların nasıl yaşayacakları ve nelere kıymet vermeleri gerektiği konusunda bireylere ve topluma ipuçları vermenin yanı sıra Türk kültürünün ödül stratejisini açıklar.

Sıcak bir anne kucağı ve mistik ezgilerle terennüm edilen ninniler, ödül bağlamında değerlendirilebilir. Bu mükâfat aracılığı ile çocuk, ilk millî musiki zevkini ve tesirini, ninnilerle, anadilinde ve ana kucağında almaktadır denilebilir. Güven duygusunu pekiştiren çocuğun psişik yapısını doğrudan etkileyen bu ezgiler, çocukta korkunun ortadan kalkmasına yardımcı olur. Korkudan sıyrılamayan ve devamlı

çevresini tehdit olarak algılayan çocuk, bir müddet sonra devamlı ağlamaya başlar. Bununla birlikte içine kapanarak strese girer ve beyin büyüme hormonu salgılamaz. Annenin verdiği bu ödül, çocukta korkuyu azaltır güveni ise artırır.

Ailede itilip kakılan her zaman dayak yiyen ve ödülün mahrum olan bir çocuğun stres altında hayat sürmesi, ileride telafisi mümkün olmayan psişik rahatsızlıklara yol açar. Altını sık sık ıslatma, gereksiz yere ağlama, eşyalara ve çevresine zarar verme bu rahatsızlıkların belirtisi iken ilerde adam öldüren, ceza evine düşün çocukla da karşılaşmak muhtemeldir. Sevgi ödülü ile karşılaşmayan çocuklar için kin, nefret ve öfke tohumları erken yaşta atılmış bulunmaktadır.

İncelemeye esas alınan anlatılarda tespit ettiğimiz kadarıyla dayak ile terbiye sadece *Of Baba ve İki Yılan ile Evlenen Kız* (Boratav, 2001: 52, Şimşek, 2001: 83,109) masallarında yer alır. *Of Baba* masalında ailenin tek oğlu mektebe gitmemekte ısrar eder. Bunun üzerine baba oğul beraberce kırlara gezmeye giderler. Baba bir ağacın dibine oturarak kederinden bir of çekince, derhal karşısında aksakallı bir ihtiyar çıkar ve ona ne istiyorsun diye, sorar. Kendisinin Of Baba olduğunu söyler. Baba, çocuğun okumamasından şikâyet eder. Of Baba çocuğu alır ve sopayla eğitmeye başlar (Boratav, 2001: 52).

İki Yılan ile Evlenen Kız masalında ise karısı ölen zengin adam, kızının hocası ile tekrar evlenir. Kocasının bütün malına sahip olmak isteyen üvey anne, o sırada sürekli yılan doğuran padişahın hanımının yanına, üvey kızını ebe olarak gönderir. Çünkü dünyaya gelen yılan, ebeyi sokup öldürmektedir. Kız, annesinin mezarına giderek ondan ne yapmasını gerektiğini öğrenir. Bu bilgiler ışığında kız padişahın hanımını süt buğusuna tutar; alt tarafı yılan, üst tarafı insan olan bir çocuk dünyaya gelir. Yine üvey annenin devreye girmesi ile kız, yılan oğlanı okutur. Okuturken annesinden aldığı tavsiyeleri uygular annesi kızına:

“Evladım, eline kırılmaz bir sopa yaptır. Sübhaneke de, vur kafasına, Allahümme de, vur kafasına. Kafasını gözünü açma. Hiç, dayaktan gözünü açtırma. Okutursan böyle okutursun başka türlü okutamazsın” (Şimşek, 2001: 109).

Bahse konu olan masalda eğitilecek canlı, yarı insan yarı hayvan olan bir varlıktır. Masalın devamında ciddi bir eğitimden geçirilen yarı insan yarı yılan olan çocuk, ayın on dürdü gibi bir delikanlı olur.

Yukarıda zikredilen iki masal bağlamında geleneksel Türk terbiye sisteminde cezanın değil, ödül ve geri dönütlerin daha çok kullanıldığı söylenebilir.

Türk kültüründe ödülü sadece maddi şeylerde aramak yanlış olur. Ömrün ilerleyen aşamalarında ödülün mahiyeti ve şekli değişmektedir. Toplumun beklentileri ve bireyin sosyal çevresi insanı nelerin mükâfatla sonuçlanacağı konusunda yönlendiricidir. Örneğin, Türk toplumda önemli bir erdem olan misafire saygı, bireyin toplumsal mükâfatla karşılaşmasına yardımcı olur. Halk edebiyatı ürünlerinde zaman zaman bu ödüle dikkat çekilmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, efsanelerde ve birçok halk edebiyatı metinlerinde kahramanlar arzu ettiklerine, misafire ödülleri sunarak ve onlara iyilikte bulunarak ulaşır. Buradaki amaç paylaşarak mutlu olunacağını iyilikte bulunarak hedefe ulaşılacağını vurgulamaktır. İnsanda iç sorumluluğun gelişmesine hizmet etmek, vicdan ya da merhamet olarak ifade edilen kavramları pekiştirmektedir.

İnsanda iç sorumluluğun olması toplumda yardımlaşma, paylaşma gibi güzel hasletlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır; tek başına varlığını devam ettiremez. Diğer insanlarla iletişim halinde olması gerekir. Aksi takdirde kendi kendine konuşarak sosyal ihtiyacına cevap vermeye çalışır. Ya da dünyadan uzaklaşarak depresif bir kişiliğe bürünür ve erken yaşta yaşlanarak hayata gözlerini kapar.

Geleneksel Türk eğitim anlayışında bireylere istenilen davranışları kazandırmak için cezadan çok ödülün kullanıldığı görülmektedir. Cezanın bireylerde vicdanı öldürdüğü ve onları öfkeli davranışa yönelttiği kabul edilmiş, insanda vicdanın sesini kesecek her türlü cezadan uzak durulmuştur. Özellikle alınan cezanın haksız olduğu durumlarda bireylerin taş kalpli olabileceği hatırlanmış, ceza alarak yetişen kişilerin kendilerini temize çıkarmak için içlerindeki vicdanlarının sesini susturabilecekleri kabul edilmiştir.

Bu kabullerden dolayı Türk halk anlatılarında ceza ile terbiye değil; ödül ile istenilen davranış kazandırma öne çıkmaktadır. Yanlış yapanın hemen hayattan kopartıldığı ve suçun bedelinin ağır olduğu diğer milletlerin anlatılarına karşın Türk halk anlatılarında hataları tolere eden eylemlere şahit olunmaktadır. Yaratılış Mitosu'nda Tanrı'ya karşı kötülük düşüncesiyle hareket eden insanoğlu, hemen ölüm cezasına çarptırılmaz. Kendisine yaşam hakkı tanınır ve içine düştüğü hatadan tövbe ederek kurtulması gerektiği dile getirilir.

Aynı durum masallarda da görülmektedir. Hata yapan, kötülük sergileyen masal tiplerine ceza öncesi “*kırk katır mı, kırk satır mı?*” denerek cezanın suçu işleyene

bırakılması, suç sonrası takınılan yumuşak tavrı işaret eder. Örneğin, *Bacı Bacı Can Bacı* masalında karısı ölen adam iki çocuğu ile yapayalnız kalır. Adam çocuklara bir üvey ana getirir. Üvey ana çocukları istemez. O da çocuklarını dağa bırakır. Kız bir padişahla evlenir. Kız has bahçede yıkanırken gurbet kızı bunu suya atar, kendisi de onun yerine geçer. Padişah gurbet kızının hainliğini anlayınca onun cezalandırmaya karar verir. “*Yalın kılıç mı, yoksa babanın evi mi?*” diye sorar. O da “*Yalın kılıç bağrına işleye, bir kırat ver, binip babamın evine gideyim.*” der (Türkeş Günay, 2011: 142-145).

Türk halk anlatılarında ödüller, idealize edilen kahramanlar/davranışlar etrafında ortaya çıkar. Uygur Türeyiş Destanı’nda Böğü Kağan’ın ecdadına karşı sergilediği saygı onun ilahî ödüllerle serfiraz kılınmasına yardımcı olur. Kendisine yardım için Tanrı tarafından gönderilen üç karga onun ilahî lütuflara mazhar olduğunu açıklar. Kahramana mücadelesinde yardım için gönderilen ve ödül bağlamında değerlendirilen bu kuşlar şöyle tasvir edilir:

“*Tanrı bu hükümdara özel lütuflarda bulunmuştu. Böğü Kağan’ın bütün dilleri bilen üç kuşu vardı. Bu kuşlar zaman zaman kağanın emriyle uzak memleketlere uçar, orda nelerin olup bittiğini, nasıl bir halkın yaşadığını ve hükümdarların neler yaptığını anında kağana yetiştirirlerdi. Kağan da onların getirdiği bilgilere dayanarak o ülkedeki güzel şeyleri kendi ülkesine taşırdı. Ayrıca komşu ülkelerin kendileri hakkında bazı olumsuz düşüncelerinden erken haberdar olarak ona göre tedbir alırdı.*” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 52).

Değerlendirmeye esas alınan halk anlatılarında ödüller, anlatı kahramanının hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. Örneğin takdir edilen, övülen destan kahramanları, sosyal ödülle karşılaşır, aynı kahraman masallarda mitik mücadelesinde mükâfat olarak aile kurmaya hak kazanır. Bütün masallarda başarı ve mutluluğu, evlilik ve taht sembolize eder.

Anlatı kahramanlarının bir sınav sonunda ödüllendirilmesi arketipsel sembolizmde “*aşama*” arketipini temsil eder. Aşama arketipi kişiliğin kemale erdiği gelişmeleri sembolize eden bir arketiptir. Bireyleşim sürecinde kahraman “*ayrılma-erginlenme-dönüş*” (Campbell, 1999: 41) olarak formüleleştirilen mitik macerada yaşadığı yeri terk eder ve uzak diyardan bir kazanç ile döner. Bu uzak diyarda kahramanlar türlü güçlüklerle mücadele ettikten sonra, yanlarında bir ödülle geri

dönmektedirler. Evlenilecek bir kız, taht ya da para şeklindeki ödüller kahramanın geçirdiği aşamayı sembolize eder.

Halk anlatılarında ödül ve cezanın yer alması, anlatı dünyasında dengenin sağlanması ile ilgilidir. Yani kötülerin cezalandırılması, iyilerin de ödüllendirilmesi dinleyicide ya da okuyucuda olumlu bir dünya modelini egemen kılmaya yöneliktir. Okuyucu bütün kötülöklere ve kötü kişilere, zalimlere, adaletsizliklere rağmen iyi kalpli, temiz ve yardımsever bireylerin kazanacağını halk anlatıları sayesinde duyumsayabilir. Bu bağlamda iyi ile özdeşim kurarak ödüle yönelmesi sağlanabilir. Kötülerin bulunduğu safta yer almanın ise ceza doğuracağını idrak edebilir.

II.2. Geçmişten Bugüne Cezalandırma Yöntemleri

“Her cezanın içinde biraz da intikam alma hissi vardır. O zaman sevdiklerimize ceza vermemeliyiz.” (Albert Gibbons).

Tarihte uzun süre ayakta kalmış ve varlığını hâlen devam ettiren Türk kültürü, bu gücünü sağlam bir ödül-ceza mekanizmasına borçludur. Kendisini oluşturan bireyleri kuvvetli bir ödül-ceza sistemiyle geleceğe hazırlayan Türk toplumu, bu sistemini halk edebiyatı ürünlerine de yansıtmıştır. Özellikle büyük bir tecrübenin ürünü olan atasözleri, masallar ve halk hikâyeleri devrin isteklerine uygun insan yetiştirmede ödül-ceza mekanizmasının önemini vurgulamaktadır.

“Araştırmacılar, tarihi gelişimde halkın kendini terbiye ve karşılıklı terbiye sahasında büyük tecrübe elde etmek suretiyle terbiyenin çeşitli prensiplerini hazırladığını göstermiştir. Halk, terbiye meselesinde hiçbir yazılı bilgiden veya birilerinin ileri sürdüğü teori, usul ve diğer vasıtalarından istifade etmemiştir. Bunun esası adetler, yasaklar, inançlar gibi özellikler olmuştur.” (Kadirzade, 2005: 11).

Halk terbiyesinin temelini oluşturan âdet, yasak ve inançlara aykırı eylemlerde bulunanların cezalandırıldığı durumlar, halk anlatılarına yansımıştır. Örneğin, misafir ağırlamak ve onun gönlünü hoş tutmak, Türk kültüründe öne çıkan değerlerdendir. Bu âdete aykırı eylemde bulunan bireyler, *Yörük ile Köylü* masalında olduğu gibi onuru kırılarak cezalandırılır.

Adı geçen masalda, Köylü ile Yörük askerde arkadaş olurlar. Her hafta köylüye misafir olan Yörük, günün birinde köylü arkadaşının evine misafir olmak ister. Köylü, Yörük’ün evinde gereken ilgiyi göremez. Bunun üzerine köylü, Ramazan Bayram namazını kılmak için gelen arkadaşının yemeğinin içerisine sabun koydurur. Namaz için

erkenden camiye giden Yörük, sabunun tesiri ile ishal olur. Camiden dışarı çıkamadığı için cemaatin gözü önünde camiye kirleten Yörük, köyü terk etmek zorunda kalır (Alptekin, 2002: 470-471). Bahse konu olan ceza bağlamında misafire saygılı olma ve ona gereken intimamı gösterme gibi Türk kültüründe önemli bulunan istendik davranışlara vurgu yapılmıştır.

Proto-Türk geleneklerinde konuk, bir kutluluk ve uğur işareti olarak sayılmış; her topluluk ve ailede, konuk için bir konukluk yani konuk evi yapılmıştır. Bazen de konuk gelince ona yeni bir otağ dikilmiştir (Ögel, 2001: 315). “*Konuk gelse, kutluluk gelir.*” sözü de bu kültürün bir uzantısıdır. Misafir ağırlamanın asıl bir görev kabul edildiği kültürümüzde, konuk evi ve konuk aşısı müşterek mal olarak kabul edilmiştir. Ögel’in belirttiğine göre; konuğun kendisine aş, hayvanına yem alma, atalardan gelen bir miras hakkıdır ve zorunludur. Konuk aşısı vermeyenler, konuk tarafından dava edilebilir. Ceza olarak “at ve giyim” alınabilir. Ancak alınan “at ve giyim”, konuğun kendisine değil beyine verilir (Ögel, 2001: 317).

Bu anlamda toplumun isteklerine uygun insan yetiştirmede geleneksel terbiye usulünde yer alan onura zarar vererek cezalandırmalardan yararlanıldığı söylenebilir. Söz konusu cezalar, suç niteliğindeki eylemleri yaptırım tehdidiyle yasaklayarak geleneksel değerlerin ihlalini engellemeye çalışır.

Sosyal hayat içerisinde toplumsal düzenin sağlanması için birtakım önleyici tedbirlerin uygulanması normaldir. Ancak herkese her an, her ceza uygulanamaz. Yetişkin kişiler, sosyal düzen adına kimi zaman cezalandırırsa da çocukların cezalandırılması ne Türk töresinde ne de modern hukukta yer almıştır. Zira bir kişiye ceza verilebilmesi, suçun birey tarafından kasıtlı olarak işlenmesine bağlıdır. Herhangi bir kastın yer almadığı suçlarda cezaya başvurmak doğru değildir.

Değerlendirmeye esas alınan halk anlatılarında kasıtlı işlenen suçlara karşı ağır müeyyideler uygulanır. Özellikle masalların suç-ceza-adalet paradigmasında dinsizin hakkından imansız gelir düşüncesi yer alır.

İğci Baba masalında iki kız kardeşi suçsuz yere öldüren İğci Baba, küçük kız kardeş ve İğci Baba’nın elinden kurtardığı oğlan tarafından önce dövülür daha sonra üzerine bir şişe benzin ve gaz yağı dökülerek yakılır (Alptekin, 2002: 223, Türkeş Günay, 2011: 111).

Halk anlatılarındaki kasıtlı suçlar ve uygulanan cezalar sadece kişilere karşı işlenen cürümlerle ilgili değildir. Devlete yani kamu güvenliğine karşı işlenen suçlara

da ağır müeyyideler uygulanır. Örneğin kamusal düzende kaos sebebi olan devlete başkaldırı, Alper Tunga Destanı'nda en ağır şekilde cezalandırılmıştır.

Alper Tunga Destan'ında İran'da emirlere itaat etmeyen ve hükümdarlık iddiasında bulunan bir padişahın söz edilir. Alper Tunga'nın bu padişahı uyardığına; fakat onun yapılan uyarıları dikkate almadığına değinilir.

“Alper Tunga'nın ülkesinin gün batısında İran adlı bir ülke, Alper Tunga ve ulusuna başkaldırmış hükümdarlık iddiasında bulunuyordu. Alper Tunga her ne kadar İran padişahına öğütler de bulunup kendine itaat etmesini istediye de İran padişahı bunu dinlemedi.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 25)

Bunun üzerine Alper Tunga askerlerini toplar ve padişahın üzerine yürür; ona gereken dersi verir. *“Destan kahramanları kendisini destekleyen halkıyla birlikte, milletin refahını yükseltebilmek, onları bir bayrak altında toplayabilmek, doğruluk ve adaleti sağlayabilmek için sürekli olarak savaşmıştır. Alper Tunga da Saka Türklerinin kahramanı olarak mücadele eden olağanüstü vasıflarıyla pek çok milleti kendisine hayranlık içerisinde bırakmış bir kahramandır.”*(Alptekin-Şenocak, 2019: 142). Anlatılarda kamusal hâkimiyet ve devlet, padişah ile simgeleşir. Metnin merkezinde yer alan padişah çoğu zaman iyilik yapmayı seven, zayıfları kollayan, kötülerini cezalandıran ve iyileri de mükâfatlandıran işlevleri ile karşımıza çıkar.

“Gerek kötü, gerek iyi padişahlar, otoritenin üzerinde toplandığı, ülkeyi tek başına yöneten, ancak gerektiğinde vezirlerine danışan, her sözü adeta kanun sayılan kişidir.” (Sakaoğlu, 2010: 156)

Destanlarda iktidar ve güç, alp/alperen (padişah) tipinin mutlak hâkimiyeti ile eşdeğerdir. Destan kahramanı kendisine bağlı olanlara karşı ne kadar güçlü ise devletine de o denli hâkim sayılır. Bu bağlamda mitik kahramanının kendisine bağlı olan insanları yönetim altında tutması, diğer boylara karşı mutlak bir kontrol sağlaması zorunluluktur. Her ne sebep olursa olsun ülke sınırları içinde çıkan isyan ya da emirlere karşı gelme mitik kahramanın otoritesinin sarsıldığını ve kontrolünün zayıfladığını yansıtır. İran hükümdarının başkaldırısı, hem Alper Tunga'nın hem de devletin geleceğine yönelik bir tehdittir.

Sadri Maksudi Arsal **Türk Tarihi ve Hukuk** adlı çalışmasında, Türk kültüründe geleneksel cezalara değinir ve suçun toplumsal bir olgu olduğunu açıklar. Söz konusu çalışmada yazar Türk devletlerinde *isyan, vatana ihanet, katil, başkasının zevcesiyle gayri meşru münasebet, bağlı atı çalma* suçlarının ölüm cezası doğurduğunu; *bağımsız*

atı çalmak, diğer malları çalmak, kavgada yaralamak, insan uzuvlarından birine zarar vermek suçların ise mali tazminat gerektirdiğini ifade eder (Arsal, 2014: 280-281). Yazar, bahse konu olan çalışmasında göze yönelik işlenen cürümün yaptırımını şöyle açıklar:

“Bu cürümü işleyen mücrim, kızının mutazarrır ile evlenmesinde müsaade etmeye yahut zevcesinin malını mutazarrıra mecbur edilmek suretiyle tecziye edilir. Bu ceza gayet orijinal bir cezadır. Göz insan için hayat mücadelesinde en zaruri bir uzvudur. Kör adam birçok işleri başarmaktan acizdir. Gözden mahrum edilen bir adama hayatını temini için bir muavin vermeli veyahut mal vermelidir.” (Arsal, 2014: 281).

Bu yaptırım, sosyal adaletin sağlanması ile ilgilidir. Köroğlu Destanı bu bağlamda ele alındığında Bolu Beyi işlediği cürümün tazminatını, Kır At’ı Koca Yusuf’a vererek öder. Destanının merkezinde yer alan Kır At, mağdurların hem gözü hem de en büyük yardımcısı olur. Mitik Kır At sayesinde mağdurlar, yaşamlarını devam ettirirler ve Bolu Bey’den intikamını alırlar. Destanda at, hayatın temini için zaruret arz eder. Bu bağlamda geleneksel hukuka göre mağdura tazminat olarak verilen kız ya da mal, destanda Kır At’a evrilir.

Geleneksel Hukuk: Kız (Mal, Muavin) → Destan: Kır At (Mal- Muavin)

Zihinsel olgunluğa erişmemiş, aklı melekeleri tam çalışmayan kişilere işledikleri suçlardan dolayı ceza verilemez. Bu bağlamda çocuğun gelişim süreci içinde cezalandırılması, idraki tam olgunlaşmamış kişiliğin cezalandırılması anlamına gelir. Bu durum hem modern hem de İslam hukuku anlayışına terstir.

Üzerinde çözümleme yapılan halk anlatılarında akli melekeleri olmayan bireylere işledikleri suçlardan dolayı ceza verilmez. Örneğin *Deli Oğlan* masalında bir deli bir de akıllı iki kardeş vardır. Birlikte yaşlı annelerini yıkamaya karar verirler. Ocağa bir kazan su korlar. Akıllı oğlan pazara gidip sabun alıncaya kadar deli oğlan annesini kızgın suyun içine kor ve kadın orada ölür. Abisi annesini sorunca: *“Daha gazanın içinde abi. Anam yıkandıydı, gazanın içinde uyuyakaldı.”* der (Şimşek, 2001: 272). Masal boyunca da deli oğlan işlediği suçlardan dolayı herhangi bir ceza almaz.

Eski Türk ceza sisteminde, en geniş anlamıyla anayasa kabul edilen töre ile açıklanan kanun ve sosyal normlar yer almaktadır. *“Eski Türklerin kendine mahsus bir hukuk nizamı, bir inanç sistemi ve sanatı vardı. Türk teamül hukukuna töre adı verilir. Hususi hukuk hükümlerinin olduğu kadar amme hukuku esaslarını da ihtiva eden töreye*

göre kadına hürmet edilirdi. Aile müessesesi kutsaldı. Zinanın cezası idamdı, hırsızlık yasaktı, barış zamanı silah çekmek şiddetle men edilmişti. Bundan dolayı katl, cinayet gibi suçlar çok nadirdi. İnsana sırf insan olduğu için saygı göstermek törenin genel hükümlerindendir.” (Dikici, 2005: 146).

İnsan dünya sahnesine çıktığından beri ceza sitemiyle karşılaşmıştır. Bu anlamda en eski bir hukuk dalı olan ceza hukukunun tarihi, medeniyet tarihiyle eş anlamlıdır. İlk kanunlar ile örf ve adetlerde ceza olarak ağır, şiddetli ve bazen insancıl olmayan müeyyideler yer almıştır. Ancak daha sonra medeniyet ilerledikçe bu ağır cezalar daha yumuşak ve insancıl şekle bürünmüştür.

Halk anlatılarında hem ağır ve şiddetli müeyyideler hem de yumuşak ve insancıl şekle bürünen cezalar birlikte yer alır. Bununla birlikte aynı suça farklı cezaların uygulandığına da rastlanır. Örneğin kardeşlerin ihaneti, *Zümrüdüanka Kuşu* (Şimşek, 2001: 59) masalında affetme ile sonuçlanır. *Küllü Fatma* (Alptekin, 2002: 250) masalında ise Küllü Fatma kendisine hainlik eden kız kardeşlerini cezalandırmak için bir katırın arkasına bağlar ve katırları kamçılıyarak dağlara doğru koşturur. Kardeşlerini kendi eliyle cezalandırır.

Suç, ceza ile eş anlamlıdır ve ceza hukukunun temelini oluşturur. Bu anlamda suçun ne olduğu açıklanmalıdır. Suç birçok disiplinin üzerinde açıklama yaptığı bir kavramdır. Her bir disiplin bu kavramı değişik biçimde açıklamıştır. “*Örneğin kriminolojiye göre suç, toplumsal normlardan bir tür kopuştur; psikolojiye göre ise bir hareket bozukluğudur. Hukuksal bakımdan suç, ceza normlarıyla korunan bir hukuksal değer ihlalidir. Her suç bir hukuksal değeri ihlal eder. Hukuk düzeni, suç niteliğindeki eylemleri ceza tehdidiyle yasaklayarak hukuksal değerlerin ihlalini engellemeye çalışmaktadır.*” (Ercan, 2009: 107)

Modern hukuka göre suç, “*cezalandırılan eylem*” olarak algılanmaktadır. Ceza hukukunun temelini oluşturan bu kavram etrafında yasalar çıkartılmış, bu yasalar etrafında eylemi gerçekleştiren kişilere ceza verilirken suçun işlenmemesi sağlamak, suçtan caydırmak vb. hedefler gözetilmiştir. Ceza sisteminin toplumsal alanda sağlıklı tesis edilmemesi, hukukun diğer dallarına göre daha ağır bedellerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu sistemden doğan zararların diğer hukuk dallarının verdiği zarardan daha vahim olması, cezayı uygulayanları büyük bir hassasiyete sevk etmiştir.

Töreye, ahlaka ve yasalara aykırı davranışın suç ile karşılanması ceza sisteminin doğmasına neden olmuştur. Ceza, “*Arapça bir sözcük olup iyi veya kötü anlamlarına*

gelir, ödül yerine de kullanılır. Türkçede yalnız kötülüklerle karşılık verme anlamını taşır. Latince ceza sözcüğüne karşılık olan ‘poena’ kelimesi, azap, ıstırap, elem ve vicdan azabını karşılar.” (Arık, 1995: 5).

Geçmiş çok eskilere dayanan suç sözcüğü ile ilgili olarak başta lügatler olmak üzere birçok araştırmacı değişik tarifler yapmıştır. Etimolojik kökeni XI. yüzyıla belki de daha ileriye götürülebilecek olan bu kavramın eski çağlarda şu anki anlamından farklı olarak “yoldan ve yönden sapma” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Türk dilinin yazılı kaynaklarında, suçla ilgili ilk kayda Kaşgarlı Mahmud’un “Divan-ı Lügat’üt Türk” ünde rastlanır. Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügat’üt Türk’te suç kelimesinin “bir şeyin saptasını” bildirdiğini ifade etmekte ve bunlarla ilgili kimi örnekler vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, C. I, 1998: 321).

En eski Türkçe metinlerde “yazuk” yani “yazık” sözcüğü de suç için kullanılmıştır. XI. yüzyılda Yusuf Has Hacıp’ in kaleme aldığı Kutadgu Bilig’de suç ve günahın karşılığı olarak “yazuk” kelimesi zikredilmiş ve kullanılmıştır. Suçlu ve günahkârlara da “yazukluğ” yani “yazıklı” denilmiş, suç işleme de “yazuk kılma” sözcük öbeği ile karşılanmıştır (Yusuf Has Hacıp, C. I, 1999: 83).

Ceza sistemine ilişkin kurallar devlet tarafından konur ve tespit edilir. Toplum içinde diğer insanların ya da grupların ceza verme yetkisi yoktur. Herkesin aynı ceza ile cezalandırılması, ceza kurallarının eşitliğiyle ilgilidir. Keyfe ya da kişiye göre değişen ceza uygulamaları olmamalıdır. Ceza sistemi kamu düzenini sağlamaya dönük olarak yürütülür. Toplumu koruyan sosyal bir disiplindir. Eski Türk kültüründe suçun çeşidine göre cezai işlemin de değiştiğine şahit olunmaktadır. Kendi ceza uygulamalarının dışında Çinlilerden alınan kimi cezalar da suçun faillerine uygun görülmüştür.

Özellikle Çinlilerin “ceza-infaz” anlayışı, “işkence” ile iç içe geçmiş çok çeşitli uygulamaları kapsamaktadır ve “Çin işkencesi” tabirinden hatırlanacağı üzere bunlar son derece detaylı, çoğu durumda çok sert işkence yöntemlerini de içeren cezalar sistemini oluşturur. Bu işkenceler atasözleri ve deyimlere bile girmiştir. Başlıca ceza şekilleri şunlardır:

1. İdam edilecek adamın yanı başında bir saç (yuvarlak tava) hazırlanır. Bu tava alttan verilen ateşle iyice kızdırılır. Kafası kesilen adamın kafasını kestikten hemen sonra bu saç bastırılır. Sıcaktan dolayı kan beyinde iki saniye kadar dolaşacağı için adama yerde duran cansız bedeni son defa gösterilir.

2. Suçlunun derisini yüzüp onu bu şekliyle denize atarlar.

3. Suçluyu ortası delik bir sandalyeye çıplak bir şekilde oturturlar. Bu delik yere içinde fare olan bir kâse yerleştirilir ve kâse alttan yavaş yavaş ısıtılır. Sıcağa dayanamayan fare çıkacak bir yer bulamayınca suçluyu makattan kemirmeye başlar ve en son ağızdan çıkar.

4. Suçlu güneşin altına ellerinden bağlı bir şekilde yatırılır. Suçlunun saçları kazınır kafasına deve derisi geçirilir. Deve derisi güneşte eriyip suçlunun kafasına yapışır. Saçlar deve derisi yüzünden dışarı doğru çıkamayıp içeri doğru çıkmaya başlar. Bir süre sonra saçların kafatasını delmesiyle beyne ulaştığı anda adam ölür.

5. Suçlunun sığabileceği bir çukur kazılır ve suçluya tıka basa yemek yedirilir. Dışkısını da o çukura yapmak zorunda bırakılır. Adam bir süre sonra dışkılarının bedenini çürütmesiyle ölür.

6. Suçlunun kafası kazınır ve suçlu bir direğe hiç hareket edemeyeceği şekilde bağlanır. Üstten damlalar halinde soğuk su damlatılır. Damlalar bir süre sonra balyoz etkisi yaptığından adamın delirmesi sağlanır.

7. Suçlunun göz kapaklarına iğne batırılır. Adam bir süre sonra dayanamayıp gözlerini kapatır ve kör olur.

8. Suçlu on metre karelik bir odaya kapatılır ve buradan hiç çıkartılmaz. Yemeği düzenli olarak verilen adam tuvalet olmaması nedeniyle tuvaletini odanın bir kenarına yapmak zorunda kalır. Bir süre sonra yaptığı dışkı ve idrarların zehir salgılamasından dolayı adam zehirlenerek ölür.

9. Suçlunun göz kapakları açık kalacak şekilde tutulur. Belli bir mesafeden suçu uygulayan ellerini adamın gözüne doğru ileri geri sallarlar. Saatlerce süren bu olayın sonunda adam kafayı yer.

10. At hırsızlarını önce sırtından kırbaçlarlar; sonra çölün ortasında tuzlu bir direğe keçi derisiyle bağlarlar. Önüne de bir tas su konur. Adam suyu almak için eğildiğinde keçi derisi esnek olduğu için adamı direğe yapıştırır. Böylece suçlu hem delirir hem de ölür. (www.ilgincveenteresen.blogspot.com.tr.)

Çinlilerin suçlulara uyguladıkları bu işkencelerin birçoğu Türk topluluklarında da görülmektedir. “Korkunç Osmanlı İşkenceleri” adlı haberde Çinlilerin kullandığı ceza-infaz uygulamalarının Osmanlı Devletinde de bulunduğu ileri sürülmüştür. Haberde bu işkenceler şöyle sıralanmıştır:

1. Sıcak saca oturtma,

2. Deri yüzme, suçlu kişinin derisi yüzülür, derisiz bir şekilde denize atılır.

3. Suçlu olan kişi çıplak bir şekilde ortası delik olan bir sandalyeye oturtulur ve kâse alttan yavaş yavaş ısıtılırdı. Sıcak ortamlarda hareketlenen fare, çıkacak bir yer bulamadığı için makat deliğinden kemirmeye başlayarak iç organlara doğru girerdi.

4. Suçlu elleri bağlı bir şekilde güneşin altına yatırılır ve saçları kazınırdı. Saçları kazındıktan sonra kafasına deve veya keçi derisi geçirilir, yavaşça eriyerek suçlunun kafasına yapışırdı. Daha sonrasında saçlar dışarı çıkamayarak, içeri doğru çıkmaya başlardı ve kafatasına geri dönüp beyne ulaşmasıyla suçlu kişi ölürdü.

5. Suçlu, fiçı veya önceden hazırlanan çukurun içine konur, tıkabasa yemek yedirilirdi. Dışkısını yapamayan kurban, fiçı veya çukurun içine dışkısını yapmaya başlayarak zamanla çürümeye başlardı.(www.sozcu.com.tr.).

Modernleşme ile birlikte suç ve ceza kavramları çağın gerektirdiği anlayışla yorumlanmış ve suçun karşılığı olarak çoğu zaman kapatma ve tecrit cezası uygulanmıştır. Halk edebiyatı ürünlerinde anlatıların fiktif dünyası çerçevesinde hem işkencelere hem de kapatma ve tecrit cezalarına rastlanır. Örneğin, *Keloğlan ile Kötü Köse* masalında bir ailenin bir deli bir de akıllı iki oğulları vardır. Bunların bahçesinde bir yemiş ağacını bulunur. Çocuklar her sene sıra ile bu ağacı bekler. Yılın birinde yemiş bekleme sırası deli oğlana gelir, akıllı oğlan da bir ağaya çiftçi durur. Verilen görevi zamanında yapamadığı için akıllı oğlanın yüzünün derisi çiftçi tarafından yüzülür (Alptekin, 2002: 460).

Kül Eşek masalında ise yengeleri tarafından iftiraya uğrayan ve daha sonra dağa sürgün edilen bir kıza rastlanır. Masalda kimsesiz bir kız devleri öldüren ve onların eşleri ile evlenen yedi kardeşin yanında yaşamaya başlar. Yengeleri küçük kızı kıskanırlar ve onun içtiği suya bir yılan koyarak karnının gittikçe büyümesini sağlarlar. Bundan sonra kıza iftira atarlar. İftira üzerine kızı bir dağa sürgün ederler (Türkeş Günay, 2011: 148).

Söz konusu örnekler halk anlatılarının anlatıldıkları yerin temsilcisi olması ile ilgilidir. İcra edildiği kültürün bir aynası olan halk edebiyatı ürünleri geçmişte yer alan ceza sitemini yansıtır. Bu bağlamda Türk halk edebiyatı eserleri Türk milletinin ceza karakterini açımlayan ve toplumsal normları vurgulayan milli unsurlar arasında yer alır.

Her milletin dünyayı ve insanları algılayışı farklıdır. Bu farklılıklara uygun eylem sergilemek ve ceza vermek gerekir. Bağımsızlık için Türkler ölümü göze almışken, Hintliler yatmayı tercih etmişlerdir. Her iki düşünce de ülkelerine istiklal kazandırmak için vardır. Biri pasif direnişi kabul edip yatarken; diğeri ya istiklal ya

ölüm deyip harekete geçmiştir. Bu anlamda milletlerin karakterleri ve ceza sistemleri iyi tahlil edilmeli ona göre davranış belirlenmelidir.

Geleneksel ceza sisteminin oluşmasında kültür önemli bir faktördür. Kültürü oluşturan unsurlar iyi tahlil edilmeden toplumun ceza sisteminin çözülmesi mümkün değildir. Bir milleti diğer milletlerden ayıran maddi ve manevi unsurlara verilen ad olan kültür, çeşitli etmenlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu etmenlerden en önemlisi dindir. Eliot bu önemi *“Kültür bir milletin dininin vücut bulmuş şeklidir.”* tanımlamasıyla vurgular. Bu bağlamda Türk kültüründe değişen dinî unsurlar vasıtasıyla ceza sistemi de etkilenmiştir.

İslam’da varlık nedeni ibadet olan insanın hapsedilmesi uygun görülmemiştir. Hükümleri ayrıntılarla belirlenmiş olan had ve kısas, failin cezasını ödedikten sonra toplumsal yaşama geri dönmesine izin vermiştir. Bu evrede İslam, suçluyu, ödenmiş bir bedelin zalim ve mazlum cephesinde azaltılmış gerilimiyle topluma geri vermektedir. Kaldı ki suçun bireyselliği, yani yalnızca suçlunun cezalandırılması, İslamî kültürün oluştuğu ilk devirde temel düsturdur. Bu bağlamda uzun süreli hapis cezası suçlu kadar onun ailesine de zarar vermekte bu durum da İslamî anlayışla çelişmektedir.

“İslamın ilk devresinde hapisane adlı bir mekânın olmadığı belirtilmektedir. Yargı sürecince ya da kesinleşmiş infazın gerçekleşmesi anına kadar hükümlülerin mescitlerin koridorlarında bekletildiği ifade edilir. İlk hapisanenin Hz. Ömer zamanın satın alınan büyük bir ev olduğu söylenir. Ancak uzun süreli hapis yine yoktur. Ki İslam âlimleri hapsin en azını bir gün en uzununu da altı ay ile bir yıl arasında değişen bir süre olarak ifade ederler.” (Bekiroğlu, 2010: 100).

Siyasallaşan İslam ile birlikte zindan kavramıyla tanışan İslam kültüründe büyük bir dönüşüm yaşanır. Bu dönüşüm sonrası Avrupa Ortaçağında yer alan ağır uygulamalar, İslam coğrafyalarında hüküm sürmeye başlar. Öldürmek, ağır işkencelerle suçlu kabul edilen bireyi konuşturmaya çalışmak yaşanan dönüşümün en bariz örnekleridir. Türk kültüründe ceza sistemini birçok unsur etkilemektedir. Bu unsurlar kültürel yapıdan kaynaklanmaktadır.

Kültürün önemli bir unsuru olan din bağlamında uygulanan cezalar halk anlatılarına büyük bir ölçüde yansımıştır. İslam’da namusunu yitiren, gayri ahlaki eylemlerde bulunan kadına uygulanan recim cezasının benzeri masallarda da kendini gösterir.

Gelin İle Kayını, Padişahın Üç Kızı, Vezirin Üç Kızı ve Padişahın Oğlu, Zülfü Mavi ve Üç Bacı adlı masallarda namusunu yitiren kadınların beline kadar toprağa gömülmesi ve taşlanarak öldürülmesi yer alır (Alptekin, 2002: 242, 341, 435, Türkeş Günay, 2011: 179, Şimşek, 2001: 212). Söz konusu ceza İslam kültürünün Türk kültürüne kazandırdığı bir müeyyidedir. Bu müeyyide masalların toplumun gelenek ve göreneklerini, sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaları ile ilgilidir.

Araştırmacılar eski Türklerde suçları ve karşılığı olan cezaları gösteren herhangi bir ceza kanunnamesi olmadığını belirtmektedir. Bundan dolayı ceza zamana, mekâna ve duruma göre değişiklik göstermiştir. Bazen aynı suç ölüm cezasını gerektirmişken bazen de ölümden hafif cezalar uygun görülmüştür.

Halk anlatılarında da aynı durum söz konusudur. Genellikle iyiler iyilik bulur, kötüler cezasını çeker ve böylece anlatının sonunda mutluluğa ulaşılır. İncelemeye esas alınan anlatılarda kimi zaman beklenen sonun tersine, kötülerin bağışlandığı da olur. Örneğin, *Zümrüdüanka Kuşu* masalında padişahın küçük oğlu, kendisini kuyuda bırakan ağabeyleri ile cirit oynayıp attan düşürdükten sonra onları affeder. Onların kötülüğüne iyilikle cevap verir. (Şimşek, 2001: 56). Bazı anlatılarda da kötülerin sonundan hiç bahsedilmez, böylece sonuç dinleyicinin yargısına açık bırakılır. *Billur Terlik, Üç Turunçlar* (Boratav, 2001: 136, 157) masalları buna örnek verilebilir.

Feda Şamil Arık “*Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar*” adlı çalışmasında suç ve ceza kavramlarını ele almış, bu kavramların eski Türk kültüründeki yerlerine dair önemli bilgiler vermiştir. Suçların ve cezaların tasnifinde “ölüm” cezasını esas alarak “*Ölümden daha hafif cezaları gerektiren suçlar*” ve “*Ölüm cezasını gerektiren suçlar*” şeklinde iki bölüm etrafında suç ve ceza politikasını açıklamıştır. Araştırmacı çalışmasında cezaları şu şekilde tasnif etmiştir:

“1. Ölümden Daha Hafif Cezaları Gerektiren Suçlar

A. Münferit Cezaları Gerektiren Suçlar

- a. Dayak Cezası*
- b. Çalıştırma Cezası*
- c. Mal-Para (Tazminat) Cezası*
- d. Hapis Cezası*
- e. Sürgün-Uzaklaştırma Cezası*
- f. İşkence ve Organ Kesimi Cezası*
- g. İhtar-Tektir-Tahkir Cezası*

h. Diğer Cezalar

B. Bileşik Cezalar Gerektiren Suçlar

a. Dayak-Tahkir-Teşhir-Organ Kesimi Cezaları

b. Dayak- Maddi Tazminat Cezaları

c. Maddi Tazminat-Hapis-Dayak Cezaları

2. Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlar” (Arık, 1995: 1-50).

Eski Türklerde törenin emrettiği cezaların uygulanışı konusunda elimizde doyurucu, yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Çin kaynaklarında ve yerli kaynaklarda dağınık olarak yer alan birtakım kayıt ve bilgiler, bu hususta araştırmacılara bazı fikirler vermektedir. Bu bağlamda, Türklerde suç oluşturan ve cezayı gerektiren eylem ve davranışlar oldukça fazla olup bunlardan bazıları şunlardır:

“Zulüm, haksızlık, yaralama, darp (dövme, vurma), insanın uzuvlarından herhangi birisine zarar verme, katl, kız kaçırma, hırsızlık, ırza tecavüz, tabulara tecavüz, haram sayılan yerlere ve eşyalara saygısızlık, zina, hukuki anlaşmaları ihlal etmek, bunlara aykırı davranmak, görevden kaçınmak, görevi ihmal, livata, başkalarına kötülük yapmak, yalancılık, kovuculuk, müfterilik, casusluk, saygısızlık, devlete veya devlet görevlilerine hakaret, hilekarlık, sahtekarlık, rüşvet, askerlikten kaçmak, askeri görevde başarısızlık, devlete isyan, vatana ihanet, soygunculuk, eşkıyalık (gasp), töreye aykırı davranmak, beylere karşı gelmek, devleti çeşitli biçimlerde aldatmak, fuhuş, cana kast, emirlere itaatsizlik vb .” (Arık, 1995: 13)

Suç oluşturan ve cezayı gerektiren eylem ve davranışları konu ve niteliklerine göre başlıca: Kişilere ve topluma(kamu) karşı işlenilen suçlar, mülkiyete karşı işlenilen suçlar, namusa karşı işlenilen suçlar, inanç ve tabulara karşı işlenilen suçlar, cinsel suçlar, hukuki suçlar, devlete karşı işlenilen suçlar, kamu veya devlet görevlilerinin işledikleri suçlar, askeri suçlar vb. gibi kategorilere ayırmak suretiyle bir sınıflamaya tabi tutmak mümkündür.

Bahsi geçen bu suçlar, çoğu zaman değişen birbirinden farklı çeşitli bağımsız ya da bileşik cezaları gerektirmişlerdir. Gerçekte diğer devirlerdekilere pek farklı olmayan bu cezalar, başlıca dayak, işkence, organ kesimi, sakatlama, ölüm vb. gibi bedeni, hapis gibi özgürlüğü bağlayıcı, sürgün gibi özgürlüğü kısıtlayıcı, tazminat ve müsadere gibi malî ve mal varlığına yönelik, ihtar, tektir, tahkir-teşhir gibi onur ve haysiyet kırıcı manevi cezalardır.

Birçok toplumda olduğu gibi eski Türklerde de kurallara, töreye aykırılı eylemlerde cezasının belirlenmesi devlet eline geçmiş ve buna yönelik kurumlar tesis edilmiştir. Ceza verme yetkisi ve fonksiyonu Türk örf hukuku ile devlet anlayışında mutlak bir kudretin sahibi olan hükümdarlar ve onun yetkili kıldığı görevliler tarafından kullanılmış ve yerine getirilmiştir.

Bu yetkiyi kullananlar törelere ve Türk devlet anlayışına göre hareket ederek hangi eylemlerin suça karşılık geldiğini tespit etmiştir. Bireylere, topluma, devlete vb. işlenen suçlar dolayısı ile suçu işleyenler, yargılanmış ve farklı yaptırımlarla cezalandırılmıştır.

Değerlendirmede esas alınan halk anlatılarında devletin yetkili kıldığı görevliler ve bu görevlilerin verdiği cezalar yer alır. Destanlarda devleti temsil eden hükümdarlar ceza verirken, masallarda ceza verme erki bazen temiz yürekli adil kadıların elindedir. Örneğin, *Adalet* masalında kibirsiz bir kadı, köylünün öküzünü çalan aslana bir öküz parası çıkarıncaya kadar çalışma cezası verir. Köylü aslanı öküzün yerine koşar ve bir öküz parası kazandıktan sonra onu azat eder. Aslan bundan sonra insanlara hiç fenalık etmez (Boratav, 2001: 98).

Suçların ve cezaların belirlenmesi ile birlikte kimi zaman hiçbir suç işlemedikleri halde, suç işleme olasılığı bulunan veya kendilerinden muhtemel bir tehlike gelebilecek kimselere de devletin selameti, yüksek menfaatleri göz önüne alınarak bir ceza şeklinde veya bir güvenlik önlemi olarak kimi cezalar ve tedbirler uygulanabilmiştir.

Eski Türklerde bütün suçlara ait ortak esasları tayin ve tespit eden herhangi bir ceza kanunnamesinin bulunmaması kimi şeyleri ifade etmekte araştırmacıları temkinli davranmaya zorlamıştır. Bu bağlamda cezalar verilirken suçun niteliğinin, hafifliği ve ağırlığının, failin kişiliğinin, cezanın toplumdaki etkisinin, örf ve adetlere uygunluğu gibi şeylerin her zaman dikkate alınıp alınmadığı konusunda da kesin bir şey söyleyebilmek mümkün değildir. Cezanın zamana, mekâna, şartlara ve duruma göre değişiklikler gösterebildiği, farklılık sergileyebildiği ifade edilebilir.

Eski Türklerde yer alan bu ceza uygulamalarını halk edebiyatı metinlerinde görmek mümkündür. Masallarda ve diğer halk anlatılarında toplumun örf ve adetlerine ters düşen eylemlerin farklı müeyyidelerle cezalandırıldığına şahit olunur.

Özellikle inançlara (tabulara) karşı işlenen suçların bilerek isteyerek işlenmesi halinde anlatı kahramanı bu suçun bedelini canı ile öder. Kimi zaman da işlenen suç,

toplumsal felaketin ortaya çıkmasına neden olur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan Tepegöz, kutsalın mekânına aykırı davranışın ontolojik anlamda yaptırımını ifade eder.

Bu yaptırım eski Türk inanç sisteminde “animizim” şeklinde adlandırılan ateş-su vb. gibi kültlerle ilgili bir takım inanç ve akidelere aykırı davranışın bir sonucudur. Kutsala tecavüz eden, haram sayılan yerlere ve eşyalara saygısızlık gösteren insanın topluma ödettiği yaptırım, Tepegöz denen ucube ile simgeleşmiştir.

Animizmin bir yansıması olan “*Anadolu inanç sisteminde ateş, onun yaydığı ocak önemlidir. Birinin ocağına sövmek, gizlice ocağını kirletmek büyük suç sayılır. Bunu yapana düşman diye bakılır. Bu gibi olaylar öylesine önemlidir ki sonucu ölüme yol açan dövüşmelere bile yol açar. Geleneklerine, eski inançlarına çok bağlı köylerde, birinin ocağına öç almak için işeyenin öldürüldüğü bile olmuştur.*” (Eyüboğlu, 1998: 83). Bu bağlamda halk inançlarına aykırı eylemlerin cezayı doğurduğu söylenebilir.

Animizmin bağlamında ortaya çıkan ceza *Congalaz Karısı* masalında da yer alır. Masalda kardeşleri küçük kız kardeşlerine adam yiyen congalaz karısı ile ilgili nasihatte bulunurlar. Ateş almak için congalaz karısının evine giden küçük kıza congaloaz karısı kötülükte bulunur. Bunu öğrenen kardeşleri karıyı çamaşır toplarken tüfekle öldürür (Alptekin, 2002: 445).

Anlatıda congalaz karısının küçük kıza kötülükte bulunması, onun ateşi alması ile ilgilidir. Ateş eski Türk dininde kutsal kabul sayılır ve bu kutsala aykırı eylemler cezalandırılır.

“*Türkler, İslam dinini kabul etmeden önce eski Türk dini veya Gök Tanrı dini şeklinde adlandırılan bir dine inanmışlardır. Bu dinin içerisinde Kam/Şaman adı verilen ve toplumda önemli rolleri olan kişiler bulunmaktadır. Eski Türk dininde su, ateş, yer, gök, ağaç, dağ, taş vb. gibi çeşitli varlıklar mukaddes kabul edilmiş ve bu varlıkların her birinin bir ruhu olduğu varsayılmıştır.*” (Özdemir, 2014: 34).

Göç Destanı'nda milli hafızayı, bilinci, yüzyıllık tarihi ve kültürel birikimi birlikteliği, bölünmezliği işaret eden Kutluğ dağ/kutsal taşın kaybedilmesi, toplumu evsiz ve yurtsuz kalma cezasıyla karşı karşıya bırakır. Bu cezanın en önemli sebebi öz değerlere sahip çıkamamak, iç/dış çağrılarla veya rüyalarla insan bilincine çıkarılmaya çalışılan semboller fark edememektir.

“*Göç Destanı'nda, bilincin uyarılarına rağmen bu sesleri algılayamayarak geleceğini kendi elleriyle yok eden bir halkın hazin sonu söz konusudur. Toplumun, selfi temsil eden kutsal taşın uzaklaşması, bu sonu hazırlamıştır.*” (Şenocak, 2013: 2535).

Yaratılış Mitosu'nda Tanrı'ya karşı kötülük düşüncesiyle hareket eden insanoğluna verilen ceza dile getirilmiştir. Kötülüğün yanında yer almakla şeytan (Erlık) ile arkadaş olduğu dile getirilen insanın saf aklı, iradeyi, gerçeği, realiteyi ve aydınlığı temsil eden aydınlıktan uzaklaştırılması mitik bağlamda cezaya çarptırıldığını göstermektedir. İnsan, yanlış eylemi dolayısıyla aydınlıktan uzaklaşmış karanlıklar ülkesinde yaşamaya mahkûm edilmiştir. Karanlıklar ülkesi yani yer altı bastırılmışlık, sınırlandırılmışlık çağrışımları ile insan ruhunun içe kapanmasını ve kötülüğü simgeler. Bu simge değeri ile cezanın başka bir şeklini oluşturur.

Davranışçı Yaklaşımın (J.B.Watson) merkezinde yer alan ceza; bireyin davranışlarını şekillendiren önemli kavramdır. Her birey, yaşamdan ölüme kadar bulunduğu toplumsal çevresinde sergilediği istenmeyen girişimlerinden dolayı da cezalandırılmaktadır.

Halk edebiyatı ürünleri, geleneksel eğitimin önemli bir parçasını oluşturur. Psikolojide ifade edilen pedagojik formasyon, mitik kahramanın etrafında örülen fiktif dünyada kendine yer bulur. Söz konusu formasyonda ceza vermekten çok iyi örnek olma öne çıkmaktadır.

Bu durum çocuğu yasaklarla, hayırlarla, cezalarla terbiye etmenin yanlış olması ile ilgilidir. Çünkü hayata gözlerini açtığandan beri çevreyi keşfetmek için merak duygusu taşıyan çocuğun, çevresini ve kendisini tanıma adına sergilediği davranışların cezalandırılması çocuğun yaratılışına aykırıdır. Çocuk elini attığı her nesneyi ve her eşyayı mutlaka detaylıca öğrenmeye çalışır. Bu Yaratıcı'nın onun fitratına yerleştirdiği ve karşı koyulamayacak bir dürtü ile ilgilidir.

Merak duygusunun çok geniş açıdan yansıdığı halk anlatılarından olan masalarda kahramanlar devlerle, canavarlarla, olağanüstü varlıklarla mücadele eder. Masal kahramanları maceraya girmeden önce merak duygusunu törpüleyen cezai uygulamalarla karşılaşmaz. Özellikle en küçük çocuğun masalda mücadelede yer alması çocukların merak duygusunun cezalarla yok edilmemesi gerektiğini vurgular.

Bu durum geleneksel Türk terbiye sistemin masallara yansısıyla ilgilidir. Söz konusu terbiye siteminde duygusal özgürlük yer almaktadır. Bu duyguyu cezalarla törpülemek yerine duygunun gelişmesi ödülleri vasıtası ile sağlanmıştır. Ödüllerle, kabullerle, evetlerle çocuklar desteklenmiş, bu gayretler ile çocukların kendilerini ve çevrelerini keşfetmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Cezalarla, yasaklarla, hayırlarla çocuk eğitmek Anadolu ailesine sonradan bulaşan bir hastalıktır. Zira “*Geleneksel Anadolu pedagojisinde duyguda özgürlük, davranışta disiplin yer almaktadır. İnsanda aklın, onurun, izzetin, kalp ve vicdanın varlığı dikkate alınmış, bu varlıklara zarar verecek cezalardan uzak durulmuştur.*” (Güneş, 2013: 115).

Vicdan duygusu gelişmiş, olgun ve samimi bir insan yetiştirmek için bireyin çocukluk yıllarında önünün açılması, merak ettiği şeylere karşı desteklenmesi gerekmektedir. “*Dokun, Hisset, Yap*” mesajı dengeli bir şekilde verilmeli ve çocuğun iç dinamiklerinden gelen merak duygusu böylelikle giderilmelidir.

Birey daha çocukluk döneminde engellenmedik, fitratından kaynaklanan özellikler değiştirilmedikçe, önü açıldıkça, kendi hali ile kabul edildikçe, insan olur; insani özellikleri gelişir.

Bireylerin terbiyesinde materyalist metotlar üzerine yoğunlaşan pedagoglar, çocuk eğitiminde cezanın olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünceye göre hayvan ile insan aynı özelliklere sahiptir. Hayvanlar üzerine etkili olan ceza metodu insanlar için de geçerlidir.

Söz konusu bu metot geleneksel Anadolu pedagojisinde yer alan vicdan merkezli terbiye sistemi ile çelişmektedir. Türk kültüründe çocuklara uygulanan cezanın anormal bir davranış olduğu kabul edilmiş, bireyde vicdan duygusunun ortadan kalkmasına neden olduğu benimsenmiştir.

Ceza ile istendik davranışların kazandırılmayacağı, bireylerde pozitif eylemlerinin genleri ile ilgili olduğu halk anlatılarına ve atasözlerine yansımış, cezanın yersiz olduğu vurgulanmıştır.

Babanın Üç Kızı adlı masalda toplumsal normlara uygun davranışların genlerle ilgili olduğu vurgulanır. Masalda bir adamın bir kızı ve hanımı vardır. Adamın kızına üç ayrı görücü gelir ve adam hiç kimseye hayır diyemediği için üçüne de kızını verir. Baba, Allah’a yalvarır ve On’dan eşeğini ve köpeğini kız yapmasını ister. Adamın duası kabul edilir ve üç kızını gelin eder. Düğünden sonra adam hangi kızının öz kızı olduğunu anlamak için damatlarını ziyarete gider. Birinci damadı kızının bazen köpek gibi bağırdığını; ikinci damadı da kızının bazen eşek gibi tekme attığını söyler. Üçüncü damadı ise kızından çok memnun olduğunu söyler. Bunları dinleyen adam gerçek kızının kim olduğunu anlar (Önal, 2011: 335-336).

Söz konusu masalda bireyin istendik davranışları anne ve babasına bağlanır. “*Anasına bak kızını al; kenarına bak bezini al. Dala bakan keçinin; ağaca çıkan oğlağı olur.*” atasözlerinde de masalda imlenen mesaja dikkat çekilir. Ceza ile terbiye değil; anne ve babanın örnek davranışları ile kabul edilen eylemlerin ortaya çıkacağı vurgulanır. Çocuğun davranışlarını çevresi ve genleri belirler, mesajı verilir. Dede Korkut Kitabı’nın önsözünde de bu noktaya vurgu yapılır. Kokut Ata’nın ağzından şunlar söylenir: “*Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz; oğul atadan görmeyinçe sofraya çekmez.*” (Ergin, 2011: 74).

Ceza, öfke duygusunu beslediği gibi aynı zamanda nefret duygusun da besler. Bu duygu bireyin çevresindeki insanlara zarar vermesine neden olur. Ceza alan aynı zamanda ceza vermeyi de öğrenir. Bu ilkelerin şekillendirdiği Türk terbiye sisteminde ödül ön plana çıkmış, bireylere duygularını yaşaması için büyük bir özgürlük sağlanmıştır.

Türk halk kültürü gibi engin bir alanda bizim bu bölümdeki tespitlerimiz birkaç tipik örnek vermek ve genel çerçeveyi tespit etmeye çalışmakla sınırlıdır. Yoksa bu konu yüzlerce sayfalık çalışmalarda işlenebilecek yapıya ve malzemeye sahiptir.

Türk halk edebiyatı metinlerinde söz konusu simgeler etrafında verilen birçok ceza örneğine rastlanmaktadır. Bu örnekler çalışmamızın konuyla ilgili bölümlerinde dile getirilmiştir. Mitolojik metinlerden halk hikâyelerine varıncaya değin Türk ceza yöntemlerinin bulunduğu bu eserlerden birkaç örnek vererek genel çerçeve ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK HALK ANLATILARINDA ÖDÜL

Türk halk edebiyatı ürünleri içinde anlatma (narratif) esasına dayanan ürünler geniş bir yer tutar. Bunlar içinde en önemlileri mitler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri, efsaneler ve fıkralardır. Söz konusu anlatılar çeşitli açılardan ele alınıp yorumlanabilir. Bu bölümde adı geçen türlerde yer alan ödüller tespit edilmeye çalışılmış ve ödül-davranış ilişkisi açıklanmıştır. Üzerinde çözümleme yapılan anlatılardan ilki mitlerdir.

1.1. Mitlerde Ödül

Ödül ve ceza her zaman gereklidir; çünkü bunlar iradeyi zorlayan yegâne araçlardır (Goethe).

İnsanlığın felsefe ve bilim macerasının başlangıcı olan mitler, bir milletin genetik şifrelerini yansıtmada önemli bir görevi üstlenir. Mitlerin içeriklerinden hareketle toplumun duygu ve düşünce dünyasından genel çıkarımlar elde edilebilir. “*Mit kutsal bir öyküyü anlatır. Her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır.*” (Eliade, 2017: 17).

Kolektif bilinç dışının bir yansıması mitler her millette farklılıklar arz eder. Simgeler ve semboller vasıtasıyla kolektif bilinci yansıtan mitler birçok bilim tarafından araştırılması gereken bir alandır. Bu bağlamda psikoloji verileri ile mitleri ele almak bireylerde milli şuuru oluşturmada yardımcı olabilir. Mitlerde ödüller şu başlıklar etrafında incelenebilir:

1.1.1. Ödüllendirme Çeşitleri

Radloff tarafından derlenen Altay Yaratılış Miti’nde Türk’ün psikolojik yapısına ve dünya görüşüne dair hakikatlere rastlamak ve ulaşmak mümkündür. “*Türklerin yaratılış mitosları, Şaman dinine bağlı Altay Türklerinde görülür. Şaman dini, dünyanın yaratılışı üzerine tasarlanmış mitoslara dayanır.*” (Artun, 2009: 49).

Özellikle Türk evren tasarımının yansıtıldığı bu mitoslarda, insan ve dünyanın varoluşunu sorgulayan bir psikoloji ile karşılaşılmaktadır. Derin içgüdüsel hayatın

genetik şifrelerinin yansıtıldığı bu metinde, kâinatta kendisini fark eden insana rastlanmaktadır.

Dünyada varlığını devam ettiren insanın çevresindeki nesneleri sorgulamaya başlaması onun var oluşuyla doğrudan ilgilidir. Mitler bir anlamda hayatı sorgulamadır ve hayatı yaşanabilir hale getirmedir. Zira Sokrates'in ifadesiyle sorgulanmayan hayat yaşamaya değmez. Hayatın sorgulandığı mitlerde ödüllendirme çeşitleri şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

1.1.1.1. İlahi Ödüller

Mit çoğu zaman olağanüstü varlıkların hikâyesini anlatır ve onların kutsal güçlerini açıklar. Anlatının merkezinde yer alan kahramanların özellikleri ve onların etrafında şekillenen eylemler kutsal ya da yarı kutsal ödüller ile ilişkilidir. Bu ödüller şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

1.1.1.1.1. Psikik Ödüller: Uçma İktidarı ve Bilme Kudreti /Cüzi İrade

Evrenin yaratılışının sorgulandığı Altay Yaratılış Miti'nde, ödül bağlamında insana bahşedilen kimi özellikler ele alınabilir. Bu özelliklerden ilki uçabilme yeteneğidir. İnsanın Tanrı ile birlikte uçabildiği şu mısralarda zikredilmektedir:

*“Yerin yer olduğunda, sularla kaplıydı her yer,
Ne gök vardı, ne de ay, ne güneş, ne de bir yer.
Tanrı uçar dururdu, insanoğluyse tekti,
O da uçar dururdu, sanki Tanrıyla eşti.
Uçar, hep uçarlardı, yer yoktu konmazlardı
Tanrı idiler çünkü ondan yorulmazlardı.”* (Ögel, 2010: 485).

Uçmak, hareket etmekle canlılıkla eş anlamlıdır. Bireye verilen en büyük ödül aslında budur. Allah, Hayy isminin bir yansıması olarak insana hayat vermiş, bedene ruh üfleyerek onu canlı kılmıştır. Hareket, bir anlamda hayat demektir. Dolayısıyla hareket etmek bir başka anlamda uçmak bu mitos için büyük bir ödül olarak yorumlanabilir.

Bu ifadelerle birlikte uçmak eylemi kanat kavramını anımsatır. Bir sembol olarak kanat yeni şeyleri, uçmayı, kaçmayı, gökyüzünü ve kutsallığı ifade eder. Aynı zamanda insanın düalist yapısına karşılık gelir. Zira insan hem iyi hem kötü olabilir. Mitosta mutlu ve huzurlu olmanın gerekçesi insanın melek yönünün gelişmesine

bağlanmıştır. İyi niyet, hoşgörü ve güzel düşünce ile ön plana çıkan birey, gerçek mutluluğu bu özellikleriyle yakalayabilir mesajı verilir.

Metinde üzerinde durulan bir başka tema da bireyin her olumsuz davranışın ve kötülüğün içinde huzursuzluk yaratacağı bir pişmanlık duygusunun ortaya çıkmasına yol açacağıdır. Üzerinde çözümleme yaptığımız Yaratılış Mitosu'nda insana ödül bağlamında bahsedilen iradeye de dikkat çekilir. İnsan bu iradesi ile eylemlerini özgürce sergilemektedir. Psişik bir ödül olarak insana bahsedilen bu iradenin kötü yolda kullanılması cezayı doğurur.

İnsanda yer alan irade iyi-kötü, doğru –yanlış konusunda tercih belirlemede bir hürriyeti ifade eder. Bu hürriyet, sınırları belirlenmiş bir hürriyettir. İnsanlar ancak genlerinin izin verdiği kadar özgürdür. Yani biyolojik yapısına uygun davranışlar özgürlük ile telaffuz edilir. Nasıl bir bilgisayarın işletim sistemini en iyi bilen onu kuran kişi ise, insanın yazılımını emellerini, ereklerini, menfaat ve zararlarını özgürlüğünü mükemmel düzeyde Yaratıcı bilir.

Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, isteği olarak tanımlanan irade iki çeşittir: Külli irade ve cüzi irade. Külli irade, Yaratıcının mutlak iradesi demektir. *“Yüce Allah irade sıfatı ile vasıflanmıştır. O'nun iradesi ezelidir. Allah yaratacağı şeyleri bu irade sıfatı ile hikmetine göre meydana getirmeyi diler ve dilediği şey mutlaka olur. O dilemedikçe hiçbir şey vücuda gelmez. Hiçbir şey kendiliğinden var olmaz ve kendiliğinden yok olmaz. Ancak Allah'ın dilemesiyle var olur ve yine O'nun dilemesiyle yok olur.”*(Bilmen, 1997: 16). Cüzi irade ise, Allah'ın kula verdiği, seçme yeteneği ve özelliğidir. İnsanı sorumlu kılan da budur. Eğer Allah insana irade özgürlüğü vermemiş olmasaydı; kullarını yaptıklarından sorumlu kılmazdı. Nitekim irade sahibi olmayan melekler sorumlu değildir.

Yaratılış Mitosu'nda psişik bir ödül olan iradenin yanlış kullanılması vurgulanmıştır. İnsan evrenin yaratılmasında iradesi ile yer alırken suç işlemiş, düzenin bozulmasına neden olmuştur. Burada dikkat çekilen nokta insanın, eylemini ve düşüncesini, bilinçli ve amaçlı bir şekilde, belirli hedeflere ulaşma doğrultusunda yönlendirme yeteneğinde düştüğü yanlışlıktır. Psişik bir ödül olan irade, Yaratılış Miti'nde bu yönü ile yer alınır.

Yaratılış Mitosu'nda Tanrı ve insanın birçok ortak özelliğe sahip olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu düşünce Türk dünyasında İslamiyet sonrası ortaya çıkan insan anlayışla paralellik arzetymektedir. İnsan, taşıdığı özellikleri itibariyle Allah'ın sıfatlarını

en güzel yansıtan bir varlıktır. “*Biz insanı en güzel biçimde yarattık.*” (Tin: 4) ayet-i kerimesi eşrefi mahlûk olan bu varlığın bütün sıfatları ilahi birer ödül olduğunu beyan eder. Bu ödüllerle mitlerin merkezinde insan yer almıştır.

“Tasavvufi anlayışa göre tabiat bir gölge, hakikatin bir numunesi veya yansıması olarak değerlendirilmektedir. Daha açık bir ifade ile tabiat, hakikatin bir sembolüdür. O halde, insanoğlunda hakikat şuuru tabiatı ve eşyayı anlama yoluyla hâsıl olacaktır.” (Tatçı, 1997: 32).

Tabiatı ve kendini anlamaya yönelik gayretlere göre insan, Allah’tan gelmiş yine Allah’a dönecektir. Nefsini terbiye eden insanoğlu şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarından geçerek sonunda Hak ile bütünleşir ve fenafillâha ve bekabillâha ulaşır.

Hallacı Mansur bu bağlamda “Enel Hak” demiştir. Yunus Emre, Mevlana ve Seyit Nesimi’nin bu bağlamda ifade ettikleri özlü sözleri vardır. “*Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm.*” mısraı söz konusu gerçeği açıklamaktadır.

İnsanın ve doğanın sırrını çözen birey varlık âleminin Yaratan’ın nuru ile kaplı olduğunu idrak eder. Bu idrak etrafında eşyanın perde arkasını müşahade ederek varlıkların dillerini çözümler. Uzaya hatta daha ötelere gitse bile duyduğu ve gördüğü hep aynı şey olur. İşte bu idrakteki kişi varlık âlemini Yaratan’ın bir yansıması olarak görür. Yaratılış Miti’nde insan ve Tanrının aynı özellikleri taşıması, bu bağlamda tesadüfi değildir.

İnsanoğlunun genetiğinde yer alan kötülük yapma ve kendini üstün görme eğilimi Yaratılış Miti’nde de yer almaktadır. Metinde insanın hile ile suları kaynattığı bir rüzgâr çıkararak bu rüzgâr ile Tanrının yüzünü ıslattığı vurgulanır.

Kendisinin Tanrıdan üstün olduğunu ispatlamaya çalışan insan, kendi kazdığı kuyuya yine kendisi düşer. Boğulma tehlikesiyle karşı karşıyayken, tövbe eder ve Tanrı’dan kendisini kurtarmasını ister. Tanrının insafa gelmesi sonrası tövbesi kabul edilen insanoğlu ölmekten kurtulur.

Mitosta, Tanrı Kuday eli ile ölümden kurtulma ödül bağlamında değerlendirilebilir. Bu ödül insanın zayıf, Tanrı’nın ise güçlü olduğu ile ilgilidir.

Aslında bu motifte insanın olumsuz enesinin karşısında Tanrı’nın affedici gücü vurgulanmaktadır. Affedici bu güç olmadığı sürece birey içine düştüğü zor durumdan asla kurtulamaz.

Metinde günahından kaçan, tövbe etmek isteyen insanoğlunun Tanrı’ya sığınabileceği, onun bir ödül olarak günahkâr kimseleri affedeceği vurgulanır.

Kötülük besleyen, toplumunda fitne çıkartan insanların Erlik'in (şeytanın) oyuncağı olduğu ifade edilmektedir. Şeytanın oyuncağı olmamanın yolu ondan uzaklaşmakla mümkündür.

*“Senin suçundan kaçan, gelsin kul olsun bana,
Günahından gizlenen, gelip sığınsın bana.”* (Ögel, 2010: 487).

Mitosun ilerleyen aşamalarında tövbesi kabul edilen insanla Tanrı'nın evreni yaratmaya karar verdiği vurgulanır. Bu aşamada, evrenin inşasında insanın aktif olarak yer alması ve ilahi bir güç gibi hareket etmesi, insan için ödül bağlamında ele alınabilir. Mitosa göre kâinatın şekillenmesinde; dağ, ova ve platoların oluşmasında Tanrı Kудay ile birlikte insanın payı da vardır. Bu pay şöyle ifade edilir:

*“Tanrı bir gün insana şöyle bir buyruk verdi:
İn suların dibine bir toprak getir, dedi.
İnsan daldı sulara, aldı bir avuç toprak
Sulardan çıkıp verdi, Tanrısına sunarak
“Yaratılsın yer!” dedi, Tanrı sulara saçtı
Yeryüzü yaratıldı, denizler karalaştı.”* (Ögel, 2010: 486).

İnsanın evrenin inşasında önemli rol oynaması, onun özellikleriyle doğrudan ilgilidir. Zira evren makro kozmosken insan mikro kozmostur. Dünyada yer alan her şey insanın vücudunda bulunmaktadır. Kâinatın küçük bir kopyası olan insan Yaratılış Mitosu'nun merkezinde Tanrı Kудay ile birlikte yer almakla bu iddiamızı desteklemektedir.

Hız. Ali'ye ithaf edilen bir söz insanın evrenle ilişkisini çok iyi ifade etmektedir. *“Sen kendini küçük bir cisim sanırsın. Ama âlem sende gizlidir.”* Bu ifade ile evrendeki her şeyin bir öz olarak insan bedeninde yer aldığı vurgulanmaktadır. Evrende cereyan eden her şeyin benzeri insan vücudunda da cereyan etmektedir. Beyin hücresi ile kâinatın uzaydan görünen yapısı, hücrelerin doğumu ile yıldızların ölümü, gözün yapısı ile nebülöz hep birbirine benzemektedir.

İnsan-evren benzerliğinin vurgulandığı mitte, insana verilen iradeye ve onun özelliklerine gönderme yapılır. İnsan düşünen, aklını kullanabilen, özgür olan ve inanan bir varlıktır. Söz konusu özelliklerinden dolayı insan diğer canlılardan farklıdır ve Allah'ın yarattığı varlıklar arasında özel bir yere sahiptir. Üzerinde çözümleme yapılan mitosta ödül bağlamında değerlendirilen bu özelliklere dikkat çekilir.

1.1.1.1.2. Kaostan Kozmosa Çıkış Ödülleri/İhsanları: Kültür Kahramanları

Yaratılış Miti'nin ilerleyen epizotlarında Erlik, Tanrı Kудay'ın varlıklarını kıskanır; onları elde etmek için mücadeleye girişir. Kendince planlar yapan şeytan Erlik, yetmiş bir gün yolculuktan sonra Tanrı'nın varlıklarının bulunduğu yere ulaşır. Tanrı'nın ulusu (varlıkları) insanlar, yabani hayvanlar ve kuşlardan oluşmaktadır. Bunları kendi ulusu yapmak için mücadeleye başlayan Erlik, Tanrı'nın yasakladığı meyve ağacından meyve yemeleri konusunda insanları ve hayvanları aldatmaya çalışır. Ağacın dibinde yılan ve köpeği bekçi olarak görevlendiren Tanrı, onları şeytanın hilelerine karşı uyarır. Şeytan Törüngei adlı kişiyi kandırmaya çalışırken yılan uyuyakalır. Yılanın içine giren şeytan ona yasak meyveyi yedirir. Yasağı çiğneyen ilk canlı olan yılan, şeytanın sözüne uyarak kendini kötülerin bulunduğu safa dâhil eder.

Törüngei, Eci adlı bir kıza âşıktır. Yasak meyveden yiyen yılan Törüngei ve Eci'ye meyveden yemeleri konusunda ısrar eder. Törüngei, Tanrı'nın yasağını hatırlayarak bu ısrarı reddeder. Eci ise yılanın hilesine kanar, yasak meyveyi ikiye bölerek onu hem kendi dudağına hem de yavuklusunun dudağına sürer. Bu eylemden sonra bütün sihir bozulur ve kaos yaşanır.

Tüylü olan Törüngei ve Eci çırılçıplak kalır. Birbirinden utanan bu iki kişi saklanacak yer arar. Ağacın altında kendilerini gizleyen Törüngei ve Eci'den sonra Tanrı Kудay çıkagelir. Törüngei gerçeği bütün çıplaklığı ile anlatır. Eci'nin şeytanın sözüne uyarak yasak meyveyi dudaklarına sürdüğünü itiraf eder. Tanrı da Eci'ye günahının bedeli olarak çocuk doğurma ve doğum ağrıları çekme cezası ona verir

Törüngei ve Eci'nin günahı sonrası Tanrı Kудay çok sinirlenir ve bir ceza olarak insanoğlundan sihirli elini çeker ve gökyüzüne çıkar. Tanrı göklere çekilirken insanları unutmaz. Onlara bütün konularda yardımcı olacak olağanüstü güçlere sahip kültür kahramanları bırakır.

Bu olağanüstü kültür kahramanları Tanrı Kудay'ın insanlığa gönderdiği birer ödüdür. Kültür kahramanları olmadan insanoğlu erginleşemez ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz. Aslında bu kahramanların hepsi Tanrı'nın emri ile insanlara yeryüzünde yaşamaları için gerekli olan şeyleri öğretmek üzere gelmişlerdir. Tanrı Kудay'ın elçileridir. Ödülü, iyiliği ve güzeli sembolize ederler. Dünyada işleri bitince de tekrar geldikleri yere dönerler.

Altay Yaratılış Miti'nde Tanrı Kuday ve onun yardımcıları Maytere, Mangdeşire, Şal-Yime, Podo-Sünko ve Yapkara peygamber vasıflı öğreticilerdir. Bu öğreticiler Tanrı'nın emri ve bilgisi ile insanlara yaşamaları için gerekli şeyleri öğretirler. Mangdeşire, insanlara oltayla balık avlamasını, sincap vurmaya, hayvan beslemeyi öğretir ve tüfeği icat eder. Maytere, insanlara araba yapar, yemek olarak ot köklerini ısırganı vb. tanıtır.

Kutsal varlıkların yaratılış mitosundaki benzerleri İslam'da da yer alır. Hz. Peygamber ve dört büyük meleğin fonksiyonları metindeki kutsallarla paralellik arz eder. İnsanoğluna rehberlik eden onu zor durumda kalmaktan kurtaran bu kutsallar insanlık için büyük bir ödüldür.

Mitosta ödül bağlamında zikredilen bu kavramlarla birlikte aslında düalist bakış açısının öne çıktığına şahit olunur. Bir tarafta iyiliğin ve ödüllerin sembolü olan Tanrı Kuday varken; diğer tarafta kötülüğün sembolü olan Erlik vardır. Erlik insanları kışkırtarak Tanrıya isyan ettirmeye çalışır. Düzeni bozan, kaosun temel sebebi olan bu varlık Tanrı tarafından üç kat yerin altına, ay ve güneşin olmadığı karanlık dünyaya sürülür. İsyan ettikçe daha da derinlere gönderilir.

Düalist bakış açısı insanlığın başlangıcından bu yana pek çok düşünce sisteminde etkisini göstermiş, hatta Batı düşünce sisteminde önemli bir yeri olan Romantizm akımının en belirgin özelliklerinden biri olan iyilerle kötülerin mücadelesi, iyilerin hep iyi kötülerin hep kötü olması, iyilerin mükâfatlandırılıp kötülerin cezalandırılması anlayışına da kaynaklık etmektedir. Semavi olan dinlerde de melek - şeytan, insan-cin, arş -küresi, yer- gök, günah -sevap, cennet -cehennem, dünya- ahiret, mükafat -ceza anlayışı gibi inançların kaynağının da bu düalist bakış açısıyla örtüştüğü görülür.

İran mitolojisi iyilik tanrısı Hürmüz ile kötülük tanrısı Ehrimen'in eşit güçler halindeki mücadelesini anlatmaktadır. Altay Yaratılış Miti'nde başlangıçta Tanrı Ülgen'in yardımcısı olan Erlik sonradan şeytan olmuş ve tanrının karşısına geçmiştir.

Yaratılış Miti pedagojik bir metindir. İnsanlara ve topluma yapılması gerekenleri ve yasak olan şeyleri semboller vasıtasıyla anlatır. Bu anlatımla insanoğlunun trajik gerçeğini gün yüzüne çıkartır. Bunu yaparken de yanlışları ceza ile iyilikleri ödül ile birlikte ele almıştır. Ayrıca insanın düalist bir varlık olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir tarafta ruh –iyilik diğer tarafta kötü-nefsi emmare yer almaktadır. Bu iki unsur arasında denge bireyin hem dünyada hem de ahirette mutluluğunu

sağlayacaktır. Yaradan'ın kendi suretinde yarattığı insanoğlu bu dünyaya yasağı çiğnediği için imtihan için gönderilmiştir. Nefse, Erlik'e uyup şeytanın yanında yer alarak kötü olabileceği gibi ilahi emirleri yerine getirerek iyiliklerin yanında da yer alabilmektedir.

İnsan hayat serencamesi boyunca büyük bir trajedi yaşar. İnsanoğlunu ne evliya olmak için nefsi bırakır ne de eşkıya olmak için gönlü el verir. Arafta bir hayat yaşayarak varlığını sonlandırır. Bu trajedi Yaratılış Mitosu'ndan modern metinlere kadar birçok edebi eserde yer almaktadır.

Mitin toplumu yönlendirici gücünün görüldüğü Yaratılış Mitosu'nda insanların yapmaları ve yapmamaları gereken şeyler vurgulanmış ve bunlara dair kurallar ortaya konmuştur. Bunlardan ilki, dünyada iyilik yapanların Tanrı'nın ödülleriyle karşılaşacaklarıdır. Tanrı'nın yasakladığı alkollü meşrubatları içmeyen, hayvanları koruyan, intihar etmeyen, Tanrı ve hakani için savaşı ve kötü ruhların yiyeceklerini yemeyen insanlar cennetle ödüllendirilecektir. İyilik-ödül, kötülük-ceza diyalektiği üzerine kurulu olan bu mit, doğanın her parçasında iyiliğin ödül, kötülüğün ceza doğuracağını imlemektedir.

Mitosta kötücül duygulardan olan gururdan uzak durulması gerektiği vurgulanır. Metinde, Tanrı'nın insanoğluna verdiği en büyük ödül bilme kudreti ve uçuş iktidarındır. Bunlardan mahrum olunması halinde kişinin bir taş parçasından farkı kalmayacağı ifade edilir.

1.2. Destanlarda Ödül

*Doğruluk edersen mükâfatlandırılacak, haksızlık edersen cezalandırılacaksın,
işte makul olan şey budur (Voltaire).*

Destanlar, milletlerin kimliğini yansıtmada önemli bir görevi üstlenen mitolojik metinlerdir. Olayları ve konularını gerçek hayattan alan daha sonra bu olayları ve konuları mitolojik unsurlarla zenginleştiren destan metinleri, toplumların millî ülkülerinin tercümanı olmuş, milli benlik ve bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır. Milletlerin milli mefkûresinin tezahürü olmuşlardır. Kahramanlık, din, erdem ve olağanüstü hadiselerin yansıtıldığı bu metinlerde toplumun ödül-ceza sistemi hakkında bilgi sahibi olmak da mümkündür.

Bu anlamda geçmişin yansıtıldığı destan metinleri halk tarihi olarak da adlandırılabilir. Bu doğrultuda Türk destanlarının bir işlevi de Türk halk tarihini muhafaza etmek ve millî hafızayı canlı ve diri tutmaktır.

“Destan kelimesinin değişik Türk lehçelerindeki karşılıklarının olonho, ölon, koşug, yır, cır, sab, irtegi, comok vs. gibi yazılışlarının yanı sıra; farklı sözlük ve eserlerde bize Farsça geçen bu terimine hikaye, masal, efsane, tarih, vaka, sergüzeşt, macera, menkıbe, nutuk, manzum hikaye nasihatname, biyografi, mesnevi, rivayet, eski sözlük anlamlarına gelebileceği vurgulanmaktadır. Savlar ve kopuzların eşliğinde destan okuyanlarla, toplayanlar da yerine göre ozan, bakşı, yırçı, comokçu, manasçı, oyun, kam vs. denmekteydi.”(Gömeç, 2008: 27).

Bu ifadelerle açıklanan destanlar, bir milletin kültürel yaşantısını, milli şuurunu ve tarihi hafızasını edebi bir zevkle sunan fiktif metinlerdir. Bu metinler, topluma verdiği mesajlarla önem kazanmaktadır. Yaşanmışlığın ürünü olan, tarihi yorumlamada bir ayna görevini üstlenen destanlarda mitostan ütopya yolcuğun izlerine rastlanmaktadır. Bu izler içinde asırlık tecrübeler, millî estetik ve zevk, tarihin ve kültürün mitolojik mirası yer almaktadır. Söz konusu miras, birçok sembollerle örülmüş yapıyla varlığını devam ettirmektedir.

Türk destanlarında yer alan ağaç, dağ, su, ateş, demir, rüya, at, mağara vb. semboller, Türk milletinin hayat hikâyesine ve geçmişine ait verileri çözümleyebileceğimiz bir kılavuz gibidir. Bu kılavuz, bilinç-bilinçaltı içeriklerin açılmanmasıyla daha faydalı hale gelebilecektir. Destanların başından sonuna kadar yer alan mitolojik öğeler, destan ruhunun duyarlılığını istikbale taşımak için halk hafızasının seçtiği sembollerdir. Halk hafızası bu kavramlar ve imgeler üzerinden alegorik metinler oluşturmuştur. Kahramanın mitolojik yolculuğunu değerli ve muteber kılan, ona yol gösteren bu mitolojik öğeler, her aşamada bir duraklama ve düşünme yeri olarak destana potansiyel bir güç ve vurgu kazandırmaktadır.

Bu bölümde destanlarında yer alan ödül çeşitlerine, mitik/sembolik ödüllere ve ödüllendirilen davranışlara değinilmiş ve bunların arketipsel tahlili yapılmıştır. Yapılan tahlil çalışması şu başlıklardan oluşmaktadır:

1.2.1. Ödüllendirme Çeşitleri

İncelemeye esas alınan destan metinlerinde farklı türden ödüllere rastlanmıştır. Söz konusu ödüllerin genel amacı, bireyde olumlu davranışların tekrarını sağlayarak

ona iyi ve beğenilir özellikler kazandırmaktır. Bahse konu olan ödüllerin çoğu iyilikte bulunma, kahramanlık gösterme, ilahi görevleri yerine getirme ve toplumsal kabullere saygılı olma edinimleri ile ilgilidir. Bu edinimleri taşıyan bireyler *beşik eşik, keşik* sırasına göre şu şekillerde ödüllendirilmiştir:

1.2.1.1. Ad Vererek Ödüllendirme

Hayata gözlerini açmış çocuğa bir ad verme, Türk kültüründe oldukça önemli bir ritüel kabul edilmiştir. Çocuğun adı ile alın yazısı arasında bir bağ olduğuna inanılmış ve uğurlu adların çocuklara verilmesi öne çıkmıştır. İncelemeye esas alınan destan metinlerinde olumlu pekiştireç bağlamında, yiğitlik gösteren ve toplumun yararı ile ilgili faydalı işlerde bulunan kişilerin ad verilerek ödüllendirildiğine rastlanmaktadır.

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın kendisine yardımcı olan, kahramanlık gösteren ve beceri sergileyen askerlerini ad vererek ödüllendirdiği ifade edilmektedir. Buz dağından atını getiren korkusuz askerine Karluk adını, İtil ırmağını geçmek için dal ve ağaç parçacıklarıyla gemi yapan askerine Kıpçak adını verir. Harplerde Oğuz'un yanında bulunan kardeşleri, amcaları ve amca çocuklarına Uygur adını layık görür. Bu kelime Türkçede uyan, takip eden demektir. Bu anlamda Oğuz'a sadık olmak, davası uğruna mücadele etmek ödülü hak etmek demektir.

“Oğuz Destanı'nı her iki rivayetinde de Oğuz, beylerine yaptıkları işlere göre ad olarak Saklap, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Kanklı adlarını vermekte ve bu adlar, onlardan türeyen çocukların boylarının adı olmaktadır. Bu örnek Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki yapılan işe uygun isim verme geleneğini hatırlatmaktadır.” (Yıldız, 1995: 257).

Oğuz çevresindeki insanların olumlu davranışlarını pekiştirmek için ilk ata olması nedeniyle onlara ad vererek ödüllendir. Bir ödül olarak ilk atadan ad alma oldukça önemli bir olaydır.

“İlk atadan isim alma, ecdadın mitolojik başlangıç zamana ait olduğunu göstergesidir. Nitekim ilk atanın hareket ve faaliyeti, sosyal müesseseleri, düzenleri ve boyun sonraki yaşam vaziyetine tayin eder. Toplum, dünya ile olan karşılıklı münasebetlerini çoğu kez ecdat aracılığıyla kurabilir. Bu bağlamda Tanrı ile insanlar arasındaki uyum mekanizmasını ilk zamanlarda ecdat yerine getirmiştir.” (Bayat, 2007:164).

Bu evrede Oğuz'un kahramanlarına bir ad vermesi kendileri için büyük ödüldür. Ecdat kültürünün yaşatılmasında ilk atının bu ödülü, soyun var oluş garantisi anlamına gelir. İlk atanın koruyuculuk ve tesisçilik işlevi bu ödülle pekiştirilmiş olur.

Bir ödül olarak ad alma ile ilgi motifin yer aldığı bu olay diğer ad almayla ilgili motifi destekler. Türk kültürüne göre ad almak kan dökme, baş kesme ya da bir müşkülü ortadan kaldırmayla doğru orantılıdır. *“Eski Türk yaşayışında çocuk, gerçek adına ergenlik çağında ve bir beceri göstermesi, yiğitlik yapmasıyla kavuşur. Bunu en güzel örnekleri Dede Korkut Destansı Hikâyeleri'nde işlenmiştir.”* (Kibar, 2005: 23). Bu bağlam etrafında ödül olarak güzel bir ad, çocuğu örnek davranışlara yönlendirir. Çevresine ve toplumun örf ve adetlerine uygun hareket etmesine yardımcı olur.

Destanlarda ad ile ödüllendirme aşama arketipi ile ilgilidir. Kan döken, baş kesen ya da bir müşkülü ortadan kaldıran yani aşama kaydeden kahraman, ad verilerek ödüllendirilir.

“Dede Korkut Hikâyelerinden Boğaç Han'da henüz bir kahramanlık yapmamış olan gençlere isim verilmediği dile getirilmektedir. İsimsiz gençlerden birisi, bir boğayı yendikten sonra kendisine Dede Korkut tarafından Boğaç Han ismi verilir. Böylelikle Boğaç Han çocukluktan kurtulup genç bir yiğit olmuş, yani aşama kaydetmiştir. Kendisine verilen isim de bu aşamayı sembolleştiren bir ödül olmaktadır.” (Dökmen, 1983: 386).

Bir ödül olarak ad verme Türk destanlarında yer alan önemli bir motiftir. Baş kesen, kan döken ya da bir müşkülü ortadan kaldıran kahraman, ad verilerek ödüllendirilmiştir. Bu ödül bağlamında kahramanlık pekiştirilmiş, bireyin toplumsal varlığı tescillenmiştir. Güzel bir ad, çocuğu örnek davranışlara yönlendirir. Çevresine ve toplumun örf ve adetlerine uygun hareket etmesine yardımcı olur.

Üzerinde çözümleme yapılan Türk destanlarında ödül çeşitleri bireylerin iyilikte bulunmasına, kahramanlık göstermesine, ilahî görevleri yerine getirmesine ve toplumsal kabullere saygılı olmasına bağlanmıştır. Söz konusu eylemleri sergileyen insanların olumlu pekiştireçlerle karşılaşabileceği imlenmiştir.

1.2.1.2. Evlilik ile Ödüllendirme

Türk kültüründe farklı türden evliliklere rastlanmaktadır. Bu evliliklerden ilki dünür olarak yapılandır. Söz konusu evlilikte gelenekler yerine getirilir; kız ve oğlan

evlendirilir. Diğer evlilik türü ise kaçarak evlenmedir. Bu evlilikler çoğu zaman ailelerin gençlerin birlikteliğine karşı çıkması durumunda gerçekleştirilir.

İncelemeye esas alınan destanlardan olan Manas Destanında “tokolluk” adlı başka bir evlilikten bahsedilmektedir. Söz konusu “tokolluk” geleneğinde istendik davranışlar sergileyen bireylerin evlendirilerek ödüllendirildiği vurgulanır. Naciye Yıldız tarafından bu evlilik şöyle açıklanmıştır:

“Manas Destanı’nda bir başka evlilik şekli olarak “tokolluk” ikinci eşlik yer almaktadır. Manas kendisine kılıç ve zırh yapan demirciye, bu silahların yardımı ile öldürdüğü Coloy’un büyük kızını nikâhlı ikinci eş yani tokol olarak mükâfat vermektedir. Bu kadın ustanın ikinci eşi olduğu için bu ismi almaktadır.” (Yıldız, 1995: 368).

Bahse konu olan evlilikte ikinci kadının yiğitlik sergileyen ya da topluma faydalı işlerde bulunan bireylere ödül olarak verildiği öne çıkmaktadır. Manas kendisine savaşta başarılı olması için sağlam kılıç ve kalkan yapan demirciyi ödüllendirerek pozitif davranışının devam etmesini ister.

“Marifet iltifata tabidir/ İltifat görmeyen meta zayıdır” söylemi bireyde bir beceri geliştirmek istendiğinde onun ödülle yani pekiştireçle taçlandırılmasını ifade eder. Manas demircinin sağlam kılıç ve kalkana iltifat etmek için düşmanın büyük kızını pekiştireç olarak kullanır ve aynı davranışın tekrar etme olasılığı yükseltir.

Bireye ya da onun davranışlarına iltifat etme onların kendilerine özgü marifetler/beceriler geliştirmesi demektir. Toplumsal hayatta ilişkiler hep iltifat yoluyla gelişir. Okulda aferin, evlilikte güzelliğin her türlüsü, dışarıda teşekkür bireylerin gelişmelerine ve mutlu olmalarına yardımcı olur.

Destan kahramanları mitik mücadele sonrası başarılı olduklarında da evlilikle ödüllendirilebilir. Bu ödül çoğu zaman ağır imtihanların başarı ile geçilmesi ile ilgilidir.

Altay Türkleri arasında derlenmiş olan Maaday Kara Destanı’nda Ay Kağan’ın kızına talip olan Kögüdey Mergen, yedi bahadıyla kızı almak için mücadele ettikten sonra her kademedede birinci gelir ve Ay Kağan’ın kızı ile evlendirilerek ödüllendirilir. Bu ödül sınanmayla ilgili olup kahramanın özelliklerini tanımaya yöneliktir. Maaday Kara, ödülü göstermiş olduğu başarı ile elde eder. Kahramanca mücadelesi ve zorluklar karşısında yılmaması ona Altın-Küskü’yü kazandırır (Bekki, 2007: 63-64).

Destan kahramanlarının bir sınav sonunda evlilik ile ödüllendirilmesi arketipsel sembolizmde “aşama” arketipini temsil eder. Aşama arketipi, kişiliğin kemale erdiği

gelişmeleri sembolize eden bir arketiptir. Bireyleşim sürecinde kahraman “*ayrılma-erginlenme-dönüş*” (Campbell, 1999: 41) olarak formülleştirilen mitik macerada yaşadığı yeri terk eder ve uzak diyardan bir kazanç ile döner. Bu uzak diyarda kahramanlar türlü güçlüklerle mücadele ettikten sonra, yanlarında bir ödülle geri dönmektedirler. Evlenilecek bir kız, taht ya da para şeklindeki ödüller kahramanın geçirdiği aşamayı sembolize eder.

İstendik davranışların devamı için kahramanların evlendirilerek ödüllendirildiği destanlarda kızlar aynı zamanda olumlu pekiştireç olarak kullanılmıştır. Bu ödüllerdeki amaç kahramanlık gösterme ve topluma yaralı işler yapma davranışının devam ettirilmesidir. Organizmanın birincil ihtiyacına cevap vermeye yönelik olan söz konusu ödül, topluma faydalı olma ve kahramanlık gibi edimlere sahip olma ile ilgilidir.

1.2.1.3. Kut/Taht Vererek Ödüllendirme

Türk halk anlatılarında taht vererek ödüllendirme çok yaygın bir motiftir. Bu motif kahraman olma, erdemli davranma, bilgili hareket etme ile eş anlamlıdır. Özellikle Dede Korkut Hikâyeleri’nde kahramanların bir tahta kavuşması bahse konu olan özellikleri taşımasına bağlanmıştır. Türk destanlarında tip olarak adlandıran ve toplumun inandığı temel değerleri temsil eden kahramanlar fiziksel olduğu kadar ruhsal açıdan da derin bir kişiliğe sahip oldukları sürece ödül bağlamında değerlendirilen tahtı/kutu hak etmiştir.

Taht, kimi zaman beşer eliyle kimi zaman da ilahi bir güç eliyle verilmiştir. Toplumun dış benliğinin bütünleyen yönünü oluşturan, halkın kolektif şuurunu sembolize eden Oğuz Kağan’a taht, Tanrı tarafından verilir. “*Bu hükümdar Tanrı tarafından Türkler ve bütün dünya milletleri için onları, adaletle yönetmek için görevlendirilmiştir.*” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 25).

Oğuz Kağan’ın misyonu Tanrı’nın emir ve isteklerini bütün dünyaya duyurmak ve ona layık bir kul olmaktır. Bunları yerine getirdiği sürece ödüllendirilecektir. “*Oğuz Kağan’ın tam anlamıyla hem kendi psişik iktidarının merkezinde hem de kut kavramı ile tanımlayabileceğimiz üç boyutlu iktidar anlayışı bağlamında siyasal, örfi ve tanrısal iktidarı yansıtabilen uygarlaştırıcı bir kahraman olduğu düşünülmektedir.*” (Ölçer Özünel, 2014: 19). İslamiyet öncesi Türk kültüründe kağanlık, Kök Tengri’nin kişiöğluna bahşettiği bir ihsan, bir ödüldür. Kişinin kendi başına kağanlık iddiasında bulunması söz konusu olamaz.

“Mitolojik düşünceye göre Türk hakanı, Tanrı tarafından cennetten bu dünyaya Tanrı’nın emir ve yasaklarını yaymak için gönderilmiştir. Dolayısıyla bu dünyada gerçek tanrısal odur. Tanrısal olan Tanrı’nın haline uygun olmalıdır.” (Ergun, 2003: 78).

Tanrısal olanın Tanrı’nın haline uygun olması zorunluluğu dolayısıyla alp tipi hayata gözlerini açtıktan sonra kişiliği ve davranışları ile bir ülkünün peşinde olduğunu ve kişisel tutkularını bir kenara bırakıp toplum menfaatleri adına mücadele ettiğini gösterir. Bu mücadelesinde asla geri çekilme, kaçma, yılma gibi davranışlara rastlanmaz.

Bu bağlamda alp/alperen tiplerinin kendi başına bir millet için mitik bir ödül olabileceği söylenebilir. Çünkü bu tipler milleti dağınıklıktan kurtarır, at sürülerini ve halkı yiyen canavarı ortadan kaldırır ve Türk bayrağını dünyanın her yerinde dalgalandırmak için düşmanla mücadele eder.

Kök Tanrı, Oğuz Kağan’ı Türk kavminin ayağa kalkması için bir ödül ya da elçi olarak gönderir ve Oğuz bütün eylemlerini Kök Tanrı’yı memnun etmek için gerçekleştirir. Düşmanlarını ağlatır, dostlarını güldürür. Kök Tanrı’ya borcunu öder.

Türk destanlarında yer alan alp tipi, sadece maddî kuvvet ile değil; manevî kuvveti ile de öne çıkmaktadır. Özellikle Tanrı’ya inanması, kudret ve başarıyı insanoğluna Tanrı’nın bir vergisi/ödülü olarak algılanması onu sorumlu davranmaya yöneltmiştir. Bu sorumluluğun gereklerini yerine getirdiği müddetçe ödüle layık olacağı vurgulanmıştır.

Avrupa Hun hükümdarı Atilla’nın etrafında anlatılan destanda da Atilla’ya Tanrı’nın bir emaneti mitik bir ödülü olan tahta (altın kılıca) vurgu yapılmıştır. İlahi adaleti ve yasayı yeryüzüne hâkim kılmak için yine Tanrı tarafından verilmiş olan kutluk, toplumda yozlaşan değerleri ıslah etmek için kullanılır.

“Attila yere gömülü altın kılıcın kendisi tarafından bulunmasını, dünya hâkimiyetinin Allah tarafından kendisinin eline verildiğine dair bir işaret sayar.” (Ögel, 2010: 227).

İncelemeye esas alınan destan metinlerinde ödül bağlamında değerlendirilen taht/kut, beşer eliyle de verilmiştir. Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz korkusuz ve güçlü bir askerini atını buz dağından getirdiği için taht vererek ödüllendirir.

“Bu bey gözünü kıpmadan dağa doğru yürüdü. Dokuz gün içinde Oğuz Kağan’a çok sevdiği kır atı getirdi. Buz dağı çok soğuk ve karlı olduğundan yiğidin her tarafı

bembeyaz kesilmişti. Oğuz Kağan memnun olup güldü. Ey yiğit! Sen burada beylere baş olasin! Senin adın sonsuza kadar Karluk olsun dedi.”(Gökdağ- Üçüncü, 2015: 36).

Alpamış Destanı’nda da kendisine yardım eden Çoban Keykubat’ı, Alpamış düşman elinden kurtulduktan sonra ödüllendirir. Kalmak Han’ından intikamını aldıktan sonra fethettiği topraklarda bir düzenleme yapar. Çoban Keykubat’ı Kalmak ilinin yeni hanı olarak ilan eder.

Bir sembol olarak taht bağımsızlığı, gücü ve yönetim erkini temsil eder. İncelemeye esas alına destanlarda ödül bağlamında taht, beşeri ve ilahi güçlerin memnun edilmesine bağlanmıştır; aynı zamanda onun mistik bir yönü vardır. Söz konusu ödülü elde etme, istendik davranışların ortaya çıkması ile ilgilidir.

Destan kahramanlarının yiğitlik gösteren, akıllı olan ve toplumsal normlara bağlı hareket eden bireyleri taht ile ödüllendirmesi toplumsal tabakalaşmanın önüne geçmeye yöneliktir. Bir toplumda yaşayan insanların mevcut sosyal ödüller olan zenginliğe, tahta ve prestije daha dünyaya gelmeden sahip olması doğduktan sonra da bu gücü kullanarak kendinden sonrakilerine aktarması sosyal tabakalaşma doğurur. Destanlarda taht vererek ödüllendirme olumsuz bu durumu önleme işlevine sahiptir. Sosyal eşitliği sağlamak adına avlanmakta usta olan, nişancı ve akıllı olan herkese yönetim erki verme toplumsal adaleti tesis ile ilgilidir.

1.2.1.4. Keramet ve Sihirle Ödüllendirme

Mitik mücadelesini sürdüren destan kahramanları keramet ve sihir ile olağanüstü güçler tarafından ödüllendirilir. Söz konusu ödüller kahramanların sergilediği olumlu davranışlarla ilgilidir. Herhangi bir canlıya iyilikte bulunma ya da olağanüstü güçlerin kabul ettiği eylemleri ortaya koyma, sihir ve keramete kavuşmaya yardımcı olabilir.

İncelemeye esas alınan Türk destanlarından olan Ural Batır Destanı’nda Ural, yılanı yaptığı bir iyilik sonrasında sihir ve keramete kavuşur. Söz konusu destanda kutsalın ve törenin önemi vurgulanmakla birlikte mitik yolculuğunda kahraman Ural’ın birer ödül olarak elde ettiği sihirlere de yer verilmiştir. Ölümü arayan ve onu dünyadan yok etmeye çalışan destan kahramanı Ural, bu sihirli ödüllere hep iyilikte bulunarak kavuşmuştur.

Destanda, Ural ormanlık alanda mitik yolculuğunu sürdürürken bir geyiğin bir yılanı yutmakta zorlandığı fark eder. Kılıcını çıkarıp yılanı öldürmeye kalktığında yılan dile gelir ve kendisinin masum olduğunu söyler. Sarmal Padişahı’nın kızı aşkı uğruna

yılan donuna girdiğini geyiği yediği takdirde sevdiği kıza kavuşacağını ifade eder. Geyiğin kırılan boynuz dolayısıyla yutamadığını anlatır. Ural'a eğer kendisini kurtarırsa babası olan ejderhanın ona sihirli güçler bahşedeceğini ve bu iyiliğini karşılıksız bırakmayacağını söyler:

“Eğer bunu yaparsan sonra seninle ejderha babamın yanına gideriz. Onun huzuruna vardığında, sakın ondan korkma, çekinme. Dilini öpmek iste. O zaman sihirli güçlere sahip babam, sana saraylar, güzel kızlar ve düşmanlara karşı görünmezlik gücünü bahşeder.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 80).

Ural, yılanın boğazına takılan geyik boynuzunu kırar ve onu içine düştüğü sıkıntıdan kurtarır. Daha sonra ejderha tarafından sihir ve kerametle ödüllendirilir. Masal unsurlardan olan sihir ve kerametle ödüllendirme, çoğu zaman iyilikte bulunmaya bağlanmıştır. Söz konusu ödül bireylere daima iyilikte bulunmayı imlemekte ve pozitif davranış sergileyenlerin mutlaka ödüllendirileceği ifade etmektedir.

1.2.1.5. Tedavi ile Ödüllendirme

Destan kahramanları anlatılarda yiğitliği, kahramanlığı ve olağanüstü özellikleri ile ön plana çıkar. Bu özelliklerini kullanarak istendik davranış sergileyen bireyleri sembolik nesnelerle ödüllendirir. Halk anlatılarında kahramanların olağanüstü özellikleri arasında hastaları iyileştirme özelliği de yer almaktadır. Anlatı kahramanları bu özelliklerini kullanarak iyilikte bulunanları, istendik davranış sergileyenleri hastalıktan kurtararak ödüllendirir.

Hastaları iyileştirme Şamanizm kaynaklı inanç motifleri arasında yer almaktadır. Dini sihri bir sisteme sahip Şamanizm'de Şamanlar istendik davranış sergileyenleri çeşitli özelliklerin kullanarak ödüllendirmişlerdir. Destanların ya da menakıbnâmaların kahramanları olan kişiler, yaptıkları işler göz önüne alındığı takdirde,

- a) Sihirbazlık yapan*
- b) Hastaları iyileştiren*
- c) Gaipten ve gelecekte haber veren*
- d) Ruhlar bedenleri terk edip tekrar dönen*
- e) At üstünde göğe yükselip tekrar dönen*
- f) Tabiat kuvvetlerini istediği gibi yönlendiren*
- g) Ateşin yakıcılığından etkilenmeyen*

h) Yenilmiş hayvanları kemiklerinden tekrar diriltir

ı) Kadın erkek müşterek ayinler yapan

j) Tahta kılıç ile savaşan, kimseler olarak gözümüzde canlanmaktadır.”(Ocak, 2005: 141-179).

Anlatı kahramanları mezkûr özelliklerini kullanarak istendik davranış sergileyenleri ödüllendirmiştir. Söz konusu ödülleri ile bireylerin toplumsal ve dinî kabullere göre hareket etmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda bu özellikleri ile eski Türk toplumunda üstün bir mevkiye sahip olmuşlardır.

İncelemeye esas alınan destanlardan olan Alpamış Destanı’nda, Alpamış Şahimerdan ve Kırk Ruh’un yardımı ile kazandığı olağanüstü güçleri kullanarak Kalmak Alpleri’ni Müslüman edip onları doğru yola getirmeye çalışır. Müslüman olan kimilerini de sihirli elleri ile sağlığına kavuşturur ve onları İslam’ı seçtikleri için ödüllendirir. Destanda, Alpamış’ın Karacan adlı alpı nasıl iyileştirdiği şöyle anlatılmaktadır:

“Karacan kendisinin ağır ve gizli bir hastalığının olduğunu söyledi. Alpamış, Tanrı Teâlâ’nın şifa verebileceği bir hastalıksa hemen iyileştirelim dedi. Sonra Karacan’ın başını elleri arasına alıp Tanrı Teâlâ’ya sığındı. Yüce Peygamber Resul ile Kırk Ruhun adını anıp Tanrı’dan şifa diledi. Karacan o anda bütün ağrıların geçtiğini hissetti.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 160).

Destanda, Alpamış’ın keramet sahibi birisi olduğu ve onun hastaları dokunarak iyileştirdiği vurgulanır. Dokunsallık bağlamında gelen ve bir ödül olan bu tedavi olumlu bireylerin çevrelerine pozitif enerji yaymasıyla ilgilidir. Olumlu bireyler ile iletişime geçildiğinde onların enerji alanlarından etkilenmek mümkündür.

Pozitif insanlarla, hayvanlarla, bitki ve doğayla temas kurulduğunda onların etki alanlarından enerji alınabilir. Bu enerji vasıtasıyla hastalıklardan kurtulmak mümkündür. Japon kaynaklı “reiki” öğretisinde de, dokunarak hastaların iyileşmesine katkı sağlamak öne çıkmaktadır. Öğretiye göre bireyin ellerinden evrensel hayat enerjisi (reiki) akmakta, dokunulan kişinin ihtiyacına bu enerji ona verilmektedir.

Hastalıktan kurtararak bireyi ödüllendirme, organizmanın birincil ihtiyaçlarına cevap vermeye yöneliktir. Organizma birincil ihtiyaçları karşılandığı sürece istendik davranışları sergileyebilir. Bu bağlamda Alpamış, çevresindeki insanlara istendik davranış kazandırmak için onları hastalıktan kurtararak ödüllendirir ve pozitif davranışın tekrar etme olasılığını kuvvetlendirir.

1.2.1.6. Toy Düzenleyerek Ödüllendirme

İlk metinlerden Dede korkut Hikâyeleri'ne kadar uzanan çizgide Türk kültür tarihinde önemli bir yer tutan toylar, değişik amaç ve şekiller için kurulmuştur. Yılda bir kurulan han sofraları, dilek ve arzu için oluşturulan sofralar, ilk av dönüşü sofraları, ad koymanın yanında düğün zafer gibi değişik biçimde görülen toyların Türk kültür tarihinde çok geniş bir anlam dünyası vardır. Bu anlam dünyasından en önemlisi paylaşmanın toplumda doğurduğu sinerjidir.

Cemiyet halinde yaşama iradesinin bir göstergesi olan bu şenlikler, Oğuz beylerini güçlü kılmıştır. Bazen bir demokratik kurum bazen de bir meclis gibi işlev gören toylar, genellikle ödüllerin ve hediyelerin dağıtıldığı meclislerdir.

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un halkına toy düzenleyerek onlara farklı ödüller ve hediyeler dağıttığı ifade edilmektedir:

“Bir müddet sonra Oğuz Kağan büyük bir toy verdi. Halka emirler verip onları toya buyur etti. Ahali birbirine haber verip toya geldiler. Oğuz Kağan kırk masalı, kırk sıra yaptırdı. Dolu dolu kaplarda türlü türlü tathırlar, kımızlar, aşlar ve pilavlar yediler; içtiler. Birbirlerini halini hatırını sordular. Oğuz Kağan'ın yiğitliklerini ve canavarı nasıl öldürdüğünü defalarca birbirine anlattılar.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 33).

Toylarda dağıtılan hediyeler ve ödüller dolayısı ile kimi zaman çok arzu edilen şeylere kavuşmak mümkün olabilir. İncelemeye esas alınan destanlardan olan Manas Destanı'nda çocuk hasretiyle yanıp tutuşan ve kısırlıktan dolayı bir manada duygusal ceza çeken Çakıp Han ve eşi Çayırda Hatun bir toyda dağıttığı ödüller/hediyeler vasıtasıyla çocuğa kavuşur.

“Bir gece Çakıp Han ve onun ikinci hanımı Bak Devlet Hatun, birer düş gördüler. Bunların tefsiri için bilge kişiler gerekiyordu. Bu amaçla ulu toy düzenlendi. Atlar, develer, koyunlar kesildi. Fakir, fukara, yedirildi, içirildi, giydirildi. Yetimlerin gönlü alındı. Yaşlılara hediyeler sunuldu.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 110).

Toydan sonra büyük bilge Bayyegit Han, Çakıp Han'ın ilk hatundan bir erkek bir kız çocuğu olacağını ve Bak Devlet Hatun'un da ikiz çocuğu olacağını müjdeler. Aradan belirli bir zaman geçtikten sonra Manas dünyaya gelir. Dağıtılan ödüller vasıtasıyla sahip olunan çocuklar bağlamında iyilikte bulunmanın önemi vurgulanır. Aynı destanda Manas gördüğü bir düşü doğru yorumlayan Acubey adlı yiğide, adına toy düzenleyerek ödüllendirir.

Bir toy düzenleyerek ödül dağıtma motifi Oğuz Kağan Destanı başta olmak üzere birçok halk anlatısında yer almaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de yer alan bu motif, Türk kültüründe sosyal dayanışma ve birlikteliğin sağlanması ile ilgilidir.

1.2.1.7. Kurtarma ile Ödüllendirme

Destan kahramanları mitik yolcuğunu sürdürürken kimi zaman düşmanlarına mağlup olur. Mağlubiyet sonrası düşman kuvvetleri, anlatı kahramanını zindana kapatır. Tutsak bir hayat yaşamaya başlayan kahraman, orada kendisine âşık olan bir kadın vasıtasıyla özgürlüğe kavuşur. Söz konusu kadın çoğu zaman kahramanının düşmanın kızıdır. Kimi zaman da padişahın eşidir. Bahse konu olan aşka kahramanın karşılık vermesi onun zindandan kurtulmasına yardımcı olur. Kahramana âşık olan kızın onu içine düştüğü durumdan kurtarması ve ona yardım etmesi ödül bağlamında değerlendirilebilir.

Değerlendirmeye alınan destanlardan olan Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz ve askerlerinin İt-Barak adlı düşmandan kurtuluşu ve onların yenilebilmesi, kabileden bir kadının yardımıyla mümkün hale gelir. Söz konusu yardım Oğuz ve askerleri için büyük bir ödüldür. Bu yardım destanda şöyle açıklanmıştır:

Oğuz Kağan, İt-Barak adlı düşmanla mücadele ederken yenilir. Mağlubiyet sonrası birçok askerini kaybeder. Oğuz'un askerlerinden biri tesadüfen İt-Barak denen kabilenin kadınları arasına girer. Kocasından nefret eden bir padişah karısı, Oğuz'un askerlerinden birisine âşık olur. Oğuz'un yakışıklı askeri bu aşka karşılık verir. Asker bu kadından düşmanları hakkında bilgi toplar. İt-Barak kabilesinin sırrını açıklayan kadın vasıtasıyla Oğuz, düşmanlarından öcünü alır (Gömeç, 2009: 73).

Düşman elinde bir kadın vasıtasıyla gelen ödül bağlamında insanlara karşı sevgi ve saygının önemi vurgulanmaktadır. Söz konusu ödülde aşka karşı vefalı olunması gerektiği ifade edilir. İstendik davranışlardan olan bütün canlılara saygılı olma, bahse konu olan ödül bağlamında imlenir.

Üzerinde çözümleme yapılan Battal Gazi Destanı'nda da aşkla birlikte gelen kurtarma ödülüne dikkat çekilmiştir. Destanda, Battal Gazi'ye Tariyun adlı bir kâfir kızının âşık olduğu ifade edilir. Bu kız gördüğü bir rüya üzerine Müslümanlığı seçer. Gülendam adını alan kız, Battal Gazi'yi zindandan kurtarır. Onu özgürlüğüne kavuşturarak ödüllendir. Gülendam'ın bu iyiliğini karşılıksız bırakmayan Battal Gazi, onunla evlenir (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 207).

Üzerinde çözümleme yapılan Türk destanlarında kurtarma ile ödüllendirme motifi, âşık olunan kadınlar ile ilgilidir. Söz konusu kadınlar aşklarına karşılık veren kahramanları tutsaklıktan kurtarır ve sonraki mücadelelerinde de onların yanında olur.

1.2.1.8. Mitik/Sembolik Ödüller

İncelemeye esas alınan destan metinlerinde mitik/sembolik ödüller, Türk destan motifleri ile paralellik arz etmektedir. “*Türk destanlarında motifler; ışık, ağaç, at, rüya, kurt, kırklar, mağara, Hızır, geyik, ok ve yay, sihir ve aslan*” (Yardımcı, 2007: 50-69) şeklinde yer almaktadır. Bahse konu olan bu motifler, anlatı kahramanının mitik yolculuğunu tamamlar niteliktedir. Aynı zamanda toplum inancını ve yaşantısını temsil etmektedir. Söz gelişi istendik davranışlar sergileyen bireylere sosyal normların hangi ödüller vereceği, aksi bir durumda ise hangi cezaları uygulayacağı destan motiflerinin çözümlenmesiyle anlaşılabilir.

Türk destanlarında istendik davranışların ödüllerle pekiştirildiği ve bu ödüllerin bir kısmının mitik/sembolik bir karakter taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda söz konusu mitik ödüller şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

1.2.1.8.1. Kurt

Kurt motifi, Türklerin yaradılışı ve soylarının devamını sağlamasıyla ilgili anlatılan destanların merkezinde yer almaktadır. Üzerinde çözümleme yapılan destan metinlerinde simgesel bir ödül olan kurt; *ecdat, himayeci, yol gösteren ve kurtarıcı* vb. özellikleri öne çıkmaktadır. Mitik bir ödül ya da lütuf olan kurt, Türk destanlarında kimi zaman bir ulusun yazgısını değiştirerek onları yok olmaktan kurtarır. Kimi zaman da askerî eylemlerde yol gösterici ve rehber olarak bir millete yön verir. Kurt, avcılık yapan bir toplumun hayatında örnek alınabilecek bir hayvandır. Türk destanlarında kutsal gökle pozitif iletişimin simgesel bir ödülünü ifade eder.

Çin kaynaklarından tespit edilen Türeyiş Destanı’nda Türk milletinin kaderini değiştiren *ecdat* kurttan ve Türklerden şöyle bahsedilmektedir:

“*Komşu bir hakan, öldürmeye cesaret edemediği genç bir çocuk dışında onların atalarını tamamen ortadan kaldırdı. Onun da ayaklarını kollarını kestikten sonra büyük bir bataklığın içine atıldılar. Orada kendisine sürekli et getiren dişi bir kurt yaşıyordu. Çocuk bu eti yedi ve böylece ölümden kurtuldu. Daha sonra dişi kurtla ilişkisi oldu ve dişi kurt gebe kaldı. Komşu ülkenin hakanı askerine genç adamı öldürmelerini emretti.*”

Dişi kurdu çocuğun yanında gören askerler onu da öldürmek istedi. Kurt dağa kaçtı ve orada on çocuk dünyaya getirdi ve onlardan biri Asena aile adını aldı.”(Roux, 2011: 199). Söz konusu destanda, soykırıma tabi tutulan bir milletin nesnel gücün simgesi olan mitik kurt rehberliğinde yazgısının değiştiği vurgulanmaktadır. Destanda aynı zamanda kurdun kutsal ruhlarının yardımı ile hareket ettiği ve ilahi bir merkezden yönetildiği ifade edilir.

Göktürklerin kendi soylarına ait inanışlarıyla, devlet kurmadan önceki tarihlerini aydınlatıcı hususiyetler taşıyan iki destan bulunur. Biri “Bozkurt”, diğeri “Ergenekon” destanıdır. Bozkurt destanının esası, yok olma felaketine uğrayan Göktürk soyunun yeniden dirilip çoğalmasında bir bozkurdun anne kurt olarak vazife görmesidir (Banarlı, 1987: 24).

Türkler Ergenekon’dan çıktıkları vakit Göktürklerin padişahı, kağan soyundan Börte Çene idi. Börte Çene, Moğolcada “bozkurt” demektir. Böylelikle kurt sembolü ve anne kurt aradan geçen zamanın uzunluğuna rağmen unutulmamıştır (Banarlı, 1987: 26-27).

Kurt aynı zamanda Türk toplumunun hayat ve savaşçı gücünü temsil etmektedir. Çevik, hareketli ve güçlü bir hayvan olduğu için çeşitli dönemlerde kimi Türk boylarının bayrak ve flamarına sembol olarak seçilmiştir.

“Göktürk çağında kurt bir totemden ziyade kutsal bir sembol halini almıştı. Göktürklerin kendi bayraklarının başına bir kurt heykeli koymalarının sebebi de bu idi. Kurt başlı sancaklar, Göktürk devletinin yıkılışından sonra da unutulmamış ve Çin imparatorlukları, mesela Türgeşler gibi Türk kavimlerine kağanlık unvanları verecekleri zaman kurt başlı bir bayrakla bir davul vermeyi de unutmamışlardı. Bu inanç, Türklerin Anadolu’ya gelişinden sonra bile devam etmiştir” (Ögel, 2011: 45).

Türk bayrağını dalgalandırmak için mücadelesine devam eden Oğuz’un gökyüzünden bir ışık eşliğinde inen gök tüylü gök yeleli bir kurda (Gök Böri’ye) sahip olması bir anlamda ödül olarak yorumlanabilir. Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz’un ülküsünü dünyaya duyurmak için verdiği mücadelede yanında yer alan en büyük mitik ödül erkek kurttur. Bu kurt Oğuz’a darda kaldığında yetişir, ona rehber olur. Söz konusu kurdun özellikleri destanda şöyle ifade edilmektedir:

“Gün doğarken Oğuz Kağan’ın güneş ışığı gibi bir ışık düştü. Bu ışıktaki gök rengine tüyleri ve yeleli olan büyük bir erkek kurt çıktı. Kurt Oğuz Kağan’a kendisi ile birlikte gelmek istediğini söyledi. Oğuz Kağan çadırını toplayıp yürümeye başladığında

kurdun da onun önünde yürümekte olduğunu fark etti. Ordusuna kurdu takip etmesini söyledi.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 34)

Gök tüylü ve gök yeleli kutsal erkek kurdun rehberliğinde Oğuz Kağan düşmanlarını yener. Kahraman görevine sadık kaldığı müddetçe Tanrı tarafından ona yardımcı olarak farklı ödüller verilmektedir. Bu bağlamda, Kök-Böri Gök Tanrı'nın Türklere gönderdiği büyük bir mükâfattır.

“Türklerin kendi sembolleri olan kutsal kurda Kök-Böri yani Gök Kurt demelerinin de bir sebebi vardır. Kök, yani gök, göğün rengi olan mavilik idi. Aslında Türkler göğe Kök-Tengri, yani mavi gök derlerdi. Bugünkü Türkçemizde kullandığımız gök sözü göğün renginden başka bir şey değildi. Gök renk, kutsal göğün olduğu kadar, Tanrının da bir sembolü idi.” (Ögel, 2010: 46-47).

Bu bağlamda bir şeyi gök renge bürümek ve gök ile birlikte zikretmek ve aralarında Tanrı ile bir bağ kurmak o şeyi kutsal kılmaya yöneliktir. Oğuz Kağan Destanı'nda kahramana yardımcı olan ve ona yol gösteren kurt, kutsalın Oğuz'a gönderdiği bir lütuftur.

“Oğuz Kağan kendi dünya görüşü ve inanç sistemi içinde güçlü, kuvvetli, cesur oluşunun da ötesinde, Tanrı tarafından seçilmiş ve onunla daima ilişki içinde hareket eden kendisine belli bir misyon yüklenmiş kahramandır.” (Çobanoğlu, 2007: 102).

Cengiz-name'de *“Cengiz Han'ın aile kökeni yüksekte bulunan Gökten göksel emirle doğma Börte Çinedir (Mavi Kurttur).” (Roux, 2011: 200).* Bu anlatıda da kurt motifinin ve kurttan türeme anlayışının bir tezahürü görülmektedir.

Halk anlatılarının çoğunda da kurt motifi önemli yer tutmaktadır. Türk kültüründe ve sosyal hayatında geniş yer edinen bu motif İslamiyet sonrası anlatılarda da karşımıza çıkmaktadır. Türk'ün atası olarak sayılan Yafes'in çocuğundaki bir hastalığın giderilmesi annesinin ona kurt sütü içirmesiyle mümkün olmuştur.

“Anadolu'daki halk inançlarında da ulu zatların kurt donuna girebildiğini gösteren örnekler vardır. Ayrıca destanlardaki 'Kurt Ana' ve 'Kurt Ata' kavramlarını don değiştirme ile izah eden çalışmalar da vardır.” (Kalafat, 2009: 159).

Destanda önemli bir motif olan börü bilge kişiyi temsil etmektedir. Zira mitlerde ve destanlarda şahıslardan ziyade olaylar ve olayları şekillendiren çeşitli semboller, işaretler öne çıkmaktadır. Buradaki amaç anlatılmak isteneni doğru ve etkili bir şekilde sunmaktır. Bu bağlamda bozkurt bilge bir kişi ve Türk karakterini simgelemektedir.

“Türk kültüründe bozkurdun birçok fonksiyonu yerine getirdiğini kaydetmek gerekir: kurtarıcı, ecdat, himayeci, yol gösteren vs. Oğuz Kağan’a yol gösteren bozkurt, Ergenekon mitinde de dağları eritip Ergenekon’dan çıkan Türklerin önünde gitmekle yol gösterir.” (Bayat, 2007: 169).

Bozkurt cesareti ve özgürlüğü tarihteki Türk topluluklarının benzer karakteristiğidir. Bununla birlikte hürriyete ve istiklale düşkün bir milletin duygu ve düşünceleri kurtla kendini göstermiştir. Türk kültürünün ve karakterinin temsilcisi olan ulu bozkurt M. Kemal Atatürk *“Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir.”* der. Amerikalı yazar Amstrong’un “Atatürk” konulu eserinin adını “Bozkurt” koyması tesadüfi değildir.

Bununla birlikte kurtlar ehlileştirilemezler, kendi arzuları dışında herhangi bir kurala tabi olamazlar. Hürriyetleri elinden alındığında da ölüme yelken açarlar. Kafes ya da tutsaklık onlar için ölümle eş anlamlıdır. Bu özelliği ile kurt Türk milli kültürünün ve özelliğinin doğrudan temsilcisi olmuştur.

Dünyadaki bütün halklarda ata saydıkları ve ondan türediklerine inandıkları mitolojik yaratıklar bulunur. Türkler de kendi ataları olarak kurdu kabul etmişlerdir. Kurt ata motifinin birçok anlatıda yer alması bu kabulün bir sonucudur. Bilge Kağan ve Kül Tigin Kağan kitabelerinde de kurttan süt emen çocuk figürlerine rastlanmaktadır.

Ergenekon Destanı’nda vadiden çıkan Türkler hangi tarafa gidecekleri ve ata yurdunun neresi olduğu konusunda sıkıntıya düştüklerinde mitik ödül olan kurt yine imdada yetişir. *“Türkler şaşırıp kalmışlardı. Bu sırada atalarını buraya getiren kutsal kurt tekrar belirdi. Onlara kendisini takip etmelerini söyledi. Böylece emin bir şekilde ataların yaşadığı yerlere ulaştılar.”* (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 47).

Aynı destanda Türk milletinin kimi şeylere dikkat ettiği sürece mitik ödül olan kurdun her zaman onların yanında yer alacağı da ifade edilir.

“Ülkelerini geliştirdiler, milletlerini güçlendirdiler. Aralarında birlik olarak düşmanın sözüne kulak vermediler. Törelere sahip çıkıp dillerini korudular. Başka milletler gibi konuşup onlar gibi giyinmediler. Özlerini hep muhafaza ettiler. İşte böyle oldukları sürece kutsal kurt onlara hep yol gösterdi. Tanrı onlara yardımcı oldu.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 48).

Bu söylemlerde konformizmin (uymacılığın) yıkıcı yönüne dikkat çekilmektedir. Törelere sahip çıkıp dillerini korumayan, başka milletler gibi konuşup onlar gibi

giyinen ve özlelerini muhafaza etmeyen milletler uymacılığın pençesinde yok olup giderler.

Bireyin hedeflerinden vazgeçerek düşünce ve eylemlerini hakim formlara göre uyarlaması, girdiği kabın biçimini alması ve bütün bunlarla rahata kavuşmayı hedeflemesi anlamında kullanılan konformizm toplumun çöküşüne neden olur. Konformist düşünceden uzak, kendi değerlerini koruyup kollayan insan, eşya ve madde ile arasındaki kurduğu ontolojik ilişki dolayısıyla ödüllendirilir. Bu ödüller destanlarda semboller arayıcılığıyla verilir.

Değerlendirmeye esas alınan Türk destanlarında kurdun mitik bir ödül olması onun taşıdığı özelliklerle ve işlevleri ile ilgilidir. Nesnel bir gücün simgesi olması ve ecdat, himayeci, yol gösterici ve kurtarıcı vb. işlevleri taşıması, kurdun mitik ödül bağlamında değerlendirilmesine yardımcı olur. Bu ödülün belirleyici yönünü kutsal ruhlara saygılı olmak, törelere sahip çıkmak, değer, norm ve davranış kalıplarına uygun hareket etmek gibi istendik davranışlar oluşturmuştur. Kurt, kendi toplumunun av alanını tehdit eden gergedanı öldürdüğü ve Tanrıya karşı görevlerini yerine getirdiği için Oğuz Kağan'a ve diğer destan kahramanlara verilen Gök Tanrı'nın bir ödülüdür.

1.2.1.8.2. At

Destanlarda ve diğer halk anlatılarında önemli bir yer tutan at, kahramanı tamamlayan ve ona yardım eden mitik bir ödüldür. Destanlarda ifade edilen atların özellikleri, onların mitik birer ödül olarak algılanmasına yardımcı olur. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un atı Oğuz'u tamamlayan bir özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

“Oğuz Kağan'ın âdeti olup her zaman kır ata binerdi. Bir ara dinlenirken Oğuz'un hiç vazgeçemediği bu güzel beyaz at bir şeyden ürküüp dağa kaçtı. Bu çevrede ulu dağ vardı. Dağın zirveleri kar ve buzla kaplıydı. Oğuz Kağan'ın atı buz dağına kaçmıştı. Oğuz Kağan bu duruma çok üzülmüştü.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 36).

Destan kahramanlarının sahip oldukları şeylerden mahrum kalması onlar için aslında bir cezadır. Atıyla, kılıcıyla ve yiğitleriyle başarıyı elde eden kahramanın bunlardan herhangi birini kaybetmesi halinde içine düştüğü sıkıntılı durum, söyleneni destekler niteliktedir. Örneğin, Oğuz Kağan'ın çok sevdiği alaca atını Buz Dağında kaybetmesi kendisi için bir cezadır. Bu cezadan kurtulmadığı sürece başka bir anlamda atına tekrar kavuşmadığı müddetçe kahraman kendisini eksik hisseder.

Üzüntünün bir başka anlamda cezanın kaybedilen bir at vasıtasıyla ortaya çıkması, kahramana sahip olduklarının farkına varması konusunda önemli mesajlar verir. Bu evrede en önemli mesaj, kahramanın hedefine sahip olduğu şeylerin gücünü kullanarak ulaşacağıdır.

Ceza, yapılan davranımdan sonra itici uyarıcının verilmesinden başka, ortamda yer alan ve organizma açısından olumlu pekiştirecin ortadan kaldırılmasıyla da uygulanabilmektedir. Psişik bağlamda Oğuz Kağan için olumlu bir pekiştireç olan atın kaybedilmesi, kahramanın mitik erginleşmesine engel olmaktadır. Bu engelden kurtulmadıkça Oğuz Kağan kendini tamamlayamaz.

Ayrıca insan kimi şeylerin değerini ancak kaybettikten sonra anlar. Elindeyken varlığına alışmış, hiç kaybetmeyecek ya da yok olmayacak sandığı şeyler üzerine titremez. Ne zaman onları yitirir, o zaman kaybettiği şeyin değerini anlar. Sağlığın, gençliğin, zamanın kısaca sahip olunan her şeyin değeri onlar elden çıkmadan anlaşılmalıdır. Olumlu bir pekiştireç olan atın farkı, kendisi kaybedildikten sonra anlaşılır. Oğuz'un içine düştüğü üzüntü bu farkındalığa dikkat çekmektedir.

Bu farkındalık etrafında vurgulanan bir başka şey ise atın destan kahramanı için ne kadar önemli olduğudur. Türk kültüründe Türk destanlarında ve diğer halk edebiyatı metinlerinde atın önemli bir yeri vardır. Bunun temelinde Türk halkının göçebe kültürünün büyük etkisi bulunmaktadır. Devenin Arap için önemi ne ise atın da Türk için önemi odur. Destanlardaki alp kişi destan içindeki kaderini sahibi bulunduğu atla birlikte yaşar.

“Destan kahramanının yanında yer alan at, bütün Türk destan rivayetlerinde olağanüstü özelliklere sahip olarak su ruhundan türer. Türkler, atların denizden çıkan, dağdan inen ya da gökten, rüzgârdan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediğine de inanırlardı.” (Elçin, 1997: 502).

Türk kültüründe ve yaşayışında atın sosyal hayatta üstlendiği vazife diğer hayvanlara göre oldukça zor ve ehemmiyetlidir. Zira at, Türk'ün hem kolu kanadı, hem giyeceği, hem yiyeceği hepsinden önemlisi en yakın sırdaşı ve dostudur. Bundan dolayı Türk kültür ve edebi ürünlerinde at en fazla kendinden bahsettiren bir yapıya sahiptir.

Şamanların gökyüzüne çıkarken kullandığı bineğin at olması ve atın kurban edilmesi onu önemli kılmıştır. Yaşamdan ve aileden sonra Türk kültüründe ikinci değerli varlık kabul edilen at destan kahramanlarıyla özdeşleşmiştir. Destanlarda kahramanlarının en büyük yardımcısı atıdır. At destanlarda tıpkı kahraman gibi

olağanüstü özelliklere sahiptir. Kahraman atı olmadan hiçbir işi başaramaz. Destanlarda zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi attır.

Köroğlu Kır atı ile Battal Gazi Aşkar ile bütünleşmiş destan kahramanlarıdır. Kimi zaman destan kahramanları atlarıyla birlikte ifade edilirler. Kahramanı tarif etmeye yarayan ifadelerde at, en önde yer alır ve çoğu zaman kahramanı niteler, onun sıfatı haline gelir. Boz Aygırlı Bamsı Beyrek, Konur Atlı Kazan Bey gibi ifadeler bunlardan birkaç tanesidir.

Maaday Kara Destanı'nda düşman elinden kaçan boz kısraktan söz edilmektedir. Olağanüstü özelliklere sahip bu atın mitik ödül bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Düşmana yakalanmayan, don değiştirebilen ve olağanüstü güçlerle donatılmış bu at kahramanı tamamlamaktadır. Destan kahramanı Kögüdey Mergen'in yer altında şeytanla mücadelesinde ve obasını ve ailesini esir alan Kara Kula ile savaşında bu at kahramanı başarılı kılar. Aşamadığı, geçemediği engelleri Boz At yardımıyla geçer.

“Atını, bir yıllık mesafe ölçüsünde geriye çekerek denize doğru hızla koşturdu. Üzeri fokur fokur kaynayan bu denizi, Kögüdey Mergen'in atı bir atlayışla geçti.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 66).

Ak Boz At Destanı'nda, Havben adlı kahramanın en büyük yardımcısı Ak Boz At'tır. Bu at olağanüstü özellikler göstererek kahramana yardımcı olur. Düşmanla mücadelesinde kahramanın en büyük destekçisi olan atın varlığı mitik yolcuğunda kahramanı başarıya ulaştırır. Kahraman Havben, Boz At tarafından kendisine verilen sihirli kıllar sayesinde onu yardıma çağırır. Bu çağırışı duyan at kahramanı tehlikeler karşısında uyarır. Kimi zaman da ona yol gösterici olur.

“Havben, Boz At'ın dediklerini bir bir yaptı. Nerges aniden su yüzünde beliriverdi. Havben ona, saraydaki kızları ve yaşlıları serbest bırakmasını söyledi. Nerges hiç itiraz etmedi ve suya dalarak saraydaki kızları ve yaşlıları serbest bıraktı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 95).

Göçebe Türk toplumlarında kültür kaynağına bağlı teşekkül eden sosyal hayatta ve aile yaşantısında atın oldukça önemli bir yeri ve fonksiyonu vardır. Avcılıkla varlığını devam ettiren bir kültürün ortaya çıkardığı unsur olan at, birçok epik destanın ana temasını oluşturur. Destanlarda mitolojik özelliklere sahip atlar kimi zaman olayların tek başına onun etrafında cereyan etmesine neden olur.

Türk epik destan geleneğinde atlar menşeleri ve özellikleri bakımından çok önemlidir. Kutsal bir kökene sahip olduklarına inanılır. Olağanüstü özellikleri, mitik ve sihri güçleri vasıtasıyla kahramanların en önemli yardımcılarıdır. Manas'ın Akkula'sı bahse konu olan atlara örnek verilebilir.

Başkurlara ait Kara Yorga Destanı'nda mitik bir ödül olan Kara Yorga'dan bahsedilmektedir. Destan kahramanı Ebley'e her konuda yardımcı olur. Alpamış Destanı'nda Alpamış'ın kullandığı at bütün mücadelelerde kahramanın yanında yer alır. Berçinay'ı almak için girdiği yarışmada kanatlarını açıp uçarak yarışmada birinci olur.

Başkurlara ait Zayaltülek ve Hıvhlıv Destanı'nda, Zayaltülek adlı küçük kahramanın atı ile elde ettiği başarıları dikkat çekilmektedir. En çok sevilen kardeşin diğer kardeşler tarafından öldürmek istenmesi teması etrafında şekillenen destanda küçük kardeş kendisi için hazırlanan bütün tuzakları atı sayesinde bozar. Zayaltülek, Gök Tulpar adlı atı ile bütün engelleri ortadan kaldırır. Kurulan tuzakları bir bir bozar. At yarışında Gök Tulpar'ın ayaklarına kardeşleri çivi çakılır. Koşmakta zorlan atı görünce tasalanan sahibine at şunları söyler:

“Telaşlanma Zayaltülek! Sen üzengiye sert basıp kamçınla iki kaburgamın ortasına, bir defa kan çıkacak şekilde vur. Zayaltülek hemen atın söylediklerini yaptı. Gök Tulpar'ın gövdesinden çıkan kanla beraber ayağındaki demir çiviler dökülmeye başladı. Yarışı birincilikle sonuçlandırdı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 177).

Battal Gazi'nin Aşkar adlı atının gökten indiğine hatta Kâbe toprağından yaratıldığına inanılır. Hz. Âdem'den beri peygamberlerin, Hz. Muhammet'in (s.a.s), Hz. Ali ve Hz. Hamza gibi yiğitlerin atı olan Aşkar, ölümsüzlüğü yakalamış bir attır. Battal Gazi'yi nice bela ve felaketlerden kurtarır. Mezkûr at, cihat için mücadele eden alperenlerin verilen ilahi/mitik bir ödüldür.

Sarı Saltuk Destanı'nda da şerif Hızır'ın en büyük yardımcı Battal Gazi'den tevarüs edilen Aşkar'dır. Bu at, Şerif Hızır'a rüyada Battal Gazi tarafından ödül olarak verilir.

“Rüyasında Battal Gazi'yi gördü. Battal ona, yerini tarif ettiği bir mağaradan atını almasını ve silahlarını kuşanmasını söyledi. Şerif uyandığında tarif edilen yere giderek at ve silahları aldı. Bu olağanüstü ata ve silaha kavuştuktan sonra üzerine gelen Haçlı Orduları ile savaşımaya başladı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 212).

İncelemeye esas alınan destanlarda at kahramanı tamamlayan ve ona yardım eden mitik bir ödüldür. Destanlarda tasvir edilen atların özellikleri onların mitik birer

ödül olarak algılanmasına yardımcı olur. Olağanüstü özellikleri, mitik ve sihri güçleri vasıtasıyla kahramanlara darda kaldıklarında yetişmeleri ödül olarak algılanmasını sağlar. Atların insan gibi konuşması, kahramanları yanlışları konusunda ikaz etmesi, onları ölümden ve tutsaklıktan kurtarması, kahramanın en yakın arkadaşı olması onların mitik birer ödül olması ile ilgilidir.

1.2.1.8.3. Yüce Birey (Bilge) Arketipi

Türk destanlarında kahramanın yanında her zaman güngörmüş bilgili bir kişi ya da kişiler yer almaktadır. Söz konusu kişilerin varlığı yönetim erkini elinde tutan destan kahramanları için bir güven ve itimat kaynağıdır. Bu güven bağlamında anlatı içerisinde kahramanlar içine düştüğü kimi müşkül durumlardan bilge kişinin yardımıyla kurtulur.

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un yanından hiç ayırmadığı ve ona çok değer verdiği aksakallı, kır saçlı, görmüş geçirmiş bilgenden bahsedilir:

“Bu kişi, anlayışlı ve doğru sözlüydü. Oğuz Kağan’a vezirlik yapan bu soylu adama, Uluğ Türk derlerdi. Uluğ Türk günlerden bir gün rüyasında bir altın yay, üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan gün batısına kadar uzanmıştı. Üç gümüş ok da kuzeye doğru gidiyordu. Bu rüyadan hareketle Tanrı bütün dünyayı senin nesline versin diye Oğuz’a dua etti.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 39).

İslamî varyanta göre Oğuz'un ordusu savaşa giderken susuz kalır. Yuşi Koca adlı bilge tip orduyu susuzluktan bilgisiyle kurtarır. Yanındakilerine hayvanları birbirine bağlayarak koşturmalarını emreder. Eğer hayvanlar bir yeri kazmaya başlarsa orada suyun olacağını dile getirir. Bahsedileni yapan Oğuz'un askerleri suya kavuşur. Bu anlamda yaşlı bilge, zorda kaldığı zaman kahramana imdadına yetişen sembolik bir ödüldür. Başarısından dolayı Oğuz yaşlı bilgeyi halkının başveziri yapar. Bu mükâfatla Oğuz, kendisine akıl hocalığı yapan kişiyi onore eder.

“Oğuz Kağan'ın yanında aksakallı, kır saçlı ve uzun tecrübeli kişiliğiyle yer alan Uluğ Türük kahramanlık mitolojisindeki yüce birey arketipinin kişiler düzeyindeki sembolüdür. O aksakallı kır saçlı, uzun tecrübeli, anlayışlı ve asil bir adamdır. Oğuz Kağan onun sözünü beğenir, onun öğüdünü dinler ve onun öğüdüne göre yapar. Anlaşılır ki Oğuz'un tamam bilicilik görevini Uluğ Türük üstlenmiştir.” (Özcan, 2003: 79).

Ergenekon Destanı'nda Ergenekon denen vadiden çıkışın yolunu gösteren demirci de yüce birey arketipine örnektir. Bu arketip taşıdığı özellikler itibarıyla Türk

halkı için mitik birer ödüldür. Söz konusu ödül yani demirci olmadan dağların eritilip dışarıya çıkılması mümkün değildir. Destanda demirci, halka vadiden çıkmak için şu tavsiyelerde bulunur:

“Yakınlarda bildiğim bir yer var. Orada çok güçlü demirin bulunduğu bir maden var. Fakat oradaki demirler, diğer ocaklara nispeten daha gevşektir. Üstelik bu maden epeyce demir çektiğimizden incelmıştır. Eğer onu yeterince eritebilirsek kendimizin geçeceği bir yol açabiliriz.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 46). Mitik ödülün tavsiyesine uyan Türk halkı, kat kat odun ve kömürü yan yana dizerek dayanılmaz sıcak bir ateş yakar. Yüzlerce deve, koyun ve sığır derisinden yaptıkları körüklerle ateşi körüklerler. Gençler elinden geldiğince ateşi canlı tutmaya çalışırken yaşlılar da onların başarı olması için el açıp Tanrı’ya dua ederler. Dualar ve gayretler sonucunda vadiden çıkmayı başarırlar.

“Ergenekon Destanı düşünüldüğünde, dağlar arasındaki derin bir vadide çoğalıp sıkışmış durumdaki bir toplumu dışarı çıkaracak yolu bulmak konusunda tartışılıp fikirler ileri sürülürken demir dağı bulan ve eriten demirci tipi veya Oğuz Kağan destanında kağıcı icat eden kişinin şahsında uzmanlık, bilgelik ve bilgi taltif edilir.” (Çobanoğlu, 2007: 107).

Manas Destanı’nda hem Manas’ın hem de babasının veziri olan Vezir Bakay da taşıdığı özellikler itibarıyla devlet başkanları için birer ödüldür. Bu ödül kahramana hem dünyaya yönelik işlerde hem de ahirete yönelik işlerde yardımcı olur. Sırlı işleri çözen, bilinmeyen konuları bilen ve kahraman her konuda yol gösteren Vezir Bakay yüce birey arketipi etrafında ödül olarak değerlendirilebilir.

“Vezir Bakay, sadece dünya işlerinde değil; ahiret, rüya ve sırlı işlerden de anlayan bir kimse idi. Manas ve Babası Çakıp Han, Bakay’a çok saygı gösterirlerdir. Onu tanrının kendilerine bahsettiği bir lütuf olarak görürlerdi. Bu sebep ile Bakay onların her işlerinde bulunur olmuştur.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 114).

İncelemeye esas alınan destanlarda yüce birey arketipi taşıdıkları özellikleri dolayısı ile ödül bağlamında ele alınabilir. Dış ve iç benliğin tamamlanmış yönünü simgeleyen bu tipler varlıkları ile hem topluma hem de ülkeye huzur getirir.

“Bir grup üyesi için Yüce Birey öncelikle izdüşümlerin (bilinçdışı yansımaların) bir taşıyıcısıdır. Hem grubun hem de bir üyenin iç/tüm benliğini simgeleyen Yüce Bireyin varlığında ruhsal ortaklığın bilinçdışı bütünlüğü algılanır. Grubun tümünde

varlığını hissettiren ruhsal yapının bilinçdışı yaratıcı gücü yani iç/tüm benlik Yüce Birey'de biçim bulur.” (Gökeri, 1979: 76).

Destanlarda kahramanların yanında yer alan bilge tipler ruhsal bütünlüğü ve bilinciyle Yüce birey arketipine örnek verilebilir. Zira o grubun tüm varlığını hissettiren iç/tüm benlik olarak karşımıza çıkar ve insanlara doğru yolun ne olduğunu gösterir. Bununla birlikte tecrübeleri dile getirir, bireylerin hatalarını görüp kendi bilincinin farkındalığını varmasını sağlar, hataları en aza indirmesi neden olur. Bütün bu fonksiyonları ile yüce birey mitik bir ödüldür.

Kendileri küçük, ancak güçleri büyük bilge arketipleri konunun özüne inildiğinde görüleceği gibi yazgıya yön verecek güçtedir. Arketiplerin bu özellikleri günümüz araştırmalarında mikro fizik âleme girildikçe muazzam enerji yoğunluğunun da arttığını gösteren atomların dünyasıyla ortaktır. En küçük şeylerin en büyük etkiye sahip olduğu yalnızca fizikte değil; psikoloji araştırmalarında da ortaya çıkmıştır. Yaşamın en kritik anlarında, bütün her şey küçük görünen; ancak gerçekte büyük olan şeylere bağlıdır.

Üzerinde çözümleme yapılan Türk destanlarında bilge devlet adamı arketipleri devlet başkanına ve topluma önderlik eder, onlara evrensel doğruları gösterir. Türk halk anlatılarında Uluğ Türk, Dede Korkut ve Hızır motifleri, yaşlı bilge devlet adamı arketipinin en bilinen görünümleridir. Aklın ve akılcılığın birer sembolü olan bu tipler toplumu kaostan kozmosa çıkarır.

1.2.1.8.4. Dağ ve Mağara

Gökyüzüne yakınlığı ve yüksekliği sebebiyle her zaman kutsal sayılan dağlar taşıdıkları özellikleri itibarıyla mitik ödül bağlamında değerlendirilebilir. Dağ ve mağaranın mitik ödül olması, bir halkın erginleşmesine ve düşman tehlikelerinden korunmasına yardımcı olması ile ilgilidir. Göktürklere ait Bozkurt Destanı'nda dişi kurdun rehberliğinde bir dağa sığınan Türkler, kendileri için büyük bir mitik ödül olan dağın kucagında erginleşir.

Tanrının gönderdiği kutsal ruhlarının yardımı ile hareket eden dişi kurt, Türkleri tekrar tarih sahnesine çıkarır. Kurt, delikanlıdan sahip olduğu çocukları dağda geleceğe hazırlar. Bu çocuklar tehlikelerden uzak bir şekilde orada yaşamlarını sürdürür.

Soykırıma uğrayan Türk milletinin ödül bağlamında değerlendirilen kurdun önderliğinde tekrar tarih sahnesine çıkmak için mağaraya sığınması, erginleşmeyle

doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda ruhsal gelişimini tamamlama adına kapalı mekânlar birer ödüldür. Bu ödül etrafında Türk halkı erginleşerek ideal bir aşamaya ulaşır. Balinanın karnı olarak ifade edilen dar ve karanlık yerlerden olan mağaralar, *“insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere içine girdiği oyuktur. Her kim içindeki mağaraya girerse ilkin ne olduğunu anlayamadığı bir dönüşüme uğrar. Bu durumda bilinçdışına inerek bilincin dışında olan şeylerle bağlantı kuran kişide büyük bir değişiklik meydana gelir.”* (Jung, 1993: 202).

Hz. Muhammet mağarada peygamber olmuş ve kendini cahiliye dönemi toplumunda yer alan zararlardan korumuştur. Hz. Peygamber, *“Mekke halkından bazı büyüklerin adetleri üzere kırk yaşlarına yakın yılda bir ay kadar gider, Hira dağında bir mağarada bekleyip Yüce Allah’ın kudret ve azametini düşünür, orda geçen yolculara yiyecek ve içecek verirdi. Tam kırk yaşına gelince, altı ay kadar rüyasında gördüğü şeyler sabah aydınlığı gibi açık olarak meydana çıkmaya başladı. Bu, Peygamberliğin bir başlangıcı idi. Yüce Allah’ın vahy suretiyle vereceği hükümleri ve indireceği Kuran ayetlerini kavrayabilmesi için bir alıştırma demektir. Bu altı aydan sonra, yine Hira’da iken bir gün Melek Cibril-i Emin geldi. İkra suresinin ilk ayetini getirdi.”* (Bilmen, 1997: 468).

Korunma ve barınma gibi ihtiyaçları karşılamak için ilk insanın saklandığı bir mekân olan mağaralar halk anlatılarında çoğu zaman kahramanın ya da toplumların erginlendiği yer anlamına gelir. Bu anlam çerçevesinde mağaraya çekilen insan kendi gerçeğine ulaşarak mağaradan farklı/farkında olarak çıkar. *“Kapalı dar ve karanlık imgeleriyle zihnimize yer edinen mağarayı, insanın kendi gerçeğinin farkına vardığı bir dönüşüm mekânı olarak değerlendirmek mümkündür.”* (Doğan, 2006: 123).

Dağlar ya da kapalı mekânlar güven, tehlikelerden korunma ve enginleşme unsurları ile öne çıktıkları için bu özellikleriyle soykırıma uğrayan Türk halkı için bir anlamda ödüldür. Kimi destan metinlerinde böyle bir ödül bahsettiği için Tanrı’ya şükredilir. Ergenekon Destanı’nda dile getirilen muhteşem vadi koruyucu bir unsur olarak algılanmıştır. Dolayısıyla buraya saygıyla yaklaşmış ve büyüklüğünden dolayı kutsiyet atfedilmiştir. Bu bağlamda dağlar; tanrı tanınmış, koruyucu görevini yapmış, tanrılara, tanrıçalara, dağ perilerine makam olmuş, ilk ana ve baba sayılmıştır. Kutsal bir ödül olarak algılanan dağlarda şamanların mezarlarına ve evliya türbelerine rastlamak mümkündür.

Kutsal dağlar eski Türk dininde çok önemli bir yere sahiptir. Mitik tefekküre göre bu dağlarla çevrili alanlar ilksel doğumun gerçekleştiği ana rahmini temsil etmektedir. Değerlendirmeye esas alınan anlatılarda kaostan kozmosa geçişin müttekâmil bir boy olmanın mekânı olan dağlar, Türk destanlarında sembolik birer ödüldür.

Göktürklerle ait Ergenekon Destanı'nda dağın yok olmayla karşı karşıya kalan Türk halkı için sembolik bir ödül olduğu, Türk halkını muhafaza ettiği ifade edilmektedir. Eşleriyle beraber dört Türk, Tanrı'nın kendilerine bahsettiği bu ödülü tekrar tarih sahnesine çıkmak için iyi kullanır.

Maaday Kara Destanı'nda, düşmanın tehlikesinden kurtarmak için bir çocuğun dağa emanet edildiği ifade edilmektedir. Destanda doğaüstü güçlerle donatılmış kahramanın çocuğu, kötülüklerden uzak tutmak için Kara dağa emanet edildiği anlatılır.

“Canım oğlum! Bu Kara Dağ baban olsun! Şu dört gövdeli yüce kayın anan olsun; başına saç ördüren bereketli Altay yurdun sana yardımcı olsun! Baldıran et veren gür kayın, seni kötülüklerden korusun!” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 62).

Bu çocuk dağa bırakıldıktan sonra orada dağ ananın rehberliğinde büyütülür. Dağ sahip olduğu mitik güçler vasıtasıyla çocuğu erginleştirir. Altay'ın diriliş umudu olan kötü ruhlarla mücadele edecek olan çocuk, olağanüstü vasıfları dağda kazanır.

Köroğlu Destanı'nda, Köroğlu Çamlıbel olarak adlandırılan ve onun için bir ödül olan dağda erginleşir. Bu dağda teşkilatını kuran Köroğlu, Hasan Han'ın saltanatını alt üst edip aynen babası gibi Hasan Han'ı gözlerini oyarak cezalandırır.

Köroğlu'nun Çamlıbel'i seçmesi dağın gelecekte oynayacağı savunma fonksiyonu ve dağın mitolojik dünya görüşüyle ilişkili olmasından kaynaklanır. Dağ ile Köroğlu arasında yakın bir mitik ilişki vardır.

“Etnografik materyallerden anlaşılacağı üzere eski Türkler, dağ iyesinin kör olduğunu tasavvur ederlermiş. Beyaz saçlı bu kör dağ ruhu destanda Ali kişi tipine transformasyon edilmiştir. Dağ ruhunun atla ilişkisi destanın Azerbaycan varyantında Ali kişinin gözlerinin kör edilmesiyle korunmuştur. Aynı şekilde Türkmen varyantında dedesi Cıgâlı Bey de atlar için gözlerinden olmuştur. Özbek varyantında kahramanın babası Rövsen de yine at için kör edilir. Kör gibi tasavvur edilen dağ ruhuna at kurbanı bu ilişkiyi arkaik çağlara götürür. Destanda epik kural icabı dağ ruhunu simgeleyen tipler atlar dolayısıyla kör edilmiştir.” (Bayat, 2003: 29).

Mitik ödöl bağlamında ele alınan dağ, Türk destanlarında sığınılacak yer ve yurdun hamisi şeklinde yer almaktadır. Kimi zaman vatanın kutsiyeti dağ ile ilgili olmuştur. Uygurların Göç Destanı'nda mutluluğa sebep mitik bir ödöl olan dağ, Çinliler tarafından alındıktan sonra kıtlık ve belalar ortaya çıkar.

Dağlar hidayete ermenin, varlığın sırrını anlamanın yeri olmuştur. Yunus Emre hidayete dağda ermiştir Yunus tekkesini dağa inşa etmiştir. *“Yeri tutan dağ; ili tutan beydir.”* ifadesi dağ ile yönetim erkini elinde tutan kişiyi aynı paydada birleştirir. Destanlarda dağ kültürünün önemli bir yer tutması kahramanları büyüten ve himaye eden sembolik ana ile ilgilidir. Alplık ya da alperenlik ana kucağı gibi olan burada kazanılır.

1.2.1.8.5. Ağaç

Türk kültüründe taşıdığı özellikler itibariyle kimi ağaçların mitik ödöl bağlamında değerlendirmesi mümkündür. Ağacın ödöl bağlamında değerlendirilmesi onun türeme ve ata formu olması ile ilgilidir. Eski inanç sistemin ağaç kült kabul edilmiş ona saygı gösterilmiştir.

Ağaç kültü dünya üzerindeki pek çok uygarlık, inanç ve mitolojide yer almaktadır. Kimi zaman yaşamın bir sembolü olan ağaç, farklı uygarlıkların mitlerinde kutsal anlamlar taşır. Bu anlamları ruhsal tesirin yeryüzüne iniş, kozmostaki yaşamsal yükselmenin ve tekâmülün dikey hareketliliği, ölüm ve yeniden doğum ile hiç bitmeyen bir hayat, üretici ve yenileyici süreçler, güç ve irtibat vb. şeklinde sıralamak mümkündür (Buckland, 2005).

Ağacın türeme ya da ata formu kabul edildiği Uygurların Türeyiş Destanı'nda mitik ödöl ile gelen toplumsal huzura dikkat çekilir. Destanda Orhun ve Selenge adı verilen iki ırmağın arasından ağacın varlığı ifade edilir. Her mevsim renklerini koruyan, kışın bile yapraklarını dökmeyen bu iki ağaç da ırmakların kuşattığı iki dağın arasında büyümüşlerdir. Günlerden bir gün bu iki ağacın arasına bir gece gökyüzünden ilâhi bir ışık iner. İki ırmak arasında yaşayan halk bunu dikkatle izler. Daha sonra ağacın gövdesinde şişkinlik olur, ilâhi ışık dokuz ay on gün şişkinlik üzerinde durur. Ağacın gövdesi yarılr ve içinden beş çocuk görülür. Bu ülkenin halkı bu çocukları büyütür. En küçükleri olan Buğu Han büyüyünce hükümdar olur. Ülke zengin, halk da mutlu olur.

Mitik bir ödölün çocukları olduğunun düşüne Uygur halkı çocuklara saygı ile yaklaşırlar. Uygur halkından beş kudretli Türk beyi çocukları yanlarına alır ve ağacın çocuklarını beslemek için sütanneler ve dadılar tutar.

“Uygurlar, Tanrı emaneti ve lütfu olan bu çocukların büyütilüp yerleştirilmesi çok önem verdiler. Her fırsatta onlara saygı gösterip ikramda bulundular. Çocuklar artık sütten kesilip konuşmaya başlayınca Uygurlulardan anne ve babalarını sordular. Onlar da çocuklara ağaçları göstererek anne ve babalarının bunlar olduğunu söylediler.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 50).

Ağacın ecdat formu olarak kabul edildiği bu destanda ağaç kültüne vurgu yapılmıştır. Mitik bir ödül olan ağaç, destanlarda sadece ecdat formu olarak yer almaz. Aynı zamanda kimi hastalıkların şifasıdır. Manas Destanı’nda kara talihinden ve eşinden şikâyet eden Çakıp Han elma ağacının kısırlıktan kurtarıcı yönüne dikkat çeker.

“Bu Çırçı’yı alalı

Yazı kışı on dört yıl oldu.

Bu, mezarlı yeri ziyaret etmiyor,

Bu, elmalı yerde yuvarlanmıyor,

Bu, şifalı sular da gecelemiyor.” (Yıldız, 1995: 537).

Bu şiirde geçen “elmalı yer” ve “şifalı sular” ifadeleri eski Türk dinindeki yer-su ruhlarıyla ilgilidir. Yer-su ruhları insanların yaşadıkları yerlerde yaşarlar ve onlara mutluluk ve saadet bahşederler. Yukarıdaki mısralarda aynı zamanda çocuksuzluktan kurtulmak için elma ağacının bir ödül alacağı vurgulanır. Bu durum ağaç-orman kültürle ilgilidir.

“Manas Destanı’nda elmalı yerlerde yaşayan ağaç-orman ruhlarından şifalı sular da yaşayan su ruhlarından insanlar için bereket beklendiğini görmekteyiz.” (Yıldız, 1995: 235).

Türk toplulukları arasında geçmişten günümüze kadar görülen yaygın inançlardan birisi de ağacın ya da belli ağaç türlerinin kutsal kabul edilmesidir. Bu inanç çevresinde ağacın Türk kültür hayatında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha birçok özelliği ile ağaç, hayatın ve sonsuzluğun bir sembolü olmuştur. Başka bir ifadeyle Türk insanı ağaç-insan ilişkisini dikkate alarak bu ikisi arasında benzerlik kurmuş; yaşadığı coğrafyada kutlu mekânlara, mabetlerin çevrelerine ve mezarların yanlarına ağaç dikmeyi kutsal bir görev olarak algılamışlardır.

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz, ikinci eşini gölün ortasındaki bir ağaç kavuğunda bulur. Dede Korkut Hikâyeleri’nde her hikâyenin sonunda Dede Korkut dua ederken *“Kölgeliçe kaba ağacın kesilmesün.”* (Ergin, 2011:153) demektedir. “Uşun

Koca Oğlu Segrek Boyu” nda Segrek, ağabeyi Eğrek hakkında anasına sorduğu soruya anası cevap verirken;

“Karşu yatan kara tağun

Yıkılmış idi yüceldi ahır

Akindilu görklü suyun

Soğalmış idi çağladı ahır

Kaba ağaçtan tal budağun

Kurumış idi yeşerüp gögerdi ahır.”(Ergin, 2011: 227).

Söz konusu ağacın Türk kültür tarihinde devleti bahtı temsil ettiği Osman Gazi’nin rüyası hatırlandığında daha iyi anlaşılacaktır. Manas Destanı’nda da benzer bir motif yer almaktadır. Manas zehirlenip öldükten sonra Kanıkey rüyasında kolları gökyüzüne doğru uzanan ve Manas’ın ailesini koruyan “terek” yani kavak ağacı görür.

“Manasın perişan olan ailesini sıcakta barındıran terek yani kavak ağacı, kollarıyla çocuklarını sarıp himaye eden heybetli bir anne gibidir ve tasviri, Osman Gazi’nin rüyasında gördüğü kaba ağacı hatırlatmaktadır.” (Yıldız, 1995: 238).

Ölen insanların mezarı yanına ağaç dikmek ağaçların ölünün ruhunu simgelemesi ile ilgilidir. Bu durum halk anlatılarına geniş ölçüde yansımıştır. Altay-Sayan Türkleri, mezarlıklarındaki kabirlerin etrafında yetişen ağaçlara bakıp ölen adamın mutlu olduğuna ve ağaçların insan kemiklerinden yetiştiğine inanırlarmış. Bu adet her şeyden önce ağaçtan yaratılanların yeniden ağaca dönmesi gibi izah edilebilir. (Bayat, 2007: 181). Bu inançta ağacın bizzat kendisi kutsal kabul edilmemiş; onun birtakım özellikleri ve temsil ettiği güce takdis edilmiştir. Bunların içinde en çok meyvesiz ve ulu ağaçlardan olan kayın ve servi gibi kozmik ağaç saygı görmüştür.

“Hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeligi ya da genç kalmayı üç katmandan (yer altı, yer üstü ve gökyüzü) oluşan âlemi birbirine bağlamayı ifade eden kozmik ağaç, bütün bu özellikleri ile Türk inanış ve düşünüş sisteminde olduğu kadar, en doğusundan batısına, en kuzeyinden güneyine, dünyanın her yerinde, hemen hemen aynı şeyleri ifade eder.” (Ergun, 2004: 17).

Mitik ödül bağlamında ele alınan ağaç destanlarda hayatın başlangıcını, tek ve benzersiz olmayı, koruyuculuğu, ölümsüzlüğü temsil eder. İşaret ettiği bu özelliklerle kutsaldır ve onun her vasfı mitik ödülün sıfatlarıdır. Kısırlığı ortadan kaldıran ve çocuk sahibi olmada önemli unsur olan ağacı tanımak ve anlamak için sembolik tecellilerini kavramak gerekir.

Değerlendirmeye esas alınan Türk destanlarında mitik ödül bağlamında kabul edilen kurt, at, ağaç, yüce birey, dağ ve mağara destan motiflerinin ödül ile ilgisi onların istendik davranışların hemen ardından verilmesi ile ilgilidir. Destanlarda ifade edilen toplumlar ya da bireyler, kabul edilen davranışlar sergilediğinde ilahi güçler vasıtasıyla bahse konu olan semboller ile ödüllendirmişlerdir.

Destanlarda mitik ödüller, ülkelerin geliştirilmesi, milletlerini güçlendirilmesi, birlik ve beraberliğin sağlanması, kutsallara saygı, törelere sahip çıkılması, başka milletlere benzememe vb. istendik davranışlara bağlanmıştır. Milli şuur ve hafızanın kabul ettiği edimsel davranışları sergileyen bireylerin söz konusu mitik/sembolik ödüllere ulaşabileceği imlenmiştir.

1.2.2. Ödüllendirilen Davranışlar

İnsan, toplumsal hayatta hem iyicil davranışlar (affetmek, saygılı olmak, doğru sözlü olmak vb.) hem de kötücül davranışlar (yalan söylemek, korkak olmak, dedi kodu yapmak vb.) ile karşılaşır. Daha sonra söz konusu davranışların kimi zaman ceza ve kimi zaman da ödül sebebi olacağını idrak etmeye başlar. Bu idrakten sonra çevresine uyumlu davranış sergileye gayret eder ve gayretleri ile mükâfatı elde eder. Bu bağlamda Türk destanlarında iyicil davranışların ödüllendirildiğine rastlanmaktadır. Ödüle sebep olan iyicil davranışlar şöyle sıralanabilir:

1.2.2.1. Korkusuzluk/Cesaret/Kahramanlık

Toplumsal hayatta korkusuz olan, cesaretle zor şeylerin üstesinden gelen bireyler başarıya kavuşabilir. Destan kahramanları korkusuz tavırlarıyla hedefledikleri şeyleri elde eder. Oğuz Kağan Destanı'nda Buz Dağı'na kaçan Oğuz'un atını korkusuz bir asker getirir. Bu asker korkusuzluğu dolayısıyla Oğuz tarafından ödüllendirilir. Kendisine Karluk adı verilir ve çeşitli hediyeler sunulur.

“Ey yiğit! Sen burada beylere baş olarsın. Senin adın sonsuza kadar Karluk olsun der ve kendisini çok mücevherler ve hediyeler bağışlar.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 36).

Manas Destanı'nda, Manas Çinli düşmanlara karşı sergilediği korkusuz tavırları dolayısıyla halk tarafından han seçilerek ödüllendirilir. Kırgız halkı, Çinli düşmanların önünde güçlenmek ve Kırgız halkını güvence altına almak amacıyla aralarından birini

han seçmek için kurultaya kara verirler. Bu kurultayda Manas'ın sağ kolu olan Aynagul adlı yiğit şunları söyler:

“Biz avda bulunduğumuz sırada akbaşlı kurban kesip Tanrı'ya söz vererek Manası han seçtik. Daha fazla söze gerek yoktur, dedi. Bu seçimi canı gönülden kabul eden Kırgızlar Manasın hanlığını kabul ettiler. Han varsa yurt da vardır, dediler. Yaşasın Han Manas diye bağırdılar.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 114).

Olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen ve bir millet için taşıdığı özellikler itibariyle ödül olan Manas, korkusuzca mücadelesinde ödülleri hak eder.

Korkusuzluğun ödüllendirilmesi, bireylerde özgüvenin geliştirilmesi ile ilgilidir. Sorumluluktan kaçmayan, kendine güvenen bireylerin toplumsal alanda yer alması geleceğin inşasında oldukça önemlidir. Oğuz Kağan'ın askerini ödüllendirmesi, hem ona hem de onu örnek alacak bireylere öz güven vermeye yöneliktir.

1.2.2.2. Kutsala Saygı

Destanlarda kutsallara karşı saygı gösteren bireylerin ödüllendirildiğine rastlanmaktadır. İncelemeye esas alınan destan metinlerinde ilahi birçok ödül, söz konusu saygının gereği ile açıklanır. Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un Tanrı'ya karşı ödevlerini yerine getirdiğinden ve ona karşı iyi bir kul olduğundan bahsedilmektedir. Özellikle her mitik ödül öncesi Oğuz'un iyi bir kul olduğuna vurgu yapılır. Destanda dünyalar güzeli ilk eşi gökyüzünden gönderilmeden önce Oğuz' un tasviri şöyle yapılır:

“Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarmak idi. Karanlık bastı ve gökten yere bir ışık süzüldü. Işık, güneşten de aydan da daha parlaktı. Oğuz Kağan yürüdü, ışığa yaklaştı. Dikkatlice bakınca ışığın arasında bir kız belirmediğini gördü. Oğuz Kağan onu gördüğünde aklı gitti. Ona vuruldu, onu aldı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 32).

Destanın ilerleyen epizotlarında Oğuz'un yorulmadan mücadelesine devam etmesi ve ilahi görevleri yerine getirmesi dolayısıyla hayata gözlerini kapadıktan sonra da ödüllendirildiği söylenmektedir.

“Gök Tanrı onu katına çekerek ödüllendirir. Oğullarına ve halkına da uzun ömür ile diğer milletler üzerinde hâkimiyet verdi.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 40).

Oğuz kutsal bir ödül bağlamında sahip olduğu hakanlığı hatasız ve kusursuz bir şekilde sürdürmenin Gök Tanrı'nın emir ve isteklerine uygun hareket etmenin karşılığı olarak gökyüzüne çekilme ile de ödüllendirilir.

Eski Türk inancında yer ve sular, Tanrı'nın gönderdiği emanet anlamında ıduk sözcüğü ile ifade edilmiştir ve bunların her birisinin birer iye, idi, izi olarak adlandırılan sahiplerinin olduğuna inanılmıştır. Eski Türkçede ıduk yer sub olarak adlandırılan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç, orman ve kaya kültürlerinin oluşturduğu varlık alanlarına saygılı olmak ödülü beraberinde getirir. Manas Destanı'nda çocuğu olmayan Çakıp Han hem talihinden hem de eşinden şikâyet ederken kutsala saygı-ödül ilişkisini dile getirir.

“Kutsal bir yere gidip adım atmadı.

Kutsal pınara gidip yanında bir yatmadı.

Bir elmanın altına, giderek uyumadı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 110).

Eşi Çayırda Hatun'un bu yerlere saygılı olduğunda ödülle ya da çocukla tanışabileceğini ifade eder. Toplumun inanç sisteminde kutsal kabul edilen şeylere karşı saygılı olma hem ilahi hem de beşeri ödüllerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Söz konusu ödüller bağlamında bireylerin istendik davranışları sergilemesi hedeflenmiştir.

1.2.2.3. Anne Babaya Saygı

Türk destanlarından aile, toplum öncelikli ve önemli bir birimdir. Destanlarda aile bireylerin birbiriyle ilişkisi özellikle çocukların anne ve babaya karşı davranışları ödül ve cezanın belirleyici unsuru olmuştur. Ecdada hürmet Türk kültüründe öne çıkan en önemli değerlerinden birisidir. Bu değer bağlamında hareket eden bireylerin, hem dünyada hem ahirette ödüllendirileceğine inanılmıştır. Anne ve babasına saygılı olan ve onlara karşı tatlı dil kullanan bireylerin ödüle sahip olacağı incelemeye esas alınan eserlerde vurgulanmıştır.

Uygur Türeyiş Destanı'nda ağaç ataya gösterilen saygıya ve bu saygıyla birlikte gelen ödüllere dikkat çekilmiştir. Mitik anlatıda anne ve babaya saygılı olan çocuklar takdir edilmiştir.

“Güzel huylarla donanmış, yüce ahlaklı ve erdemli çocuklar böyle olurlar! Böyle anne babalarına saygı gösterirler. Bizim güzel çocuklarımız, bahtınız acık, şansınız bol, ömrünüz uzun olsun. Çocuklar artık Uygur ülkesinde öylesine itibar kazanmışlardı ki bölgede yaşayan insanlar onlara hükümdar oğulları gibi bakıyorlardı.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 51).

Uygur Türeyiş Destanı'nda başarılı olan ve bütün dünyaya sözünü geçiren Böğü Kağan'ın başarısının sırrı anne ve babasına saygı ile doğru orantılıdır. Sanatta, şehircilikte ülkesini en ileriye götüren Kağan'ın ülkesi adına hayal ettiği her şey

ulaşması anne ve babasına gösterdiği saygıyla doğrudan ilgilidir. Böğü Kağan'ın bu saygısı ecdat ata ağaçları tarafından da dile getirilir:

“İşte anne babalarına saygı gösteren çocukların karşısında bir gün dünya hakları da saygıyla eğilecektir.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 55).

Bu ifadelerde dünyada başarının büyüklere saygılıyla ilişkili olduğu vurgulanır. Türk kültüründe İslamiyet öncesinde ve sonrasında atalar ruhunun memnun edilmesi her şeyin üstünde tutulmuştur.

Uygur Türeyiş Destanı'nda Böğü Kağan'ın ecdadına karşı sergilediği saygı onun ilahi ödüllerle serfiraz kılınmasına yardımcı olur. Kendisine yardım için Tanrı tarafından gönderilen üç karga onun ilahi lütuflara mazhar olduğunu açıklar. Kahramana mücadelesin de yardım için gönderilen ve ödül bağlamında değerlendirilen bu kuşlar şöyle tasvir edilir

“Tanrı bu hükümdara özel lütuflarda bulunmuştu. Böğü Kağan'ın bütün dilleri bilen üç kuşu vardı. Bu kuşlar zaman zaman kağanın emriyle uzak memleketlere uçar, orda nelerin olup bittiğini, nasıl bir halkın yaşadığını ve hükümdarların neler yaptığını anında kağana yetiştirirlerdi. Kağan da onların getirdiği bilgilere dayanarak o ülkedeki güzel şeyleri kendi ülkesine taşırdı. Ayrıca komşu ülkelerin kendileri hakkında bazı olumsuz düşüncelerinden erken haberdar olarak ona göre tedbir alırdı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 52).

Dünyada konuşulan bütün dilleri bilen üç kuş ile ödüllendirme ya da Tanrı'nın lütfuna mazhar olma anne ve babanın çocuklardan razı olmasına bağlanmıştır. Bu razılık dolayısıyla Böğü Kağan ödülleri elde eder.

Bir kuşun kahramana yardım ettiği motifin yer aldığı bu destanda üç kuş Hz. Süleyman'ın Hüdhüd'nü hatırlatmaktadır. Süleyman Peygamber de Hüdhüd'ün yardımı ile suyun yerini belirlemiş, hangi madenin nerde bulunduğunu tespit etmiştir. Söz konusu destanda kuşların bir muhbir gibi çalışması istihbarat ağının kurulduğunu işaret etmektedir.

Destanda, Böğü Kağan'a Tanrı'nın bütün dilleri bilen üç karga yolladığı vurgulanmıştır. Bu kargalar ödül bağlamında değerlendirilebilir. Kargaların nerede önemli bir şey varsa onu Böğü Kağan'a bildirmesi ve Kağan'ın misyonunu bu istihbarata göre belirlemesi başarıyı doğrudan etkilemektedir. Bu ödül metinde vurgulandığına göre anne yani ağaca saygılı ile doğrudan ilgilidir. Zira Böğü Kağan

annesine hizmette kusur etmemiş ve onun mutlu olması için kendisini güzel huy ve iyilikle donatmıştır.

Bir sembol olarak karga aslında kağanın yabancı ülkelerde önemli bir casusluk şebekesini kurduğunu göstermektedir. Kargalar keskin görme duyuları nedeniyle çoğu zaman haberci ya da muhbir olarak algılanmıştır. Bu evrede yeryüzünde ilk cinayeti işleyen Kabil'e kardeşinin na'sını toprağa gömmeye bir karga tarafından gösterilmiştir. Yine Hz. Nuh'un tufan sonrası etrafı keşfetmesi için bir kargayı haberci olarak yollaması bu bağlam etrafında değerlendirilebilir. Karga, Dede Korkut Hikâyeleri'nde de haberci özelliğiyle yer almaktadır. Dirse Han tarafından öldürmek istenen Boğaç Han'ın yerini annesi kargaların vasıtasıyla tespit eder.

1.2.2.4. Akıllılık (Beceriklilik)

Akıl, insana bahşedilen en güzel armağandır. Bu armağan iyi kullanıldığında bireyi başarıya götürür. Türk destanlarında aklını ve gücünü iyi kullanan bunlarla birlikte simgesel ödüller elde eden kahramanlara rastlanmaktadır.

Oğuz Kağan Destanı'nda gergedana benzer canavarı Oğuz, aklını kullanarak ortadan kaldırdıktan sonra toplumun kendisine bir ödül olarak sunduğu saygı elde eder. Bu ödül Oğuz'un akıllı ve becerikli olmasıyla doğrudan ilgilidir.

Aynı destanda Oğuz'un tecrübeli ve becerikli askerlerine ödüller dağıttığından bahsedilir. Oğuz Kağan'ın askerlerinden olan Parmaklıg Çosun Bilig becerikli elleriyle ağır yükleri daha az hayvana çektirmek için bir kağrı icat eder. Bu kağrı ile yüklerin daha kolay çekildiğini gören Oğuz Kağan çok mutlu olur. Kağrıyı icat eden askerine Kangaluğ adını verir ve onu saygıyla kucaklar.

Uygur Türeyiş Destanı'nda da akıllı ve becerikli olan kardeş hakanlığa layık görülür. Böğü Kağan kardeşlerinden akıllı ve becerikli olmasıyla ayrılır.

“Böğü Kağan kardeşlerinden konuşması, akıllığı, becerikliliği, cesareti, büyüklere saygı ve sevgisi, sabrı ve iradesi ile ayrılır. Ayrıca mucizevi bir şekilde bütün milletlerin dillerini konuşabilir.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 41).

Başkurtlara ait Zayaltülek ile Hıvhlıv Destanı'nda diğer kardeşlerinden daha becerikli ve akıllı olan Zayatülek bir av sonrası avladığı turna, kaz ve ördekler dolayısıyla ödüllendirilir.

“Nihayet o gün av bitmişti. Altı oğlan yakaladıkları fare ve sincapları; Zayaltülek ise turna, kaz ve ördekleri getirip Semer Han'ın önüne koydu. Semer Han,

altı büyük oğlanı azarlayıp Zayaltülek'i okşayarak ona altın ve diğer değerli taşlarla bezenmiş bir kemer hediye etti.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 176). Ertesi günkü avda yine başarılı olan Zayaltülek başarısı dolayısıyla babası tarafından ok ve yay ile ödüllendirilir.

Manas Destanı'nda Manas'ın gördüğü rüyaları doğru yorumlayan akıllı ve becerikli kişilerin ödüllendirildiği yer almaktadır. Manas gördüğü bir rüyayı yorumlamak için gelen Acı Bay'a şunları söyler:

*“Düşümü doğru yorarsan
Yulardan çözmeyip mal vereceğim.
Düşümü bozuk yorarsan,
Oğlun gidecek Urum'a
Kızın gidecek Kırım'a
Başını koyun gibi keseceğim
Kanını su gibi dökeceğim.”* (Yıldız, 1995: 459).

Düşü doğru yorumlayan kişi o dönemin değerleri ve hayat tarzı düşünüldüğünde önemli hediyeler ile ödüllendirmiş yanlış yorumlayan da bunu hayatıyla ödemiştir. Acı Bay, düş yorumlama yeteneğini ile mükâfatı hak etmiştir. Bu mükâfat diğer bireylerde düş yorumlama becerisinin gelişmesine yönelik mesajları da içermektedir. Toplumun değer fertlerine *“Rüya yorumu büyük bir önem taşımaktadır.”* mesajı verilmektedir.

Sarı Saltuk Destanı'nda dedesi tarafından yetiştirilen Şerif Hızır, hocası sayesinde on iki dil öğrenir. Dört kitabı da ezberler. Bu becerisi devlet tarafından takdir edilir ve ödüle layık görülür

“Selçuklu Padişahı Süleyman, bu ilimden dolayı devlet bütçesinden günde kırk dirhem verilmesini emretmişti.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 201).

Beceri bağlamında gelen ödüller bireyin bu yeteneğinin takdir edilmesi ile ilgilidir. Takdir edilen ve ödüllendirilen davranışların tekrar etme olasılığı yüksektir. Marifetin iltifatla taçlandırılması becerinin varlığını devam ettirir. Takdir edilmeyen ve ödüllendirmeyen bütün beceriler yok olmayla karşı karşıya kalabilir.

1.2.2.5. İyilik ve Doğruluk

İnsandaki iyicil duygulardan olan iyi ve doğru olma, çoğu zaman ödülü beraberinde getirir. Özellikle halk anlatılarında iyiliğin alkışlandığı (ödüllendirildiği) kötülüğün ise kargışladığı (cezalandırıldığı) imlenir. İncelemeye esas alınan

destanlarda iyilerin ve iyilikte bulunmanın ödülle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Oğuz Kağan Destanı'nda çocuksuzluk derdiyle psişik ceza çeken Türk hükümdarının iyilikte bulunarak elde ettiği ödüle dikkat çekilmiştir.

Büyük ve adil Türk hükümdarı ve dünya güzeli Aykağan, Tanrı'ya karşı gösterdiği iyilikleri ile çocuğa kavuşur. Ay Kağan kervanlar sayısınca deve ve yaylalar dolusunca koyun Tanrı yoluna kurban eder. Bundan sonra onlara nur topu gibi bir oğlan verileceği müjdelenir.

İyilikte bulunularak arzu edilen kimi şeylerin elde edileceğine dair mesajlar incelemeye esas alınan destanlarda çok sık vurgulanan bir motiftir. Manas Destanı'nda çocuk hasretiyle yanıp tutuşan kısırlıktan dolayı duygusal bir ceza çeken Çakıp Han ve eşi Çayırđı Hatun'a çocukları iyilikte bulunduktan sonra bahşedilir. Çayırđı Hatun ve Çakıp Han iyilikte bulunmak için büyük bir toy düzenler.

“Çakıp Han büyük bir toy düzenledi. Atlar, develer, koyunlar kesildi. Fakir, fukara, yedirildi, içirildi, giydirildi. Yetimlerin gönlü alındı. Yaşlılara hediyeler sunuldu.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 110).

Ural Batır Destanı'nda Ural'ın oğulları halkı susuzluktan kurtarmak için iyilikte bulunur. Yiğit Ural'un oğulları Yayık, Noğuş, İzil ve Hakmar kılıçlarını alıp harekete geçer ve dağlardan su getirmek için mücadele eder. Bu mücadelelerinde başarıya ulaşırlar. Halk iyilikleri dolayısı ile dört ırmağa çocukların adını verir.

“Babalarıyla birlikte öldürüp cesetlerinden dağ yaptıkları devlerin vücutlarından oluşmuş dağları teker teker kesip dört tane ırmak akıtırlar. Bunun üzerine halk bu ırmaklara bu dört yiğidin adını verdiler.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 86).

İyilikte bulunmak için mücadele eden ve kahramanlık sergileyen çocukların isimleri sonsuza kadar bu ırmaklarda yaşamaya başlar. Burada vurgulanan asıl tema bireyin geleceğe götüreceği şeylerin yalnızca iyilikleri olabileceğidir. İnsan yaptığı iyiliklerin tümü ile istikbale yürür. Geçmişinde bıraktığı her kötülük, karşılığını ödeyeceği bir borç olarak karşısına çıkar. Temizlenmediği sürece bireyin geleceğini tahrip edebilir. İyilikle dolu bir geçmiş ise insanın geleceğini hazırlayabilir.

Başkurtlara ait Kara Yorga Destanı'nda da iyiliğin hem dünyada hem de ahirette ödülle sonuçlanacağına dair mesajlar verilmektedir. Destanın ana temasını oluşturan Kara Yorga aldı mitolojik özelliklere sahip at, iyilik sonrası ölmekten kurtulur. Kurdun saldırısından sonra yaralanan ve Ebley adlı destan kahramanı tarafından kurtarılan at, iyiliği karşılıksız bırakmaz. İyileştikten sonra kahramanın en iyi dostu olur ve onu

sevdiğine kavuşturur. Onun en sadık yardımcısı olur. Sihri ve mistik güçleri sayesinde kahraman zorda kaldığında hemen imdada yetişir. Destanın sonunda iyilikte bulunmanın ödülleri doğuracağı kahramanı tarafından ifade edilir. Destan kahramanı Ebley:

“Hasta ve çaresiz bir varlığa yardım ettikleri için Tanrı’nın kendisini nasıl mükâfatlandığını düşünüp şükretti. İyi ki Yorgay’ı yaban elde bırakmamışım, dedi.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 147).

Bireyin yaşamı hayal ettiği kadar uzun değildir. Kısa yaşamda insanın kazanabileceği tek şey bütün canlılara iyilikte bulunarak ruhsal mutluluğu yakalamaktır. Destanlarda yer alan bu örnekler ile savaşta kahramanlık göstermek kadar, halkı ağırlamak ve onlara iyilikte bulunmanın, bir ölçüde kendisi için çalışanlara bu yolla borcunu ödemenin, düşmana karşı maddi varlığı ortaya koyarak itibarı korumanın, dönemin kabullerinden olduğu mesajı verilmektedir.

1.2.2.6. Affetmek

Bir suçu ya da suçluyu bağışlama kimi zaman ödülü beraberinde getirir. Bu ödül dış kaynaklı olabileceği gibi iç kaynaklı da olabilir. Herhangi bir şeye kin besleme bireyin ruhsal yapısını bozabilir. Vücudun devamlı savunma durumunda bulunması psişik dengenin kaybolmasına neden olabilir. Bu dengenin tesis edilmesi kin ve nefretten kurtulmakla mümkündür. Birey affettiği zaman kendi kendine iç kaynaklı ödüle kavuşabilir.

“Affedebilmek büyük bir erdemdir. Özellikle aleyhte çalışan ve kötülük etmek isteyenleri affetmek herkesin kolayca altından kalkabileceği bir durum değildir. Bu nedenle affetmek övülür ve teşvik edilir. Affetmenin, hak sahibi iken hakkından vazgeçmenin insanı takvaya yaklaştırdığı ifade edilir. Hz. Peygambere ve onun şahsında tüm inananlara af hususunda şu tavsiye yapılır: ‘Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.’ ” (Abay, 2018: 643).

İncelemeye esas alınan destan metinlerinden olan Kocabaş Destanı’nda babasının düşmanını affeden bir çocuğun sahip olduğu ödülleri vurgulanmıştır. Kırgız Türklerinin tabiata bağlılıklarını ifade eden bu destanda insanın kimi zaaflarına ve bu zaafların ortaya çıkardığı olumsuz durumlara dikkat çekilmektedir. İntikam almak gibi kötücül duygudan vazgeçen avcının oğlu, husumeti bir kenara bıraktığı için teke

tarafından ödüllendirilir. Babasının intikamı için tekenin peşine düşen, kendisini öldürmek isteyen çocuğa teke şunları söyler:

“Ne olur beni öldürme! Birlikte yaşadığım yere gidelim. Benim Aş Ayran adında bir kızım var. Sana onu al nikâhla vereyim, dedi. Moldocaş da durumu merak edip bunu kabul etti. Sur keçi öne geçip yol gösterdi. Sur keçi kızının Moldocaş ile tanıştırdı. Sonra da ikisinin nikâhını kıydı. Gelin çadırı kurarak ikisini gerdeğe uğurladı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 194).

Kocabaş Destanı bağlamında affetmenin büyük bir erdem olduğu dile getirilmektedir. Bu erdem bireyi iç huzura kavuşturabilir. Bütün bireyler yaşam boyunca birileri tarafından incitilir ve kırılır. Bu kırılmanın verdiği etki ile birçok duyguyu aynı anda yaşamaya başlar. Söz konusu duygular çok karmaşık bir hal aldığı anda bireyin psişik yapısı alt üst olur. Bu durum bir anlamda birey için cezadır. Mezîkûr cezadan kurtuluş affetmek ile mümkündür.

Affetmek gurur yok eden bir süreç değil, onurlu insanların saygınlığıdır. Destanda Moldocaş, onurlu bir duruş sergileyerek babasına lanet okuyup onun ölümüne neden olan keçeyi affeder. Psişik dengesini bozmayıp kendi kendini ödüllendirir.

Ruhsal enerjinin affetmek şeklinde görüldüğü destanda bu enerjinin bütün varlıklara sirayet edebileceği imlenir. Affetmek gibi pozitif enerjiye sahip bireyler insanları, bitkileri, hayvanları ve cansızları kendi çekim alanlarına dâhil edebilir. Destan kahramanı Moldocaş pozitif psiko-kinetik enerjisi ile hem dışsal hem de içsel ödüllü hak eder.

Kocabaş Destanı’nda bir sembol olarak tekenin ödül dağıtması ve lanetinin tutması onun ruhsal derinliği ile ilgilidir. Ruhsal derinliği dolayısı ile teke diğerlerine göre daha güçlüdür. Bu güç tekenin mazlum olmasından kaynaklanmaktadır. Mazlumlar zalimlere kırgındır. Yaratıcı’ya yönelip içten bir şekilde herhangi bir şey istediklerinde hemen kabul olur.

Üzerinde çözümleme yapılan Türk destanlarında istedik davranışlar akıllı olma, affetme, kutsala ve aileye saygı, korkusuzluk ve iyilik gibi evrensel değerlerle ilgilidir. Bu davranışların edinilmesi halinde ödüller elde edileceği imlenir. Destanlarda ödüllerin işlevi psikolojik tatmin sağlamaya yöneliktir. İnsan etkileşimin ve insan-nesne ilişkilerin yoğun bir şekilde yaşandığı bu anlatılarda ödüller büyük bir motivasyon sağlamakta, hem bireysel hem de toplumsal saadet için büyüsel nitelik taşımaktadır.

Sorumlu bulundukları görevlere karşı olağanüstü gayret gösteren ve çalışmaları ile marifetini sergileyen destan kahramanlarına iltifat edilmiştir. Bu, adalet duygusunu sağlamak yani toplumun huzuru, birlikteliği ve refahına katkı sağlayan davranışların ödüllendirilmesi, toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen davranışların ise cezalandırılması ile ilgilidir. İnsan doğası gereği iyi bir iş yaptı mı bunun karşılığını görmek ister. Bu bağlamda destanlar, kozmosta istendik davranışları sergileyen bütün canlıların sembolik ödüller vasıtasıyla iltifat göreceğini imler.

1.3. Masallarda Ödüllendirme/Pekiştirme

Masallarda ödül ve cezanın yer alması, anlatı dünyasında dengenin sağlanması ile ilgilidir. Yani kötülerin cezalandırılması, iyilerin de ödüllendirilmesi dinleyicide ya da okuyucuda olumlu bir dünya modelini egemen kılmaya yöneliktir. Okuyucu bütün kötülöklere ve kötü kişilere, olağanüstü güçte olan devlere, cadılara rağmen iyi kalpli, temiz ve yardımsever bireylerin kazanacağını masallar sayesinde duyumsayabilir. Bu bağlamda iyi ile özdeşim kurarak ödüle yönelmesi sağlanabilir. Kötülerin bulunduğu safta yer almanın ise ceza doğuracağını idrak edebilir.

Masallarda ödüller iki grupta ele alınmıştır. Bunlardan ilki birincil ödüllendirme/pekiştirme diğeri ise ikincil ödüllendirme/pekiştirmedir.

1.3.1. Masallarda Birincil Ödüllendirme/Pekiştirme

Birincil pekiştirme/ödüllendirme, organizmada fizyolojik ihtiyaçların karşılanması sağlar ve öğrenmeye bağlı değildir. Klasik koşullanmadaki koşulsuz uyarıcıdır. Yiyecek-içecek, uyku, cinsellik, solunan hava vb. fiziki gereksinimleri yerine getiren bütün etmenler, birincil pekiştirmeye örnek verilebilir.

Fizyolojik ihtiyaçlar, evrensel ihtiyaçlardır. Bütün canlılarda ortaktır. Bunlar vücudun canlı kalması için gereken ihtiyaçlar olup fiziksel bedenın bakımı ile ilgilidir. Doğrudan besin almak, yeteri kadar uyuyup dinlenmek, düzenli olarak egzersiz yapmak, bununla birlikte barınmak, giyinmek, temizlik gibi ihtiyaçları da kapsar. Masallarda fizyolojik ihtiyaçlara cevap veren ödüller şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

1.3.1.1. Mutluluk Kızıl Elması: Evlenerek/Evlendirilerek Ödüllendirme (Murat Alıp Murat Verme)

“Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine...”

Evlilik, bireyin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ve onun hayatında önemli bir yer tutan kritik bir eşiktir. Burada kadın ve erkek kendine özgü bir mahremiyet alanı oluşturur; insan soyunun devamına katkı sağlar. Söz konusu bu eşğin iyi atlatılması bireyin sonraki yaşamını doğrudan etkileyebilir. Bundan dolayı halk anlatılarında mitik kahramanların mücadelesi çoğu zaman iyi bir eş bulmak ile ilgilidir.

“Masallarda yer alan mücadelenin büyük bir kısmı aile kurmak veya bir sebeple parçalanmış aileyi bir araya getirmek için yapılır. Masal kahramanı, aile kurmak ve parçalanmış ailesini bir araya getirmek için mücadele etmediği hallerde de sonuçta mükâfat olarak aile kurmaya hak kazanır. Bütün masalarda başarı ve mutluluğu evlilik ve taht sembolize eder.” (Türkeş Günay, 2011: 691)

Evlilik insanın doğuştan yarım ve yalnız olduğunu, bireyin evlenme isteğinin aslında kayıp olan yarısını bulma arayışı olduğunu ifade eder. Bu bağlamda evlilik tamamlanmak, bütünleşmek ve bütünlenmek anlamlarına gelir. Aile kurumu da kişilerin kendini güvende hissetmek amacıyla oluşturduğu bir sosyal yapıdır.

Masal sonu tekerlemelerinde murat alıp murat verme ya da muradına erme şeklinde yer alan evlilik olgusunda aileyi oluşturan eşler birbirleri için ödülüdür. Bu ödül; zorlu görevlerden, sıkıntılı durumlardan ve çözülemez problemlerden başarı ile çıkmaya bağlanmıştır.

Neydim, Ne Oldum, Ne Olacağım masalında padişah bir tek kızının falına baktırır. Kızının fakir bir adamla evleneceğini öğrenir. Daha sonra kızını zengin bir adamla evlendirir. Gelin alayı yolda ilerlerken fırtına çıkar, Allah kızın bulunduğu tahtirevanı götürür deniz kıyısına bırakır. Bir çoban aç, susuz ve perişan olan kızı bulur; onu evine götürür, kıza yemek ve su verir. Çobanla birlikte yaşamaya başlayan kız Allah'ın emri ile onunla evlenir (Türkeş Günay, 2011: 66).

Fakir bir çobanın iyiliğinden ve yardımseverliğinden dolayı padişahın kızı ile evlenmesi, bireyin hayatında kaderin önemli olması ile ilgilidir. Bu masalda ödül bağlamında değerlendirilen evlenme ile kader inancı ve yazgısal gerçekliğe vurgu yapılmaktadır. Birey ne yaparsa yapsın kaderinin çizgisini değiştiremez. İnsan için olumlu ve uyumlu hayatın sırrı bu inanca bağlı kalmak ile ilgilidir.

Şah İsmail masalında âşık olduğu kızın arkasından giden Şah İsmail, rastladığı üç yoldan, giden gelmez denilen yola girer. Bir kralla harp eden yedi kardeşe yardım eder. Bütün düşmanları tek başına yener. Yedi kardeş de düşmanlarını öldürdüğü için kız kardeşlerini Şah İsmail'e ödül olarak vermek ister. Şah İsmail buna razı olur; ancak Gülizar'ı bulduktan sonra gelin güvey olacağını söyler (Türkeş Günay, 2011: 154-155).

Masal kahramanın yiğitliği ve korkusuzluğuna bağlanan ödül, yuva kurmanın ve aile olmanın zorluğu ile ilgilidir. Bireylerin evlilik hakkını elde etmeleri için mutlaka emek harcaması, mücadele etmesi ve zorlu imtihanlardan geçmesi gerekir.

“Masalarda evlilik birliğine ulaşmanın bir mükâfat karakter taşıması, masal kahramanlarının güç görevlerden, zorlu mücadelelerden denendikten ve kişiliklerini ispatladıktan sonra evlenme hakkına ulaşabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bazı masallar, kahramanların evlenmeleri ile başlar, ancak bu tür masalarda da aileler birbirinden ayrılarak tekrar kavuşabilmek için çeşitli denemelerden, sabır ve alçakgönüllülük sınavlarından geçerler. İki gencin güzel, zengin ve iktidar sahibi ve birbirilerine âşık olmaları da evlilik hakkını elde etmelerine yetmez. Mutlaka emek harcamak, mücadele etmek ve denemeleri başarmak zorundadırlar.” (Türkeş Günay, 2011: 692).

Kotan masalında yedi kardeş, en küçükleri üvey olduğu için onu istemezler. Bunlar para kazanmak için bir ağanın yanına hizmetkâr olurlar. Kardeşleri Kotan'ı sevmedikleri için Ağaya Kotan'nun devin atını, saatini ve kendisini getirebileceğini söyler. Kotan bütün bunların hepsini getirir. Ağa da ona kızı vererek kahramanlığını ödüllendirir (Türkeş Günay, 2011: 174-177).

Bahse konu olan masalda kahramanın mitik mücadelesinde başarı kahramanlığıyla ilintilenir. Küçük kardeş devin sahip olduklarını elde ederek büyük bir yiğitlik sergiler. Yiğitliği dolayısıyla ağa tarafından ödüllendirilir.

Mitik anlatılarda *“Erkeğin temel değerlilik ölçütü olan kahramanlık, iki ana getiriye sahiptir: Ödül-kadın ve sosyal statünün yükselişi. Ayrıca kurlaşmanın ana kurgusal malzemesidir.”* (Sezer, 2012: 5).

Ağa, kızını masal kahramanına vererek ödüllendirir. Bu ödülle birlikte fakir küçük kardeşin sosyal statüsü değişir. Çoğu zaman padişah kızı/ağa kızı, masal kahramanının zenginlikten fakirliğe yönetilenden yönetene yükseltir.

Üç Nar masalında şehzade sembolik ödül olan üç narın içinden çıkan kız ile evlenerek ödüllendirilir. Çocuğun bu ödülleri hak etmesi masalda iyicil duygulara sahip

olmasına ve büyük bir cesaret örneği göstermesine bağlanır. Masalda çocuk üç narın yolunun üzerindeki usturaları yağlar ve kapatır; usturalar çocuğu tutmaz. Yolda rastladığı kapının rezesini yağlar, kapıyı açık bırakır, kapı çocuğu yakalamaz. Girdiği bahçede birinden kan, diğerinden iri kan akan iki çeşmeden birer yudum içer. Çeşme çocuğu tutmaz. Narın nöbetçileri çeşmeye çocuğa tutmasını emreder. *Çeşme de dile gelir, ben filan vakitten beri burada harıl harıl akarım, benden kimse bir yudum içti mi? Bu yiğit içti, neden onu tutayım?* der (Türkeş Günay, 2011: 271).

Meyve kesilince içlerinden kızların çıkması motifinin yer aldığı bu masalda kahraman iyicil duyguları vasıtasıyla sevdiğine kavuşur. Birçok insanın mücadele ederken hayatını kaybettiği usturaya, sihirli kapıya ve çeşmeye iyilikte bulunduğu için istediğine sahip olur. Masalda nardan çıkan kız ile evlenerek ödüllendirilme, narın varoluş mucizesi ve zürriyet sembolü olması ile ilgilidir.

“Mitolojide nar; bereketi, doğumu ve çoğalmayı sembolize etmektedir. Pek çok meyvede çekirdek, meyvenin ortasında sınırlı sayıda saklıyken nar, sayısız dölden oluşmaktadır. Bu bağlamda nar, bereketin ve bir neslin devamlılığının sembolü olmuştur.” (Şenocak, 2016: 232).

İncelemeye esas alınan masallarda evlilik ile ödüllendirme kahramanlık, yiğitlik ve korkusuzluk gibi istendik davranışların yanı sıra akıllılık ve beceriklilik gibi istendik davranışlar ile de ilgilidir.

Rüya masalında medresede okuyan oğlan, gördüğü rüyayı “Hayırdır inşallah” demedikleri için anne, baba ve hocasına anlatmaz. Daha sonra alıp başını gider, bir suç işler zindana atılır. Zindandayken kendinse yemek veren padişahın kızına âşık olur. Bu padişaha İngiliz Kralı çeşitli sorular gönderir. Padişah bütün soruları çocuğun yardımı ile cevaplar. Bu başarıyı padişah kızını vererek mükâfatlandırır (Şimşek, 2001: 194).

Ödülün akıllı olmaya bağlanması, evlilikte duygu ile birlikte aklın öne çıkması gerektiğini vurgulamaya yöneliktir. Mutlu ve sorunsuz bir evlilik, bu iki etmenin bir arada bulunması ile gerçekleştirilir. Karmaşık bir yapıya ve hassas dengelere dayalı olan kadın-erkek ilişkisinin başarısı basit ama önemli olan kurallara uymakla mümkündür.

Değerlendirmeye esas alınan metinlerden olan *Hırsız* masalında alışık olunan davranış kalıplarıyla çelişen bir ödüllendirme yer alır. Kriminal bir olayda yer alan masal kahramanının cezalandırması değil, evlendirilerek ödüllendirilmesine rastlanır.

Masalda fakir bir kadının oğlu çok iyi hırsızlık yapar. Köyünden İstanbul’a gidip padişahın hazinesini çalmayı başarır. Padişah bu çocuğu bir türlü yakalayamaz. Yabancı

bir ülkenin kralı padişah ile alay eder. Padişah hırsızı affettiğini, eğer dediğini yaparsa ona kızını vereceğini ilan ettirir. Çocuk padişahın yanına gider. Padişah, çocuktan kralı kendisine getirmesini ister. Çocuk Azrail kılığına girip kralı sandığa koymayı başarır. Sandığın içindeki kralı eşek gibi bağırır, kedi gibi miyavlatır, köpek gibi havlatır. Padişah, hırsızın bu başarısını kızını vererek ödüllendirir (Türkeş Günay, 2011: 298).

İyi kalpli ve dürüst masal kahramanlarının toplum tarafından ödüllendirilmesini anlamak kolaysa da hırsızlık gibi bir suçu işleyenin ödüllendirilmesini anlamak ilk bakışta güçtür. Masal kahramanının ödül almasının nedeni, hırsız olsa bile, zekâsıyla başarıya ve mutluluğa ulaşabilmesi olsa gerektir. Bu bağlamda toplum, kullandığı yol ne olursa olsun, bir kişinin zeka oyunları ile başarıya ulaşmasından hoşlanmaktadır. Ünlü dolandırıcı Sülün Osman'ın toplumda gördüğü ilgi bu nedene dayanıyor olabilir.

Her hırsız ya da dolandırıcı toplumun antipatisini kazanırken, Sülün Osman'ın toplumda sempati duyulan belki de hayranlık duyulan bir kişi olması tesadüfı değildir. Saf vatandaşı kandırarak tramvay, Galata Kulesi, kent meydanlarındaki saatleri, şehir hatları vapurları gibi kamu mallarını satarak ya da kiraya vererek efsane haline gelen Sülün Osman ve masal kahramanı hırsız oğlan, "*Kurnaz Adam*" arketipine örnektir. Masal kahramanı hırsızlık yaparken kullandığı kıvrak zekâsı sayesinde ödülü hak eder.

Değerlendirmeye esas alınan masallarda evlilik/evlendirilme ödülü; akıllı, sabırlı, yetenekli, becerikli ve korkusuz olma, kıvrak zekâ gibi istendik davranışlara bağlanmıştır. Bu davranışlar sonrasında anlatı kahramanları muradına erer. Masalarda evlenmek ve evliliği sürdürmek için ailenin bütün fertleri aynı çabayı harcamalıdır. Anne baba ve çocukların ortak acı ve sevinç etrafından toplaması aile kurumunu sağlamlaştırır.

Masallarda ailenin mücerret bir insan için, ulaşılması bir ihtiyaç olan bir mutluluk kıvılcığına dönüştüğü masal kahramanlarının mitik mücadelesinden anlaşılır. Onlar bu elmayı ele geçirmek için çok zorlu sınavlardan geçer. Kahraman evleneceği kıızı elde etmek için verilen bir dizi zor görevi yerine getirmek zorundadır.

1.3.1.2. Affetme ile Ödüllendirme

Suç, ceza ya da özürlü sayılan herhangi bir eylemden sonra ortaya konan bağışlayıcı tavır affetme ile açıklanır. Büyük bir erdem sayılan bağışlama, ilahi bir sıfat ve yüksek bir ahlaki üstünlük ile ilgilidir. Bireyin yanlış yapabileceği önemli olan yanlışın affedilmesi gerektiği anlayışı affetmeye ilâhi bir sıfat yükler.

Canlıların birincil vazifesi yaşamını devam ettirmektir. Bu bağlamda herhangi bir suç sonrası ölüm cezasını affetme, organizmanın birincil ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Bir anlamda organizmaya ihsanda bulunma ya da pişman olduğu için onu ödüllendirme şeklinde yer alan affetme birçok mitik anlatıda yer alır. Örneğin, *Hırsız Padişah* masalında bir padişah kıyafetini değiştirerek gece gezmeye çıkar. İki hırsız ile arkadaşlık kurar. Hırsızların biri hayvanların dilini anladığını, diğeri hazine ve paraların yerini bildiğini söyler. Padişah da darağacından adam indireceğini söyler. Hırsızlar padişahın hazinesini soymaya karar verirler, padişah da razı olur. Hazineden bir çuval altın çalarlar. Ertesi sabah padişah hırsızları yakalatır. Darağacı kurulur. Tam hırsızlar asılacağı sırada padişah marifetini göstermek için bir göz kırpar ve onları ölmekten kurtarır (Türkeş Günay, 2011: 62). Daha sonra hırsızlar tövbe eder ve bir daha aynı davranışı tekrar etmeyeceklerine söz verirler.

Hırsızlara yaşam hakkının verilmesi ve onların affedilmesi, affetme erdemini güdülemeye yöneliktir. Aynı zamanda ödülü verene karşı pozitif duyguların ortaya çıkmasına yardımcı olur ve ona bağlılığı artırır. Söz konusu ödülün işlevi affetme erdeminin gelişmesiyle ilgilidir.

Hırsızlık suçunun affedilmesi, hatalı davranışların tolere edilmesine yönelik bir uygulamadır. İnsan yaratılış itibarıyla hata yapmaya müsait bir varlıktır. Önemli olan onun affedilerek ıslah edilmesi ve topluma yeniden kazandırılmasıdır.

“Halk arasında her insanın hata yapabileceği bilinir. Toplum bir kez hata yapan kişiyi dışlamaz. Ancak halkın hoş karşılamayacağı davranış ya da hatanın tekrarı halinde hata yapan kimse halk hukukuna göre ayıplanır, kınanır ve hatta toplum dışına itilir. Bu bağlamda, Bir suçla adam asılmaz. Bir sürçen atın başı kesilmez, atasözleri sözlü hukukun halk kültürüne yansımaları olarak ortaya çıkar.” (Dursun, 2016: 250).

Zümrüdüanka Kuşu masalında padişahın küçük oğlu, kendisini kuyuda bırakan ağabeyleri ile cirit oynayıp attan düşürdükten sonra onları affeder. Onların kötülüğüne iyilikle cevap verir (Şimşek, 2001: 56).

Bahse konu olan masaldaki kuyuya atılma ve affetme motifi, Hz. Yusuf kıssasını hatırlatır. Yusuf'un da büyük kardeşleri, onu kıskanarak ve ona hile yaparak kuyuya atmıştır. *“Hazreti Yusuf'un kardeşleri, babalarının Yusuf hakkında sevgisini kıskanıyorlardı. Nihayet bir gün onu eğlence maksadı ile kıra götürüp bir kuyuya bıraktılar. Sonra gelip kuyudan çıkaran bir kabileye kölemizdir diyerek sattılar. Eve döndükleri zaman da babalarına Yusuf'u kurt yedi, diye yalan söylediler.”* (Bilmen,

1997: 454). Daha sonra Yusuf, Mısır azizi olur ve kardeşlerini affeder. Böylece onlara büyük ikramda/ödülde bulunur.

Değerlendirmeye esas alınan masalarda büyük suçlar sonrası ortaya çıkan pişmanlık affetmeyi doğurmuş, bu af bağlamında bireylere birincil ihtiyaçları olan yaşamlarını devam ettirme hakkı tanınmıştır. Söz konusu ödülün işlevi affeden bireylerin iç temizliğinin dış dünyayı da değiştirebileceği kendini aşan insanın çevresindeki kötü insanları da etkileyeceği böylece sağlam bir toplum yaratılacağı ile ilgilidir.

1.3.1.3. Yeniden Dirilme ile Ödüllendirme

Evrendeki her canlı yaşamını devam ettirmek için mücadele verir. Bu mücadele ecelin kapıyı çalması ile son bulur. Mitik anlatılarda eceli gelen anlatı kahramanlarının istendik davranışlar sergilediğinde tekrar diriltilerek ödüllendirildiğine rastlanır.

Halk anlatılarında bedensel ölümlerden sonra tekrar dirilme çok sık yer alır. Masalarda dirilme genellikle dua, sihirli objeler, olağanüstü şahıslar ve Tanrı vasıtası ile gerçekleşir. Söz konusu ödül haksız yere öldürülen kahramanın intikamını alması için verilebileceği gibi, zorda kalana yardım etme, iyilikte bulunma gibi istendik davranışlar sonra da ortaya çıkmaktadır. Örneğin; *Ateşkar Oğlan* masasında babasının sözünü dinleyen ve enişte olarak hayvanları kabul eden masal kahramanın iyicil davranışları yeniden dirilme ödülünü ortaya çıkartır. Masalda bir babanın üç kız ve üç oğlu vardır. Babaları oğullarına kendisi öldükten sonra bacılarını kim isterse onlara vermelerini vasiyet eder. Birer gün arayla bir tilki, bir atmaca, bir şahin kuşu gelip sırayla bacıları ister. Küçük kardeş bacılarını ağabeylerinin karşı olmasına rağmen isteyene verir. Devlerin elinden kurtardığı sevgilisini Ateşkar Oğlan alıp kaçırr. Onunla mücadele ederken Ateşkar Oğlan çocuğu lokma lokma keserek öldürür. Atı, oğlanı şahin kuşunun kalesine götürür. Eniştelere bir araya gelip efsunlu şeyler yaparak çocuğu tekrar canlandırır (Türkeş Günay, 2011: 96-102).

Ölüp tekrar dirilme masalarda erginlenmeyle ilgilidir. Sık tekrarlanan bir imge olan geçici ölümler erginlenmeye dairdir ve ilkel inanışın bir çocuk olarak ölüp bir yetişkin olarak doğma kuramıyla eşleşir.

1.3.1.4. Tedavi ile Ödüllendirme

Tedavi (sağaltım), sağlığını kaybetmiş bireyi sağlıklı hale getirmek amacıyla uygulanan işlemlerin bütünüdür ifade eder. Kimi masalarda sergilenen istendik davranışlar, organizmanın içine düştüğü hastalıktan kurtulması ile tedavi edilmesi ile ödüllendirilir.

Hayırsız Kız masalında padişahın küçük oğlu kör bir deve evlatlık olur. Onun davalarını otarmaya başlar. Bir gün devin gitmesini yasakladığı ayıların çayırına gider. Ayı bu oğlanı öldürmek isterse de oğlan başını bir dalın arasına sıkıştırır, devin gözlerinin yerin öğrendikten sonra ayıyı öldürür. Devin gözlerini ayının dolabından alır getirir ve devin gözleri açılır. (Türkeş Günay, 2011: 365). Söz konusu masalda kör devin gözlerine kavuşması, küçük şehzadeyi bir anne şefkati ile bağrına basması ve ona iyilikte bulunması ile ilgilidir.

Kuşlar Padişahının Kızı masalında kör olan padişahın gözünün ilacı, atının ayak basmadığı yerden getirilecek olan bir avuç topraktır. Padişahın en küçük oğlu babasının gözlerine ilaç olacak toprağı getirerek onu iyileştirir (Şimşek, 2001: 60).

Görmeyen gözün tedavisinde toprağın kullanılması onun insan hayatındaki önemini vurgular. İnsanlığın atası olan Hz. Âdem'in yaratılmasında Allah Cebrail, Mikail ve İsrail'i gönderdiğinde onlar toprağın inlemesine dayanamayıp görevi yerine getiremez; ancak Azrail Aleyhisselam her koşulda toprağı getirir ve Hz. Âdem yaratılır. İncelemeye esas aldığımız Yaratılış Miti'nde de suların içinden getirilen toprak parçası ile evren yaratılmıştır. Türk kültür hayatına İslam ile birlikte giren tasavvufta da dört unsurdan (anasır-ı erba) birisi topraktır. Gözü kapalı gönlü açık halk ozanı Âşık Veysel'in en çok bilinen şiiri Kara Toprak'tır.

Ali Berat Alptekin, *“Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine”* adlı çalışmasında Türk halk hikâyesi ve masallarında görmeyen gözün tedavi edilmesinde ilk sırayı toprağın aldığını söyler.

“Görmeyen gözün tedavi edilmesinde kâinatta bulunan her toprak işe yaramamaktadır. Toprakta aranan vasıf ayak basılmadık bir mekânın olmasıdır. Bu mekânı bildiren de büyük ölçüde görmeyen gözün sahibidir. İlgili motif, Motif Index'te, [K1011. Göz ilacı (toprak)] de kayıtlıdır.” (Alptekin, 2009: 19).

Bütün canlılar yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek için mücadele eder. Herhangi bir rahatsızlık organizmayı bu mücadelede yavaşlatabilir. Gözleri görmeyen birey için evren ve onun ifade ettikleri anlamsızdır. Bu manada onun için en büyük ödül, yaşamsal

eylemlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan gözleridir. İncelenen masalda kör padişahın tedavi edilmesi sağlığın ne kadar önemli olduğu ile ilgilidir.

1.3.1.5. Yiyecek ile Ödüllendirme

Bireyin temel ihtiyaçları dört boyuttan oluşur: Fiziksel ihtiyaç, zihinsel ihtiyaç, ruhsal ihtiyaç ve sosyal ihtiyaç. Bu dört temel ihtiyaçlar düzenli olarak yerine getirilirse bireyin dengesi sağlanmış olur. İhtiyaç sınıflandırmasının ilk basamağında yer alan fiziksel ihtiyaç; yeme, içme, uyuma ve temizlik vb. birincil ihtiyaçları karşılar. Masallarda varlığını sürdürebilmek için mücadele eden mitik kahramanların yiyecek ve içecek ile ödüllendirdiğine rastlanır.

Yılan Hikâyesi masalında bir adam yolda bulduğu kutunun içinden çıkan yılan tarafından öldürülmek istenir. Adam, yılanı kendisini öldürmeden önce üç kişiye danışmasını teklif eder. Öküz ile at yılanı adamı öldürmesini tavsiye ederler. Üçüncü olarak bir tilki ile karşılaşırlar. Tilki hile ile yılanı tekrar kutuya girdirerek onun ölmesini sağlar. Adam, hayatını kurtaran tilkiye ödül olarak tavuk getirmek ister (Şimşek, 2001: 22).

Tilki, dünyada en çok tanınan vahşi hayvanlardan birisidir. Ününü kurnaz bir hayvan olması dolayısı ile almıştır. Masallarda daha çok bu özelliği ile öne çıkan tilki bağlamında kurnazlığa vurgu yapılır. Birey, kimi zaman birincil ihtiyaçlarını tilki gibi kurnaz ve zeki olmakla elde eder, mesajı verilir.

1.3.1.6. Konuk Ederek Ödüllendirme

Sağlıklı ve güvenli toplumların inşasında bireye saygı oldukça önemlidir. Türk kültüründe insan sevgisinin ve ona verilen değerin önemli bir yeri vardır ve bu durum, beraberinde konukseverlik olgusunu doğurmuştur. Paylaşarak mutlu olmanın fedakârlık göstererek kemale ermenin ifadesi olan Türk konukseverliği, bireyin hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarına cevap verir.

İncelemeye esas alınan masallarda istendik eylemler sergileyen masal kahramanları konuk edilerek ödüllendirilmiştir. Örneğin, *Avcı Mehmet* masalında yılanlar sultanı, kızını kurtaran Avcı Mehmet'i sarayında birkaç gün misafir ederek ödüllendirir (Özçelik, 2004: 292).

Padişahın Kızı masalında da erkek kılığına giren kız, ormanda aslanın parçalamak üzere olduğu bir çocuğu kurtarır. Çocuk, o ülkenin padişahının kayıp

çocuğudur. Kız oğlanı alıp babasına teslim eder. Oğluna kavuşan padişah, kızı sarayında himayesine alarak onu misafir eder (Özçelik, 2004: 330).

Esmâ Şimşek “*Türk Halk Anlatılarında Misafirperverlik Olgusu ve Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi*” adlı çalışmasında konuk etmenin masal, hikâye, fıkra ve efsanelere yansıyan yönüne değinir. Bireyin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılandığı Türk konukseverliğinin sağlıklı ve güvenli bir toplumun oluşmasına vesile olduğunu vurgular (Şimşek, 2014: 67-83).

Değerlendirmeye esas alınan masallarda da görüldüğü üzere iyi niyet sahibi ve yardımsever insanlar, konuk edilerek ödüllendirilir. Bu ödül ile insanların birbirine destek olması, güvenmesi, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi ve birlik içerisinde hareket edilmesi gerektiği konusunda mesajlar verilmeye çalışılır.

1.3.1.7. Güzelleştirerek/Gençleştirerek Ödüllendirme

Hayata gözlerini açan birey, çevresindeki nesneleri tanıyarak sosyalleşmeye gayret eder. Bireyin bu gayretlerindeki amacı çevresi tarafından kabul edilmektir. Bu bağlamda insan, kimi zaman sosyal statü elde etmeye çabalar, kimi zaman da fiziksel özelliklerini iyileştirmeye çalışır. İyicil davranışlar sonrası bireyin güzelleştirilmesi onun ödüllendirilmesi anlamına gelir. Değerlendirmeye esas alınan masallarda istendik davranışların güzelleşme/gençleşme ödülü doğurduğuna rastlanır.

Adsız-4 masalında padişahın kızı üvey annesi ve üvey kız kardeşi ile yaşamaya başlar. Üvey anne öksüz kızı hiç sevmez. Her gün uzaklardan ona su getirttirir. Bir gün kızcağız fakir bir kadına su ikram eder. Kadın da sen dünyanın en güzel sultanı olarsın, diye dua eder. Bu duadan sonra kız çok güzelleşir ve sultan olur (Boratav, 2001: 21).

Masalda öksüz kızın yardımseverliği onu dünyanın en güzel kızı yapar. Bu ödül masalı dinleyen ya da okuyan bireylerde iyicil davranışlardan olan yardımsever olmayı geliştirmeye yöneliktir. İnsanlara iyilikte bulunursan istediğin her şeye bir gün mutlaka kavuşursun, mesajını verir.

Yaşlı Kadınlar masalında ise yaptığı yanlıştan dolayı utanan ve Allah’a tövbe eden bir kadının güzelleştirilmesi yer alır. Masalda genç Beyoğlu, çeşmesinden beyaz suların aktığı bir konakta güzel kızların olacağını düşünerek annesini konağa dünürücü gönderir. Konakta yaşlı kadın, parmağını yalaya yalaya beyazlatır. Beyoğlu’nun annesi sadece bu parmağı görür ve nişan takılır. Gerdek gecesi yaşlı bir kadın ile evlendiğini anlayan adam, kadını pencereden aşağı atar. Kadın yaptığından dolayı pişman olur ve

tövbe eder. Allah, Cebrail'i gönderir ve kadın gençleşir. Beyoğlu kadını tekrar yukarı çıkarır (Sakaoğlu, 2002: 437).

Masalda insanın yanlış yapabileceği vurgulanır. İnsan nefesine aldanır, şeytana kanar, hislerine hâkim olamaz, iradesine söz geçiremez; sonunda bir günah işler, ardında da yaptığına, yapacağına bin pişman olur ve tövbe üstüne tövbe eder. İşte, kulun günah işlemiş de olsa tövbe ile Rabb'ine dönmesi, Allah'ı hoşnut eder ve Allah kulunu çeşitli şekillerde ödüllendirir. Güzelleştirilme ile bu iletiye/mesaja vurgu yapılır.

1.3.2. Masalarda İkincil Ödüllendirme/Pekiştirme

İkincil pekiştirme/ödüllendirmede, fizyolojik ihtiyacı doğrudan karşılanmadığı halde yine de organizmanın sahip olmak istediği pekiştireçler yer alır. Bunlar şu başlıklar etrafına ele alınabilir:

1.3.2.1. Padişahlık, Vezirlik ve Valilik Vererek Ödüllendirme

İncelemeye esas alınan masalların büyük bir kısmında görülen, gücün ve iktidarın bir göstergesi olan padişahlık/saltanat ile ödüllendirme mitik mücadelesinde başarılı olan kahramanın yaptıklarının ne kadar önemli olduğunu açıklar. Bir ödül olarak saltanata sahip olma sınıf değiştirme ile ilgilidir. Yüksek makamlar masalların toplum düzeninde bir ırkın ya da soyun imtiyazı olmaktan çıkar. Masal kahramanları özellikle Keloğlan veya yoksul ve akıllı kız aklıyla iyilikseverliği ile edindiği olağanüstü güçler yardımı ile padişahlığı ya da sarayda gelin olmayı elde eder.

Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı masalında padişaha rüyasında aksakallı bir ihtiyar, başına bir bela geleceğini, bunu gençlikte mi yoksa kocalıkta mı istediğini sorar. Padişah da eşine sorup gençlikte versin, der. Ülkesini terk eden padişah üç günlük yoldan sonra bir köye varır ve çobanlığa başlar. Önce eşini sonra da iki çocuğunu kaybeder. Bütün bunlara rağmen sabırlı olmayı sürdürür. Çoban bir şehirde talih kuşunun üç defa kendi başına konması üzerine o bölgenin padişahı olur. Kaybettiği eşine ve çocuklarına tekrar kavuşur (Alptekin, 2002: 262-265).

Sabırlı olmaya bağlanan bu ödül bağlamında, yaşamda karşılaşılan bütün belalara karşı istikamet üzerinde olmaya vurgu yapılır. Kadere karşı rıza gösteren, iyi huylu ve akıllı olan bireyin düşlediği hayata kavuşabileceği imlenir.

“Türk masallarının bu iki tipinin yani en sonunda (olmazları olur yapıp) bahtlarında gülen Keloğlan ile akıllı kızın, yüzyıllar boyunca köklü bir değişikliğe

uğramadan sürüp giden, Osmanlı toplum düzeninde, gerçek örnekleri bulunmuş olsa gerek. Osmanlı toplumunda, öyle batılı anlamda kan soyluluğuna dayanan bir aristokrasi ve batılı anlamda bir burjuvazi yoktu. İkbal, servet, devlet oldukça geçici ve kökü hangi zümreden olursa olsun herkesin ulaşabileceği mutluluklardı. Elbette onlara ulaşabilmek için girişilecek savaş da çetindi. Masallarda erkek olsun kadın olsun, bu çeşit olumlu kahramanların, yani sıfırdan başlayıp akılları ve beceriklilikleri sayesinde, keçelerini sudan çıkarmasını, engelleri aşip muratlarına ermesini başaran tiplerin, böyle keskin çizgilerle canlandırılmış olmalarının bir nedeni de bu olsa gerek. Osmanlı vakanüvisler bize, kulluktan vezirliğe, sadrazamlığa, padişah damatlığına cariyelikten gözdeliğe, kadın-efendiliğe yükselmiş, birçok ünlü kişi haber verir.” (Boratav, 2001: 4).

Resmî tarih kitaplarında yerini bulan ünlü kişilerin hayatları ile masallar kahramanlarının mitik mücadelesi paralellik arz eder. Bu durum masallarda yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edilmesi ile ilgilidir.

İrk, din, sınıf, mezhep ayrılıkları söz konusu olmadan halk çocukları devlet kapısında en yüksek yerlere ulaşmıştır. “*ya devlet başa, ya kuzgun leşe...*” yarışmada dökülüp kalınabileceğe gibi gücüne ve soluğuna güvenen yol ve yordamı bilen vezirliğe, padişah damatlığına yükselebilir. Bu durum masallarda demokrasi ile ilgilidir. “*Başarısını, aklını, gücünü ve becerisini ispatlayan herhangi bir kahraman da sosyal statüsüne bakılmaksızın her zaman padişah veya vezir olabilme hakkına sahiptir. Padişahın hastalığına ilaç bulan, halkı susuzluktan kurtaran, kimselerin bilemediği sorulara cevaplar bulabilen ya da herhangi bir vesileyle gücünü, kahramanlığını veya bilgisini ispatlayan herhangi bir kişi de padişah/vezir olabilmektedir.*” (Şimşek, 2016: 267-271).

Ceylan Yüreği masalında Keloğlan kıyafetindeki padişahın en küçük damadı, padişahın güzünün açılmasına sebep olan ceylan yüreği ve ciğerini getirdiği için padişahlık verilerek ödüllendirilir (Alptekin, 2002: 191). Aklını ve cesaretini kullanan Keloğlan zor olan durumlardan kurtularak yapılacak şeylerini yerine getirir. Bu gayretlerinden dolayı da ödülü hak eder.

Başmüneccim masalında geçinmekte aciz birisi kendine bir iş arar, en sonunda bir cübbe ile bir sarık alarak hocalıktan anlamadığı halde hocalık yapmaya başlar. Harmanda çalışan eşeğin yerini değiştiren hoca, bir kitap açarak hile ile eşeğin olduğu yeri bildirir. Köylüler onun ermiş biri olduğunu düşünerek ona bir çuval buğday verir. Yalancı hocanın ünü padişahın kulağına kadar gider. Padişah onu, kaybolan yüzüğünü

bulma konusunda imtihan eder. Onun da nerede olduğunu hocaya hizmet eden cariyelerini yardımı ile öğrenir. Herkese müneccim olduğuna kabul ettiren hoca daha sonra padişah yapılır (Alptekin, 2002: 367-361).

Bu masalda sahte hocanın işi bazen rast gider; sahte hacı ve hocadan haberdar olmak gerekir, mesajı verilir. Aynı durum *Şanlı Hoca* masalında da yer alır. Tembel adam, sahte hoca olur ve para kazanır. Tesadüfen söyledikleri doğru çıkar. Namazı bitiremez, kaçar, cemaat de peşinden koşar. Deprem olup her taraf yıkılınca hocanın önemi halk tarafından çok iyi anlaşılır. Fakirlikten kurtulan hoca sonunda vezir olur (Önal, 2011: 452).

Bilgili Adam masalında da fakir bir adama eşi, hocalık yaparak para kazanmasını tavsiye eder. Başka bir yere taşınırlar ve kadın, kocasının büyük bir hoca olduğunu herkese söyler. Sahte hocaya talihi yardım eder. Hastaları iyileştirir, çözülmez problemleri tesadüfen çözer. Ünü padişaha kadar yayılır. Padişah her şeyi bilen hocayı kendine vezir yaparak ödüllendirir (Şimşek, 2001: 267-271).

Söz konusu masallarda sahte hacı ve hocadan haberdar olunması gerektiğine dair mesaja vurgu yapılır. *Yarım doktor candan; yarım hoca imandan eder* atasözü masallarda dikkat çekilen sahte hocaya dair öğüdü içerir. Bir iş, uzmanına yaptırılmaz da taklitçilere yaptırılırsa, istenilen gibi değil, ters bir sonuç verir. Nitekim hekim dururken hekimlik taslayan birinin tedavisine başvurulması, insanın hayatına mal olabilir. Bilgisiz din adamı da dine aykırı düşünceler aşılayabilir.

Masallarda iktidarı ve başarıyı sembolize eden padişahlık, vezirlik ve valilik çoğu zaman akıllı, becerikli ve kahraman olma ile ilgilidir. Örneğin, *Yiğit Çoban* masalında gerdek gecesi vahşi hayvanları öldürerek şehzadeyi ölümden kurtaran çoban, padişah tarafından vezirlik ile mükâfatlandırılır (Özçelik, 2004: 354-355).

Korkak Ahmet masalında Ahmet Ağa babasının eski kılıcını alarak bir şehre varır. Orada subaşını tutan devi öldüreceğini söyler. Devın sırtına tesadüfen düşen Korkak Ahmet padişahın işareti ile devi keser ve hem padişahın büyük kızını hem de krallığı elde eder (Şimşek, 2001: 151).

Kayaoğlu masalında masal kahramanı Kayaoğlu, devlerin sarayından ateş çalarken devlerin padişah ile karısını yiyeceklerini öğrenir. Bulduğu bir kılıçla devleri öldürüp padişah ile karısını kurtarır. Kendisini kurtaran padişah da Kayaoğlu'nu hem kızını vererek hem de onu padişah yaparak ödüllendirir (Özçelik, 2004: 339-341).

Ateş yaşamın devamlılığıdır. Devler hayatı ele geçiren, esarete sebep olandır. Ödüle ulaşma, yaşamın kaynağına/ateşe ulaşma, devleri/ engelleri ortadan kaldırma ile mümkündür. Eginlenme yolculuğundaki kahraman, ateşi çalma arzusuyla kendini tehlikeye atmış, Padişah ve karısının devler tarafından yiyileceğini duymuş ve devleri öldürerek ödülle geri dönmüş, sınavı geçmiştir.

Ayı Kulağı masalında bir oduncunun ayıdan oğlu olur. Çocuk büyür; fakat çok fazla yemek yediği için oduncunun bunu doyurmaya gücü yetmez. Malatya Paşası Ayı Kulağı'nı beslemeye başlar. Ayı Kulağı'nı savaşımlara götürür ve onun sayesinde harpleri kazanır. Daha sonra devlerin kaçırdığı üç kızı kurtararak padişahın huzuruna gelir. Padişah da başarısından dolayı onu valilik ile ödüllendirir (Türkeş Günay, 2011: 131-141).

İncelemede esas alınan masallarda, masal kahramanları olarak insanlar, hayvanlar ve gerçek üstü varlıklar yer almaktadır. Bunlar içinde bazen insan yapısına benzer görünüm ve davranışları ile bazen insanüstü, hatta tabiatüstü davranış ve görünüşleri ile devler, masalların vazgeçilmez varlıklarındandır. Söz konusu devler kimi zaman kahraman macerasında engel teşkil eder. Bu engeli ortadan kaldıran kahraman başarısından dolayı ödüllendirilir.

Keloğlan ile Tilki masalında Keloğlan, üzümlerini yiyen tilkiyi yakalar. Tilki "Beni affet seni vezir yapayım." diye Keloğlan'a yalvarır. Tilki, kendisini affeden Keloğlan'ı padişah kızı ile evlendirir ve onun vezir olmasını sağlar (Özçelik, 2004: 291).

Anlatısal bir tür olarak ele alınan masallarda en çok bahsedilen yabani hayvan tilkidir. Bunun dışında aslan, kurt, ayı, at karga, karınca, fare, vb. hayvanlar da çokça rastlanan canlılardır.

"Masallarda hayvanlar sembolize edilerek insanlara ders verme amaç edinildiği için, her hayvanın sembolik bir anlamı vardır. Tilki, kurnazlığı; kurt, gücü, cesareti, kuvveti, hürriyeti; aslan, gücü kuvveti; ayı, ahmaklığı; kaplumbağa, azmi vb. sembolize eder." (Bakırcı, 2010: 30).

Bu bağlamda insanlar arasındaki günlük yaşam ilişkileri masallarda hayvanlar arasında da görülür. *Keloğlan ile Tilki* masalında bireye özgü iyicil bir davranış olan affetme bağlamında ortaya çıkan ödül, insanlarda bu davranışın geliştirilmesi ile ilgilidir. Affeden, hataları tolere eden birey, toplumsal alanda kendine erdemli ve saygın bir yer inşaa eder. Bununla birlikte iç huzura kavuşur.

1.3.2.2. İlahi Ödüller

Anlatısal bir tür olan masallarda kahramanın iyi bir Müslüman, Allah katında makbul bir kul olmasına yönelik mesajlar vardır. Kaza ve kadere inanan, imanlı ve tevekkül sahibi olan masal kahramanlarının bu özelliklerinden dolayı ilahi ödüllere sahip olacağı vurgulanır.

“Nasıl ki sosyal bir varlık olarak insan uzun vadede toplumla bağı olmadan yaşayamazsa, birey de dış faktörlerin yıkıcı etkisini göreceli olarak azaltabilen dünya ötesi bir prensip olmadan hiçbir zaman varoluşu ve spiritüel ve ahlaki özerkliği için gerçek bir neden bulamaz. Tanrı’ya bağlanmayan birey dünyanın fiziksel ve ahlaki kışkırtıcılığına kendi kaynakları ile dayanamaz.” (Jung, 2013: 54).

İhtiyar Adamın Oğlu masalında fakir bir ailenin oğlu, para kazanmak için Adana’ya gitmeye kara verir. Babası, yolda ekmeğin çoğunu kim verirse onunla arkadaş olmasını tavsiye eder. Çocuk Adana’ya gider, orada epeyce bir zaman geçirir; ama para kazanamaz. Geri dönerken bir köyde cenaze dövdüklerini görür. Cenazenin sağlığında, dövenlere otuz kuruş borcu olduğunu öğrenir. Cebindeki otuz kuruşu verir, cenazeyi kurtarır ve gömer. Eve döndükten sonra İstanbul’a para kazanmak için gider. Yolda bir delikanlı ile arkadaş olur. Arkadaşı ona her konuda yardımcı olur. Padişahın kızını ve hazinelerin alıp memleketine dönerken delikanlı kurtardığı cenaze olduğunu ve kendisini Allah’ın ona yardım için gönderdiği söyler ve ortadan kaybolur (Türkeş Günay, 2011: 112-116).

“Masallarda önemli bir yer tutan ve dinleyicilerin çok ilgisini çeken olağanüstü nitelikli Hızır, derviş, dağ deviren gibi yardımcıları, hem kötülüğü hem de iyiliği temsil eden peri, dev, ejderha gibi yaratıklar, at, karınca, kuş, yılan, Zümrüdüanka gibi üstün nitelikli hayvanlar, yüzük, mühür, sopa, başlık, halı gibi nesneler, kahraman iyi bir insan ve iyi bir kul ise yardım ederler.” (Türkeş Günay, 2011: 672).

Bu masalda borçlu bir adamın cesedinin dövülmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Cenazenin sağlığında, dövenlere otuz kuruş borcundan dolayı dövülmesi borca karşı hassas olunması ile ilgilidir. Borç bir kul hakkıdır ve bu hakkın yaşarken verilmesi gerekir. İslam inancına göre Allah, kendisine karşı işlenen hata ve günahları affettiği hâlde kul hakkını bunun dışında tutmuştur. Kul hakkını affetmeyi, zulme uğrayan kulunun iradesine bırakmıştır. Dolayısıyla herhangi bir kul hakkı sebebiyle tövbe edecek olan kişinin, evvelâ hakkını yediği kimseden helâllik alması şart koşulmuştur.

Ahmet ile Mehmet masalında yaşlı bir adam Allah'a zengin olup hacca gitmek için her gün dua eder. Bir gün Allah adamın duasını kabul eder ve ona gökten altın yumurtlayan bir tavuk gönderir. Adam bu yumurtaları padişaha satar ve hacca yetecek parayı biriktirir (Şimşek, 2001: 164).

İslamın beş şartından biri olan hac, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan, Kâbe'yi ziyaret ve tavaf töreni şeklinde açıklanır. Gücü yeten yani zengin ve sağlıklı olan Müslüman'ın hayatında bir kez hacetmesi farzdır. Yukarıdaki masalda kahraman kendisine hac için yetecek maddi olanağa sahip değildir. Bunun çözümü için her şeyin sahibi Allah'a dua eder ve O'na iyi bir kul olmaya çalışır. Her gün hac için ısrarlı duası, ona ilahi ödülü getirir ve dindar adam hacı yapılarak ödüllendirilir.

Hızır ile Üç Hırsız masalında hırsızlık yapan üç adam tövbe edip Allah'a dua ederler. İkiisi zenginlik, biri de kötü bir hanımla, evine sürekli misafir gelmesini ister. Allah dualarını kabul eder. İkiisi çok zengin olur, diğèrinin evinden de misafir hiç eksik olmaz (Şimşek, 2001: 115).

Misafir verilerek ödüllendirme, Türk kültüründe misafire verilen değèrin güzel bir örneğidir. Misafirin rahat etmesi, sağlığıının ve huzurun her şeyin üzerinde tutulması Türk kültüründe bireyin saygınlığını arttıran bir kabuldür.

Üzerinde çözümleme yapılan masallarda ilahi ödüller, iyi bir Müslüman ve Allah katında makbul bir kul olma, misafirin gönlünü hoş tutma, iyilikte bulunma vb. gibi iyicil davranışlara bağlanmıştır. Söz konusu davranışları edinim haline getiren bireylerin hem bu dünyada hem de ahrette mutlu olacağına dair mesaj verilir.

1.3.2.3. Mucizevî veya Sihirli Ödüller

Mucize ve sihir masallarda oluşturulan fiktif dünyanın önemli bir unsurudur. Bu unsurlar sayesinde masal kahramanları istediklerine kavuşurlar. Mucize ve sihrin masallarda çok sık yer alması anlatılan olayların olağanüstü özellik taşıması ile ilgilidir. Gerçek hayatta gerçekleşmesi imkânsız görünen olaylar, masallarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Olağanüstü olayların içerisinde öldükten sonra dirilme, taş kesilme, hayvan ve eşya donuna girme, çok hızlı bir şekilde zaman ve mekân değıştirme, cin, dev, arap, gibi varlıklarla birlikte hayvanların ve su ateş vb. gibi çeşitli doğa unsurlarının dile gelerek kahramanlarla konuşması, çeşitli eşyaların büyüyle insana dönüşmesi gibi bir olaylar yer almaktadır. Bahse konu olan olağanüstülüklerin birçoğu mucize ve sihir ile gerçekleşir.

İncelemeye esas alınan masalarda istendik davranış sergileyen kahramanlar sihirli eşyalarla ödüllendirilir. Bu ödüller sayesinde masal kahramanı olağanüstülükler sergileyerek arzu ettiklerine kavuşur.

Kedi, Köpek ve Yılanın Mükâfatı masasında işsiz güçsüz Keloğlan, hayvan yavrularını korur. Keloğlan'ın koruduğu hayvanlardan olan yılan yavrusu büyüdüğü zaman Keloğlan'ı yılanlar padişahının yanına götürür. Yılan yavrusuna yapılan iyiliğe karşılık, yılan padişahı parmağındaki sihirli yüzüğü Keloğlan'a verir. Bu yüzükle Keloğlan padişahın isteklerin yerine getirir ve padişahın kızını alır (Alptekin, 2002: 361-368).

Sihirli Yüzük masasında da aynı motif vardır. Yılanlar padişahı, kızını kurtaran gence sihirli bir yüzük hediye eder. Bu sihirli yüzük sayesinde oğlan padişahın kızı ile evlenir (Şimşek, 2001: 30-32).

Bu masalarda sihirli yüzük hediye edilerek bireyde iyilikte bulunma gibi istendik davranışa vurgu yapılmıştır. Yüzük bir sembol olarak ayı, güneşi ve dünyayı imler. Birey söz konusu sihirli yüzüğe sahip olmakla evrenin gizini eline almış olur. Nişanlı ve evli çiftler yüzük takarak bir birlerine ait olduklarını yansıtır. Masal kahramanı da sihirli yüzük takarak evrenin mülkiyetinin kendisinde olduğunu gösterir. *Sihirli Yüzük* masasında aynı zaman da statü dengeleri olağanüstü işlerle çözülebilir. Olağanüstü ve yardım teması bağlamında ortaya çıkan bu ödül söz konusu durma işaret eder.

“Masalarda sadece insan sevgisi değil, hayvan sevgisi ve tabiat sevgisi de oldukça önemlidir. Kahramanın en büyük yardımcıları, yanlarındaki hayvanlardır. Bu yardımcılar, bazen at veya eşek olurken, bunların dışında kedi, köpek, balık, kuş, yılan, karınca, ayı, tilki, kurt vs. gibi evcil/vahşi her çeşit hayvanla da dostluk kurulabileceği vurgulanır.” (Şimşek, 2016: 194).

Vur Tokmağım Vur masasında anne ve babası ölen Keloğlanla kız kardeşi bir taşın üzerine nohut ekerler. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra Keloğlan, nohut tarlasına vardığında nohutların bitmediğini görür. Keloğlan kara kara düşünmeye başlar. O esnada bir derviş belirir. Ona önce altın üreten bir eşek daha sonra mucizevî bir sofra en son olarak da sihirli bir sopa verir (Alptekin, 2002: 348-349).

Masalın sonunda Keloğlan, sihirli eşeğini ve sofrasını bir hırsıza kaptırır. Sihirli sopasını kullanarak hırsızı yakalar ve ona gereken dersi verir. Bu masalda sihirli sopa kriminal bir olayın ortaya çıkması sonrası kullanılır. Hırsızlık bir suçtur ve bu suçun bir

bedeli olmalıdır. Söz konusu bedeli Keloğlan sahip olduğu sihirli sopa vasıtasıyla hırsıza ödettirir. Halk hukukunda suçluların kimi zaman kolluk kuvvetlerine teslim edilmeden cezalandırmasına rastlanır. Bu bağlamda masal kahramanı Keloğlan, kendi kurduğu mahkemede hırsızın cezasını yine kendisi verir.

Öksüz Kız masalında bir kadının biri öz diğeri üvey iki kızı vardır. Üvey kız evin bütün işlerini yapar, çeşmeden su getirirken testiye kırar ve kendini sihirli bir bahçenin içinde bulur. Öksüz Kız kendisinden yardım isteyen elma ağacına, fırına odun taşıyan kadına ve yaşlı nineye yardım eder. Bu yardımları sonrası içi altın dolu bir araba, sihirli elbise ve değnekle ödüllendirilir (Şimşek, 2001: 36-37).

Yardımseverlik bağlamında ortaya çıkan sihirli ödüller, bireylerde bu değeri geliştirmeye yönelik bir işleve sahiptir. Sosyal hayatın temel paradigmalarından olan bu kavram, bireyleri daha insancıl olmaya ve onların yaşamını anlamlı kılmaya yönlendirir. İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderme onların minnettarlığını kazanmak anlamına gelir. Aynı zamanda yardımseverlik bireyleri içsel huzura kavuşturur.

İyilik bağlamında ortaya çıkan sihirli ödüller, *Dev Karısı* masalında da yer alır. Masalda karısı ölen bir adam, oğlunun bütün ısrarlarına rağmen, bir dev karısı ile evlenir. Oğlan babasına kızıp evi terk eder. Yolda, ihtiyar bir kadına yardım eder. O da oğlana sihirli bir tarak verir. Daha sonra terzilik yapan bir kıza yardım eder. Kız, gence sihirli bir kutu hediye eder (Şimşek, 2001: 130). Oğlan, devle mücadele ederken sihirli kutu ağaçlık olur; sihirli tarak da keskin bir kılıca dönüşür.

Avcı Ahmet masalında Avcı Ahmet, yılanlar padişahının kızını karayılanın elinden kurtarır. Yılan padişahı da onu içinden Arap çıkan sihirli bir mavi boncukla ödüllendirir (Özçelik, 2004: 293).

Nazar değmeyi, göze gelmeyi önleyeceği inancıyla bireylerin üzerinde taşıdığı ya da bir yere taktıkları mavi renkli boncuğun tılsımlı bir özelliği vardır. Mavi boncuğun tılsımlı gücüne kavuşan Avcı Ahmet, kendini bütün tehlikelerden korur ve mitik mücadelesinde bütün zorlukların üstesinden gelir.

Masallar ait oldukları toplumların gelenek, görenek ve inançlarını, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını yansıtan pek çok iletiyi barındırır. Türk halk inanç sisteminde nazardan korunmak için mavi boncuğun sihirli gücüne başvurma yer alır. Masalda yılanların Avcı Ahmet'e verdikleri ödül ile bu inanç imlenir.

Padişahın Kızı masalında çocuğu aslandan kurtaran padişah, kıza Ağzı Kara adlı sihirli bir at hediye eder. Padişah kıza atı verirken şunları söyler: Yavrum bu at öyle bir

at ki kim ona binirse bütün musibetler andan gider, ona ölüm yaklaşmaz. Haydi, yolun açık olsun, der (Özçelik, 2004:330). Bu atla kahraman bütün zorlukları yenerek amacına ulaşır.

Türk destanlarında olduğu gibi masallarda da kahramanların en büyük yardımcıları atlarıdır. Bu atlara kahramanlar bazen iyicil davranışları sonrası bir ödül şeklinde sahip olur. Kız canını hiçe sayıp padişahın çocuğunu kurtarır. Padişah bu fedakârlığı karşılıksız bırakmaz, kıza sihirli atı hediye eder.

Masallarda kahraman, ucubelerle, yabancı hayvanlarla, zalim bireylerle mücadelede ve evlenme yolculuğu sırasında karışına çıkan engellerle mücadele ederken kimi zaman fiziki özellikleri yanında çok özel ve gizli bilgileri kullanır. Söz konusu mücadelede çoğu zaman at veya insan formuna girmiş bir ruhun hile ve sihrinin yardımı ile galip gelir.

1.3.2.4. Zor Durumdan Kurtararak Ödüllendirme

Birçok masalda zorluklara karşı mücadele eden kahramanın hayat hikâyesi aktarılır. Bu mücadeleyi kahraman bazen tek başına kazanamaz, yanında onu zor durumdan kurtaracak olağanüstü yardımcılar yer alır. Bu yardımcılara kahraman istedik davranışları ile kavuşur.

Zümrüdüanka, Zümrüdüanka Kuşu ve Dipsiz Kuyu masallarında padişahın oğlu yerin yedi kat altında devlerle mücadele eder. Kahraman çınar ağacının başındaki Anka Kuşu'nun yavrularını yemek isteyen yılanı öldürür. Kuş da bunun karşılığı olarak kahramana yeryüzüne çıkması konusunda yardım eder (Alptekin, 2002: 292-297, Şimşek, 2001: 52, Özçelik, 2004: 301-302).

Çin- Maçın Padişahı masalında da aynı yardım vardır. Masal kahramanı küçük oğlan Anka'nın yardımı ile Çin- i Maçın Padişahı'nın olduğu yere ulaşır. Oradan sevgilisini ejderhanın elinden kurtarmak için Çin- Maçın Padişahı'nın hikâyesini öğrenir (Türkeş Günay, 2011: 393).

Mitolojik bir kuş olan Zümrüdüanka, olağanüstü özelliklere sahiptir. Yavrularını yılan ya da ejderhanın elinden kurtaran kahramanı mitik mücadelede çoğu kez yedi kat yerin altına ya da yeryüzüne taşır. İncelemeye esas alınan masallarda da görüldüğü üzere kahraman iyilikte bulunduğu için Zümrüdüanka'nın dostluğunu kazanır. Böylece kuş ona yardımcı olmaya karar verir.

Kedi, Köpek ve Yılanın Mükâfatı masalında işsiz güçsüz Keloğlan hayvan yavrularını korur. Keloğlan'ın koruduğu hayvanlardan olan yılan yavrusu büyüdüğü zaman Keloğlan'ı yılanlar padişahının yanına götürür. Yılan yavrusuna yapılan iyiliğe karşılık, yılan padişahı parmağındaki sihirli yüzüğü Keloğlan'a verir. Bu yüzüğü bir gün kaybeder. Kedi ve köpek olağanüstü özelliklerin kullanarak Keloğlan'a kaybettiği yüzü bulması konusunda yardımcı olur (Alptekin, 2002: 361-363).

Yardım ederek ödüllendirme motifi *Şahmeran'ın Yüzüğü* masalında da vardır. Masal kahramanı fakir bir çocuk, çocukların öldürmek üzere oldukları bir yılanı, kediyi, köpeği ve fareyi kurtarır. Kendi ekmeğinden keserek onları büyütür. Bir gün yılanın babasının yanına gider ve ona bir yüzük hediye edilir; ancak bu yüzüğü araba kaptırır. Araptan yüzüğü tekrar almak için canını kurtardığı hayvanlar çocuğa yardım eder (Türkeş Günay, 2011: 332).

Dünya Güzeli masalında Dünya Güzeli adlı bir kızı aramayan giden küçük şehzade yolda bir derviş ile karşılaşır. İhtiyar şehzadeden Dünya Güzeli'ni elde edebilmesi için şu işleri yapmasını bildirir: Bir camız derisi et almak, bir camız derisi su almak, bir camız derisi darı almak. İhtiyar darıyı karıncaya, eti kargaya suyu da arıya vermesini ister. Şehzade karınca, arı ve karganın yardımı ile Dünya Güzeli'nin imtihanlarında başarılı olur. Onun ile evlenmeyi hak eder (Alptekin, 2002: 423-428). Karınca arpayı, buğdayı ve burçağı birbirinden ayırmada yardımcı olur. Kara karga zenzem suyunu getirmede arı da güzelin burnuna girip kızı gökyüzüne uçururken kızın kolundan tutmaya şehzadeye yardımcı olur.

“Türk masallarında masal kahramanları iyi bir Müslüman, Allah indinde makbul bir kul olması kabulü yaygındır. İmanlı ve tevekkül sahibi kullar, halledilemeyecek bir sıkıntı ile karşılaştıklarında, dua ve ibadet ederek Allah'tan yardım isterler. Bu şekilde dilekleri doğrudan kabul edildiği gibi; Hızır, Derviş, Pir yaşı bir adam veya bir kadın gibi yardımcı karakterler vasıtasıyla da cevaplandırılır. Masallarda önemli yer tutan ve dinleyicilerin çok ilgisini çeken olağanüstü nitelikli yardımcıları (Hızır, Derviş, peri, dev, vb.); hayvanlar (at, karınca, kuş, yılan vb.) ve nesneler, kahraman iyi bir insan ve iyi bir kul ise yardım eder, olumsuz karakterleri cezalandırır veya onlarla hiç ilgilenmezler.” (Günay, 211: 680).

Masallarda aranan dünya güzeli aslında bir metafordur. Edebi olan, sonsuz olan ruh güzelliği dünya güzeli ile sembolize edilir.

İyiliğin Bedeli masalında padişahın kızı ile evlenmeye giden masal kahramanı karıncaya, balığa ve Zümrüdüanka kuşuna yardım eder. Onları ölümden kurtarır. Oğlan padişahın kızı ile evlenebilmesi için ileri sürülen şartları, bu hayyaların yardımı ile bir gecede yerine getirir. Padişah da kızını bu oğlana verir (Şimşek, 2001: 39-41).

İnsan Yiyen Kız masalında küçük çocuk aslanın ayağındaki dikenini çıkarır ve onu sağlığına kavuşturur. O da kahramana yamyamlık yapan kardeşini öldürmek yardım eder (Özçelik, 2004: 358-359).

Aslan ve kaplan masallarda gücü, kuvveti ve cesareti temsil eder. Türk mitolojisinde aslan Hun mezarlarında, erkek çocuklarına ad vermede kullanılır. Genelde koruyucu bir iye olarak kabul edilir ve kahramana yol gösterir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Hikâyede Basat'ı aslanın büyütmesi motifine rastlanır.

Avcı Mehmet masalında Avcı Mehmet çocukları eziyet ettikleri bir kedi ve bir köpek yavrusunu kurtararak evinde besler. İyilikte bulunmayı çok seven Avcı Mehmet yılanlar sultanı tarafından sihirli bir boncuk verilerek ödüllendirilir. Bu boncuğu Yahudi çalar. Boncuğunu çalan Yahudi'den onu kedi ve köpeğin yardımı ile geri alır (Özçelik, 2004: 293-295).

Masallarda zor durumdan kurtulma ödülü; iyi bir birey, toplum indinden makbul bir insan olma kabulüne bağlanmıştır. İyicil duygulara sahip bireyler, halledemeyecekleri bir sıkıntı ile karşılaştıklarında olağanüstü niteliklere sahip Zümrüdüanka, kedi, köpek, yılan, karınca, karga vb. hayvanların yardımı onların imdadına yetişir. Hayvanlar insanlardan vefalıdır, hayvanlara/canlılara iyi davranarak onların dostluğunu kazanan her durumda ödülü hak eder, mesajı verilir.

1.3.2.5. Hediye Vererek Ödüllendirme

Birini sevindirmek ve mutlu etmek için verilen herhangi bir şey anlamında kullanılan hediye, bireyin istedik davranışlarını pekiştirmeye yardımcı olur. Masallarda iyilikte bulunan, yardımsever olan kahramanların hediye ile ödüllendirildiğine rastlanır.

Şah Meran'ın Yüzüğü masalında fakir bir çocuk, çocukların öldürmek üzere oldukları bir yılanı, kediyi, köpeği ve fareyi, ekmek alacağı parayı vererek kurtarır. Kendi ekmeğinden keserek bu hayvanları büyütür. Daha sonra yılan evine gitmek ister.

Çocuk yılanı evine götürür, yılanın babası bu çocuğa sihirli bir yüzük hediye eder (Türkeş Günay, 2011: 332).

Yılan Oğlan masalında dilencilik yapan bir ailenin kızına yılanlar dünür olur. Kızı, ailesi bir yılan ile evlendirir. Düğünden sonra kızın babası bunların arkasından gider. Dönüşte damadı, adama sihirli bir sofraya, altın pisleyen eşek ve altın yumurtlayan horoz hediye eder (Şimşek, 2001: 121).

Horozun hediye olarak verilmesi Türk kültüründe yer alan “*Horoz Telleme*” geleneğini hatırlatır. Evlenme törenlerinde oğlan evindeki geç kızların damat ve arkadaşlarına bir hediye olarak temsili horoz süslemesi horoz tellemesi adıyla anılır.

“*Kırım Tatar Türklerinin evlenme törenlerinde oğlan evindeki genç kızların, güvey ve arkadaşlarına telli horoz armağan etme geleneği vardır. Bu gelenek halen Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesi Ortaklar, Karakuyu ve Tırnaksız köylerinde sürdürülmektedir.*” (İleri, 2007: 317).

Bu gelenekte bireylerin eğlenerek sosyalleşmesi ön plana çıkar. Tellenen horozun etrafında bütün bireyler oyun oynar ve damada mutluluk diler. *Yarım elma, gönül elma; çam sakızı, çoban armağanı; hediyein büyüğü küçüğü olmaz* vb. ifadelerde Türk kültüründe hediye ve ona yüklenen anlamlar yer alır. Doğum, nişan, düğün, ölüm gibi toplum hayatında geçiş dönemini belirleyen dönüm noktalarında nelerin verileceği geleneklere bağlıdır. Gelenekte üzerinde hassasiyetle durulan hususlardan birisi hediye seçimidir. Bu hassasiyet masallara da yansır ve anlatı kahramanları kendilerine yaraşır hediye ile ödüllendirilir.

Resim 2. Horoz/Koraz Telleme Geleneği ile İlgili Bir Örnek

(www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr.)

“*Armağanın olduğu toplumlarda bir klan-kabile arası ilişkiler, şefler arası ilişkiler ve insanlar Tanrılar arası ilişkiler var. Çünkü armağan verme ve alma*

mantığı aynı zaman da toplumsal bir bağ olarak ortaya konuluyor. Ve o bağ da adetlerden, batıl inançlardan ve onların uzantısı olarak dinden geçiyor. Bu, toplumlarda hukuk, ödevler gibi tezahür ederken bunun karşısında da yükümlülükler ve karşı yükümlülükler var.”(Akay, 1999: 36).

Padişahın Kızı masalında çocuk, kahramanlığı dolayısı ile mitik atı hediye olarak almayı hak eder. Çocuğu aslandan kurtaran padişah, kıza Ağzı Kara adlı sihirli bir at hediye eder. Padişah kıza atı verirken şunları söyler: Yavrum bu at öyle bir at ki kim ona binerse bütün musibetler andan gider, ona ölüm yaklaşmaz. Haydi, yolun açık olsun, der (Özçelik, 2004: 330). Bu atla kahraman bütün zorlukları yenerek amacına ulaşır.

“Türk masallarında atların gerek ulaşım aracı, gerek yardımcı karakter olarak önemli yerleri vardır. Türk hayatında uzun asırlar boyunca önemli rol üstlenen atlar, masallarda güçlü iyiliksever yardımcıları olarak aksetmişlerdir. Sudan çıkan at aygırlar Türk destan ve masallarında çok önemli yer tutarlar. Çoğu kez konuşma yeteneğine de sahip olan atlar, kahraman sürekli mutluluk ve başarıya ulaşınca kadar ona yardımcı olurlar.” (Türkeş Günay, 2011: 675).

Türk kültür hayatında atın önemli bir yer edinmesi onun hediye olarak sunulmasına da vesile olur. Mısır ve Suriye’de 1250-1517 yılları arasında hüküm süren Türk devleti Memlukler’de hediyelerin arasında sık sık atın bulunması, atın Türk kültür hayatındaki yeri ile ilgilidir.

“Memluklerde hediyelerin arasında sık sık atın bulunması, onların atlara karşı büyük ilgilerinin bir göstergesidir. Bozkırlarda yaşayan Türklerin at sevgisinin ve ata verdikleri değer, Memluklerde devam ettiğini görüyoruz. Bu at sevgisi, bazen de birbirini etkilemek veya gönül almak için kullanılabilirdi. Mesela oğluna çok kızan Sultan en-Nasır, oğlunun onu yumuşatmak için gönderdiği hediyeleri, özellikle atları görünce öfkesini unutup ona hesap sormaktan vazgeçmişti.” (Kortantamer, 2007: 16).

Altın Fatma Kirli Fatma masalında fakir bir kız yolda ilerlerken kendisinden yardım isteyene yardım eder. Kız bir asmaya, bir kırsığa bir de yaşlı nineye yardım eder. Bunların karşılığında asma bir sepet üzüm, kırsak da kendisine yavrusunu hediye eder. Nine de kızı sihirli çaydan geçirerek her tarafının altınla dolmasını sağlar (Önal, 2011: 365).

Söz konusu masalda iyicil davranışların bir sepet üzümle ödüllendirilmesi, üzümün Türk halk kültüründeki ve mitolojisindeki yeri ile ilgilidir. Tarih öncesi

çağlardan beri yetiştirilen üzüm, Türk halk kültüründe beslenme ihtiyacını karşılayan önemli bir sağlık kaynağı olmasının yanı sıra, evlenme ve düğün adetlerinde saç geleneğini içerisinde yer alır. Bir anlamda ödül/armağan/hediye verme olan bu gelenekte üzüm bolluk ve bereketi sembolize eder.

Ebru Şenocak “*Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri*” adlı çalışmasında üzümün halk edebiyatında, türkü, bilmece, atasözü, deyim, masal ve efsanelere konu olduğunu, folklorumuzda da evlat sahibi olma, evlenme ve düğün âdetleri, bâde içme, saç geleneği, halk inanışları ve halk hekimliğinde hem şifa verici hem de sembolik değerleri ile öne çıktığını, Türk kültür ve mitolojisinde; güzellik, bereket, kan, can, aşk ve sağlığın sembolü olduğunu tespit etmiştir (Şenocak, 2007: 164-172).

Masallarda sihirli bir yüzük, sihirli bir sofraya, altın pisleyen eşek, altın yumurtlayan horoz, üzüm ve sihirli at iyicil davranışları sonrası kahramanlara hediye olarak sunulmuştur. Bu hediyeler vasıtasıyla anlatı kahramanlar istediklerine kavuşur.

1.3.2.6. Altın ve Mücevherle Ödüllendirme

Geçmişten bugüne kadar doğada bulunan bazı maddeler hep değerli olmuş ve değerini, önemini kaybetmeden günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır. Bu duruma verilebilecek en iyi örnekler altın ve mücevherlerdir. Söz konusu önemi dolayısı ile istedik davranışları sergileyen masal kahramanları herkesin sahip olmak istediği altın ve mücevherle ödüllendirilir.

İyilik ile Kötülük masalında iki arkadaş padişahın ama kızı için göz aradığından haberdar olurlar. Bunun üzerine İyilik ve Kötülük adlı iki arkadaş padişah kızı için beraber göz aramaya giderler. Yolculukta önce İyilik’in ekmekleri yenir. Kötülük hiçbir şeyini paylaşmaz. Yolda ekmeği biten İyilik gözleri karşılığında Kötülük’ten yiyecek alır. Gözleri olmayan İyilik kurtlardan kurtulmak için bir çınar ağacının başına çıkar. O gece o bölgeden geçen Hızır’ın yardımı ile kör olan gözleri görmeye başlar. Hızır, İyilik’i zengin etmek için taşların altındaki altınlarını yerini söyler (Alptekin, 2002: 262-265).

“Masalların temel felsefesine göre çile çekmeden, hüner göstermeden, kendini ispat etmeden başarı ve muthuluğa erişmek mümkün değildir. Çile çekmeden, çeşitli denemelerle kişiliğini ispat etmeden tahta çıkan şehzade, hüner ve sabır göstermeden mutlu evliliğe kavuşan sultan hanımlar masallarda yoktur.

Mutluluk ve başarı, hüner ve emek karşılığı kazanılır, ana fikri bütün masallarda hâkimdir.” (Türkeş Günay, 2011: 680).

Gülükan masalında hain teyzeler inci dişli bir kız ile altın perçemli bir oğlanı bir sandığa koyup Murat Nehri’ne atarlar. Çocukları bir balıkçı bulur evlat edinir, büyütür. Çocuklar büyüdükten sonra kendi anne ve babalarını aramak için yola çıkarlar. Yola çıkmadan önce oğlan, üvey annesinden bir kalbur ister. Bu kalburun içine ağlar ve gözyaşları altın kesilir. İçi altın dolu kalburu annesine verir ve ondan helallik ister (Türkeş Günay, 2011: 347).

İki Yılan ile Evlenen Kız masalında karısı ölen zengin adam, kızının hocası ile tekrar evlenir. Kocasının bütün malına sahip olmak isteyen üvey anne, o sırada sürekli yılan doğuran padişahın hanımının yanına, üvey kızını ebe olarak gönderir. Çünkü dünyaya gelen yılan, ebeyi sokup öldürmektedir. Kız, annesinin mezarına giderek ne yapmasını gerektiğini öğrenir. Bu bilgiler ışığında kız padişahın hanımına süt buğusu tutar; alt tarafı yılan, üst tarafı insan olan bir çocuk dünyaya gelir. Bunun üzerine padişah bileziklerle altınlar ile kızı zengin eder (Şimşek, 2001: 108).

İncelemeye esas alınan masallarda kahramanlar sahip olduğu altınlar ve mücevherler sayesinde zengin olurlar. Zengin olmak bireyin arzu ettiği şeylerdendir. Bu arzu diğer ödüllerde de olduğu gibi iyicil duygulara bağlanır.

1.3.2.7. Hayvanların Dilinden Anlama ile Ödüllendirme

Evrendeki en küçük canlıdan en büyük canlıya varıncaya kadar bütün organizmalar iletişim halindedir. İnsanlar duygu ve düşüncelerini çoğu zaman dil ile ifade ederken; diğer canlılar ses, koku, renk veya ışık, vb. usullerle birbirleri ile iletişimi kurar. Bu iletişim yalnızca hayvanlara özgüdür; insanın bunlardan herhangi bir mesaj çıkarması söz konusu değildir. İncelemeye esas alınan kimi masallarda bu durumun tam tersi söz konusudur. Masal kahramanları iyicil davranışları dolayısı ile hayvanların dilinden anlama ile ödüllendirilir.

Avcı Ahmet, Avcı Ali masallarında kahramanlar yılan şeklinde kavga eden iki cini ayırmak isterken kaza ile cin padişahının kızını yaralar. Yaralı durumdaki cin padişahının kızı babasının yanına gelir, babası da avcıları öldürmeye oğlunu görevlendirir. Fakat gerçeği öğrenen cin padişahının oğlu babasının yanına döner. Avcıların suçsuz olduğunu söyler. Kızın kendisinden habersiz başka birisi ile aşk

yaşadığını öğrettiği için onları ödüllendirir. Cin padişahı avcılarının ağzına tükürerek bütün hayvanların dilinden anlamasını sağlar (Alptekin, 2002: 225, Şimşek, 2001: 25).

Hayvanların dilinden anlama Hz. Süleyman'ı ve onun özelliklerini çağrıştırır. Allah, Hz. Süleyman'a arzu ettiği her şeyi vermiş ona hiç kimsenin ulaşamayacağı bir saltanat bahşetmiş, rüzgârları, cinleri, hayvanları onun emrine musahhar kılmıştır. Aynı zamanda kuşların dilini öğretmiş, bu özellikleri ile büyük bir ordu kurarak isyancıları bastırmıştır. Masal kahramanları sadece Hz. Süleyman'a ait bir özelliği iyiliği vasıtasıyla elde ederler.

Masallarda ödüller organizmanın birincil ve ikincil ihtiyacını karşılamaya yönelik verilir. Bu ödüller vasıtasıyla toplumsal kabullere vurgu yapılır. Birey sosyal normlara ve değerlere saygılı olduğu müddetçe ödüllere sahip olur mesajı verilir. İnsani zaafılar kabul edilen hırs, tamah, ikiyüzlülük, kıskançlık gibi kötücül huylardan kurtulmak gerektiği vurgulanır. Bu huylardan şahsiyetlerini arındıran bireylerin er ya da geç mutlaka ödüllendirileceği imlenir.

Nine, padişah, Keloğlan, küçük kardeş, iyicil duygulara sahip masal kahramanları vb. ezileni ve ezeni kamu vicdanında temsil eden ilahi ve vicdani adaletin temsilcisidir. Sonunda herkes layığını bulur, maşeri vicdan gereği herkes ettiğini bulur, olgusu masalarda vurgulanan değerlerin başında gelir.

1.4. Halk Hikâyelerinde Ödül

Anlatma esasına dayanan, nazım nesir karışık bir yapıya sahip, gerçek ya da farazi, aşk veya kahramanlık konularının ya da her iki konunun bir arada bulunduğu olayların bir nakledici tarafından dile getirilmesi şeklinde açıklanan halk hikâyeleri, gerçek hayatın izlerini taşıyan eserler olması dolayısıyla toplumun ödül politikasını doğrudan yansıtır.

Türk Halk Edebiyatı'nda anlatı esasına dayalı türlerden biri olan halk hikâyeleri, birçok edebiyat araştırmacısı tarafından çeşitli yönleri ile ele alınıp incelenmiştir. Halk hikâyesi araştırmacıları arasında ilk ciddi çalışmayı yapanlardan birisi Pertev Naili Boratav'dır. Araştırmacı **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği** adlı eserinde halk hikâyelerine bir tür konusu olarak yaklaşır ve halk hikâyelerinin yeni ve orijinal bir nevi karakteri olarak meydana geldiğini ve yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hala taşıdığını ifade eder (Boratav, 2015).

Halk hikâyeleri üzerine çalışma yapan bir diğer önemli araştırmacı ise Ali Berat Alptekin'dir. Araştırmacı, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı** adlı eserinde halk hikâyelerinin etraflıca ele almış, 70 hikâyenin özetini vermiş, metinlerin yapısını Motif Index'e göre tasnif etmiştir (Alptekin, 2011).

Doğan Kaya (**Mahmut ile Nigar Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**), Fikret Türkmen (**Âşık Garip, Tahir ile Zühre**), Özkan Daşdemir (**Yusuf ile Züleyha**), Ömer Yılar (**Halk Hikâyesi Olarak Ferhat ile Şirin**) vb. diğer araştırmacılar da halk hikâyeleri üzerinde ciddi çalışmalar yapmıştır.

Çalışmamızın alt başlığını oluşturan “Halk Hikâyelerinde Ödül” maddesi, ulaşabildiğimiz ve adı geçen halk hikâyeler üzerine yapılan çalışmaların okunup fişlenmesinden sonra kaleme alınmıştır. Ayrıca motif olarak halk hikâyeleri ile çok benzerlik arz eden Dede Korkut Kitabı'nda yer alan destansı hikâyeler de bu bölümde ele alınmıştır.

1.4.1. Ödüllendirme Çeşitleri

Anlatı esasına dayanan diğer türlerde olduğu gibi halk hikâyelerinde de kahramanlık, seveda, ayrılık, gurbet, çaresizlik ve mutluluk gibi çok sayıda olay ve bu olaylara bağlı duygular bir arada yer alır. Hikâyeyi şekillendiren sosyal ortam, hayatı acısıyla tatlısıyla kabul ederken hisleri ve kabul edilen davranışları kendi yarattığı ürünlere taşımıştır. Hikâyelerde istendik davranışlar ödüllendirilmiş böylece davranışın devam etmesi amaçlanmıştır. Anlatılardaki ödüllendirmeler şu başlıklar etrafında sınıflandırılabilir:

1.4.1.1. Maaş/Altın Vererek Ödüllendirme

Yapılan herhangi bir işin karşılığı olarak düzenli şekilde ödenen para şeklinde açıklanan maaş, halk hikâyelerinde istendik edinimlerden olan ozanlık/âşıklık ile ilgilidir. Değerlendirmeye esas alınan halk anlatılarında bireyler ozanlık/âşıklık konusunda gösterdiği hüner sonrası ödüllendirilmiştir. Örneğin; *Mahmut ile Nigar, Ferhat ile Şirin Hikâyeleri*'nde Mahmut ile Kamber Mısır Paşası'nın kırk aşığını yenince, Paşa onları ödüllendirir ve onları maaşa bağlar. Ferhat'ın âşıklıktaki gösterdiği hüneri beğenen Hürmüz Şah, onu sarayına alır ve maaşa bağlar (Kaya, 1993: 109, Yılar, 2014: 282).

Paşaların ya da devlet büyüklerinin âşıkları maaşa bağlanması onların korunması ile ilgilidir. Türk kültür tarihi içerisinde âşıklar çeşitli dönemlerinde yönetim tarafından korunmuş ve takdir edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde devlet desteği gören âşıklar, ilerleyen dönemlerde devlet eliyle desteklenmese de çeşitlik şenlik ve eğlencelerde yer alır. Bu şenlikler teşvik edici, özendirici olmuş, âşıklar bir sonraki yıl daha başarı olmak için mücadele etmiştir (Türkeş Günay, 2015: 21).

Âşık Garip Hikâyesi'nde ise Âşık Garip başlık parası toplamak için gurbete çıkar. Halep Valisi Âşık Garip'in ustalığını/aşıklığını çok beğenir, ona niçin gurbete çıktığını sorar. O da durumunu anlatır. Vali paşadan aldığı bir emir ile otuz esnafının Âşık Garip'e başlık parası toplaması konusunda yardım etmesini söyler. Esnaflar bu emri kabul eder ve Âşık Garip'in sevgilisine kavuşması için ona her gün altın verirler (Türkmen, 1995: 225).

Halk anlatılarında kahramanlar erginlenme aşamasında çeşitli yardımlarla karşılaşır. Bu yardımların kimi olağanüstü varlıklar eli ile gerçekleşirken kimi de gerçek varlıklar eliyle gerçekleşir. Bahse konu olan hikâyede esnafların Âşık Garip'e altın vererek yardım etmesi gerçek varlıkların yardımına örnek verilebilir. Söz konusu yardım vasıtasıyla kahraman sevdiğine her geçen gün biraz daha yaklaşır. Adı geçen yardım Âşık Garip'in ozanlık/âşıklık konusunda gösterdiği hüner ile ilgilidir.

Ozanlık/âşıklık ediniminin maaş/altın/gümüş ile ödüllendirilmesi onun Türk kültüründeki önemi ile ilgilidir. Âşık, halk arasında saz şairlerine verilen isimdir. Bunlar maddi aşktan manevi aşk derecesine yükselmişler ve bir pirin elinden bade içerek âşıklığa ulaşmışlardır. Bu tür âşıklar halk anlayışına göre “Hak Âşığı” diye adlandırılmış ve ilham kaynakları “ilahi” olarak görülmüştür (Köprülü, 1962: 12).

Geleneğin aşığa yüklediği kutsallık, *Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde* açıkça görülür. Anlatıda Kerem, sevdiğini aramak için yollara düşer. Uğradığı yerlerde kimi zaman eşkıyalarla (harami) karşılaşır. Kerem onların elinden hak aşığı olduğu için kurtulur (Elçin, 2000: 16).

Maaş ya da altın ile ödüllendirme halk hikâyelerinde âşıkların gösterdiği hüner ile ilgilidir. Anlatı kahramanları âşık/ozanlık konusunda gereken yeteneğe sahip olduklarında devrin ya da yörenin devlet adamı tarafından takdir edilir ve gereken ihtiyaçları için düzenli yardımlar yapılır.

1.4.1.2. Kıymetli Elbise (Kaftan, cübbe, kürk vb.) Vererek Ödüllendirme

Örtünme ihtiyacını karşılayan çamaşırın üzerine giyilen her türlü giyim eşyası, giyecek şeklinde açıklanan elbise, kimi zaman istendik davranışlar sergileyen bireyleri ödüllendirmek için kullanılır. Değerlendirmeye esas alınan halk hikâyelerinde akıllılık/beceriklilik/hünerlilik vb. istendik edinimlere sahip kahramanlar, kıymetli elbise verilerek ödüllendirilir. Örneğin; *Ferhat ile Şirin Hikâyesi*'nde, Şirin için çok güzel bir köşk yapan mimar başı, Mühmine Banu tarafından çok pahalı bir elbise (kaftan) ile ödüllendirilir (Yılar, 2014: 256).

Devletin yüksek makamını temsil eden mimarbaşı imardaki hüneri dolayısı ile ödüllendirilir. Bu ödül bağlamında ilme ve ilim adamlarına büyük ehemmiyet verilmesi ve onların her zaman takdir edilmesi gerektiği mesajı verilir.

Türk kültür tarihi içerisinde ilim ve ilim adamlarına gereken önem verilmiş, onların eserleri ödüllendirilmiştir. Örneğin; “*Osmanlı şeyhülislamları arasında en uzun süre görev yapan Ebussuud Efendi İrşad’ül- Akli’s-Selim ila Mezaye’l-Kitabi’l-Kerim adlı Arapça tefsirini tamamladığında Kanunu Sultan Süleyman tarafından günlük ücreti altı yüz akçeye çıkartıldığı gibi yazın ve kışın iki samur kürk verilmesi emredilmiştir.*” (Akgündüz, 2007: 133).

İlim ve ilim adamlarına gereken önemi vermek, aynı zamanda halkı, ilim adamı olmaya teşvik etmek, özendirmek ve onların eserlerini ödüllendirmek, “*Marifet iltifata tabidir/ İltifat görmeyen meta zayidir*” söylemi ile ilgilidir. Bu durum bireyde bir beceri geliştirmek istendiğinde onun ödülle yani pekiştireçle taçlandırılmasını ifade eder. Bir organizma, bu insan ya da hayvan olabilir, belli bir uyarıcı karşısında herhangi bir davranış sergilediğinde eğer bir pekiştireç elde ederse aynı davranışı tekrar etme olasılığı yükselir. Anlatıda olduğu gibi mimar başının pahalı bir elbise ile ödüllendirilmesi, onun daha güzel eserler inşa etme olasılığını artırır.

1.4.1.3. Evlendirerek Ödüllendirme

Bireyin hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ve onun hayatında önemli bir eşik olan evlilik, insan soyunun devamı ile ilgilidir. Diğer anlatılarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de mücadelenin büyük bir kısmını aile kurmak ve dağılan aileyi bir araya getirmek oluşturur. Özellikle aşk konulu hikâyelerin merkezinde evlilik ve onun etrafında oluşan kavramlar yer alır.

Geleneksel halk anlatılarında kahramanlar çoğu zaman ya ilk görüşte âşık olur arkasından evlenir ya da doğmadan önce sözleşme (beşik kertme) usulü ile evlenir. *Sürmeli Bey Hikâyesi*'nde alışık olunan durumun aksi söz konusudur. Hikâyede, kahramanın babası bir iş seyahatine çıkar. Bir eve misafir olur, misafir olduğu evin büyük kızı misafire olan ilgisi, hürmeti ve yeteneği sayesinde adamın beğenisini kazanır. Sürmeli Bey bu kızı alır ve onu oğlu ile evlendirir (Köse, 1996: 91).

Söz konusu hikâyede ödül (evlilik) misafire gösterilen saygı ile ilgilidir. Bahse konu olan ödül bağlamında misafire saygılı olma ve ona gereken ihtimamı gösterme gibi Türk kültüründe önemli bulunan istendik davranışlara vurgu yapılır.

1.4.1.4. Hayvan (at, koyun, koç, deve vb.) Vererek Ödüllendirme

İnsanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara yardım etmek için evrende bulunan kimi hayvanlar, bazen istendik davranışlar sergileyen bireyleri ödüllendirmek için kullanılır. Üzerinde çözümleme yapılan halk hikâyelerinde yiğitlik, kahramanlık, korkusuzluk vb. gibi edinimlere sahip kahramanlar çeşitli hayvanlar ile takdir edilir. Örneğin; *Boğaç Han*, erdemli/hünerli/kahraman olduğu için beylik, uzun bidevi at, tümen koyun, kızıl deve ile ödüllendirilir. *Beğil*, Oğlu Emren'in kâfirler karşısındaki başarısını ödüllendirmek için ona kara koç at, ağça koyun verir (Ergin, 2011: 83-224).

Bir ödül olarak at, koyun, koç ve devenin verilmesi anlatı kahramanlarının hem psikolojik hem de fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilidir. Hikâyelerde özellikle Dede Korkut Hikâyeleri'nde bireyler sahip oldukları hayvanlar vasıtasıyla toplumda yer edinir. Çünkü göçer toplumlarda bunlar zenginlik ve güç gösterisinin sembolleridir.

1.4.1.5. İmrahor Yaparak Ödüllendirme

Atların her türlü bakımında sorumlu kimseye verilen bir isim olan imrahor, Türk kültür tarihi içinde önemli bir kavramdır. Söz konusu önem ata verilen değer ile ilgilidir. Türk kültüründe ve yaşayışında atın sosyal hayatta üstlendiği vazife diğer hayvanlara göre oldukça zor ve ehemmiyetlidir. Zira at, Türk'ün hem kolu kanadı, hem yiyeceği, hem yiyeceği hepsinden önemlisi en yakın sırdaşı ve dostudur. Bundan dolayı imrahor yapılarak ödüllendirilme, bireye verilen büyük değeri açılar.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Salur Kazan, evini yağmalayan Şökli Melik'ten intikam almaya gider. Arkasından Karaçuk Çoban da gelir. Birlikte kâfir ülkesine

giderler ve çoluk çocuğu, malı, hazineyi kurtarırlar. Daha sonra Kazan Bey Karaçuk Çoban'ı kahramanlığı/korkusuzluğu dolayısı ile imrahor yaparak ödüllendirir (Ergin, 2011: 115).

Göçebe Türk toplumlarında kültür kaynağına bağlı teşekkül eden sosyal hayatta ve aile yaşantısında at ve onun bakımı oldukça önemli bir yeri sahiptir. Avcılıkla varlığını devam ettiren bir kültürün ortaya çıkardığı unsur olan imrahor, büyük görev icra eder. Bu önemden dolayı istendik davranışlar sergileyen bireyler imrahor yapılarak ödüllendirilir.

Hikâyelerde ödüller bağlamında istendik davranışlardan olan ozanlık/âşıklık, yiğitlik, vatanseverlik, cömertlik, yalan söylememe, devlete itaat, iyilikte bulunma vb. değerlere vurgu yapılır. Ayrıca halk anlatılarında türler arasında benzer ödüller yer alabilir. Halk hikâyelerinde masal ve destanda yer alan ödüller bulunabilir. Anlatılarda benzer motiflerin yer alması, gelenekle ilgilidir. Zira bir anlatının şekillenmesinde sosyal çevrenin beklentileri, anlatı yapısının kuralları, ihtiyaçları, anlatı geleneğinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin olağanüstü bir kuvvetten yardım görme motifi, masallara özgüdür. Hikâyelerde bu motifin yer alması (Hızır şeklinde) hikâye kahramanları için şarttır.

1.5. Efsanelerde Ödül

Halk anlatıları arasında önemli bir yer tutan efsanelerde de diğer anlatılarda olduğu gibi ödüller istendik davranışlar ile ilgilidir. Bu davranışlar arasında doğruluktan ayrılmama, emanete sahip çıkma, tartıda hile yapmama, doğru sözü dinleme, kendini beğenmeme, kutsala saygı gösterme, misafire saygılı olma vb. yer alır. “*Dini, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatımları*” (Alptekin, 2014: 15) şeklinde tanımlanan efsanelerde, ödüllendirme aşağıdaki başlıklar etrafında ele alınabilir:

1.5.1. Ödüllendirme Çeşitleri

Efsanelerin en önemli işlevi kültürünü yaşattığı topluma yön vermektir. Bireylere nelerin yapılıp nelerin yapılmayacağını telkin eder. Yoksullara, hastalara, ekonomik açıdan güçsüz olanlara yardım edilmesini öğütleyerek insanları iyilik yapmaya ve yardımda bulunmaya teşvik eder. Bu davranışlara sahip bireylerin de çeşitli yönlerden ödüllendirileceğini açıklar. Efsanelerde ödüllendirme çeşitleri şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1.5.1.1. Şekil Değiştirerek/Dönüştürerek Ödüllendirme

Şekil değiştirme, efsanelerde en çok görülen bir motiftir. Efsanelerde şekil değiştirme/dönüşüm genellikle ya cezalandırmak ya da içinde bulunduğu zor durumdan kurtulma ile ilgilidir (Ergun, 1997:191). Kimi zaman dönüşümler ceza değil; bir mükâfat/ihsan şekliyle yer alır. Bireyler karşı karşıya kaldığı zor durumlardan kurtulmak için Allah'a dua eder. O'ndan herhangi bir nesneye ya da hayvana dönüşmeyi talep eder. Söz konusu dönüşümler aşağıdaki şekiller ile gerçekleşir:

1.5.1.1.1. Taş Kesilerek Ödüllendirme

Taş kesilme motifinin yer aldığı efsanelerde esas olan cezalandırmadır. Cezalandırmanın yanında utanma, korku ve kurtulma gibi psikolojik haller de etkin rol oynar. Efsane kahramanları kimi zaman kendi dilekleri sonrası olağanüstü bir güç tarafından taş kesilirler. Sevgilisine kavuşamayan güzeller, bir saldırı sonrası kendini korumaya çalışan insanlar, iffet sahibi talihsiz kızlar şekil değiştirerek taş kesilirler. Örneğin; *Kız Taşı* adlı efsanede bir beyin kızı yoksul bir gence âşık olur. Kızın babası yoksul gence kızını vermek istemez. Yoksul genç kız kaçırır, kızın babası silahlı adamlarını kız ile oğlanın arkasına gönderir. Kız adamların eline düşmektense taş olmayı ister ve taş kesilir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 181).

Adı geçen efsanede talihsiz güzel, sevgilisine kavuşamadığı için taş kesilir. Bu bir dilek sonucu gerçekleşir. Evlilik bireyin hayatında önemli bir eşiktir; bu eşikte bireyin kendi istediği bir ile evlenmesi onun sonraki yaşamını doğrudan etkiler. Anlatıda kız rızası dışında biri ile evlendirilmek istenir, bu onun için zor bir durumdur. Söz konusu zor durumdan kurtuluş talihsiz kız için ödül bağlamında değerlendirilebilir.

Düzgün Baba ve *Ejderha* adlı efsanelerde ise bir tehlike öncesi kendini korumaya çalışan insanların kendi arzuları sonrası nesnelerin taş kesilmesine rastlanır. İlkinde yaşlı bir adam düşman eline eşyalarının geçmesini istemez. Allah'a yalvarır, kabı, kaçağı, kazanı, bıçağı, baltası taş kesilir. İkincisinde ise büyük bir yılan köyü yok etmeye gelir. Bunu gören köylülerin hepsi kaçır. İhtiyar bir kadın ejderhanın kendisini gelip yemesini bekler. Diğer taraftan da dua eder. Allah'ım ya beni taş kes ya onu, der. Duası kabul olur ejderha köye ulaşmadan taş kesilir (Ergun, 1997: 365, Sakaoğlu, 2013: 29).

Her iki efsanede de birey karşı karşıya kaldığı tehlike karşısında zayıftır. Bu zayıflık onu korkutur ve sonrasında taş kesilmeyi arzular. Olumsuz durumlardan

kurtulmak için dualara bir cevap niteliğinde olan taş kesilme olgusu, anlatı kahramanları için birer ödüdür.

Ecelin Taşı adlı Artvin efsanesinde de olumsuz durumdan kurtulmak için dua sonrası taş kesilme motifine rastlanır. Anlatıda bir kadının beşikte yatan çocuğunu bir ejderha yemeye gelir. Karşıdan gelen aslan ve kaplan da çocuğu kurtarmaya çalışır. Kadın bu olaydan korkar. Allah'ım bizi taş et, diye dua eder. Kadın ve bebeği orda taş kesilir (Demir, 2013: 1029).

Taşa dönüşmek canlı varlığın canlılık özelliğini kaybetmesi demektir. Adı geçen efsanelerde bu motif bir kurtuluş çaresidir. Olumsuz durumlar efsane kahramanlarını taş kesilmeye sevk eder.

1.5.1.1.2. Bitkiye Dönüşerek Ödüllendirme

Taş kesilerek şekil değiştirmede olduğu gibi bitkiye dönüşüm de ödül özelliği gösterir. Efsane kahramanları utanma, korku ve kurtulma gibi psikolojik haller içinde yer aldığı zaman kendi dilekleri sonrası olağanüstü bir güç tarafından bitkiye dönüşür. Örneğin; *Gelin Çalısı Düzlüğü* adlı efsanede zengin ve yaşlı bir adam, kendisinden çok küçük bir kızı para karşılığı satın almak ister. Kızın sevdiği vardır, bu evliliği istemez. Ailesi para karşılığı yaşlı adama kızı zorla verirler. Kız da dua eder, kendisi ve gelin alayı karaçalıya döner (Helimoğlu Yavuz, 2007: 192).

Adı geçen efsanede bitkiye dönüşüm/şekil değiştirme çocuk ve kadın hakları ihlaline yönelik mesaj vermektedir. Evlenme bireylerin özgür iradesi ile yapılmalıdır, erken yaşta zorla yapılan evlilikler bireylere huzur getirmez. Ayrıca karaçalı kötülüğü simgeler, halk anlatılarında genellikle sevenin sevdiğine kavuşmasını engelleyen özelliği ile yer alır.

1.5.1.1.3. Hayvana Dönüşerek Ödüllendirme

Hayvana dönüşümler içinde en çok örneği görülen, kuş olmalardır. Kuş olmalar çoğu zaman kurtuluş sonucunda gerçekleşir. Örneğin; *İBibik Kuşu* adlı efsanede bir adamın karısı ölür, çok geçmeden başka bir kadın ile evlenir. Üvey anne adamın kızına türlü türlü işkenceler eder. Kız Allah'a yalvarır. “Ya Rabbi, beni bir kuş yap ki bu kadının elinden kurtulayım.” diye dua eder. Duası kabul olur ve kız kuşa döner (Ergun, 1997: 364).

Adı geçen efsanenin başka bir varyantında ise *İbibik Kuşu*, kuş olmadan önce çok güzel bir kızmış. Ancak çok tembel ve kokan kızmış. Evin birine gelin olmuş, kayınvalidesi onun bu hallerinden çok sıkılmış ve Allah’a dua etmiş. “Ya Rabbi, bu tembel ve kokan gelinin elinden kurtar.” demiş. Kadının duası kabul olmuş ve gelin kuşa dönmüş (Sakaoğlu, 2013: 145).

Her iki efsanede dönüşüm kurtuluş ile ilgilidir. Üvey anne ve kötü gelin, bireyin hayatını zorlaştırır. Bu zorluktan kurtuluş ödül bağlamında değerlendirilir.

Üzerinde çözümleme yapılan efsanelerden kuşlarını yanında diğer hayvanlara dönüşümde yer alır. *Ayı Olan Kadın* adlı efsanede bir adam karsını her gün döver, kadın bu zulme dayanamaz. Allah’a yalvarır. “Ya Rabbi! Ya beni ya da kocamı ayıya döndür.” der. Allah kadının duasını kabul eder, onu kocasından kurtarmak için ayıya dönüştürür. (Ergun, 1997: 363)

Hayvana dönüşümler çoğu zaman organizmanın karşı karşıya kaldığı zor durumlar sonrasında gerçekleşir. Zor durumdan kurtulmak için dilekte bulunarak dönüşümde yer alan hayvanların çoğu halk tarafından sevilir.

1.5.1.2. Krallık/Vezirlik/Baş Hizmetkârlık Vererek Ödüllendirme

Krallık/vezirlik/baş hizmetkârlık vererek ödüllendirme halk anlatılarında çok görülen bir ödüllendirme çeşididir. Bu ödül sosyal hiyerarşinin değiştirilmesi ile ilgilidir. Anlatı kahramanları istedik davranış sergilediklerinde sosyal toplumdaki konumlarını yukarıya taşır. Örneğin; *Mir Mehmet* adlı efsanede padişah oğlunu kahramanlığı dolayısıyla ödüllendirir. Ona beylik ve taht verir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 50).

Sosyal eşitliği sağlamak adına avlanmakta usta olan, nişancı ve akıllı olan herkese yönetim erki verme toplumsal adaleti tesis etmek ve sosyal hiyerarşiyi değiştirmek ile ilgilidir.

Silvan beylerinden olan Cafer, şahın huzuruna çağrılır. Şah, Cafer’in yüzüğünün altındaki zehri feraseti sayesinde anlar. Cafer, taşıdığı zehri akıllıca açıklar ve hükümdarın beğenisini kazanır. Aklına hayran kalan Şah, Cafer’i kendisine vezir yaparak ödüllendirir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 150).

Molla Feyad ve Ali adlarında iki kardeş Mir’i kendilerine zor iş vermedi diye eleştirir. Eleştiriye duyan Mir, iki kardeşi karşı köyden su sırasını almaya gönderir.

Kardeşler zor olan bu işi başarır, karşı çıkan kırk köylüyü de ellerini bağlayıp Mir'in huzuruna getirir. Bey de onları baş hizmetkâr yapar (Helimoğlu Yavuz, 2007:153).

Efsanelerde sosyal hiyerarşinin değiştirilmesi ile ilgili ödüller; kahramanlık, hüner ve yiğitlik gibi istendik kazanımlara bağlanmıştır. Adı geçen kazanımlara sahip bireyler toplumsal konumlarını yukarı taşır.

1.5.1.3. Zengin Ederek Ödüllendirme

İnsan istediği ya da hayal ettiği şeylere kolay bir şekilde ulaşmak için zengin olmayı arzular. Halk anlatılarında kahramanlar istendik davranış sergilediklerinde kimi zaman olağanüstü kimi zaman da olağan bir şekilde zengin edilir ve istedikleri şeylere kolay bir şekilde ulaşmaları sağlanır. Örneğin; *Hızır'ın Eli* adlı efsanede Hızır insanları denemek ve onları ödüllendirmek için dilenci kılığında bir köye gider. Köydeki bütün evlere uğrar; ama hiç kimse onunla ilgilenmez. Sonunda fakir; ama ihtiyar bir adamın kapısını çalar. Fakir adam, Hızır'ı evinde misafir eder. İhtiyarı ödüllendirmek için Hızır, evin köşesine oldukça yüklü bir hazine bırakır (Demir, 2013:148).

Hızır, Yüce Birey Arketip'ine örnektir; halk anlatılarında yol gösterici, ödüllendirici ve cezalandırıcı işlevleri ile yer alır. Anlatılarda kahramanlar kimi zaman bilge bir kişi sayesinde zengin edilebilir. *“Yaşlı bilge adam düşlerde büyücü, hekim, rahip, öğretmen, profesör, büyük baba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi olarak görünür. İnsanın gulyabani ya da hayvan görünümündeki ruh arketipi, insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu, ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar. Arketip bu ruhsal yetersizliği, boşluğu dolduran içeriklerle telafi eder.”* (Jung, 2012: 86). Türk halk anlatılarında, kahramana yol gösteren bilge kişi; genellikle Hızır, ak saçlı/aksakallı ihtiyar, pir, derviş vb. gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Yiğit Kız efsanesinde ise babasını öldüren beyden intikam almaya giden kız, bir beyin konağına girer ve yastığının altına üç kurşun kor. Bey işi anlar, kıza babasının kan bedelini verir, kızıdan korktuğu için de ona mal mülk vererek kızını ödüllendirir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 62).

Adı geçen efsanede zenginlik yiğitlik ile ilgilidir. Halk anlatılarında sadece erkek kahramanlar değil kadın kahramanlar da yiğitlik gösterir, korkusuzca düşmanın üzerine gider. Böylece ödüllülerin cinsiyet ile ilişkili olmadığı, onların gösterilen hüner sayesinde elde edildiği vurgulanır.

1.5.1.4. Evlendirerek Ödüllendirme

Evlilik bireyin hayatında önemli bir eşiktir. Bu eşiğin önemi dolayısıyla halk anlatılarında istendik davranışlar sergileyen kahramanlar evlendirilerek ödüllendirilir. Üzerinde çözümleme yapılan efsanelerde evlilik; kahramanlık, dürüstlük, beceri vb. istendik edinimler ile ilgilidir. Örneğin, *Şeyh Şerif* adlı efsanede kahraman, Dicle Nehri'nde bulduğu bir elmayı ısıtır. Elmanın ısıtıldığı boğazında kalır. Bir yetim malı yedim diye elmanın sahibini aramaya koyulur. Elmanın sahibi Şeyh Şerif'e kapısında yedi yıl çobanlık yaptırır ve türlü imtihanlara tabi tutar. Sonunda çok dürüst ve namuslu olduğu için Şerif'e kızını vererek onu ödüllendirir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 262).

Efsanede evlilik ödülü dürüstlük üzerine kurulur. Destan, masal ve halk hikâyelerinde evlilik çoğu zaman kahramanlık, korkusuzluk, cesaret gibi edinimler ile ilgili iken adı geçen efsanede evlilik doğruluk ve sadakat ile bağlantılıdır. Ahlaki erdemlerin en önemlilerinden birisi ve belki de en başında geleni olan doğruluk; bireyin inanç, niyet ve düşüncelerinde, işlerinde, söz ve davranışlarında gerçeğe uygunluk şeklinde açıklanır. Doğrulukta temel nokta gerçekle örtüşme, olup bitenle uyumudur. Söz konusu uygunluk çoğu zaman ödül sebebi olur.

Destan, masal ve halk hikâyelerinde olduğu gibi efsanelerde de topluma zarar veren herhangi bir şeyin ortadan kaldırılması için gösterilen kahramanlık ödüllendirilir. Örneğin; Kara Salih, dağın tepesindeki ejderhayı öldürdüğü için, göçer beyi tarafından ödüllendirilir. Göçer beyi hayvanlarını yiyen ve gelinini öldüren canavarı ortadan kaldırdığı için Salih'e kızını verir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 125).

En Güzel Gül efsanesinde ise evlilik-ödül ilişkisi beceri/hüner ile ilgilidir. Efsanede yaşlı bir adam en güzel gülü yetiştirerek her yıl gül yarışmasında birincilik kazanır. Adamın güllere benzer bir de kızı vardır. İsteyeni çoktur, ama hiç kimseye vermez. En güzel gülü yetiştiren kişiye gülü vereceğini söyler. Gülbaba'nın çırağı en güzel gülü yetiştirir ve kızı alır (Kaplan, 2003: 14-15).

Adı geçen efsanede ödüllün bireydeki marifet ile ilişkisi vardır. İnsanların herhangi bir konuda hüner göstermesi onların iltifat görmesine yardımcı olur. En iyi gülü yetiştirmek büyük bir hünerdir, bu hünerin ödüllendirilmesi kazanımın devam ettirilmesine yöneliktir.

1.5.1.5. Onurlandırarak Ödüllendirme

Bireyi mutlu etmek, ona onur kazandırmak, şereflelendirmek, şeref vermek şeklinde açıklanabilen onurlandırmak, insana duyulan saygı ile ilgilidir. Bu durum verilen bir emek, hüner, gayret ya da iyilikte bulunma ile bağlantılıdır. Üzerinde çözümleme yapılan efsanelerde olağanüstü özellikler gösteren ve iyilikte bulunan kahramanlar onurlandırılarak ödüllendirilir. Örneğin; IV. Murat Şeyhan Dede'nin gösterdiği keramet karşında elini öper. Böylece dedeyi onurlandırarak ödüllendirir. Şeyhan Dede, küçük bir oğlak ve bir kaşık un ile bütün bir orduyu doyurur (Helimoğlu Yavuz, 2007:100). Efsanede padişahın Şeyhan Dede'ye gösterdiği saygı onun olağanüstü özelliklerini takdir etmek içindir. Keramet ehli bir kahraman olan Şeyhan Dede, bütün bir orduya az yiyeceklerle doyurur.

Ermış Mezarcı adlı efsanede ise yoksul ama iyiliksever bir kadın ölünce mezarına bir ihtiyar tarafından toplanan güller, sümbüller ve çeşit çeşit kokulu çiçekler dökülerek ödüllendirilir. Bu iş diğer mezarlar için yapılmaz (Helimoğlu Yavuz, 2007:241).

İyilikte bulunan bir kadının mezarına gül dökülerek onurlandırılması, Türk kültüründe güle yüklenen değerler ile ilgilidir. “*Gül tasavvufi sembolizmde ilahi güzelliği ifade ettiği gibi, Allah'ın sevgilisi Hazreti Muhammed'i (Habibullah) de temsil etmektedir. Halk arasında yaygın olan 'Gül koklamak sevaptır.' inancı hiç şüphesiz bu çiçeğin Hazreti Muhammed'in sembolü olmasıyla ilgilidir. Mevlitlerde gül suyu ikramı başlı başına bir törendir.*” (Ayvazoğlu, 2006: 95).

Efsanelerde istendik davranış sergileyen bireyler her zaman maddi ödüller ile ödüllendirilmez, kimi zaman manevi ödüller ile ödüllendirilir. Adı geçen efsanelerde olduğu gibi onurlandırmak bireye verilen manevi ödüller arasında yer alır.

1.5.1.6. Bereket Vererek Ödüllendirme

Olağandan, alışıldandan çok olma durumu, bol verim, bolluk, gürlük şeklinde açıklanan bereket; olağanüstü varlıklar ya da Allah tarafından sitendik davranışlar sergileyen bireylere verilen bir ödül/lütuftur. Bu ödül iyilikte bulunma, iyi bir kul olma, olağanüstü varlıklara saygılı ve yaratım enerjisine sahip olma ile ilgilidir. Efsanelerde negatif enerjiden uzak, evreni ve içinde yer alanları iyilik, sevgi ile kucaklayan bireylerin bolluk ve bereket enerjisine sahip olacağı imlenir. Örneğin; *Hızır* adlı efsanede Hızır, insan suretine girip dul bir kadından sadaka ister. Kadın fakir olmasına

rağmen Hızır’a sadaka verir. Hızır da ona “Kızım evin daima bereketli olsun.” diye dua eder. Ondan sonra kadının evindeki yağ küpü hep taşar (Görkem, 2006: 171).

Yüce Birey Arketip’ine örnek olan Hızır, halk anlatılarında kurtarıcı, yol gösterici, iyilikte bulunanları ödüllendirici işlevleri ile karşımıza çıkar. Adı geçen efsanede dul kadın iyilikte bulunarak kendisi için ödül olan berekete kavuşur. Bu ödül vasıtasıyla bireylere “*Her geceyi Kadir; her geleni Hızır bil.*” mesajı verilir. Aynı zamanda kapıya gelen kişilerin boş çevrilmemesi gerektiği, gelen kişinin insanları sınamaya gelen Hızır olabileceği anlatılmaktadır.

“Hızır’ın halk arasında önemli vasıflarından birisi de bolluk ve bereket ile açılmasıdır. ‘Hızır uğramış’ veya ‘Hızır’ın eli değmiş’ değmiş gibi deyimlerimiz bunun açık göstergesidir. Hıdırellez törenlerinde pek çok pratik Hızır’ın bu fonksiyonu ile ilgilidir. İnsanların Hızır tarafından sınanması neticesinde bundan başarı ile çıkanların erzaklarında, servetlerinde sürekli artış olması, eksilmemesi Hızır ile ilgili inançların çeşitlenmesine sebep olmuştur.” (Azar, 2009: 132).

Alkarısı adlı efsanede ise ev halkı her gece ahırda atların kuyruğunu örülü olarak bulurlar. Deve gibi iri bir yaratık olan Al Karısı bu işi yapar. Erkek hizmetçilerden birisi Al Karısı’nın gözüne iğne batırır ve onu yakalar. Al Karısı evde çalıştırılır, hiç yorulmaz ve eve bereket getirir (Seyidoğlu, 1983: 91).

Olağanüstü bir yaratık olan Alkarısı bu efsanede hiç yorulmayan, eve bereket getiren bir varlık olarak tasvir edilir. “*Alkarısının korkutucu yönlerinin yanı sıra iyi yönleri de vardır. O hizmetkar olduğu eve bolluk bereket getirir.*” (Alptekin, 2014: 123). Efsanede Al Karısı’nı yakalamak bir iğne ile mümkün hale gelir. Metal parçası (iğne), eski Türklerde Şaman devrinde yer alan demir ve demircilik kültü ile ilgilidir.

“Kazaklarda ata-baba sanatı demircilik ve demirci kültürüyle ilgili bazı inanışlar vardır. Kazakların inancına göre al ruhu demirciden korkarmış. Kazakların Argun ve Turgay-Kıpçak boylarında bir erkeğin demirciyi temsil ederek çekiçe bir demire vurduğu görülür. Kırgızlar da doğum zamanı yurda (eve) demirciyi davet eder, doğumun kolay geçmesi için demirci de demir dövmeye başlar.” (Bayat, 2005: 42).

Ödül bağlamında değerlendirilen bereket, halk anlatılarında üretim ve niyet enerji ile ilgilidir. Anlatılarda evreni herkes için sınırsız bir bolluk kaynağı olarak algılayan ve mücadele eden; güzel ve pozitif niyetlere sahip bireylerin bu ödüle kavuşacağı imlenir.

1.5.1.7. Tedavi Ederek Ödüllendirme

Hasta olan birini iyileştirme, eski sağlığına kavuşturma şeklinde açıklanan tedavi insanın varlığını devam ettirmesi ile ilgilidir. Birey sağlıklı olduğu sürece yaşamı sürdürebilir. Yaşamı engelleyen ve hayatı aksatan herhangi bir şeyin düzeltilmesi, iyi duruma getirilmesi organizma için ödül bağlamında değerlendirilebilir. Halk anlatılarında bu ödül de diğer ödüller gibi istendik davranışlara bağlanmıştır. Örneğin *Hamam* adlı efsanede gece geç saatlere kadar hamamda kalan kambur bir adam, hamamda acayip yaratıklarla karşılaşır. Adamın davranışları olağanüstü yaratıkların hoşuna gider. Sabah hamamdan adamı yolcu eden acayip yaratıklar, adamın kamburunu düzeltirler (Seyidoğlu, 1983: 120-121).

Mükâfatlandırma insan vücudunun bir parçası ile ilgilidir. Bir insanın sırtındaki kamburunun tabiatüstü bir şekilde giderilmesi, onun iyileşmesi anlamına gelir. Birey sağlıklı bir şekilde yaşamını devam ettirdikçe mutluluğu yakalar.

Üzerinde çözümleme yapılan efsanelerde ödüller; yiğitlik gösterme, doğruluktan ayrılmama, Allah’a iyi bir kul olma, emanete sahip çıkma, tartıda hile yapmama, doğru sözü dinleme, kendini beğenmeme, kutsala saygı gösterme, misafire saygılı olma, iyilikte bulunma vb. ilgilidir. Adı geçen kazanımlara sahip efsane kahramanları ödüllendirilerek bireylerin davranışlarına yön vermek amaçlanır. Böylece insanlara nelerin yapılıp nelerin yapılmayacağını telkin edilir.

1.6. Fıkralarda Ödül

Halk anlatılarında geniş bir tür olan fıkralar, edebiyatımızda ve kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Türk milletinin zekâsını, kültürel değerlerini ve hayat felsefesini yansıtan fıkralar, yaşanmışlıkların eseri olup kaosu düzene dönüştürebilmek için söze yansıyan ironik yaşam anlarıdır. *“Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle hisse kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelere fıkra denir.”*(Elçin, 1981: 566).

Sözlü gelenekte varlığını devam ettiren fıkralar, hayatın hemen her karesinde yer alır ve diğer anlatılar gibi toplumun ödül politikasını yansıtır. Toplumun “bilinçli”, “yapıcı” ve “biçimlendirici” tepkisinin bir sonucu olan fıkralarda ödüllendirme aşağıdaki başlıklar etrafında ele alınabilir:

1.6.1. Ödüllendirme Çeşitleri

Türk milletinin inanç ve değerlerini yansıtmada önemli bir görevi üstlenen fıkralar, eski çağlardan günümüze kadar milletimizin hayatına, zevkine, dünya görüşüne ayna tutar. Sosyal hayatta istendik davranışların neler olduğunu, bu davranışlara sahip bireylerin ödüllendirileceğini mizah bağlamında açıklar. Fıkralarda ödüllendirme çeşitleri aşağıdaki maddeler etrafında ele alınabilir:

1.6.1.1. Yiyecek Vererek Ödüllendirme

Organizmanın hayatını devam ettirmesi için yemek suretiyle tükettiği maddeler şeklinde açıklanan yiyecekleri, uygulamalı davranış analizi birincil pekiştirici şeklinde ele alır ve diğer pekiştiricilerden daha önemli olduğunu vurgular. Bu önem dolayısıyla üzerinde çözümleme yapılan fıkralarda istendik davranışlara sahip bireyler, yiyecek verilerek ödüllendirilir. Örneğin; *“Bir Molla yedi iklimi gezer, kimse meselesine cevap veremez. Bir adam Nasreddin Hoca’ya gitmesini tavsiye eder. Adam bir akçelik nar alıp doğru Sivrihisar’a Hoca’nın yanına gider. Hoca’ya bir soru soracağını söyler. Hoca, soruyu bilirim; ama bana bunun karşılığında ne vereceksin, der. Molla elindeki narı çıkarıp verir. Hoca soruyu cevaplar, narları birer birer yer. Molla bir sorum daha var der. Hoca, ‘Yeter halt etme narlar tükendi.’ der.”* (Duman, 2008: 185).

Söz konusu fıkrada bilginin/marifetin ödüllendirilmesi yer alır. Bu ödül ile *“Marifet iltifata tabidir; iltifat görmeyen meta zayıdır.”* atasözüne gönderme yapılır. Başarılı birey desteklenir, takdir edilir, övülürse daha iyi işler yapabilir mesajı verilir.

Aynı zaman da bilginin, ilim sahibi olmanın ne kadar önemli olduğu para kadar değerli, paraya eş değerde tutulduğu vurgulanıyor. *“Aristo’ya göre ‘bilgi güçtür.’ Bacon’a göre ise ‘bilgiyi eline geçiren tabiat üzerinde denetim kurma gücünü eline geçirir.’* (Bulaç 2006: 105). Adı geçen fıkrada akıl gücü ve bilgili olma, para ile eş değerde görülmektedir.

“Nasreddin Hoca’nın fıkralarından; ‘Akıl ve bilgi, maddeden üstündür ve maddeyi satın alabilir.’ mesajını alıyoruz. O, toplumda yalnızca parası ve malıyla yer edinen, bilgisiz insanlarla alay ederken, ötekilerden ayrılmanın en belirleyici özelliğinin bilgi olduğunu kanıtlar.” (Şenocak, 2017: 149).

Yiyecek vererek ödüllendirme, bilgili ve ilim sahibi olmayla ilgilidir. Bu ödül vasıtasıyla akıl verebilmek için kişinin ruhsal anlamda huzurlu, sağlam bir kişiliğe, zihinsel anlamda da düşünebilme yetisine sahip olması gerektiğine dair mesajlar verilir.

1.6.1.2. Para Vererek Ödüllendirme

Bireyin fizyolojik ihtiyacını doğrudan karşılamadığı halde yine organizmanın sahip olmak istediği sembolik bir pekiştireç/ödül olan para, fıkralarda istendik edinimler ile ilgilidir. Örneğin; *“Hoca uzak bir yerden gelirken eşiği gayet susamış. Nihayet göl görünce eşek suya dörtnala koşmaya başlamış. Meğer gölün kıyısı bataklıkmiş, eşek girip batacakken birden kurbağalar sağa sola doğru fırlayıp kaçışmaya başlamışlar. Eşek de onlardan ürkip geri durmuş, bataklığa düşmekten kurtulmuş. Hoca eşiği tuttuktan sonra gayet memnun;*

‘Aferin göl kuşları, varın helva alın yiye.’ diyerek göle üç akçe atmış.” (Duman, 2008:193).

Türk mizah tarihinin önemli isimlerinden biri olan Nasreddin Hoca, fıkralarda çoğu zaman eşiği ile yer alır. *“Hoca için eşiği her şeyden daha üstündür. Çünkü eşiği onun sağ kolu, tek yardımcısı, kıymetlisidir. Eşiğine kızsada küsse de Hoca, ondan asla vazgeçemez.”* (Çetindağ Süme, 2019: 53). Hoca eşiğinden ayrı düşünülemez; onun bineği olan eşek gerçekte bir yergi ve alay ögesidir. Adı geçen fıkrada Hoca için bu denli önemli olan eşiği kurtarmak, ödül sebebi sayılır. Fıkraada aynı zamanda kurbağalar kişileştirilmiştir. Kişileştirmede, insan dışındaki canlı cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek ve anlatmak vardır. Bu sanat yapılırken bazen teşbih, istiare ve intaktan yararlanılabilir.

Etkileşim içinde olan bireyler, hayatını devam ettirdiği toplumda, emniyet ve esenliğin sağlanabilmesi, sosyal düzenin devam ettirilebilmesi için kabul edilen bir takım kurallara uymak zorundadır. Bu zorunluluk sosyal kontrolün sağlanması ile ilgilidir. Sosyal kontrolün ödüllendirici ve cezalandırıcı formal- informal yönü vardır. Sosyal kontrolün ödüllendirici yönü diğer anlatılarda olduğu gibi fıkralarda da yer alır. Örneğin; *“Polisler iyi sürücülerini ödüllendirmeye karar verirler. Emniyet kemeri takan bir adama iki yüz elli milyon ödül verirler. Adama bu parayla ne yapacağını sorarlar.*

Adam:

‘Eh artık, rüşvet müşvet bir ehliyet alırım artık.’ der.

Yanda oturan kadın atılır:

‘Siz ona bakmayın, içince saçmalar.’

Arka koltuktaki uyuklayan adam gözlerini açar:

‘Ben size çalıntı arabayla uzun süre gidemeyiz demiştim.’

Bagajdan ses gelir:

‘Konuşmayı bırakın, Bulgaristan sınırını geçtik mi?’” (Özmen, 2012: 183).

Söz konusu fıkra ödül, emniyet kemeri ile ilgilidir. Emniyet kemeri-ödül ilişkisi bağlamında trafik kurallarına uymaya yönelik mesaj verilir. Fıkra aynı zamanda bireylerin yasalara karşı ilgisiz tutumu eleştirilir. Vatandaş olarak kuralların bizim için konduğunu unutmama ve çiğnenen her kuralın zararının bize dokunacağını hatırlama, toplumda huzurun sağlanmasında önemli bir boşluğu doldurur. Ayrıca bu düşünce polisin işini de kolaylaştırır. Devletin her bireyin başına bir polis dikmek gibi lüksü yoktur. Vicdanların polis olması gerekmektedir.

1.6.1.3. Affederek Ödüllendirme

Bağışlamak, affetmek, mazur görmek şeklinde açıklanan affetmek; halk anlatılarında çoğunlukla suçluya ceza uygulamasından vazgeçip onu bağışlamak şeklinde yer alır. Fıkralarda bireylerin kusurları çeşitli sebeplerden dolayı hoş görülür. Bu sebeplerin arasında genellikle zeki, nüktedan, hazırcevap ve açık sözlü olmak yer alır. Buna Bekri Mustafa ile ilgili bir fıkrayı örnek verebiliriz: *“Bekri Mustafa’yı kendini bilmeyecek derecede sarhoş iken yakalayıp Kadı’nın huzuruna çıkarırlar. Kadı onun sarhoşluk derecesini anlamak için sorar:*

‘Söyle balım; Rabbin kim?’

Bekri bu suale gülümseyerek şu cevabı verir:

‘Kadı Hazretleri, bu suali ölünce kabirde Münker Nekir soracak nasıl olsa, siz başka bir soru sorun!’

Bu cevap kadının hoşuna gider, ‘Bunun akli başında’ diye serbest bırakır.” (Seratlı, 2004: 206).

İçki ve kabadayılıkla ilgili fıkraların kahramanı olan Bekri Mustafa, IV. Murat zamanında içki yasağının katı bir şekilde uygulandığı ve bu yasağa uymayanların şiddetle cezalandırıldığı bir dönemde yaşamıştır. Halkın tepkilerini dile getiren, bundan dolayı topluma mal olan Bekri Mustafa, yaşadığı dönemde inatla içki yasağına karşı çıkmış gece gündüz ayyaş gezmiştir (Yıldırım, 1999: 27). Yukarıdaki fıkra da ayyaşlık ile gelen ceza, Bekri Mustafa’nın hazırcevap olması dolayısı ile uygulanmaz.

Değerlendirmeye esas alınan bazı fıkralarda iyiliksever olmak da affetme sebepleri arasında yer alır. Örneğin, *“Trafığı yoğun olan bir yolda kontrol yapan polis ekipleri, biriken sürücülere sırayla ceza yazmaktadırlar, bayan bir sürücünün evraklarını kontrol eden memur alçak sesle:*

Ablacığım, senin adın Ayşe, benim anamın adı da Ayşe; onu çok seviyordum. İki yıl önce onu kaybettim, şimdi senin adını görünce aklıma düştü ve yine yaram sızladı. Onun hatırına size ceza yazmıyorum. Buyurun evraklarınızı, iyi yolculuklar.” der. Sıra bu konuşmayı duyan Kayserili sürücüye gelir. Polis adın ne diye sorunca, Kayserili:

‘Memur bey, benim adım Remzi; ama bana köyde herkes Ayşe der.’ der.”(Özmen, 2012: 192).

Bu fıkroda ceza, polisin moralinin/keyfinin bozuk olmasından dolayı uygulanmaz. Sürücü affedilerek ceza almaktan kurtulur; ancak fıkroda toplumsal eleştiriye yönelik mesaj verilir. Bu mesaj keyfimizin/moralimizin iyi olup olmamasına göre değerlere uyma ile ilgilidir. Fıkralar toplum ve insan ilişkilerini irdeleyerek olaylara ayna tutması yönüyle işlevseldir.

“Halkın ortak yaratma gücünden doğan tipler, sosyal hayatta, toplumun ortak görüş ve düşüncelerini yansıtmakla görevlidirler. Fıkralar toplum hayatını, sosyal sistemi kontrol ederek aksayan ve bozulan yönlerini eleştirerek düzeltici bir görev yaparlar.” (Yıldırım, 1999: 30).

Değerlendirmeye esas alınan fıkralarda ödüller organizmanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Adı geçen ödüller; bilgi/hüner/marifet, sosyal normlara uyum, hazırcevaplık vb. kavramlar ile ilgilidir.

Halk anlatılarında ödüller, organizmanın birincil ve ikincil ihtiyacını karşılamaya yönelik verilir. Bu ödüller vasıtasıyla toplumsal kabullere vurgu yapılır. Birey sosyal normlara ve değerlere saygılı olduğu müddetçe ödüllere sahip olur mesajı verilir. İnsani zaafı kabul edilen hırs, tamah, ikiyüzlülük, kıskançlık gibi kötücül huylardan kurtulmak gerektiği vurgulanır. Bu huylardan şahsiyetlerini arındıran bireylerin er ya da geç mutlaka ödüllendirileceği imlenir.

Üzerinde çözümleme yapılan anlatılarda ödüller, demokrasi algısını pekiştirmek, sosyal adalete ve insan haklarına saygıyı güçlendirmek, toplumsal tabakalaşmayı önlemek/sosyal eşitliği sağlamak, gelenek ve görenekleri devam ettirmek, bireylerde psikolojik tatmin/güdü (motive etmek, özgüven vermek) sağlamak, istedik davranışları yaygınlaştırmak ile ilgilidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK HALK ANLATILARINDA CEZA

Türk Halk Edebiyatı ürünleri içinde anlatı (narratif) esasına dayanan ürünler geniş bir yer tutar. Bunlar içinde en önemlileri mitler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri, efsaneler ve fıkralardır. Söz konusu anlatılar çeşitli açılardan ele alınıp yorumlanabilir. Bu bölümde adı geçen türlerde yer alan cezalar tespit edilmeye çalışılmış ve cezaların çeşitleri açıklanmıştır. Üzerinde çözümleme yapılan anlatılardan ilki mitlerdir.

2.1. Mitlerde Ceza

Fenahıkların ilki ve en büyüğü, haksızlığın cezasız kalmasıdır (Eflatun).

Genellikle bir anlatı biçiminde görülen mitlerde tarihi, fiziki ve felsefi konular alegorik şekilde işlenmektedir. Mitler evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek henüz sırrı çözilemeyen hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuştur. İlkel insanın evrenin işleyişini ve yaratılışını sorguladığı mitoslarda sembolik, çoğu zaman da kozmik bir anlam taşıyan cezalara rastlanmaktadır.

2.1.1. Cezalandırma Çeşitleri

Radloff tarafından derlenen Altay Yaratılış Miti'nde dünyanın yaratılışı ile ilgili epizotlar yer almaktadır. Bu epizotlarda bazı şeylerin başlangıçtan bugüne nasıl geldikleri açıklanmakla birlikte, ceza türlerinin nasıl ortaya çıkışına dair örneklerle de rastlanmaktadır. En çok derlenen ve en çok yaygın olan yaratılış mitlerinde ceza türlerinde söz edilmesi insanoğlunun kendisini ve çevresini sorgulamasıyla ilgilidir. Zira mitler bir anlamda hayatın ve zamanın sorgulanmasıdır.

Üzerinde çözümleme yapılan mitosta cezalar, kötücül duygular (bencillik, hırs, hile, kıskançlık vb.) ve eylemler (tabulara saygısızlık) ile ilgilidir. Bu cezalar şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.1.1.1. Boğulma ve Sürgün Cezası

Üzerinde çözümleme yapılan mitte, insana bir irade verilmiştir. Bu irade iyi yönde ya da kötü yönde kullanılabilir. Yeryüzü yaratılırken insanoğlu da yaratma denkleminde yer almış ve iradesini kötü kullanarak cezayı hak etmiştir. Mitosta, Tanrı'nın yeryüzünü yaratırken insanla birlikte hareket ettiği dile getirilmektedir. İlk aşamada insan sulara dalarak toprak getirmiş, bu toprağı Tanrı, suların üzerine serptikten sonra yeryüzü yaratılmıştır. Denizler karalaşınca Tanrı insana ikinci emir verip tekrar suların altından toprak çıkarmasını istemiştir. Bu aşamada insanoğlu kendi payına bir toprak almış ve bu toprağı ağzını içine atmıştır.

Tanrı'nın emriyle serpilen toprakla yer kalınlaşmış insanoğlunun ağzındaki toprak ise büyümeye başlamıştır. Büyüyen bu toprakla nefes almakta zorlanan insanoğlu ölümle burun buruna gelmiş, Tanrı'nın yardımı ile toprağı tükürebilmiştir. Tükürükle birlikte dümdüz olan yeryüzü engebeli hale gelmiş ve bugünkü dağlar ve tepeler ortaya çıkmıştır. Burada insanoğlunun suların altında kendisi için de toprak alıp ağzında saklaması, onun bencilliğine ve aç gözlülüğüne işarettir. Bunu cezası olarak da hem ağzındaki toprakla boğulma tehlikesi ve riski yaşamış hem de dümdüz olan dünyayı dağlar ve tepelerle engebeli hale getirerek yaşanması güç bir mekâna dönüştürmüştür.

Yeryüzündeki arızalanmanın kötüye kullanılan bir irade sonrası ortaya çıkması, ceza ile eş anlamlıdır. Zira Tanrı yeryüzünü dümdüz ve güzel yaratmıştır. İlk ve en eski şekil her zaman mükemmeldir. Bu mükemmellik bozulduğunda kökene dönüş ritüelleri gerçekleştirilir. Kökene dönüş ritüellerinde örtük fikir şudur: *“Bir şeyin ilk gerçekleşmesi anlamlı ve geçerlidir; birbirini izleyen ortaya çıkışları değil. Bir şeyin kökenini anlatan her mitsel öykü kozmogoniye önceden sayar ve sürdürür.”* (Eliade, 2017: 39).

Mitik devri yaşayanlar arasında ideal olan ilk, en eski ve en mükemmel olan şekle erişmektir. Mükemmel olarak yaratılmış ilk ve en eski şekil olan yeryüzü kötü kullanılan irade sonrası engebeli hale gelmiştir. Bu bir anlamda Tanrının insanlara layık gördüğü büyük bir cezadır. İhanete kızan Tanrı kötü düşüncesi dolayısıyla insanoğlunun günahkâr olduğunu söyler:

“Sen günahlı oldun, bana karşı fenalık düşündün. Sana itaat eden halkın düşündükleri dahi fena olacaktır. Bana itaat eden halkın düşünceleri arı, temiz olacaktır. Onlar güneş görececek, aydınlık görecekler. Ben gerçek Kurbustan adını

almışumdur. Senin adın ise Erlik olsun. Günahlarını benden gizleyenler senin halkın olsun. Günahlarını senden gizleyenler benim halkım olsun. Senden kaçan gelsin kul olsun bana, günahından kaçan gelip sığınsın bana.” (Ögel, 2010: 487).

Tanrı’ya karşı kötülük düşüncesiyle hareket eden insanoğlu, kendi soyunu devam ettirecek varlıklara işlediği bu suçun günahını yüklemiştir. Artık insan, Erlik (şeytan) diye anılmıştır. Suçunu sakladığı sürece ve şeytana uyduğu müddetçe cezadan kurtulmayacaktır.

Saf aklı, iradeyi, gerçeği, realiteyi ve aydınlığı temsi eden aydınlıktan uzaklaşma mitik bağlamında cezayı işaret eder. İnsan, yanlış eylemi dolayısıyla aydınlıktan uzaklaşmış karanlıklar ülkesinde yaşamaya mahkûm edilmiştir. Karanlıklar ülkesi yani yer altı bastırılmışlık, sınırlandırılmışlık çağrışımları ile insan ruhunun içe kapanmasını ve kötülüğü simgeler. Bu simge değeri ile cezanın başka bir şekli oluşturur.

Bu epizot, insanoğlunun hileli yönüne dikkat çekmektedir. Kendini düşünen, benmerkezci hareket eden insan, bozgunculuk çıkartır; başkanın hakkını gasp eder. Bu evrede nefsi hesabına hareket eden insanoğlunun bir cezaya layık görülmesi doğaldır. Yaratılış Miti’nde vurgulanan ceza türü bireyin yanlış davranışıyla ilgilidir.

İnsanoğluna bahşedilen suya dalıp toprak çıkarma iradesi aslında ceza ile doğrudan ilgilidir. İradenin aynı zamanda sınav unsuru olduğu da vurgulanmaktadır. Kaldı ki irade kötü yönde kullanılırsa ilahi cezanın ortaya çıkacağı zikredilmektedir. Bu motif ilk cezayı hatırlatmaktadır. Kuran-ı Kerim’de, Hz. Âdem’e bahşedilen iradenin yanlış kullanıldığı ve bu yanlış sonrası Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennetten düşürüldüğü beyan edilir. Bu durum bütün bireylerin bir düşüş yaşayabileceği simgeler. Önemli olanın nefsinin ezerek tekrar kanatlanıp ayağa kalmaktır. Aslında, düşüş telafisi olmayan bir durum değildir. İnsan gerek araçlar, gerekse kendi iradesi sayesinde Tanrı’yla arasındaki kopmuş bağı tekrar kurabilir.

Millî kültürde etnik kimliğin pasaportu olan mitler, etno-kültürel fenomenle bağdaşmış, kendine özgü bir kodla yapılanmıştır. Bu bağlam etrafında mitolojide yer alan zihniyetin milli kültürün temel paradigması olduğu söylenebilir. Bu paradigmada geleneksel ödül-ceza sisteminin unsurlarını bulmak mümkündür. Bir kozmik hafıza olan mitolojide evrenin algılanışı ve yorumlanması simgeler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Gök, yer yeraltı üçlemesi ile ele alınan evren (makro-kozmos) ile mikro-kozmos(insan) arasındaki ilişki çoğu zaman ödül ceza mekanizmasıyla kurulmuştur.

“Aslında eski Türklerde de diğer mitolojik sistemlerde görüldüğü gibi orta dünyanın veya insanın her zaman görülmeyen kutsal âlemin etkisinde kaldığı fikri hâkimdir. Kutsal âlem denetleyici, yargılayıcı, cezalandırıcı, mükâfatlandırıcı vb. misyonları yerine getirir.” (Bayat, 2007: 30).

Bu bağlamda insanoğlu kutsal âlemin etkisini göz önünde bulundurarak eylem sergiler. Aynı zamanda kutsal âlemin insanı da bu dünyada yapılanlara etkili olur. Bu evrede, üç dünya bütündür ve bir simetri oluşturur. Bu simetriğin bozulmaması gerekir. Bozmak adına sergilenen her eylem cezaya sebep olmaktadır. Bu sistem toplumsal normları doğurmuştur. Evrene etki etme, evrenden yararlanma belli kurallar çerçevesinde mümkün hale gelmiştir.

Mitolojideki dünya modeli algısı, ödül-ceza sistemini doğrudan etkilemiştir. Evrenin yaratılışı ile Radloff tarafından derlenen Altay Yaratılış Destanı’nda evrenin üç yönüne dikkat çekilir. Yukarı, orta ve aşağı üçlemesiyle açıklanan dünya modelinde üç evren de değişik fonksiyonlu ruhlar tarafından kaplanmıştır. İnsanın yaşadığı yer olan dünyada, koruyucu iyeler göze çarpar. Gökte yaşayanlara kудay, tengri, tangara denilmiş ve bunlar çoğu zaman Gök Tanrının hizmetinde yer almıştır. Bu bağlamda kimi zaman güneş, ay, yıldız da Gök Tanrı ve semavi ruhlar olarak algılanmıştır.

“Yer ruhlarının başında Yer-Sub ruhu gelmektedir. Yer-Sub kompleksine dağ, orman, çay, su, od-ocak hamileri ve ecdat ruhları denir. Yakutlarda bu hami ruhlar genel terim olan iççi, Altaylar ezi, Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu’da iye, ie, yiye, Moğollarda erzen olarak adlandırılır. Bütün kaynaklarda yer altı dünyasının hakimi Erklık veya Erlik olarak zikredilir. Altay- Sayan Türklerinde bu körmesler ele karşılanmıştır. Ölümün, hastalığın, sıkıntının sebebi olarak algılanmıştır.” (Bayat, 2007: 31-32).

Bu dünya modelinin hâkim olduğu Türk kültüründe, gök ışıklı düşünüldüğü için sema ruhlarına ışıklı, temiz, ak ruhlar denmiştir. Yer altı ise siyah/karanlık olduğundan dolayı kötülük ile sembolize edilmiştir. Bu algı etrafında dünyanın yorumlanmasında siyah-beyaz, sevgi-nefret, korku-saygı ve ödül-ceza gibi ikili karşıt kavramlar şekillenmiştir. Evren modeli mitolojik şuurda ödül-ceza; ışık- karanlık gibi birbirine zıt kavramlara bağlanmıştır.

Üzerinde çözümleme yapılan mitosta boğulma ve sürgün cezası bencillik ile ilgilidir. İnsanın cezayı bencillik duygusu ile hak etmesi, bencilliğin kötücül yönünü vurgulamak ile ilgilidir. Bencilliğin evrensel kültürde yerinin olmadığı unutulmamalı

sevgi ve saygıyı ön plana alarak geleceğe yürünmelidir. Bireyin kişilik gelişiminde başkasını düşünme, empati gibi kavramlar yer aldığı sürece istikbal için sağlam bir kültürel alt yapı oluşturulmuş olur.

2.1.1.2. Kozmostan Kaosa Düşüş: Kozmik Bilgiden Uzaklaşma ve Doğum Cezası

Değerlendirmeye esas alınan Yaratılış Miti'nin ilerleyen epizotlarında Erlik, Tanrı Kuday'ın varlıklarını kıskanır; onları elde etmek için mücadeleye girişir. Kendince planlar yapan şeytan Erlik, yetmiş bir gün yolculuktan sonra Tanrı'nın varlıklarının bulunduğu yere ulaşır. Burada yetmiş bir gün rakamı kesretten kinayedir. Bu rakam ilahi dinlerde de geçen bir rakamdır. Tanrı'nın ulusu (varlıkları) insanlar, yabani hayvanlar ve kuşlardan oluşmaktadır. Bunları kendi ulusu yapmak için mücadeleye başlayan Erlik, Tanrı'nın yasakladığı meyve ağacından meyve yemeleri konusunda insanları ve hayvanları aldatmaya çalışır. Ağacın dibinde yılan ve köpeği bekçi olarak görevlendiren Tanrı, onları şeytanın hileleri karşısında uyanık olması gerektiği konusunda uyarır. Şeytan, Törüngei adlı kişiyi kandırmaya çalışırken yılan uyuyakalır. Yılanın içine giren şeytan onu kandırarak yasak meyveyi yemesine neden olur. Yasağı çiğneyen ilk canlı olan yılan şeytanın sözüne uyarak kendini kötülerin bulunduğu safa dâhil eder.

Törüngei, Eci adlı bir kıza âşıktır. Yasak meyveden yiyen yılan Törüngei ve Eci'yi kendi safına dâhil etmek için onlara meyveden yemleri konusunda ısrar eder. Törüngei Tanrı'nın yasağını hatırlayarak bu ısrarı reddeder. Eci ise yılanın hilesine kanar; yasak meyveyi ikiye bölerek onu hem kendi dudağına hem de yavuklusunun dudağına sürer.

Bu eylemden sonra bütün sihir bozulur ve büyük bir kaos yaşanır. Tüylü olan Törüngei ve Eci çıplak kalır. Birbirinden utanan bu iki kişi saklanacak yer arar. Ağacın altında kendilerini gizleyen Törüngei ve Eci' den sonra Tanrı Kuday çıkagelir. Törüngei gerçeği bütün çıplaklığı ile anlatır. Eci'nin şeytanın sözüne uyarak yasak meyveyi dudaklarına sürdüğünü itiraf eder. Tanrı da Eci'ye günahının bedeli olarak çocuk doğurma ve doğum ağrıları çekme cezası verir.

Çocuk doğurma, kozmik bilgiden uzaklaşma cezası kutsal kitaplarda yer alan ilk yasağı ve arkasından uygulanan yaptırımları çağrıştırır. Kuran-ı Kerim'de Allah, Hz. Âdem'e yasak meyveye yaklaştığı takdirde zalimlerden olacağını bildirmiştir. Elma ile

sembolleşen bu yasak, sınav ya da sınav unsurunu temsil etmektedir. Bu bağlamda insanın irade gücü yasaklara uyma konusunda sınanmış olur. Meyveyi yiyerek sınavı kaybeden Hz. Âdem, kâmillikten kozmik bilgiden uzaklaşmış olur. Ceza bağlamında cennetten düşmüş, mükemmellik kaynağından yoksun olmuştur.

“Yaratılış mitlerinde ilk suç, ilk ceza ve düşüş ile dünya üzerindeki devlet sistemlerindeki suç, ceza ve düşüş arasındaki bağlantı, kişioğlunun mutlak bir düzen (kozmos) tesis etme ve bu düzene tâbi olma dürtü ya da arzusunu ortaya koyması bakımından önemlidir.” (Aça, 2004: 15-16).

Bu bağlamda iyilik ve kötülük, suç ve ceza sembolik anlamda bu yasağın çiğnenmesi ile başlar. Cennetten düşürülüp dünyada yaşamaya başlamak, ebedi yasadan uzaklaşıp sınırlı bir ömür sürmek işlenen bu suçun cezası olmuştur.

Suçun failleri teker teker cezalandırılmış kadına çocuk doğurma ve doğum acıları çekme cezası verilirken yılan da bütün insanlara düşman kılınmıştır. Bir ceza olarak yılanın görüldüğü yerde öldürülmesi gerektiği, şeytandan biri olduğu ve adının bundan sonra hep böyle anılacağını dile getirilmiştir.

Kadın eliyle suça bulaşan ve iradesine hâkim olamayan Törüngei için Tanrı şunları söyler: *“Şeytanın sözüne kandın, Körmös’ün aşını yedin ve beni dinlemedin. Onun sözüne kananlar onun olacaklar, onun ülkesinde yaşayacaklar. Benim nurumdan mahrum kalacaklar. Karanlık dünyada bulunacaklar. Şeytan bana düşman oldu. Sen de ona düşman olacaksın. Beni dinlemiş olsaydın, benim gibi olurdun. Şimdi senin dokuz oğlun dokuz kızın olsun. Bundan sonra ben kişi yaratmayacağım. Kişileri sen doğuracaksın. Şeytanın arkadaşı oldun ve onun sözüne kanarak meyvesini yedin.”* (Ögel, 2010: 491).

Bu yanlış, ilahi rahmetten insanoğlunun yoksun kalmasına neden olur. Törüngei ve Eci’nin günahı sonrası Tanrı Kuday, çok sinirlenir ve bir ceza olarak insanoğlundan sihirli elini çeker ve gökyüzüne çıkar. İlk ve en eski olana yani gökyüzüne dönmeye kara verir.

“Mitik devir yaşayanlar arasında ideal olan ilk, en eski ve en mükemmel olan şekle erişmektir. Mükemmel olan ilk ve en eski şekilde yaratılmış insanlar yine olağanüstü kötü bir güce inandıkları için Tanrı tarafından cezalandırılır. Bu cezanın en büyüğü de Tanrının onlara kızarak göklere çekilmesidir.” (Seyidoğlu, 2014: 42).

Bedeniyle yere, ruhuyla gökyüzüne ve ilahi esintilerine muhatap olan insanoğlu bu ikisi arasında varlığını devam ettirir. Gökyüzü değerli olduğu için orada bulunanlar

kutsal kabul edilmiş ve günahsız olarak algılanmıştır. Tek Tanrılı dinlerde ve Yaratılış Miti'nde meleklerle ve Tanrı'ya kanatın ya da uçmanın izafe edilmesi, onların semadan geldikleri inancının mahsulüdür. Bu inanç etrafında kirlenen insan ve dünyadan kurtulmak için Tanrı, gökyüzüne çekilir. Türk kültüründe gök safiyeti, temizliği simgelemektedir.

Gökyüzüne çekilirken Tanrı şeytana adamları niçin aldattığını sorar. Şeytan da *“Ben onları istedim sen vermedin. Ben de hırsızca almaya kara verdim, ben alacağım. Atla kaçarsa düşürerek alacağım. İçip sarhoş olursa dövüştüreceğim, suya girse ağaca çıksa yine alacağım.”* (Seyidoğlu, 2014: 39) der. Bunun üzerine Tanrı Şeytanı üç kat yerin altına ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünyaya hapseder.

İnsanlara da şöyle der: *“Bundan sonra size yemek vermeyeceğim. Kendini kendi gücünüzle kazanarak besleyin. Artık ben size görünmeyeceğim. Size elçim Maytere'yi gönderiyorum. O sizlere gerekli olan şeyleri öğretecek ve benim elçim olarak sizlere haber iletecek.”* (Ögel, 2010: 492).

Üç kat yerin altına ay ve güneşi olmayan karanlık ülke olarak ifade edilen yeraltı dünyası kötü ruhların yaşadığı yer olarak değerlendirilmektedir. Ölüm, hastalık ve sıkıntı gibi birtakım olumsuzlukların kaynağı olan bu yerde yaşama suç işleyenlere verilen en büyük cezadır.

“Dünya mitoloji sistemlerinin hepsinde yeraltı dünyası ölüm ve ölümlle ilgili bütün anlayışların barındığı mekân gibi algılanmıştır. Türk mitolojisinde de yeraltı dünyası kaosun başlıca simgesi olan karanlık renk sembolü ile karakterize edilmiştir. Yaratılış mitlerinden anlaşıldığına göre yeraltı dünyası Erlik'in hizmetine verilmiştir. Bütün kötü ruhların başında Türk Mitolojik sisteminde ölüm meleği olan Erlik gelir.” (Bayat, 2007: 209).

Bir elçi olan Maytere insanlara yaşamlarını devam ettirmeleri için önemli şeyleri öğretir. Araba yapar, arpalı ekmek pişirmeyi ve türlü otlardan istifade etmeyi insanlara gösterir. Bu arada yeraltındaki Erlik, Maytere'ye yalvarır. Tanrın kendisini affetmesi konusunda aracı olmasını ister. Erlik'in Tanrı tarafından kabul edilmesi için Maytere tam altmış yıl Tanrıya yalvarır.

Tövbesi kabul edilen Erlik, gökyüzünde kendi avanelerinin yaşadığı bir yer kurar. Çok kalabalık hale gelirler. Tanrı'nın öz kişisi Mangdeşire, Erlik'in gökyüzünde kendi öz kişilerinin ise yeryüzünde yaşamasını kabul etmez. Bu durumun fena bir şey olduğunu düşünür ve Tanrı'nın yardımı ile Erlik'in avanelerini yeryüzüne indirir.

Tanrı'nın ona verdiği kargı ile mücadelede başarılı olan Mangdeşire, Erlik'in gökyüzünden düşürdüğü aveneleri sonrası yeryüzünü eğri büğrü almasına neden olur.

Yeryüzünün ilk şeklinin korunmaması ve onun eğri büğrü olması ceza olarak yorumlanabilir. Zira Tanrı yeryüzünü dümdüz yaratmış ve bu yaratılışta bir güzellik ortaya çıkmıştır. Bu durumun bozulması, mitik devirde ilk ve en eski olanın güzel olduğu fikrine bir darbe vurur.

Metnin ilerleyen epizotlarında iyi, güzel ve arı şeyler Tanrının elinden çıkarken Erlik'in elinden hep kötü şeyler çıkmaktadır. Kötülüğü, suçu ve cezayı simgeleyen Erlik insanlar için zararlı ve çirkin olan her şeyi yarattı. Kurbağa, domuz, ayı, yılan, deve kurdı ve yalban kuşlarını yeraltında yaratan Erlik kötülüğün cezasın sembolü olmuştu.

Üzerinde çözümleme yaptığımız Yaratılış mitinde cezalar suçla ilişkili görülmüştür. Pedagojik bir yapıt olan bu metinde iyi olanın ödülle kötü olanın da ceza ile karşılaşacağı vurgulanmaktadır. Cezanın Erlik'le ödülün de Tanrı ile sembolleştiği bu metinde mitin toplumu yönlendirici gücü dile getirilmiş ve insanlara yapmaları ve yapmamaları gerekenler semboller etrafından söylenmiştir. Eğer insanlar rakı içip aklını kaybederse, hayvanları korumazsa, dünyada iyilik yapmazsa, kendi canına kıyarsa kötü ruhların sözüne kanarsa ilahi ceza ile karşılaşacaklar ve bu ceza ile Erlik'in yanında yer alacaklardır. Bütün bunlar insanları iyiliğe ve güzelliğe sevk edebilmek için konmuştur. Kendini ve nefsinin tanımanın büyük bir erdem olduğu aksi takdirde cezadan kurtulamayacağı dile getirilmektedir.

Bununla birlikte mitte hayata eksiyle başlayan ve Tanrı tarafından bedduaya maruz kalan insanlık dile getirilmektedir. Bu inanç modeli Hindularda ve Hristiyanlarda kabul edilen bir durumdur. Onlara göre insan, yaratılıştan kötüdür ve bu nedenle de ceza ya da kefarete ödemelidir. Ancak bu şekilde olgunlaşır ve yeniden doğuşu yakalayabilir. Bu düşüncenin zıddı olan İslamiyet'te ve Hümanizm'de ise insanoğlu her şeyi ile mükemmel bir varlıktır. Onun doğuştan getirdiği ya da atalarından devraldığı herhangi bir suç ve ceza yoktur.

İnsan doğuştan ceza ve kefarete ödemesi gereken bir varlık olarak algılandığında tahtalar üzerinde oturmak, zor şeylere katlanmak, çile çekmek ve kendilerine işkence yapmak gibi kimi eylemler bazı kültürlerde yüceltilebilir. Bu bağlamda ceza olarak kabul edilen kimi uygulamalar başka kültürlerde ödül olarak algılanabilir.

Yaratılış Miti'nde aslında Tanrı hümanizmi temsil etmektedir. Bu metinde iki farklı insan anlayışı semboller vasıtasıyla dile getirilmektedir. Bir tarafta üstün bir

varlık yer alırken diğerk tarafta benciliğı ile cezayı hak etmiş kötü varlık yer almaktadır. Bu ikisinin mücadelesi gerçekte iyi ile kötünün, siyah ile beyazın bir başka anlamda ödöl ile cezanın mücadelesidir. Tanrı güçlü, affedici ve iyi ile sembolize edilmişken şeytan ve ona uyan insanlar negatif, pasif ve karanlık olan ile karşılaşmıştır.

Taozim’de ifade edilen Ying ve Yang kavramları bahse konu olan iki kutuplu dünyayı karşılamaktadır. Sinik Evren olarak da anlatılan bu iki kutuplu dünya ve özellikleri Yaratılış Miti’nde de yer almaktadır.

Yaratılış Miti’nde üstünde dolaylı anlamda durulan bir başka ceza türü ise dünya sevgisidir. Bu sevgiye göre birey evrende sonsuz bir hayat yaşayacağını düşünerek mal mülk biriktirmeye gayret eder. Bu gayretler bireyi yaratılış hikmetinden uzaklaştırır. Dünyada bütün değerler insanı gerçek anlamda Yaratıcı’ya yaklaştırdığı sürece bir anlam ifade eder. Aksi durumda ise her şey birey için birer cezaya sebep olmaktadır.

Mitosta kötücül duygulardan olan gururdan uzak durulması gerektiğı vurgulanır. Tanrının insanoğluna verdiği ceza kişinin bilme kudretini almak ve uçma iktidarını almaktır. Bu cezadan sonra zavallı kişi bir taş parçası gibi suyun derinliklerine batmaya başlar.

İnsan bu dünyaya bir imtihan için gönderilmiştir. Bu sınavdan başarıyla çıkma ve cezaya çarptırılmama da elindekileri iyi kullanmakla mümkündür. Burada şunu da hatırlamada fayda vardır: İslam inancına göre birey hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmalıdır. Dünyevilik ve uhrevilik anlayışının bu perspektif etrafında ele alınması bireyi cezaya düşmekten kurtaracaktır. Halk içinde Hak ile beraber hareket eden birey dünyayı kesben/fiilen değil; kalben terk ettiği sürece iki tarafta da ödülle karşılaşacaktır.

Mitlerde cezanın suçla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Evren bir denge üzerini kuruludur. Bu dengenin bozulması söz konusu olduğunda ceza ile karşılaşılacağı vurgulanır. Bu durum bir başka yorumla düalizmle ilgilidir. Düalizmde birbirine karşıt iki unsur yer almaktadır. Bu anlamda herhangi bir ödölün varlığı cezayı da gerektirir. Mitosta insanoğluna suyu dalıp toprak çıkarma iradesinin verilmesi ödöl olarak yorumlanabilir. Bir sınav unsuru olan bu iradenin sınırları aşıldığında cezaya sebebiyet vermektedir.

2.2. Destanlarda Ceza

Halk anlatılarının ilk örnekleri olan, geçmişe kaynaklık eden destanlar, varlığını devam ettirdiği milletin sosyal ve beşerî yapısıyla ilgili bilgileri geniş ölçüde barındırmaktadır. Özellikle kültürünü şifahi gelenekte devam ettiren milletler için milli şuurun ve milli bilincin adı olan bu metinlerde cezanın farklı türlerine rastlamak mümkündür. Kimi zaman bir suç sonrası, kimi zaman da sosyal değerlerin hiçe sayılması sonrası karşımıza çıkan cezalar, metinlerde destan kahramanının, kahramanın çevresindeki insanların, kahramanın düşmanlarının, mitolojik varlıkların ya da toplumun ödediği bedeli ifade eder.

Bir toplumun sosyal yapısını anlatılarından hareketle çözümlemek mümkündür. Epik-mitolojik karakter taşıyan destanlar da bir toplumun kültürel hayatını, yaşama biçimlerini yansıtır. Ceza ve buna bağlı olarak ortaya çıkan uygulamalar da destanlarda -şüphesiz- yansımaları bulacaktır. Üzerinde inceleme ve çözümleme yapılan Türk destanlarındaki cezalar, “cezalendirme çeşitleri” ve “cezalandırılan işler” şeklinde iki başlık oluşturularak değerlendirilmiştir.

2.2.1. Cezalandırma Çeşitleri

Üzerinde çalışma ve çözümleme yapılan Türk destanlarında muhtelif türlerden cezalara rastlanmaktadır. Bu cezaları şu başlıklar altında ele almak/inceleme mümkündür:

2.2.1.1. Beddua İle Cezalandırma

Herhangi bir kötülükten sonra kötülüğe sebep olan kişi ya da nesneler hakkında olumsuz isteklerde bulanma şeklinde açıklanan beddua okuma, Türk kültüründe cezalandırma çeşitleri arasında yer almaktadır.

“Beddualar, çaresiz olan, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesi ile söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir. Farsça bed-kötü ile dua sözlerinden meydana gelmiştir. Anadolu’nun muhtelif yörelerinde ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, karış, lanet gibi adlarla anılır.”(Kaya, 2001: 22).

Üzerinde çözümleme yapılan Türk destanlarında, kötülük yapanların beddua ile cezalandırması motifine Kocabaş Destanı’nda rastlanır. Kırgız Türklerine ait Kacabaş Destanı’nda, Sur Keçe adlı bir tekenin usta avcı Kocabaşa ettiği beddua dile

getirilmektedir. Usta avcı Kocabaş hırsının ve inadının kurbanı olarak Sur Keçe adlı tekenin bütün ailesini avlamayı başarır. Tekeyi de ayağından yaralar. Tam tekeyi de öldüreceği sırada teke olağanüstü bir şekilde dile gelerek avcı Kocabaş'tan kendisini öldürmemesini ister. Eğer isterse ilkbaharda tüfekte ateş etmeden kendisini avlayabileceğini söyler. Avcı, tekenin sözlerine inanır ve onu öldürmekten vazgeçer. Kendi aralarında yaptıkları anlaşmadan sonra Avcı Kocabaş, avladığı keçilerle birlikte köyüne döner.

İlkbahar geldiğinde Avcı Kocabaş, Sur Keçi'nin peşine düşer. Eski gücüne kavuşan ve iyileşen teke artık daha yükseklerle tırmanmaya başarır. Kocabaş da yılmadan keçinin arkasından gitmeye devam eder. Keçiyi yüksek kayalıkların üzerinde sıkıştırır. Tam keçiye ateş edeceği sırada hayvan dile gelir ve avcıya şunları söyler:

“Çoluğumu çocuğumu, eşimi öldürdün. Beni de öldürmek için uğraşıp aylardır peşimden geliyorsun avcı. İnşallah üzerinde durduğun kayada hapis kalırsın. O kayanın üzerinde ölüp kalırsın. Keçinin duası Tanrı katında makbul oldu. Koçabaş'ın üzerinde durduğu kaya sisler içinde göğe doğru yükseldi ve diğer kayalardan ayrıldı.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 191).

Bu kayada mahsur kalan Avcı Kocabaş'ı kimse kurtaramaz. Eceliyle ölmenin kendisine nasip olmayacağını düşünerek kendini kayadan aşağı atar ve hayatına son verir. Tekenin lanetine uğrayan ve bir kayanın zirvesinden aşağı atlayarak hayatına son veren Avcı Kocabaş, tabiat güçlerinin bedduası ile cezalandırılır. Teke bu cezayı kendisine yapılan tecavüze ve kötülüğe karşılık vermek için kullanır. Anlatıda, cezalandırmanın tekenin bedduasına istinaden tabiat eliyle gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda destanlarda sadece insanın değil tabiat güçlerinin de yapılan kötülüklere karşılık verebileceği dile getirilmektedir.

Bu lanet bağlamında insandaki hırs ve inat gibi kötücül duyguların ceza sebebi olabileceği imlenmekte, kendi sonu kendisi hazırlayan bireye dikkat çekilmektedir.

İnsan, birçok duyguyu bünyesinde taşıyan bir canlıdır. Bu duyguların bazıları iyiliğe hizmet ederken bazıları da yanlış kullanılması dolayısıyla kötülüğe hizmet etmektedir. İyilik ya da kötülük, duygu farkındalığı ile ilgilidir. Kendisine verilen duyguların ne için verildiği bilincindeki birey, eylemlerini sergilerken bu bilinç etrafında hareket eder. Söz konusu farkındalıktan yoksunluk, insanoğlunun sonunu hazırlamaktadır. Bu son kimi zaman tabiat güçleriyle gerçekleşmektedir.

İncelemeye esas aldığımız destan metinlerinden olan Kocabaş Destanı'nın beddua ile cezalandırma motifini ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Bu ceza tabiat güçlerinin hırsına kurban olan insanoğluna bir yaptırımıyla ilgilidir. Bahse konu olan ceza bağlamında insana, hırs ve tamahtan uzak durulması gerektiği imlenir.

2.2.1.2. Mitik Bir Diyet Ödeme: İntihar Ederek Cezalandırma

Bireyin bütün eylemleri, yaşamını devam ettirme çabasının bir sonucudur. Bu bağlamda birey, yaşamını devam ettirebilmek için basit bir hırsızlıktan tutun da diğer bir kişiyi öldürmeye kadar varan birçok eylemi yapabilmekte; kendisi için olumsuz olan şartları değiştirebilmek için ahlaki veya gayri ahlaki elinden gelen tüm çabayı gösterebilmektedir. Fakat kendi yaşamına son veren birey, tüm bu mücadele yollarını bırakarak, kendi hayatına karşı bir eyleme girişir. İşte intihar olgusunu diğer tüm olgulardan farklı kılan yön de budur: Kendi yaşamını devam ettirmeye çabalamamak...

İnsanlık tarihinin her döneminde görülen intihar olgusu, çağımızda gün geçtikçe artmakta ve önemli bir toplumsal sorun haline gelmektedir. Bu olgu özellikle nedensellik ilişkisi açısından çok sayıda farklı sebebin etkisini altında kalan oldukça karmaşık bir ruh halidir.

“Dünya Sağlık Örgütü raporlarına göre; intihar nedeniyle her yıl yaklaşık bir milyon kişi hayatını kaybediyor. Japonya, Finlandiya, Rusya intihar oranı yüksek ülkeler arasında yer alırken Türkiye nispeten düşük intihar oranına sahip ülkeler arasında. İntihar girişimlerinin, zorlanma yaratan yaşam koşullarına karşı tepki veren normal kişilerden ağır ruhsal hastalıkları olan hastalara kadar geniş bir yelpazede görülmektedir. (www.medikalakademi.com.tr)

Çeşitli yöntemler ile gerçekleştirilen intiharın evrensel tek bir sebebi bulunmamaktadır. Çok farklı etmenlerden kaynaklanan oldukça karmaşık olan intihar davranışı arkasında, travma ya da taciz yaşantısı, daha önce intihar girişiminde bulunulması, kişilik bozuklukları, umutsuzluk ve depresyon vb. sebepler yer alabilir.

İncelemeye esas alınan Türk destanlarında vicdan azabından ve ruhsal gerilimden kaynaklanan iki tür intihar ederek kendini cezalandırma, başka bir anlamda mitik diyet ödeme motifine rastlanmaktadır. İntihar ederek kendini cezalandırma motifinin yer aldığı iki destan tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Zayaltülek ve Hıvhlıv Destanı'dır.

Zayaltülek ve Hıvhlıv Destanı'nda olağanüstü bir varlıkla evlenen Zayaltülek, bir gölün altında uzun süre Hıvhlıv adlı sevgilisi ile yaşamaya başlar. Yurdunu, ailesini

ve evini çok özleyen Zayaltülek eşi ile birlikte yeraltından yeryüzüne çıkmaya karar verir. Zayaltülek'e babasının öldüğü ve kardeşlerinin de taht kavgasını yüzünden birbirlerini öldürdüğü haberi verilir. Halk, Zayaltülek'ten toplumu huzura kavuşturması için hakan olmasını ister. Zayaltülek, bu teklifi aldıktan sonra Hıvhlıv'dan kırk gün izin alarak ülkenin hakanı olmaya gider. Padişah olup ülkeyi huzura kavuşturduktan sonra Hıvhlıv'ın yanına dönmeye karar verir. Sevgilisine kavuşmak için bütün hızıyla yol alırken kırk birinci gün başlar. Hıvhlıv'ın verdiği süre içinde geri dönemez ve sevdiğine kavuşamadan Hıvhlıv ölür.

“Hıvhlıv'ın cenazesini bulan Zayaltülek, acıdan deliye döndü. Elindeki polat mızrakla önce sevgilisinin mezarını kazarak onu ebedi istirahatgâhına yatırdı. Sonra da aynı mızrakla intihar ederek kendini öldürdü.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 181).

Zayaltülek sevdiğine verdiği sözü yerine getirmenin cezasını kendi canına kıyarak öder. Yaşama bağlayan bir neden olmaması veya yaşamı anlamsız bulması Zayaltülek'in sonunu hazırlar. Zayaltülek sevdiğine yaptığı kötülüğün mitik diyetini kendi canına kast ederek öder. Anlatıda, bedel ödemenin mitolojik örüntüsü intihar etmede kendini göstermiştir.

“Hayat ve ölüm, tezatların birlikteliğidir. Hayatı anlamlı kılan, arzularını gerçekleştirerek sevdikleriyle birlikte yaşamaktır. Gelecek ümidini gönlünde yaşatan herkes, hayatın siyah dahil her rengini tatmayı başarır. Fakat sevdikleri yoksa anlamsız, değersiz bir hayat bekler o kişiyi... Bu anlamda hayatı bunca önemsemenin başka adımı ona son vermektir.” (Şenocak, 2006: 440).

Anlatı kahramanı Zayaltülek'in kendini suçlu ve kusurlu hissetmesinin bir bedeli olarak intihar yoluyla katarsis sağladığı da ifade edilebilir. Bu durum vicdani suçluluktan kurtulmak ile ilgilidir. Kahramanın kendini bu şekilde cezalandırması psikik cezanın bireyin ruhunda bıraktığı derin acı ile açıklanabilir. Bu örnekten de anlaşılabileceği üzere ikinci tip cezalar birinci tip cezalardan daha etkilidir.

Mezkûr intihar etrafında sözünde durmama suçunun ölüm cezası ile eş anlamlı olacağı vurgulanır. Olgun bireyin en büyük özelliklerinden birisi, onun güvenilir olmasıdır. Sürekli yalan söyleyen, verdiği sözleri yerine getirmeyen bireyler, diğerlerinin güvenlerini yitirirler; sevilmeyen, daima kuşku ile bakılan biri olurlar.

Sözün gereğini yerine getirmek gerekmektedir. Kutsal kitabımız Kuran-ı Kerim'de de verilen sözde durmanın gereği üzerinde durulmuştur. *“Verdiğiniz sözü yerine getirin; çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.”* (İsra- 34) ayetinde sorumluluğu

yerine getirmeyen bireye ceza uygulanabileceği de çıkartılabilir. Destanda Zayaltülek'in hayatına son vermesi sözünde durmayan bireyin mitik diyeti ile açıklanabilir.

Kırgız Türklerinin doğaya bağlılıklarının ifade edildiği Kocabaş Destanı'nda da intihar ederek kendini cezalandırma motifine rastlanmaktadır. Sur Keçe adlı bir teke ile usta avcı Kocabaş'ın macerasının anlatıldığı destanda, avcı Kocabaş'ın kendi hayatına nasıl son verdiği dile getirilmektedir. Kocabaşın intiharı bağlamında insanların zaafı ile kendi kendini tüketebileceği ifade edilmektedir. Kocabaş'ın intiharının sebebi Sur Keçe adlı tekenin lanetidir.

Avcı, tekenin bütün yakınlarını öldürür. En son tekeyi de yüksek bir kayanın üzerinde sıkıştırır. Olağanüstü özelliklere sahip teke dile gelerek Kocabaş'a beddua okur. Bu beddua sonrası avcı yükselen kayada mahsur kalır. Bütün halk avcının kurtarılması için seferber olur; ancak avcıya kayadan kurtulmak nasip olmaz. Usta avcı Kocabaş, kendini kayadan atarak intihar etmeye karar verir.

“Bir müddet tereddüt geçirdikten sonra, eceliyle ölümün kendisine nasip olmayacağını düşünüp Ey Boyum! Ben mahvoldum, diyerek kendini boşluğa bıraktı ve öldü.”(Gökdağ-Üçüncü, 2015: 192).

Açgözlü olmanın kurbanı olan avcı, bu destanda hırsı ile kendi sonunu hazırlar. İnsandaki kötücül duygulardan olan hırs iyi şeylere hizmet etmediği sürece bireyin felaketi olur. Destanın bu kötücül duygu etrafında insanlara verdiği mesaj hep iyilikten yana olma ve asla hırsla bir şeyi istememdir. Söz konusu mesaj anlaşılmadığı takdirde bireyin saadeti yakalaması mümkün değildir.

2.2.1.3. Zalim Uygulamalarla Cezalandırma

İnsan onuruyla bağdaşmayan, hukuki ilkeleri hiçe sayan ve evrensel değerleri göz önünde bulundurmeyen birçok uygulama zalimce gerçekleştirilen cezalara örnek verilebilir. Üzerinde çözümleme yapılan destanlarda vahşice gerçekleştirilen kimi cezalara rastlanmaktadır.

Alpamış Destanı'nda Baybörü, oğlu Alpamış'ı hem fiziksel hem de ruhsal eğitmeye gayret eden bir baba modeli olarak yer almaktadır. Oğluna bir yandan iyi savaşçının nasıl olduğunu öğretirken diğer yandan da cömertliğin, iyilikte bulunmanın ve zekât vermenin ne olduğunu öğretmek ister. Zekât vermenin ve cömert olmanın ne demek olduğunu öğretmek de için zengin kardeşi Baysarı'ya bir heyet gönderir.

Baybörü'nün oluşturduğu on dört kişilik heyet Baysarı'dan malının zekâtını istediklerinde zalimce cezalandırılır.

“Baysarı'nın adamları görevlileri birer birer yakaladı. Yedisinin de karnına kazık çakıp öldürdü. Diğer yedisinin de kulak ve burunlarını kesip, kendilerine yedirip, atlarına ters bindirip, at üstüne bağlayıp, işte zekât budur deyip Kongrat'a doğru gönderdi.” (Yoldaşoğlu, 2000: 30)

Kibrinin ve kendini beğenmenin kurbanı olan Baysarı, kardeşinin iyi niyetini yanlış anlar ve toplumsal huzursuzluğun ortaya çıkmasına neden olur. Kendi vatanında zekât vermek zorunda bırakıldığını ve böylece aşağılandığını; ağabeyinin oğlu olmadığını yüzüne vurarak kızını başına kaktığını düşünür. Karna kazık çaktırma, kulak ve burnun kesilerek yedirilmesi zalimce bir cezadır.

Çin kaynaklarında tespit edilen Türeyiş Destanı'na göre Türkler, varlıklarını devam ettirirken Lin ismini taşıyan bir millet tarafından bozguna uğratılır. Bu bozgunundan sonra kendilerine soykırım cezası reva görülür. Düşman, soykırım cezasından sonra on yaşında bir Türkü kolları ve ayakları kesilmiş şekilde bataklığın içine bırakır (Gömeç, 2009: 188).

Bu destanda yer alan soykırım cezası ve kol, bacak ve ayakların kesilerek bataklığın içine terk edilmesi üzerinde düşünülmesi gereken şeylerdendir. Soykırım, bir grubun veya mensuplarının kasıtlı bir biçimde öldürülmesi, imhası veya yok edilmesi fiilidir. Dünya ve Türkiye gündeminden bir türlü düşmeyen bu kavram insanlık tarihiyle eş anlamlıdır. Haçlı Seferleri, Cengiz Han'ın ve Timurlenk'in seferlerinde sivil halka yaptıkları katliamlar; 30 yıl savaşları ve daha birçok örnek insanlığın şahit olduğu pek çok savaş etrafında bazı grupların ya tamamen ya da kısmen yok edildiklerini gösterir.

Modern dönemde insanlığa karşı işlenen en ağır suç kabul edilen soykırım suçu, *“Uluslararası belgelerde, ilk defa, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ‘Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nde (Soykırım Sözleşmesi) tanımlanmıştır.”* (Turhan, 2006: 48).

Bu sözleşmenin 2. maddesine göre soykırım *“milli, ırkî, etnik veya dinî bir grubu, tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerdir. a) Grup üyelerinin öldürülmesi, b) Grup üyelerine bedensel veya ruhsal yönden ciddi zararlar vermek, c) Grubun fizikî varlığının kısmen veya tamamen imhasına sebep olacak hayat şartlarına tabi tutmak, d) Grup içinde doğumları engelleyecek tedbirler almak, e) Bir gruba mensup çocukları diğer bir gruba zorla nakletmek.”* şeklinde tanımlanmıştır.

Bu bağlamda soykırım suçunu, “*millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek maksadıyla, grup üyelerine karşı belli fiillerin bir planın icrası suretiyle işlenmesidir.*” (Koca, 2010: 9) şeklinde ele almak mümkündür.

İncelemeye esas alına destanda millî, etnik, ırkî bir grubu tamamen yok etmek maksadı ile uygulanan soykırımı dikkat çekilmiştir. Söz konusu soykırım semboller vasıtası ile ifade edilmiştir.

“Destanlar ve efsaneler, hayatın gerçeğini yalın bir dille anlatmazlar. Onlar doğrudan tarihin kendisi de değildir. Ancak destanların, mitolojilerin ve efsanelerin içinde çeşitli sembollerle anlatılan tarihi gerçekler saklıdır. Doğru çözümlemelerle bu gerçeklere ulaşmak mümkündür.” (Buran, 2011: 24).

Yaşanan çok sayıda savaşın sonunda göçe ve zulme maruz kalan Türkler, çok farklı dönemlerde soykırım cezası ile karşılaşmıştır. 16. yüzyılın ortalarında şehirdeki bütün erkeklerin kılıçtan geçirildiği, sağ kalan kadınların ve kızların esir edilip Rus askerleri arasında dağıtıldığı Kazan Hanlığının Ruslar tarafından yıkılması, Balkan Savaşlarında başlayan yenilgi ile birlikte kıyım ve kırımın devam etmesi ve Osmanlının yıkılışında yaşanan binlerce acı destanda anlatılan cezanın benzeridir. Zaman ve mekân değişse de trajedi asla değişmemiştir. Dün olduğu gibi bu günde Türk halkları kırıma ve yıkıma maruz kalmaktadır. Doğu Türkistan da uygulanan Türk halkını sindirme politikası destanda ifade edilen acının evrimleşen görüntüsünü oluşturur.

Değerlendirmeye esas alın destanlarda karna kazık çakma, kulak ve burun kesip sahiplerine yedirme, kol ve bacak kesme gibi bireylere uygulanan zalimce cezalar yer aldığı gibi bir millete uygulanan soykırım cezası da yer almaktadır. Hem bireysel hem de ırksal kırım ve kıyımı ifade eden söz konusu cezalar insan onuruyla bağdaşmamaktadır.

Destanlar bir milletin kültürel geçmişinin tanığı olmakla birlikte geleceğine de ışık tutmaktadır. İçinde tarihi, mitolojik ve kültürel mirasları barındıran kolektif bilincin üretimi olan bu metinlerde ifade edilenler iyi anlaşılmalıdır.

Türeyiş Destanı, Türk milletinin acı tecrübelerden ders çıkartılması için yaratılmış mitolojik eserdir. Tarihten, edebi esere akan bu duyarlılık, atalarımızın gelecek kuşaklara bıraktığı paha biçilemeyen miraslarıdır.

Bu mirasta bahsi geçen cezanın Türkler için her zaman söz konusu olduğunu unutulmamalıdır. Bugün de Türk halkına soykırım uygulamak için sırada bekleyen binlerce düşman vardır. Düşmana karşı mili bilincin oluşturmak, destan metinlerinin

semboller vasıtası ile ifade ettiklerini iyi çözümlemekle mülkündür. Kültürünü ve milli değerlerini iyi tanıyan, düşmana karşı her zamana uyanık olan ve milli menfaatleri kendi menfaatini üstünde tutan bireylerin oluşturduğu toplumlar asla soykırım ile karşı karşıya kalmaz.

2.2.1.3.1. Edimsel Belleğin İmhası: Mankurtlaştırma

Deri geçirilerek cezalandırma birçok ulusta yer almaktadır. Çinlilerin işkence şekillerinden olan bu ceza, Cengiz Aytmatov'un "*Gün Olur Asra Bedel*" romanıyla özdeşmiştir. Yazar söz konusu romanda kafasına deve derisi geçirilen ve mankurtlaştırılan bireylerin yaşadığı trajediyi dile getirir. Cengiz Aytmatov'un üzerinde durduğu bu ceza yöntemiyle geçmişine, kültürüne, kendi köklerine yabancılaşan diğer bir deyişle ötekileşen (mankurtlaşan) bireyler var etmek hedeflenmiştir. Mezkûr cezada kazanımsal belleğin yok edilmesi ve insanların robotlaştırılması ön plana çıkar.

İncelemeye esas alına destan metinlerinde söz konusu cezaya rastlanmaktadır. Manas Destanı'nda, Manas'ın çocukken sergilediği kahramanlıklardan korkan Kalmaklar'ın, onu mankurt etmeyi planladıkları dile getirilir:

"Balayı tutup alalım

Başına şire takalım

Eve götürüp azap verelim

Altı boy Kalmak'ın

Ayak Başını yığalım."(Yıldız, 1995: 567).

Kazanımsal belleği imha etmeye yönelik bir ceza olan kafaya deri geçirme, bireylerin kültürlerini ve geçmişlerini yok etmek için uygulanır. Geçmiş ve kendi kültürü yok edilen bireylerin kontrol edilmesi ve güdümlenmesi gayet kolaydır. Manas, sahip olduğu özellikler itibarıyla bir toplumun kurtuluş umududur. Kalmaklar'a göre bu umudun akim bırakılması Manas'ın robotlaştırması ile yani mankurtlaştırılması ile mümkündür.

Resim 3. Mankurtlaştırma

İncelemeye esas alınan destanlardan olan Battal Gazi Destanı'nda da İstanbul'da Abdüssalam adlı alperenin düşmanlar tarafından yakalanıp vücuduna deri geçirilerek cezalandırıldığı ifade edilir. Destanda Battal Gazi'nin yakın arkadaşı Abdüsselam, kahramanlık göstermek için İstanbul'a gider. *"Ancak orada yakalanır ve yaş bir derinin içine konularak güneşe karşı kale burcuna asılır."*(Gökdağ- Üçüncü, 2015: 205).

Manas ve Battal Gazi Destanında kafaya deri geçirerek cezalandırma motifi kazanımsal belleğin yok edilmesi ile ilgilidir. Söz konusu cezada bireylerin kazanımsal belleklerin yok edilmesi hedeflenmiş ve insanlar mankurtlaştırılmak istenmiştir. Aslını unutmuş, robotlaşmış, neyi niçin yaptığını bilmeyen ve kendisine verilen emirleri hiç düşünmeden uygulayan insanlar var etmek amaçlanmıştır.

2.2.1.3.2. Ayağına Taş Bağlayarak Denize Atma

Evrensel barışı tesis etmek ve İslâm'ı dünyanın her köşesine yaymak için mücadele eden birçok Türk kahramanına düşman kuvvetleri tarafından kimi zaman çok ağır cezalar uygulanmıştır. Zalimce uygulanan cezalardan biri olan ayağına taş bağlayıp denize atma cezası, incelemeye esas alına destan metinlerinde Sarı Saltuk Destanı'nda yer almaktadır.

Sarı Saltuk Destanı'nda olağanüstü güçlere sahip Sarı Saltuk'u düşmanlar bir türlü öldüremez. Ok atarlar batmaz, kılıç vururlar kesmez, büyü yaparlar tesir etmez, atışe atarlar yanmaz. Son çare olarak ayağına taş bağlayıp denize atmaya karar verirler.

“Sarı Saltuk bir gün yine Rumların eline düştü. Ancak onu öldürmeleri korkularını azaltmaya kâfi değildi. Hristiyan Beyi Sarı Saltuk'un boynun vurulmasını emretti. Ancak veziri buna itiraz ederek, eğer siz bunu öldürseniz her damla kanından bir Türk ortaya çıkar ve her biri de bir Saltuk olur, dedi. Bunun üzerine Saltuk'u ayağına taş bağlayıp denize atmak suretiyle öldürmeye karar verdiler.”(Gökdağ-Üçüncü, 2015: 213).

Bu cezadan da kurtulan Sarı Saltuk, düşmanlar karşısında yılmadan mücadelesini devam ettirir. Mücadelesinin merkezinde, insanlığa sevgi ve huzur getirmek yer alır.

Sarı Saltuk'un misyonu savaş değil barıştır. Onun işi hayatı zorlaştırmak değil kolaylaştırmaktır. Anadolu'da onun geleneğini yaşatanların başında Barak Baba, Tapduk Emre ve Yunus gelir. Nasıl Sarı Saltuk Balkan şehirlerini sevgiyle dönüştürdüyse, Yunus da Anadolu şehirlerini sevgiyle dönüştürür. Onlar çevrelerinde oluşturdukları barış havzalarıyla, şehirlerin değil, gönüllerin fatihi oldu. Onlar bellerinde kılıç değil, ellerinde gül taşır. Onların medeniyeti gül medeniyetidir. Bütün bu sebeplerden dolayı hiçbir ceza onları mücadelesinden döndüremez.

Sarı Saltuk'a reva görülen cezalar onu davasından vazgeçirmeye yönelik uygulamalardan oluşmaktadır. Destanda düşman kuvvetleri Sarı Saltuk'un kendi inançlarına ters davranışlarını yok etmek için ceza başvurmaktadır. Mezkûr cezalar Saltuk'ta herhangi bir davranış değişikliğine yol açmaz, tak aksine hak bildiği yolda cezaya rağmen yürümesine neden olur.

Bireylere istendik davranışlar kazandırmada ceza yeterli olmayabilir. Özellikle yüksek bir ülkü uğruna mücadele eden bireylere, mücadelelerinden vazgeçirmek adına ceza uygulanması davalarına daha sıkı bağlanmasına neden olabilir. Sarı Saltuk Destanı'nda cezanın bu yönü vurgulanmaktadır.

2.2.1.3.3. Gözlerini Oyarak Cezalandırma

Köroğlu Destanı'nın merkezinde yer alan gözlerini oyarak cezalandırmada amaç, insanı eksik ve yarım bırakıp görmeyen gözlerle bir daha suça yönelmesini engellemektir. Ortaçağ Türk devletlerinde, hanedan mensuplarının isyanlarından sonra

uygulanan bu cezada isyan eden hanedan mensuplarının bir daha iktidar sevdasına düşmemesi amaçlanır. Hanedan mensuplarının kanının akıtılması uğursuzluk sayılır; onlar ya boğularak öldürülür ya da gözlerine mil çekilir. Selçuklu Sultanı Melikşah isyan eden amcası Kavurd'u yayının kirişi ile boğarak öldürür ve amcasın oğullarının da gözlerini oydurur (Kanat, 2013: 63).

İncelemeye esas alınan iki destanda gözlerin oyulması cezası yer almaktadır. Bu destanlardan ilki Köroğlu Destanı diğeri ise Alpamış Destanıdır. İşbu cezalar genellikle zalim bir padişah vasıtası ile gerçekleştirilir ve kurbanlar da çoğu zaman yanlış anlaşılmanın sonucunda gözlerini kaybeder.

Alpamış Destanı'nda, Berçinay'ı almak için Alpamış ile mücadele eden Kökeldaş Alp, Alpamış'ın mitik atını öven seyisinin gözlerini oydurur. Seyisin söylediklerine inanmayan ve kendisine nankörlük ettiğini düşünen Kökeldaş Alp, zavallı adama gözlerinden eder.

Destanda, Kökeldaş Alp'in emri üzerine seyisin Alpamış'ın atı hakkında bilgi topladığı ve mitik atının özelliklerini ifade ettikten sonra cezalandırıldığı dile getirilir.

“Seyis atın kanatlı olduğunu anlayınca Kökeldaş Alp'e yarışa katılamamasını zira bu at karşısında kazanmasının mümkün olmayacağını söyledi. Kökeldaş öfkeden kudurup:

Yaa! Demek bunları bana söyleyip yarışa katılmamamı sağlamak için Alpamış sana para verdi haa! Vay kör olası nankör seyis, deyip zavallı adamcağızın gözlerini oydurdu.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 161).

Köroğlu Destanı'nda da Hasan Han, seyisi Ali'ye konuğu için güzel bir at getirmesini emreder. Ali Seyis gölden çıkan bir aygırla çiftleştikten sonra dünyaya gelen bir dor diğeri kır tayları Hasan Han'ın huzuruna getirir. Hasan Han,

“Bu tayları çok çelimsiz gördü. Hasan Han bu durma çok kızdı ve bunu konuğuna saygısızlık kabul etti. Ali Seyis ise bu atların dünyada eşi benzeri olmayacağını söyledi. Daha da sinirlenen Hasan Han, Ali Seyis'in gözlerini oydurdu.”(Gökdağ- Üçüncü, 2015: 215).

Ali Seyis bu olaya ses çıkarmaz, sadece gözlerinin oyulmasının diyeti olarak buna sebep olan tayları ister. Destan da bundan sonra başlar; Ali Seyis'in oğlu mezkûr atlarla Hasan Han'dan babasının intikamını almak için mücadeleye atılır.

Her iki destanda da göz oyma cezasına maruz kalan insanlar seyislerdir. Bu cezanın seyisler ile özdeşleşmesi ata ve at bakıcılığına verilen önemi ortaya koymaya

yöneliktir. Türk kültüründe ve yaşayışında atın sosyal hayatta üstlendiği vazife diğer hayvanlara göre oldukça zor ve ehemmiyetlidir. Zira at, Türk'ün hem kolu kanadı, hem giyeceği, hem yiyeceği hepsinden önemlisi en yakın sırdaşı ve dostudur, aynı zamanda büyük bir hazinedir. Bundan dolayı Türk kültür ve edebi ürünlerinde at, kendinden en fazla söz ettiren hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu önemi dolayısı ile onun terbiyesinden sorumlu bireyin en küçük bir hatası dahi ağır cezaların ortaya çıkmasına yol açabilir.

2.2.1.3.4. Derisini Yüzerek Cezalandırma

İnsanın canlı canlı derisinin yüzülerek cezalandırılması üzerinde çözümlenme yapılan destanlardan olan Battal Gazi Destanı'nda yer almaktadır. İslamiyet'i yaymak için mücadele eden bir gazi alp tipi olan Battal, İslamiyet düşmanlarını ağır bir şekilde cezalandırır ve münafıklık sergileyenlerin derisin yüzzer. Özellikle Müslüman gibi yaşayan ancak münafık olanları asla affetmez.

Destanında kendini Müslümanlara mücahit olarak tanıtan, münafık olan Akabe adlı kişiden bahsedilmektedir. Akabe'nin münafık olduğu Battal Gazi tarafından tespit edilir. İstanbul'a kaçan ancak orada yakalanıp Malatya'ya getirilen münafığa Battal Gazi derisinin yüzülmesi cezasını verir:

“Battal, gizlice İstanbul'a giderek onu getirtti ve derisini yüzdürerek münafıklığın cezasını verdi.”(Gökdağ- Üçüncü, 2015: 108).

Deri yüzme cezasının bir münafığa uygulanması söz konusu suçun büyük olduğunu göstermeye yöneliktir. Zira Türk toplumunda ve İslâm'da münafıklık telin edilen suçlardan kabul edilmiştir.

“Olduğundan başka türlü görünmek anlamındaki nifak mastarından türemiş bir sıfat olan münafık kelimesi inanmadığı halde kendisini mümin gösteren kimse demektir. Dinin bir kapısından girip diğer kapısından çıkan çifte şahsiyetli kimse olarak da tanımlanmıştır.”(İslâm Ansiklopedisi, C. XXXI, 2006: 565)

Battal Gazi münafıkların toplumsal alanda yaratabileceği kaosu düşünerek onlar en ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Cezanın çok ağır olması münafıkların cimri, yalancı ve kibirli olmaları, maddi menfaat için İslâm'ı seçmeleri, toplumu ve nesli bozmaya uğraşmaları, kötülüğü yaygınlaştırıp iyiliği engellemeleri vb. cürümleri işlemeleriyle ilgilidir.

2.2.1.3.5. Ateşe Atarak Cezalandırma

Battal Gazi Destanı'nda Battal, İslâm'ı yaymak için Müslüman olmayan toplumlarla ve olağanüstü varlıklarla ciddi mücadeleler eder. Bu mücadelelerin çoğunda olağanüstü özellikleri ve korkusuz tavırları dolayısı ile galip gelir. Müslümanlaştırdığı toplumlarda kimi zaman sahte peygamberle de mücadele eder ve bu suçu işleyen bireylere ağır cezalar verir. Destanda kendisini peygamber ilan eden Babek adlı bir kişiye verilen cezadan söz edilmektedir.

“Peygamberliğini ilan eden sahte peygamber Babek'i uzun savaşlar sonunda; ancak Hızır Peygamberin yardımı ile yenmeyi başardı. Bu adam Bağdat'ta ateşe atılarak yakıldı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 209).

Ateşe atarak cezalandırma, Hz. İbrahim'i ve ona bu cezayı reva gören Nemrut'u hatırlatmaktadır. Hz. İbrahim'in putları kırması ve putperestler ile mücadele etmesi onun yakılarak cezalandırılmasına neden olur. Alevleri göklere ulaşan ateşe bir mancınıkla fırlatılarak yakılmak istenen Hz. İbrahim'i ateş, Allah'ın emri ile *“Ey, ateş! İbrahim'e karşı soğuk, serin ve selametli ol* (Enbiya- 69)” yakmaz. Kutsal kitaplarda ayrıntılı tasvir edilen bu ceza Battal Gazi Destanı'na da taşınmıştır. Battal Gazi sahte peygamberi yakarak cezalandırırken, Nemrut putları kıran Hz. İbrahim'i cezalandırır.

2.2.1.4. İntikam Alarak Cezalandırma

Destanlarda kabul edilen değerlerin yok sayıldığı, haklara tecavüz edildiği durumlarda ortaya çıkan intikam almak için cezalandırma motifi incelemeye esas aldığımız Türk destanlarında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çoğu zaman soykırıma, haksızlıklara, zulme karşılık verme şeklinde ortaya çıkan bu cezalandırma türü mitolojik varlıklara, düşmanlara ve yönetim erkini elinde tutan zalim yöneticilere karşı uygulanmıştır.

Ömer Saraç “Türk Destanlarında İntikam Motifi” adlı çalışmasında incelemeye esas aldığımız destanlardaki intikam ve intikam alma biçimlerini on başlık etrafında şöyle sıralamıştır:

1. *Yeraltına İnerek İntikam Alma*
2. *Elçi Aracılığı ile İntikam Alma*
3. *Hile Yoluyla İntikam Alma*
4. *Savaşarak İntikam Alma*
5. *Şekil (Don) Değiştirerek İntikam Alma*

6. *Öldürerek İntikam Alma*
7. *Din Büyüklerinin Yardımıyla İntikam Alma*
8. *Tebdil-i Kıyafetle İntikam Alma*
9. *Beddua Etmek Suretiyle İntikam Alma*
10. *İşkenceyle İntikam Alma*” (Saraç, 2014: 141-150).

Destanlarda yer alan kahramanlar yapılan haksızlıklara ya da zulümlere kayıtsız kalmamış ve düşmanlarını bir şekilde cezalandırmak için intikam almaya başvurmuştur. Köroğlu Destanı’nda babasına uygulanan zalim cezanın karşılığı olan intikam cezası Bozkurt ve Ergenekon Destanı’nda halkına yapılan eziyetlerin karşılığını olarak yer almaktadır.

Söz konusu cezanın zalimlere karşı uygulanması toplumsal duyarlılıkla doğrudan ilgilidir. Bu duyarlılık etrafında yapılan kötülüklerin asla cezasız kalmayacağı dile getirilir. Değerlendirmeye aldığımız destanlarda kahramanların olay örgüsü içerisinde hep bir düşmanla/rakiple karşı karşıya gelmesi söz konusudur. Bu bağlamda destanlarda intikam motifinin bir ceza yöntemi olarak sıklıkla karşımıza çıktığı görülmektedir.

2.2.1.5. Sihir ve Büyü ile Cezalandırma

Sihir ve büyüye başvurarak suçluların ya da olağanüstü varlıkların cezalandırılması üzerinde çözümleme yapılan masal unsurlarının ağırlıkla bulunduğu destanlarda yer almaktadır. Söz konusu destanlarda masal motifleri öne çıkmaktadır. Daha çok masallarda görülen efsun okuyarak ya da elindeki sihirli bir objeyi kullanarak cezalandırma motifi Ural Batır Destanı’nda da yer almaktadır.

Ural Batır Destanı’nda, Ural kötülüklerle mitik mücadelesine devam ederken sahip olduğu sihirli güçler vasıtasıyla düşmanlarını çeşitli şekillere sokarak onları cezalandırır. Ural kötü kardeşi Şülgen’in ve onun kötülük dostu Zerkum’un gönderdiği vahşi devleri önce öldürür daha sonrada sihrini kullanarak hepsini dağa çevirir.

“Ural’ın karşısına ilk olarak Şülgen ve Zerkum’un gönderdiği vahşi devler çıktı. Ural onlara çok sert karşılık verdi ve hepsini bir bir öldürerek cesetlerinden tepeler yığdı. Ural daha sonra Erzeke Padişahını da yakalayarak öldürdü ve onu bir dağa çevirdi.”(Gökdağ- Üçüncü, 2015: 84).

Ural elindeki sihri kullanarak düşmanları sadece öldürmekle kalmamış onları birer dağa çevirmiştir. Bu durum masallarda ifade edilen kötülerin her zamana ceza ile

karşılaşacağı ile ilgilidir. Söz konu anlayış hemen hemen bütün halk anlatılarında yer almaktadır. İyiliği ödüllendiren (alkışlayan), kötülüğü de cezalandıran (kargışlayan) anlatılar ile Türk halkı toplumsal terbiyesini geleceğe taşımıştır.

Üzerinde çözümleme yapılan destan metinlerinde çok farklı tür cezalara rastlanmaktadır. Allah'a isyanın ortaya çıkardığı toplumsal felaketler, insanların toplumsal normları hiçe saydığı dönemde yaşanan doğal afetler, doğaüstü bir varlığın elinde çekilen sıkıntılar, sürgün edilme, soykırım gibi ceza türleri metinlerde karışımına çıkmaktadır. Ceza kimi zaman ilahi bir güç eliyle kimi zaman da beşerin eliyle gerçekleştirilmiştir.

Bu cezalar bağlamında menfaat, haz ve güç ahlakına göre hayata düzen veren bireyler eleştirilmektedir. Bu eleştiride bir anlamda insanlığa ve topluma büyük sıkıntı ve sorunlar yaşatan eylemlerden uzak durulması gerektiği vurgulanır. Birey toplumda, değer odaklı hareket ettiği sürece başarılı olur. Değerleri hiçe sayan, sadece kendi çıkarını düşünen bir ahlak anlayışı, toplumsal felaketlerin temel sebebi olabilir.

2.2.2. Cezalandırılan İşler

İncelemeye esas alınan destanlarda değinilmesi gereken konulardan biri de cezalandırılan işler meselesidir. Bu doğrultuda bazı fiil, hareket, tavır ve sözlerin toplum nezdinde uygun bulunmadığı ve bundan dolayı cezalandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir. Cezalandırmaya tabi tutulan işler ferdi veya içtimai olabilir. Buradaki temel husus cezalandırmaya tabi tutulan meselenin içinde yaşanan toplumun değerleri, inançları ve gelenekler doğrultusunda ele alındığında bu değerlere ters gelmesi hususuyla ilintilidir. Bu bilgiler ışığında metinler ele alındığında cezalandırılan işleri şu başlıklar çerçevesinde değerlendirmek mümkündür:

2.2.2.1. Devlete Başkaldırma Sonucu Cezalandırma

Devlet denen sosyal organizasyonların en önemli görevi vatandaşlarının emniyetini sağlamak, bireyin can ve mal güvenliğini temin etmektir. Bu göreve karşılık da vatandaşların kamusal düzenin sağlanması adına devlete itaat etmesi gerekir. Devlet tarafından kanunların konulması ve bu kanunların da uygulanması sosyal düzenin sağlanmasına matuf eylemlerdir.

Kamusal düzende kaos sebebi olan devlete başkaldırı, incelemeye esas alınan destanlarda en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Alper Tunga Destanı'nda İran adlı ülkede

emirlere itaat etmeyen ve hükümdarlık iddiasında bulunan bir padişahın söz edilir. Destanda Alper Tunga'nın bu padişahı uyardığı; fakat onun yapılan uyarıları dikkate almadığına değinilmiştir.

“Alper Tunga'nın ülkesinin gün batısında İran adlı bir ülke, Alper Tunga ve ulusuna başkaldırmış hükümdarlık iddiasında bulunuyordu. Alper Tunga her ne kadar İran Padişahına öğütler de bulunup kendine itaat etmesini istediye de İran padişahı bunu dinlemedi.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 25). Bunun üzerine Alper Tunga askerlerini toplar ve padişahın üzerine yürür; ona gereken dersi verir.

Çözümleme yapılan destan metinlerinde (Alper Tunga Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Manas Destanı ve Battalgazi Destanı) yer alan alp/alperen tipi, devlet kurma ve dünyaya nizam verme düşüncesine ile hareket etmektedir. İşbu harekete aykırı eylemlerde bulunan devlet başkanları ve isyancılar ölümle cezalandırmıştır. Destanda ifade edilen kriminal tipler, Türk kültür tarihinde her dönemde ve her yüz yılda yer almaktadır.

Cüneyt Kanat **Ortaçağ Türk Devletlerinde Suçlar ve Cezalar** adlı çalışmasında Anadolu Selçukluları zamanında devlete isyan eden Alâeddin Siyavuş'un Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tarafında derisi yüzülerek cezalandırıldığını ifade eder.

“Alâeddin Siyavuş, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ile girdiği saltanat mücadelesinde mağlup olarak esir düştü. Saltanatı sadece otuz yedi gün sürmüştü. Sultan onun diri diri derisinin yüzülmesini emretti. Cellâtlar onu alıp derhal ceza yerine götürdüler. Emir tereddütsüz yerine getirildikten sonra derisinin içine saman dolduruldu ve bir çeşit kukla haline getirilmiş olan bu şey asilere ibret olsun diye hemen hemen bütün Selçuklu şehirlerinde dolaştırıldı.” (Kanat, 2013: 66).

Devlete başkaldırının cezasının ağır olması, bu suçun aynı zamanda Türk töresinde ve devlet geleneğinde Tanrı'ya da başkaldırma olarak algılanmasından ileri gelmektedir. Eski Türk inancında, kağanlar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve Tanrı adına yeryüzünü yönetme hakkına sahip kişiler olarak kabul edilmiştir. Bu inanç ve gelenek doğrultusunda üstte Tanrı, altta devlet ve onun başındaki kağan yer almaktadır. Kağanlar, bizzat Tanrı tarafından gönderilmiştir ve onlar ulusu koruyup yücelterek kozmosun (törenin) devamlılığını sağlamaya çalışır. Kağana ve devlete karşı başkaldırmak Tanrı'ya ve onun kurduğu düzene başkaldırmayla eş tutulmuştur ve hoş karşılanmamıştır.

2.2.2.2. Kutsala ve Törelere Saygısızlık Sonucu Cezalandırma

Bütün toplumlarda kutsal kabul edilen ve benimsenen kurallar, inançlar ve uygulamalar vardır. Bu uygulamalara aykırı davrananlar da en ağır şekilde cezalandırılır. Türk kültürünün anayasası kabul edilen töre, tarih boyunca bireylerin davranış alanını belirlemiştir.

Destanlarda töreye ve kutsala aykırı hareket eden bireylerin içine düştükleri cezalara dikkat çekilmiştir. Bu cezalardan hareketle kutsala, töreye ve inanç sistemine karşı farkındalık oluşturmak istenmiştir.

Oğuz Kağan Destanı'nda, toplumu ontolojik felakete sürükleyen bir canavardan/cezadan bahsedilmektedir. Oğuz halkını yok olmayla karşı karşıya bırakan bu canavarın ortaya çıkışıyla ilgili destanda herhangi bir bahis yoktur. Ancak ormanda yaşaması, halk için önemli olan kaynakları tüketmesi kutsalın mekânına tecavüz eden bireyin hatası sonrası ortaya çıktığı ile açıklanabilir. Belki de dere, ırmak ve ormanın ruhuna aykırı hareket, canavarın toplumsal bir ceza olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Eski Türk inanç sisteminde animizim olarak adlandırılan orman, ateş-su vb. gibi kültürlerle ilgili bir takım inanç ve akidelere aykırı davranma, ceza gerektiren eylemlerden sayılmıştır. Tabulara tecavüzde bulunma, haram sayılan yerlere ve eşyalara saygısızlık etme vb. bazı hareketler bunların işleniş şekline göre ölüm, tazminat gibi değişen müeyyidelerle karşılanmıştır. Ormandaki canavarın bir dönüt olarak halka verdiği ceza, tabulara karşı işlenen günahın bedeli şeklinde yorumlanabilir.

Hem iyi, hem de kötü ruhların en fazla özdeşleştiği mekânlardan biri olan ormanlar ve korular etrafında şekillenen günahlar arasında yasakları çiğnemek, ormana zarar vermek, ormandan her hangi bir şey almak ve oradaki ruhları kızdırmak gibi eylemler bulunmaktadır.

“Ormanlarda ve korularda ruhların yaşadığına dair inanç bütün Türk dünyasının ortak motifidir. İster iyi olsun ister kötü, ruhların bulunması muhtemel yerlerde çok dikkatli olunması, hiçbir taşkınlığa meydan verilmemesi, saygılı olunması öğütlenmektedir. Şifa niyetiyle de olsa herhangi bir şey (ağaç dalı, meyve, av, vs.) alınırken izin istenmesi gerektiği belirtilmektedir. Ruhların memnuniyeti için de dua edilmesi ve adak kurbanları kesilmesi gerektiğine inanılmaktadır.” (Ergun, 2010: 120)

Bu inanca aykırı eylemlerin ceza gerektirdiği kabul edilmiş bu cezalar kimi zaman kutsalın kendisi tarafından uygulanmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan

Tepegöz, Oğuz Kağan Destanı'nda bahse konu olan canavar kutsalın mekânında işlenen suçla ilgili olabilir. Bu suçun cezası topluma ağır bedeller ödetir.

Bu bedel mitolojik dönemi yaşayan toplumun üretim kaynaklarının yok olmasıyla doğrudan ilgilidir. Avcı ve çoban toplumunun bir edebi metni olan Oğuz Kağan Destanı'nda av alanı, “canavar” diye belirtilen vahşi bir yaratığın kontrolündedir. Avcılıkla ve çobanlıkla geçinen bu toplum, av alanından yararlanamamak, ürettiği hayvanları vahşi hayvana kaptırmak gibi ciddi bir ceza ile karşı karşıyadır. Bu toplumsal cezanın ortada kaldırılması ve toplumun cezadan kurtulması Oğuz gibi olağanüstü özelliklerle donatılmış bir ödülün varlığıyla mümkündür. Oğuz Kağan, daha sonra kahraman olur, gök ve yer tanrısının kızlarıyla evlendirilerek ödüllendirilir.

“Oğuz Kağan, doğuşu itibariyle mitsel yapının içinde serüvene çıkabilecek olağanüstü özelliklere sahip bir insan olarak dünyaya gelmiştir. Onun bireysel var oluşunu ifade eden yüzü gök, ağzı ateş (gibi) kızıl, gözleri elâ, kaşları kara ve perilerden güzeldi vb. özellikleri Türk milletinin kolektif bilinçindeki ideal insanının ölçülerini taşımaktadır.” (Özcan, 2003: 3). Bu ölçüleri ile mitolojik kahramanda olması gereken gök ve yere ait yüceltilmiş unsurları kendisinde toplamakta ve bu haliyle ideal kahraman tipini sembolize etmektedir.

Bu anlamda Oğuz Kağan, halka cefa veren bu canavara öldürerek insanları refaha kavuşturur. Ölümü göze alıp kendisini ağaca bağlayan kahraman, avını yemeye gelen canavarın başını kılıcıyla koparır.

Atilla Destanı'nda ölüm cezasına sebep olan ya da savaşı gerektiren suçların arasında mezarların yağmalanması yer almaktadır. Bu olay mezarların kutsallığıyla ilgili inanç sisteminden kaynaklanır. Atalar kültünün bir yansıması olan bu inanç sisteminde ata ve ecdat mirasına sahip çıkma söz konusudur. İnsanoğlunun soyundan geldiği kimselere karşı tabi ve fitri bir saygının yansıması olan/görülen bu inançta, atanın ölümünden sonra da yaşatılması ve korunması fikri yer almaktadır. Bu fikir etrafında düşman tarafından yağmalanan ata mezarları kutsala müdahale edildiği için savaş sebebi sayılmıştır.

Metinde ifade edilenler dikkate alındığında Türklerin ahirete inandıkları ve özellikle ölen beylerin sağlığında kullandığı değerli eşyalarıyla gömüldüğü söylenebilir. Ahiret hayatında bunların kullanılacağına dair inanç mezarların kutsal kılmasıdır. Margus şehrinin piskoposu bunu bildiğinden adamlarına Türk mezarlarını soydurup oradaki serveti kendisine getirmelerini emreder. Türk mezarlarına karşı yapılan bu kötü

muamele karşılıksız kalmaz. Atilla askerlerini toplar ve Margus şehrini alır insanları da öldürür.

Türk kültüründe yazısız toplumsal kurallar olarak ifade edilen töreler, destanlarda davranış sonrası ortaya çıkacak ceza ve ödülün belirleyicisi olmuştur. Törelere aykırı eylemlerde bulunan destan kahramanları ağır bir şekilde cezalandırılır.

Törenin sosyal hayatta oldukça önemli olduğu Oğuz Kağan Destanı'nda özellikle vurgulanır. Destanda, Oğuz çocuklarına nasihatte bulunurken şunları ifade eder: *“Sizlere yurdumu veriyorum. Bu yurdumun kıymetini bilin. Aranızda birlik olun, düşmana fırsat vermeyin. Yay gibi gergin, ok gibi dosdoğru olmazsanız dostlarınızı çok ağlatırsınız. Size ve ulusuma iki şey bırakıyorum. Birincisi, töre konuşunca han susar. Yani, yasalar her şeyin üstündedir. İkincisi ilinize (ülkenize, topraklarınıza), dilinize (Türkçenize) ve belinize (soyunuza) sahip olun.”* (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 40).

Çin kaynaklarında tespit edilen Göç Destanı'nda mitolojik bağlamda bir ödül olarak Kutlug Tag zikredilmektedir. İyi talih ve saadet getiren anlamlarına gelen bu dağ aynı bağlam etrafında Uygur halkı için bir mükâfattır. Zira halk kudret ve zenginliği bu dağ sayesinde elde etmiştir. Halk edebiyatı metinlerinde dağlar çoğu zaman kutlu bir varlık olarak karşımıza çıkar.

“Türk inanç sisteminde kutlu dağ, Tanrının hayat sıfatını sembolize eder. Bu bağlamda düşman eline geçtiğinde Tanrı kutu ortadan kalkar. Kalktığı için de dağın suları ve ağaçları kurur.”(Ergun, 2003: 76).

Türk kültüründe kahramanların güzelliğine giyimine kuşamına bakarak evlendiği hatunların eliyle hayata gözlerini kapamaları bir anlamda onlar için cezadır. İyi huy ve güzel ahlakın göz önünde bulundurulmadığı tamamen fiziki güzelliğin yeteri görüldüğü evlilikler ceza ile eş anlamlıdır.

Değerlendirmeye esas alınan destanlarda töreye ve kutsala aykırı hareket eden bireylerin içine düştükleri cezalara bağlamında kutsala, töreye ve inanç sistemine karşı farkındalık oluşturmak istenmiştir.

2.2.2.3. Nankörlük Sonucu Cezalandırma

Kendisine yapılan iyiliklere gözlerini kapamak, sürekli kendi çıkarları etrafında hareket etmek şeklinde açıklanan nankörlük, değerlendirmeye tabi tutulan destan metinlerinde ceza sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuya örnek olarak Manas Destanı'nda yer alan Kalmuklular'ın ihaneti gösterilebilir. Kırgızların yardımı ile varlığı devam ettiren Kalmuklar'ın bu yardıma karşı nankörlük yaptıkları Manas Destanı'nda yer almaktadır. Manas'a sığınan ve ülkenin imkânlarından istifade eden Kalmuklar'ın kendini topladıktan sonra Manas'a nankörlük etmeleri ağır bir şekilde cezalandırılır. Destanda bu konu şu şekilde ifade edilir:

“Burada da yaşamayacaklarını anlayan Kalmuklar, Manasın'ın ülkesini terk ettiler. Bir müddet sonra Kalmuklar'ın bu nankörlüğü Manas'a çok dokundu. Onları takip edip intikam almaya karar verdi.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 119).

Manas'ın ülkesinin nimetleriyle beslenip palazlanan ve yaşam algısında nankörlük olan Kalmuklar'ın cezalandırılması bireyin yaşamında vefanın önemine dikkat çekmek ile ilgilidir. İnsanlara karşı vefa farkındalığını oluşturmaya yönelik verilen söz konusu ceza, bireye sadık olmayı ve ihanet etmemeyi imler.

Halk anlatılarında iyilik, doğruluk, erdemli olma, yalan söylememe vb. erdemler üzerinde durulurken, kötücül duygulardan hainlik, vefasızlık, düşmanlık, ihanet vb. uzak durulması gerektiği ifade edilir. Özellikle Türk destanlarında mertlik, iyilik, doğruluk, sözünün eri olma, dostluk vb. iyicil değerler hedef gösterilmektedir. Bu değerlere aykırı hareket edenlerin de er ya da geç cezalandırılacağı imlenmektedir.

Alpamış Destanı'nda, kendisine ve babasına ihanet eden adamların en ağır şekilde cezalandırıldığı görülmektedir. Destanında düşman elinde tutsak olan Alpamış özgürlüğe kavuştuktan sonra kendisine ve babasına ihanet eden adamların hepsini cezalandırır.

“Alpamış babasına ihanet eden eski adamlarını da unutmadı. Onları da bir sorguya çekerek, kimini hapis etti, kimini sürgüne gönderdi, kimin de öldürttü.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 173).

İhanet sonrası ortaya çıkan ceza bağlamında vefanın önemi vurgulanmaktadır. Vefasız olanların sosyal hayatta tutunamayacakları ve hem ilahi hem de beşeri cezalarla karşılaşabilecekleri vurgulanır.

2.2.2.4. Casusluk Sonucu Cezalandırma

Sosyal bir organizasyon olan devletin güvenliği tehdit eden eylemler arasında yer alan casusluk, iç veya dış siyasal yararları bakımından, niteliği itibarıyla, gizli

kalması gereken bilgilerin temin edilmesi ve bunların sızdırılması ilgili bir suçtur. Söz konusu suça karşı Türk toplumunda da ağır müeyyidelerin uygulandığı görülmektedir.

Mezkûr suç, savaş zamanında işlenmiş ise veya devletin savaş hazırlıklarını veya savaş etkinliğini veya askerî hareketlerini tehlikeyle karşı karşıya bırakmış ise, faile daha ağır cezalar verilir. Çalışmamız doğrultusunda incelenen destanlardan olan Manas Destanı'nda, savaş zamanı işlenen casusluk suçuna ve bu suça verilen cezaya rastlanmaktadır.

Manas Destanı'nda, Manas'ın kendi soyundan olan Şorak adlı bir düşmanı ile mücadelesi dile getirilir. Şorak bir yandan Manas'ı askeri taktiklerle yok etmenin yolları arar; diğer yandan da Manas ve ülkesi hakkında istihbarat toplar. Muhbir olarak büyücü bir kadını seçer. Söz konusu kadını Manas'ın ülkesine gönderir. Ancak bu kadının asıl niyeti Manas'ın feraseti sayesinde anlaşılır. Casusluk faaliyeti yürüten büyücü kadına gereken ceza verilir.

“Büyücü çadıra sade bir kıyafetle halktan biri gibi gelmişti. Ancak Manas, Manas bu adamın iyi biri olmadığını anladı. Acıbay'ı çağırıp bu adamın kim olduğunu bulmasını istedi. Acıbay durumu araştırdığında, bu kadının ünlü büyücü Kuyais olduğunu anladı. Manas kadını hemen yakalayarak öldürttü.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 121).

Casusluk faaliyetlerinin cezalandırılması, bir anlamda bireyin ve toplumun korunması demektir. Manas büyücü kadını cezalandırarak hâkimiyeti altındaki insanları düşmana karşı muhafaza eder.

2.2.2.5. Kibir/Gurur Sonucu Cezalandırma

İnsanın kendini beğenmesi, başkalarından kendini üstün tutması şeklinde açıklanabilen kibirli olmak, bireydeki kötücül duygularla ilgilidir. Büyüklemenin, benliğin kutsanmasının ve gururun bir sonucu olan kibir, kimi zaman hem ilahi hem de beşeri cezanın sebebi olmuştur. Destanlarda kibirli olmanın yanlışlığı üzerine vurgu yapılmış ve bu kötücül duygunun hem beşer eliyle hem de ilahi güçlerle cezalandırılacağı imlenmiştir.

Oğuz Kağan Destanı'nda ülkenin sol tarafında yaşayan ve kibirli olan Urum Kağan adlı bir padişahın söz edilmektedir. Söz konusu hükümdarın bu kibri dolayısıyla hak ettiği ceza destanda dile getirilmektedir.

“Urum denir bir kağan vardı. Bu kağan çok kibirli olup sağını solunu gözetmezdi. Geçmişten ders almaz, geleceği okumayı düşünmezdi. Yanına her geleni dost bilir; kendinden her uzak duranı düşman sanırdı. Urum, Oğuz Kağan’ın buyruklarına kulak asmadı. Onun arkasından gitmedi. Asla sözlerine kulak asmam der dururdu.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 34).

Manas Destanı’nda da Manas’ın kendi soyundan gelen kibirli bir düşmandan bahsedilmektedir. Şorak Han adlı bu düşmanın kendisini hep büyük gördüğü ve kibri ile insanlara zulüm ettiği dile getirilmektedir.

“Şorak Han, çok gururlu bir adamdı. Çok övünür ve kendine çok güvenirdi. Kendi halkına dahi tepeden bakardı. Bir gün halkına Altay’daki Kırgız bölgelerini ve Issık Göl civarını ele geçirmek istediğini söyledi. Akraba topluluklarını küçümseyerek Kırgız dediğin nedir ki! Orada buraya göçen bir halktır, dedi” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 123).

Kendini büyük görüp Manas’a on iki bin askeriyle meydan okuyan Şorak Han, Manas’ın kuvvetleri tarafından bozguna uğratılır. Çaresiz kaldığını anlayınca da Manas’tan barış talep eder ve her şeyi ile Manas’a teslim olur. Manas bütün kibirli davranışlarına rağmen kendi ırkından olan Şorluk Han’ı affeder ve saygı gösterir.

Kibirli olan bireylerin cezalandırılması olumsuz davranış ile ilgilidir. Kötücül duygulardan olan kibir insanın ve toplumun kimim zaman ontolojik felaketi olur. Destanlarda söz konusu duygunun yok edilmesi gerektiği cezalar vasıtasıyla imlenir.

2.2.2.6. Çocuksuzluk (Kısırlık) Sonucu Cezalandırma

Türk kültüründe çocuk sahibi olmak hem erkek hem de kadın için toplumda bir yer edinmek açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu önem neslin devamı ile ilgilidir. Neslin devamını sağlamamak ilahi bir ceza kabul edilmiş, bu ceza sebebi ile çocuksuz ailelerin toplumsal alanda kargışlanması ve dışlanması normal karşılanmıştır.

Dede Korkut Hikâyelerinde çocuksuzluktan dolayı kargışlanan, psişik cezaya maruz kalan bireye rastlanır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda, Bayındır Han, *“Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getirin, yir ise yesün yimez ise tursun gitsin demiş idi. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta’ala kargayıptur, biz dahi kargaruz bellü bilsün.”*(Ergin, 2011: 78) demektedir. Bayındır Han’ın ifadelerinde çocuğun toplumda aileye kazandırdığı statü açıkça ortaya konur. Çocuğu olmayan

dolayısı ile toplumsal alanda sözü geçmeyen bireylere halk hukukunda yer alan kınama, ayıplama, toplumsal baskı, toplum dışına itilme vb. şekillerde sosyal cezalar uygulanır.

“Dede Korkut Boylarından Dirse Han Oğlu Boğaç Han ve Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek boylarında gördüğümüz çocuksuzluk motifi, Türk dünyası destancılık geleneğinin bütününde de doğacak kahramanın belirleyici özelliği olarak takip edilebilir.”(Yıldız, 2009: 79).

Manas Destanı da çocuksuzluk motifi ile başlar. Yaşı atmışa varmış Cakıp Han'ın Çırçı' dan çocuğu olmaz. İkisi de evlat hasretiyle acı çeker. Bunun bir ceza olduğunu düşünen Cakıp Han hem eşinden hem de kara talihinden şikâyet ederek şunları söyler.

*“Çırçı'yı alalı,
Ben koklayıp bala öpmedim,
Bu Çırçı dağılan saçını taramıyor,
Belini sağlam bağlamadı
Bu Çırçı erkek bala doğurmadı.”*(Yıldız, 1995: 501).

Bu ifadelerde kadınların birinci görevinin çocuk doğurmak olduğu ve bu çocuğunda erkek olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun gerçekleşmemesi halinde kadının cezalandırılacağı söylenebilir. Dede Korkut Hikayeleri'nde Dirsən Han oğlu Boğaç Han Boyun'da da aynı düşünce yer almaktadır. Bu ceza bağlamında soyun dolayısı ile hayatın devam ettirmesi gerektiği vurgulanır.

Destanlarda çocuksuz kadına karşı gösterilen hassasiyet günümüzde de nispeten etkisini devam ettirmektedir. Bedri Rahmi Eyüboğlu *“Güzel ile Faydalı”* şiirinde bu gerçeğe dikkat çeker.

*“Güzel faydalı olmalı,
Güzel dediğin şey işe yaramalı.
Kadın mı? Hamur yoğurmalı
Çocuk doğurmalı”*(Eyüboğlu, 2015: 163).

Kısırlıktan dolayı eşine sevgisini göstermeyen Cakıp Han onu duygusal (psikolojik) ceza ile cezalandırmaktadır. Sevgisiz ve ilgisiz bırakmak ikinci tip cezaya örnektir. Bu ceza çoğu zaman diğer cezalardan daha fazla etkili olabilmektedir. *“Sevgiyi esirgeme de, dövme gibi bir cezadır; dövmeden farkı, fiziksel olmayıp psikolojik olmasıdır. Çocukla konuşmamak, ona aldırılmaz bir şekilde davranmak ya da onu artık sevmediğini söylemek, sevgiyi esirgeme yollarıdır.”*(Kağıtçıbaşı 2006: 330). Türk

kültüründe çocuksuz bireyler, “*Bazen yaşlanmış anne ve baba yüksek sınıfa (han, bey, zengin) olup olmamalarına bakılmaksızın düğün şenlik veya toplantıdan kubas (tekbaş) olarak adlandırılır, çoğunluk tarafından kovulurlar. Bunun eski inançlarla ilgisi vardır. Destanlarda evlatsızlık kötülüğe yorumlanır. Böyle insanlara Tanrının gazabının değiştiği inancı açıkça görülür.*” (İbrayev, 1998: 280).

Aynı ceza türü Alıp Manaş Destanı’nda da yer almaktadır. Birgün yurttan bir düğün olur. Düğünde Baybörü ile Baysarı’ya kimse hürmet göstermez, atlarını almaz, altlarına döksek sermezler. Beyler buna çok içerler (Ergun, 1997: 50). Bunun nedenini öğrendiklerinde daha da üzülmüşler. Üzülmek ne kelime hatta kahrolurlar. Çünkü halk çocukları olmadığı için onları uğursuz kabul eder. Bunu duyunca ne yapacaklarını nereye gideceklerini bilemezler. Keşke şah ya da zengin olmasaydık da birer evlatçığımız olsaydı, derler.

Topluma zarar vermek, törenin ortaya koyduğu karara muhalif hareket etmek demektir. Bu durumda töre suçluyu bazı yoksunluklara tabii tutarak cezalandırır. Suçlunun onurunu kıran toplumsal skalada itibarını zedeleyen bu ceza ile kısırlığın toplumdan tarafından onaylanmadığı dile getirilir. Töresel bir kararla sorumluk derecesi ile orantılı olarak uygulanan bu onur kırıcı ceza, çoğu zaman diğer cezaların üstünde yer alır.

Destanlarda çocuksuzluğun ilahi bir ceza olduğu öne çıkmaktadır. İlahi ceza bireyin ya da toplumun kusurlu davranışlarıyla ilgilidir. Manas Destanı’na göre hatun, kutsala yeteri kadar saygı göstermeyerek kısırlık cezasına müstahak olur. Aynı zamanda iyilikte bulunmamış, aç doyurmamış, çıplak donatmamıştır. Söz konusu ihmal edilen davranışları dolayısıyla ilahi kuvvet tarafından kısırlığa mahkûm edilir. Toplumda iyilikte bulunmayı sağlamak, bireylerde iyilik bilincinin oluşmasına yardımcı olmak ve suç işleyenlere engel olmak adına bu ceza icra edilmiştir.

Destanlarda çocuksuzluğun cezalandırılması, toplumun çocuğa yüklediği anlamla ilgilidir. Çocuk düşmanla mücadele etme, şanlı soyu devam ettirme ve aile onurunu koruma vb. görevleri yerine getirmek ile mükelleftir. Söz konusu sorumluluğu dolayısı ile topluma çocuk kazandırmayan aileler cezalandırılmıştır.

2.2.2.7. İtaatsizlik Sonucu Cezalandırma

Yönetim erkini elinde tutan ya da devletin kurallarına aykırı eylemler sergileyenlere karşı itaatsizlik dolayısı ile ceza uygulanmıştır. Söz konusu ceza hem

toplumsal kaostan ortaya çıkmasını önlemek hem de toplumda birlik, dirilik ve iriliğin sağlanması ile ilgilidir. Mesele Türk toplumunun töresi ve devlet geleneği açısından da ele alındığında devlete veya devlet başkanına itaat etmemek kabul edilebilir bir durum değildir. Bu durum aynı zamanda doğrudan savaş sebebi olarak da algılanır.

Oğuz Kağan Destanı'nda Çürcet Kağan'ın birlik, dirilik ve iriliğe aykırı eylemlerinden bahsedilmektedir. Bu kağanın Oğuz'un emirlerine karşı geldiği ve bunları dikkate almadığı dile getirilir. Kendini ve askerlerini Oğuz'un askerlerinden daha üstün gören, Oğuz Kağan'a itaat etmeyen ve ona meydan okuyan Çürcet Kağan'ı, Oğuz Kağan savaş alanında öldürerek cezalandırır.

“Bir müddet sonra büyük kanlı bir vuruşma oldu. Oklar ve kılıçlar havada uçuştı. Nice yiğitlere meydan dar geldi. Nicesi de kaçacak yer aradı. Çok analar ağladı, çok çocuklar babasız kaldı. Kimisi de korkudan doğduğu güne lanet okudu. Uzun vuruşma sonunda Oğuz Kağan, Cürcet'e üstün geldi. Oğuz Cürcet'in başını kesip halkını şaşkına çevirdikten sonra onları kendisine bağladı.” (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 37).

Oğuz Kağan, kendisine isyan eden asileri cezalandırarak devlete bağlı olunması gerektiğini vurgular. Bu ceza bağlamında toplumsal birliğe vurgu yapılmıştır. Toplumlar düşmana karşı tek vücut almadığı sürece ve iç barışı sağlamadığı müddetçe tarih sahnesinde uzun süre ayakta kalamaz. Tarihi süreçte de görüldüğü üzere millî birliğin sağlanması ile daha güçlü ve büyük devletlerin ortaya çıktığı görülür. Bundan hareketle destan metinlerinde de güçlü ve büyük olan boyun çevresinde birleşme, millet olma durumu vurgulanmaktadır. Buna karşı çıkanlar ise cezaya çarptırılır.

2.2.2.8. İyi Niyetin Suistimal Edilmesi Sonucu Cezalandırma

Herhangi bir kimse veya konu hakkında hiçbir kötü düşünceye sahip olmama, hüsnüniyet taşıma şeklinde açıklanan iyi niyet, kimi durumlarda cezanın sebebi olmuştur. Bu ceza, aynı zamanda dikkatli ve uyanık olamamanın bir sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Fazla iyi niyet, dikkatsizlik ve uyanık olmama destansı anlatılarda olumsuz kanaatler olarak tezahür eder. Bu kanaatler içerisinde yer alan fazla iyi niyet, herhangi bir kimseye veya konuya kusursuz olarak yaklaşmayla ifade edilir. Ele alınan destanlarda iyi niyetle birlikte gelen cezalarla karşılaşmaktadır. Bunun yanında destan

metinlerinde durumun gereğine göre, kendisinden beklenen özeni göstermeyen, dikkatli ve uyanık olmayan bireylerin ve toplumlarında cezaya müstahak olabileceği vurgulanır.

Alper Tunga Destanı'nda, İran hükümdarı Keykavus'un oğlu Siyavuş'un siyasi sığınma talebi Alper Tunga'nın iyi niyeti dolayısıyla kabul edilir. İyi niyetinin kurbanı olan Alper Tunga, eski düşmanı dost kabul etmenin bedelini canıyla öder.

“Siyavuş daha sonra Türk bir kız ile evlenir. Bu evlilikten Keyhüsrev adlı bir çocuk dünyaya gelir. Keyhüsrev İranlılar tarafından kandırılarak Alper Tunga'ya düşman hale getirilir. Zaloğlu Rüstem ile anlaşılan Keyhüsrev Alper Tunga'ya savaş açar.”(Gökdağ-Üçüncü, 2015: 27).

Bu savaşta Alper Tunga şehit olur. Ezeli düşmanın oğluna güvenmenin cezasını hayatıyla öder. Düşmanın siyasi sığınma talebinin kabul edilmesi, Alper Tunga'nın sonunu hazırlar.

“Bu durum Türk kültürünün eleştirilen yönüdür. Türk kültürü, yalana, kıskançlığı, fitne, fesat ve dalavereye karşı savunma mekanizmaları olmayan bir kültürdür. Önce şaşkınlık, üzüntü ve öfke, ardından unutmak, Türk kültürünün doğal bir kabulü haline gelmiştir. Pek çok dürüst ve idealist insan farkında olmadan kendi değerlerinin savunulduğu görüşüyle namert oyunların içinde yer almıştır.” (Günay, 2009: 56).

Savaşlarda iyi niyetli olmak, harp taktiklerinden bihaber savaşmak ve düşman karşısında strateji geliştirmemek de ceza ile eş anlamlıdır. Bu ceza kimi zaman bir milletin sonunu getirebilir. Ergenekon Destanı'nda düşmanın hain planını çözemeyen ve bundan dolayı yok olmayla karşı karşıya kalan Türkler dile getirilmektedir:

“Düşman beyleri ilk çarpışmada yenilmiş gibi mallarını bırakıp kaçtılar. Aslında büyük birliklerini tepelerin eteklerine saklamışlardı. Göktürkler bunlar artık yenildi vuruşmada güçleri kırıldı kaçıyorlar deyip mallarına arkadan varıp yetiştiler. Göktürkler silahları bırakıp malları toplamaya başlayınca kaçan düşman kuvvetleri çevredeki güçlerle hep birlikte Göktürlere saldırdılar. Göktürkler tekrar vuruşmaya başladıysa da silahlarına davranamadan düşman galip geldi. Bütün askerleri ve aileleri kılıktan geçirdiler. Çocuk, yaşlı ve kadın demeden herkesi öldürdüler.” (Gökdağ-Üçüncü, 2015: 44).

Moğal-Tatar bir olup bütün düşmanları Türklere karşı örgütlendiği bir savaşta fazla iyi niyetli olma ve savaş taktiklerinden habersiz mücadeleye devam etme, Türk

ırkını yok olmayla karşı karşıya bırakır. Bir milleti ontolojik felaketin eşiğine fazla iyi niyet getirir.

Hileye, yalana, kıskançlığı, fitne, fesat ve dalavereye karşı savunma mekanizmaları geliştirememesi Türk tarihinde aynı şeylerin farklı dönemlerde de yaşanmasına neden olmuştur. Atilla Destan'ında savaşlarda yenilmeyen bir kahramanın kahpe bir suikasta kurban gittiği ifade edilir.

Atilla'nın bileğini bükemeyen düşmanları onu zehirleyerek öldürmeye karar verir. Atilla'nın babasını öldürdüğü güzel bir kız, düşmanları tarafından Atilla'ya karşı suikastçi olarak kullanılır. Bir hizmetçi kılığında Atilla'nın sarayına girmeyi başaran bu kız, zaman ilerledikçe Atilla'yı kendine âşık eder. Atilla İldika adındaki bu kızla evlenmeye kara verir. Evlendiği gece kahramanın içeceği kımıza zehir koyan kadın, Atilla'yı öldürerek babasının intikamını alır.

Ölüm cezasının bir suikast sonucu kadın eliyle gerçekleştirilmesi Türk tarihinde çok sık görülen motiftir. Savaş meydanlarında yok edilemeyen birçok devlet büyüğü, zevce olarak alınan ajanlar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu trajedik ceza ile maalesef birçok Türk büyüğü karşı karşıya kalmıştır.

Orhun Abidelerinde Bilge Kağan'ın dikkat çektiği noktalardan birisi de Çinli prensesler eliyle gerçekleştirilen suikastlardır. Bilge Kağan bir tarihçi gözüyle halkına nasihat ederken Çin'in ipek kumaşına, güzel ve alımlı kızına ve tatlı sözüne kanılmaması gerektiğini ve bütün bunlara karşı fazla iyi niyet beslenilmemesi gerektiğini dile getirir.

Güzel kız, tatlı söz ve ipek kumaş, mitik anlamda arakasında yatan sinsî niyetlerden dolayı cezaya karşılık gelir. Çin milletinin güzel kızı ve ipek kumaşı sıkıntı çıkarmadan vermesi düşmanın gözünü boyamaya yönelik eylemleridir. Başka ve art niyetli amaçlara hizmet için verilen bu şeyler vasıtasıyla yok olma cezasıyla karşı karşıya kalan Türk milletlerinden ders çıkartılması ve fazla iyi niyet sergilenmemesi gerekmektedir. Nitekim Göç Destanında görülen olayda da hakanın Çinli bir prensese kanması sonucu Türk milletinin başına gelen olumsuzluklar bu doğrultuda değerlendirilebilir.

2.2.2.9. Bencillik/Konformizm Sonucu Cezalandırma

İnsan hem iyicil hem de kötücül duygulara sahip bir varlıktır. Doğruluk, iyilik, yardımseverlik, dostluk, paylaşma vb. iyicil duygularken, kötülük, düşmanlık, ihanet, bencillik vb. kötücül duygulara örnek verilebilir. Söz konusu duygular toplumsal arenada ödül ve cezanın belirleyicisi olabilir. Bencillik gibi kötücül bir duygunun Tanrının gazabına neden olabileceği Türk destanlarında vurgulanmaktadır.

Ergenekon Destanı'nda Türklerin demirden dağı eriterek bulundukları yerden çıktıkları esnada Kongratlar adlı bir Türk kabilesinin bencilliği dolayısı ile maruz kaldığı ceza zikredilir. Kabile, *“Rivayetlere göre herkesten önce ileri fırlamış ve kimseye sormadan danışmadan öbür tayfaların da ocaklarını, ateşlerini çiğneyerek dışarı çıkmışlardı. Böyle pervasızca davranan kavmin cezasını Tanrı vermiş, bir hastalıktan dolayı onların bacakları ve ayakları ağrır olmuştur. Herkes Kongratların ayak ağrılarından bundan kaynaklandığını zikreder.”* (Gömeç, 2009: 198).

Söz konusu cezanın başkalarının haklarını çiğneme suçuyla doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Birey ya da kabile, toplumda yer almak istiyorsa diğer insanların hukukuna tecavüz etmemelidir. Bu suçun bedeli yukarıda zikredildiği gibi ağır olabilir. Cezanın Tanrı elinden olması ayrıca düşündürücüdür.

Genellikle ilahi gazaplar yoldan çıkan, dalalete sapan ve ilahi emirleri terk eden toplum ve topluluklara gönderilmiştir. Bahsi geçen cezanın sadece kendi çıkarını düşünen bir topluma fatura edilmesi, Türk kültüründe bencilliğin asla yer edinmemesi gerektiğini vurgulamaya yöneliktir. Sorumluluğunu yerine getirmeyen, yanlış işleri yapmayı sürdüren ve bencil olan topluluklar ilahi cezaya çarptırılabilir.

Kutsal kitaplarda birçok kabile ve milletin tufan, kum fırtınası ve kuraklıkla helak edildiği ifade edilmektedir. Bu cezada yanlış yapanın bir müeyyide ile karşılaşması vurgulanmaktadır. Bu bağlamda başa gelen cezalar bir zulüm değil, adalettir. Adaletle hükmetmek, hak edeni cezalandırmak merhametsizlik olarak algılanmamalıdır.

Bir başka açıdan ise bu kabilenin aldığı ceza sonraki Türk kabileleri için bir ibret teşkil etmektedir. Gelecekte destanı okuyan ya da dinleyen birey, bu ceza bağlamında sadece kendini düşünmenin nelere mal olacağını öğrenmektedir.

Ayrıca bu ceza ile birlikte, benliğin bir kenara bırakılması vurgulanır. Kendini diğer toplumlardan üstün görme, varlığını kutsama ve başarı için başkalarının haklarını

çiğneme narsizmle ifade edilen psikolojik bir rahatsızlıktır. Bu anlamda modern dünya toplumunda yer alan söz konusu kirli düşünce Ergenekon Destanı'nda eleştirilmiştir.

Kolektif bilincin yansıdığı destanlara göre birey topluma, kültürüne ve insanlığa sunduklarıyla değerlidir. Dolayısıyla destan kahramanları toplumun menfaatini kendi çıkarlarının önünde tutmalıdır. Moderniteye teslim olan, geleneksellikten uzaklaşan ve kendi çıkarını düşünen bir kahraman destan tipleri arasında yer almaz.

Toplumun menfaatini kendi çıkarlarının önünde tutma düşüncesi günümüz benlik anlayışı ile çelişir. Çağımızda birey bütün hesaplarını kendi çıkarları etrafında yapmaktadır. Kendisi için iyi olanın iyi kabul edildiği; ahlakın genel kurallarının hiçe sayıldığı bir toplumda başkasının hukukuna tecavüz doğal karşılanır. Bu bağlamda, *“Benliğin üstünde bir ahlaki değer yoksa bireyin teslim olacağı bir ahlak kodu yürürlükte değilse, o zaman kişinin toplumsal faydayı değil de kişisel faydayı yeğlemesi meşruiyet kazanır. Doğru ve yanlış iyi ve kötü hakkında nesnel ölçütler ortaya konulamıyorsa, o zaman herkes kendi benliğini kendine rehber edinecektir. Ahlak artık kişisel bir sorun ve biçimsel bir karardır.”* (Sayar, 2014: 162).

Bu anlamda duygusal ilişkiler kısa süreli, benmerkezci ve hesapçı olur. Kimse kendisinden başkasını dikkate almaz. İnsani ilişkiler ve diğerkâmlık ortadan kalkar; güven aşınır. Sadece kendi benliği ile varlığını devam ettiren birey karşısındakine şüpheyile bakar. Kendisini kullanmak istediğini ve sömürmeyi arzu ettiğini düşünür. Bu düşünce toplumsal dostluğun altını oyar. Toplumsal yaşamda birey güven duygusunu yakalayamadığı sürece varlığını devam ettirmez. Güven toplumu başkalarının duygu ve düşüncesiyle dikkate almasıyla inşa edilir.

Benmerkezci ve hesapçı düşünceye sahip Kongratlar'ın etrafında gelişen cezalar toplumsal düzeyde benliği bir kenara bırakmayı öğütler. Başkasının duygu ve düşüncesini dikkate alma ve empatik tavır takınma; hem bireyi cezaya düşmekten kurtarır hem de toplumsal güveni tesis eder. Birbirine güven bir toplum için çok önemlidir. Herkesin bir birine şüphe ile yaklaştığı bir toplumda varlığını devam ettirmek birey için en büyük cezalardan birisidir.

Bu ceza ile karşılaşmamak adına birçok halk anlatısında güvenin önemi dile getirilmiştir. Şu hikâyede toplumda güvenin ne kadar önemli olduğunu vurgulanır: *Rivayete göre aşk, dostluk ve güven kendi aralarında çok sağlam bir ilişki kurarlar. Uzun süre bir arada yaşayan bu üç kafadarın yollarına bir gün ayrılık düşür. Birbirlerinden ayrılacaklarına çok üzülürler. Ancak başka çareleri de yoktur.*

Ayrılırken kendi aralarında konuşmaya başlarlar. Konuşmanın sonunda bu üç kafadar kimin nerede nasıl bulacağını tarif etmeye başlar. Aşk nerede birbiri için gözyaşı döken insan görürseniz; bilin ki ben oradayım, der. Dostluk nerede birbiri için ölmeyi göze alan insan görürseniz bilin ki ben oradayım, der. Güven de beni kaybederseniz bir daha asla bulamazsınız, der. (www.hakkarim.net).

Destanda benmerkezci hareket eden ve bu eylemi ile ilahi gazaba uğrayan Kongratlar'ın etrafında yukarıdaki hikâye ile birlikte toplumsal ilişkilerde güvenin önemi vurgulanmaktadır. Sağlıklı ilişki yönetimin temeli karşılıklı güvendir. Güvenin kaybedildiği bir toplumda hiçbir sistem verimli işlemez. Düzenli çalışmayan sistemde de bireyin varlığını sürdürmesi büyük bir cezadır.

Benmerkezciliğin etrafında cereyan eden bir başka ceza da Uygurluların Göç Destanı'nda yer olmaktadır. Bu destanda nefesine teslim olan, geleneksellikten uzaklaşan kahramanın hatasına dikkat çekilmektedir. Toplumun yaşam önceliğini ikinci plana atan sadece kendi çıkarlarını düşünen Yülün Tigin, kendi başını elleriyle celladına teslim ederek yüzyıllık Çin hayalini gerçekleştirir. Hile ile kandırılmaya çalışılan Türk toplumunun karşılaştığı bu içten yıkma politikası maddeye esir olan insanı özetler.

Aslında bir sembol olan Kutluğ dağ/kutsal taş, milli hafızanın, bilincin, yüzyıllık tarihi ve kültürel birikimin birlikteliğine, bölünmezliğine işaret eden bir yapıya sahiptir. Bu yapıyı fark edemeyip evsiz ve yurtsuz kalan toplum, yok olma cezasıyla karşı karşıya kalır.

“Bu cezanın en önemli sebebi öz değerlere sahip çıkamamak, iç/dış çağrılarla veya rüyalarla insan bilincine çıkarılmaya çalışılan sembollerini fark edememektir. Kutsal taşın parçalanmasıyla, evren anaya ihanet eden bir halkın ibret verici öyküsünü anlatan Göç Destanı'nda kutsal dağ/taş, kendisi olmanın, geleneğin, tarih ve kültürün yaşatılmasını sembolize eder. Çinlilerin entrikalarla öz yurdundan kendi yurtlarına götürme iznini aldığı kutsal taşın parçalara ayrılarak yok edilmesi, toplumun bilinç yıkımına uğratılmasıdır. Böylece Çinlilerin medeni yaşam görüntüsü altında özendirmeye çalıştığı yaşam tarzı toplumu, ontolojik anlamda göç ile çökertir.” (Şenocak, 2013: 2530).

Çinlilere kendi çıkarları için teslim edilen Kutluğ Tağı'nın cezasını bütün millete öder. İnsan ve hayvanlar dâhil bütün canlar göç göç diye bağırmaya başlar. Halk bulundukları yeri terk etmek zorunda kalır. Cezanın küçük görülen, beğenilmeyen bir taşın ya da dağın kaybedilmesi sonrası ortaya çıkması düşündürücüdür.

Bu destanda toplumsal ceza, bireyin benmerkezci davranışının bir sonucudur. Bu bağlamda yönetim erkini elinde tutanların vatanın selameti için çok hassas davranması gerektiği vurgulanır. Aslında kendi çıkarını düşünen ve milletin menfaatinden geri plana iten liderler, bir ceza olarak toplumuna ağır bedeller ödetirler. Milletleri geliştiren asıl şey ufuk sahibi liderleridir. Kendinin çıkarını düşünen beceriksiz bir lider, öz halkını birbirine kırdırabilir. Bu anlamda destanda vurgulanan motif önemlidir. Diğer taraftan toplumun selameti için hareket eden ve onu her şeyin üstünde tutan kahramanlar Türk tarihinde yer almaktadır. Hun hükümdarı Mete Han etrafında anlatılan şu hikâyede devletin âli menfaatlerinin vurgulandığı örneklerdendir:

Barişi tesis etmek uğruna mücadele eden Mete Han'la savaşmak için sebep arayan Çin hükümdarı; günün birinde bir elçi göndererek O'nun çok sevdiği atını ister. Eski Türklerde devleti ilgilendiren böyle önemli konulara hakan kendi başına karar vermediği için Mete Han hemen Kurultay'ı toplar. Durumu görüşen Kurultay, atın düşmana verilmemesi görüşündedir. Ancak, Mete Han konuyla ilgili olarak söz alır ve

“İstenilen bu at bana aittir. Kendime ait bir mal için milletimi savaşa sürükleyemem. Atım milletim için feda olsun!” der.

At, Çin'den gelen elçiye teslim edilir ve gönderilir. Ancak, Mete Han'ın bu hareketi düşmanın cüretini arttırır. Yeni bir elçi göndererek Mete Han'ın hizmetinde bulunan ve O'nun çok önem verdiği kadınlarından birini isterler. Durum Kurultay'da görüşülür ve kadının gönderilmemesi şeklinde bir karar çıkar. Son olarak Mete Han söz alır ve:

“Evet, bu kadın benim için çok değerlidir; ama milletim için feda etmekten çekinmemeye doğru olmaz. Kendi menfaatim için savaşı göze almak milletin kaderiyle oynamaktır. Atım gibi onu da milletime feda ediyorum!” der.

Artık Çinliler iyice şımarır. Mutlaka bir savaş sebebi bulmak ve daha fazla güçlenmeden Hun Türklerini ortadan kaldırmak isterler. Elçilerini tekrar gönderdiler ve bu defa, iki ülke arasında bulunan bir toprak parçasını isterler. Mete Han konuyu Kurultay'a getirir. Durum görüşülür; ama bu defa farklı bir karar çıkar. Daha önce Mete Han'a mahcup olan Kurultay üyeleri, “Verimsiz bir toprak parçasını düşmana vermekten ne çıkar!” görüşünü benimserler.

Bunun üzerine Mete Han ayağa kalkar ve şöyle haykırır:

“Ey güngörmüş ihtiyarlar! Şimdiye kadar düşman tarafından istenen şeyler nefsim aitti. Şimdi istedikleri toprak parçası ise milletimize aittir ve vatanımızın bir

parçasıdır. Söyler misiniz, kimin malını kime veriyoruz? Artık savaş kaçınılmaz olmuştur. Herkes bunu böylece bilsin ve hazırlığını yapsın!” der.

Kurultay üyeleri Mete Han’a bir defa daha mahcup olmuşlardı. Hemen hazırlıklara girişilir. Mete Han, kısa zamanda toplanan ve savaşa hazır hale gelen ordusuna şöyle seslenir:

“Vatanı için her an ölmeye hazır olan kahramanlarım! Artık düşmana verilecek bir şeyimiz kalmadı. Şimdi onlara oklarımızla, kargılarımızla ve kılıçlarımızla cevap vereceğiz. İl Beyleri, Boy Beyleri, askerlerim! Hedefiniz Çin ülkesidir; haydi, yürüyün!”
(www.hikayeler.gen.tr)

Mete Han kurduğu bu düzenli orduyla adına ve kumandanına yakışır bir şekilde zafere ulaşır. Çok geçmeden daha önce Çin’e gönderdiği atı ve kadını tekrar alır. Aynı düşünce Osmanlının yıkılmaya başladığı dönemde de karşımıza çıkar. Abdülhamid Han devrilmeden önce iki siyonist (Herzl ve Karasso) Sultan II. Abdülhamid Han’ın huzuruna çıkıp Filistin’in kendilerine verilmesi için Abdülhamid Han’a Osmanlı’nın tüm borçlarını ödeme vaadinde bulunurlar. Üstüne de çok miktarda altın vererek Filistin’in kendilerine verilmesini talep ederler. Ulu Hakan’ın cevabı sert olur: *“Bu topraklar kanla alındı; ancak kanla verilir. Asla satılamaz.”*

Toprağa/vatana kirli ellerin uzanması sonrası ceza ile karşı karşıya kalınacağına dair inanç üzerinde yaşanan toprakları kutsal hale getirir. *“Vatan/yurt, kişinin kendi öz değerleriyle beslenerek, aynı dili, dini, tarihi, kültürü ve yaşanmışlıkları paylaştığı kendisi gibi olanlarla varlığını özgürce büyütebildiği, güvende olduğunu hissettiği kutsal bir anadır. Yurtsuz/anasız kalan bir milletin sonu, köksüzlük içinde yok olur. Göç Destanı’nda yer alan acı çığlıklar, öz değerlerin yitimiyle toplumsalın parçalanmışlığını kutsal dağ-su iyelerinin ve tabiatın somut görselliğine taşırken ata kültürünün geleneksel değerlerine karşı çıkan, başına buyruk nesillerin sonunu tablolastırır.”* (Şenocak, 2013: 2531).

Vatan toprağına sahip çıkmanın bunun karşılığında da bir bedel ödemenin ifade edildiği bu söylemler aslında diğer açıdan düşünüldüğünde toplumsal cezaya da dikkat çeker. Zira sahip çıkılmayan bedeli ödenmeyen vatan toprağı için gelecekte büyük ceza ile karşılaşmak muhtemeldir.

İncelemeye esas alına Türk destanlarında cezalandırılan işler çoğu zaman bireyin kötücül duyguları ile ilgilidir. Bencil, hain, vefasız olan insanları içine düştükleri cezalara bağlamında bireyin kötücül duygulardan uzaklaşması gerektiği mesajı

verilmektedir. Aynı zamanda mezkûr cezalara bağlamında devlete itaat, törelere saygı ve çocuk sahibi olma vurgulanmaktadır.

Destanlarda semboller ve olaylar vasıtasıyla ortaya konulan cezalar hem toplumda hem de bireyde istenmeyen davranışların ortadan kaldırılması ve toplumun ahlaki özelliklerinin olumlu yönde değişimine katkı sunması içindir. Söz konusu cezalar toplumun örf, adet ve geleneklerini göstermesi bakımından da önemlidir. Bu anlatılarda zikredilen cezalar bağlamında toplumların zihni ve ruhi yapıları da geçmişten bu güne tahlil edilebilir. Kolektif bilinç ve millî şuur destan anlatıları üzerinden geleceğe taşınabilir.

2.3. Masallarda Ceza

Halk edebiyatının anlatıya dayanan türlerinden olan masallar, evrensel değerler ile birlikte milli değerleri ihtiva ederek insana ait tüm duyguları bünyelerinde barındırır. Birey korkuyla, cesaretle, acıyla, neşeyle, kederle, mutlulukla, ihanetle, sadakatle, umutla ve diğer tüm insani duygularla bu anlatıları şekillendirir. Bundan dolayı masallar insanın gerçekliği ile örtüşür. *“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türü”* (Sakaoğlu, 2002: 4) şeklinde açıklanan masallarda evrensel bir kabul olan kötülerin cezalandırılacağı gerçeği yer alır. Cezalarda, hiçbir kötülüğün karşılıksız bırakılmayacağı imlenerek, toplumsal bir ders verme amacı güdülür. İncelemeye esas alınan masallarda cezalandırma çeşitlilik arz eder.

2.3.1. Cezalandırma Çeşitleri

Masallarda cezalar önemli bir yer teşkil eder. Bu cezaların çoğu kahramanların kötücül eylemler ile ilgilidir. Anlatılarda kötülüğün karşılıksız bırakılmayacağı imlemek ve toplumsal bir ders vermek amacı ile uygulanan cezalandırma, şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.3.1.1. Öldürerek Cezalandırma

Canlı varlığın hayati faaliyetlerinin kesin olarak sona ermesi şeklinde tanımlanan ölüm, anlatılarda kimi zaman kendiliğinden gelir, kimi zaman da içlenen bir suç sonrası

ortaya çıkar. Üzerinde çözümleme yapılan masallarda ölüm, çoğu zaman anlatı kahramanlarının suçları ile ilintilidir ve aşağıdaki şekilleri ile uygulanır:

2.3.1.1.1. Diri Diri Yakarak Cezalandırma

Diri diri yakarak öldürme cezası, değerlendirmeye esas alınan masallarda yağda yakma, üzerine yanıcı madde döküp yakma (sıcak su) ve ateşe atma şeklinde gerçekleşir. *İğci Baba* masalında iki kız kardeşi öldüren İğci Baba, küçük kız kardeş ve İğci Baba'nın elinden kurtardığı oğlan tarafından önce dövülür; daha sonra üzerine bir şişe benzin, gaz yağı dökülerek yakılır (Alptekin, 2002: 223, Türkeş Günay, 2011: 111).

Bahse konu olan masallarda kasten adam öldürme suçu, diri diri yakılma cezasını doğurur. Söz konusu ceza ile hiçbir canlının hayatına kast edilmemesi gerektiği imlenir. Bütün canlıların yaşam hakkı vardır ve bu hak bir başkası tarafından çiğnenemez. Masalda İğci Baba iki kız kardeşin bilerek ve isteyerek hayatına son verir. Bundan dolayı suçun temel şeklinin cezasını yakılarak öldürülme oluşturur.

Aslan Ahmet masalında padişah, hizmetçisi ile ilişkisi olduğunu iddia ettiği eşini öldürmek ister. Fakat Avcı Ahmet annesinin masum olduğunu düşünür, onu devlerin ülkesine götürür. Ahmet'in annesi dev ile anlaşır, çocuğunu öldürmek için türlü türlü hileler hazırlar. Sonunda hain anne, atın yelesi ile ellerini bağlayarak Avcı Ahmet'i bir kuyuya atar. Kuyudan aslanın yardımı ile kurtulan Avcı Ahmet, deve toplattığı odunları ateşe verir ve annesini orada yakar (Alptekin 2002: 237).

Hain anne motifinin yer aldığı bu cezada annenin ortadan kaldırması, kadına karşı güvensizliği imlemektedir. Kadın anne bile olsa ona kimi zaman güvenilmemesi gerektiği mesajı verilir. Adı geçen masalda hain anne motifi ile toplumdan ayıklanan kadın, *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz'un çocuklarını dünya getiren biri gökten inen öbürü de ağaç kabuğunda bulunan iki doğal dışı ana ile de dışlanır.

“Oğuz Kağan'ın İslamlık öncesi değişkeninde toplumda kadın ögesini ayıklama vardır. Biri gökten inen, öbürü de bir ağaç kavuğunda bulunan –doğal dışı- anadan olan Oğuz Kağan'ın altı çocuğu, ana tarafından toplum içinde yerleri olan kişilere dayanmadıklarından salt Oğuz Kağan'dan türemiş gibi oluyor.” (Karabaş, 1981: 224).

Aslan Ahmet masalında ötelenen kadın olgusu, *“Karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etme. Kızını dövmeyen dizini döver. Dabak sevdiği deriyi yerden yere çalar.”* vb. atasözlerine yansımış ve kadın sosyal hayattan uzaklaştırılmıştır. Bu atasözlerinde görüldüğü üzere toplumsal yaşamda kadına yönelik bedensel ceza

desteklenip önerilir. Günümüzde de kadına yönelik şiddet gündemin birinci sırasında yer alır.

Vezirin Üç Kızı Padişahın Oğlu masalında masal kahramanlarına kötülük eden cadı karısını bir fırına atılarak cezalandırır. Hacı Teyze kılığında gelen cadı karısından, küçük kız fırına bakmasını ister. Fırına eğilip bakan cadı karısına küçük kız arkadan bir tekme vurur. O da ateşte yanarak kötülüklerinin bedelini öder (Alptekin, 2002: 437).

Masallarda cadı, kötü ve korkulması gereken kadın şeklinde tasvir edilir. Toplumdaki diğer kadınlara örnek teşkil etmemesi gerektiği için de anlatı dünyasında işlediği suçtan dolayı en ağır şekilde cezalandırılır.

Kurnaz Besleme masalında padişahın kızı hepsi bir boyda, bir soyda, bir güzellikte kırk besleme alır. Beslemelerden biri padişahın her gece içtiği şerbeti içer ve mumları da söndürür. Bunu gören padişahın kızı, beslemeye çok kızar. Şerbeti içen besleme, ateş bulmaya gönderilir. Kara kız uzakta bir ateş görür oraya gider. Oradaki ihtiyarı aldatır, kazanda pişen yemekleri ve biraz da ateş alır, geri döner. Kırk ihtiyarın yanındaki adamlar gerçeği öğrenince kızı öldürmek ister. Adamların reisi otuz dokuz arkadaşını sandıklara koyup padişahın bahçesine girer. Kara kız sandıktaki adamların niyetlerini anlar. Bir kazan su kaynatıp sırasıyla hepsinin üzerine dökerek onları öldürür (Türkeş Günay, 2011: 122-126).

Bahse konu olan Kurnaz Besleme masalında adam öldürmeye teşebbüs suçunun cezası yakılarak ölmeyi ortaya çıkarır. Aynı durum *Parlak Ahmet* masalında da yer alır. *Parlak Ahmet* bir fırıncının yanında çalışmaya başlar. Dağdan odun toplaya giden Ahmet, orada kırk adamın çıktığı bir mağarada, kırk küp altın olduğunu görür. Bunlardan her gün birer ikişer alarak zengin olur. Adamlar parlak Ahmet'i öldürmek için kırk tuluk içine adamlarını yerleştirir. Bunu duyan Parlak Ahmet'in çırağı adamların üzerine kızgın yağ dökerek onları öldürür (Şimşek, 2001: 185-188).

Yakılarak öldürülme cezası anlatılarda kasten adam öldürme ve plan bir şekilde adam öldürmeye teşebbüs suçları ile ilgilidir. Bu uygulama ile birlikte kötülerin hiçbir zaman cezasız kalmayacağı vurgulanır. Masalı okuyan ya da dinleyen bireye iyilikten yana olunması gerektiği mesajı verilir.

2.3.1.1.2. Kafasını Keserek Cezalandırma

Ölüm cezasının bir başka şekli olan kafasını keserek öldürme, masallarda kötülükte bulunma, eşe ihanet, kasten adam öldürme, görevi ihmal ve sırrın ifşasına

zorlama suçları ile ilgilidir. Örneğin; *Avcı Ahmet* masalında eşi tarafından sırrını ifşa etmeye zorlanan masal kahramanı eşinin kötü biri olduğunu düşünür ve onun kellesini keserek öldürür. Başka bir kadın ile evlenerek hayatını devam ettir (Alptekin, 2002: 229).

Bireyin kişisel değerlerin tümü üzerine sahip olduğu hak, kişilik hakkı ile tanımlanır. Söz konusu hak, beden bütünlüğü ve sağlığı gibi maddi bedensel değerler ile bireyin onuru, saygınlığı ve giz alanı gibi manevi değerleri kapsar. Diğer bireylerin görmesini, duymasını, bilmesini istemediği, gizli tuttuğu yaşam alanına başkalarının sızması, kişilik hakkının ihlali ile ilgilidir. Bu bağlamda *Avcı Ahmet* masalında kadın, masal kahramanının giz alanına girmek istediği için öldürülür.

Horasan Padişahı masalında Horasan padişahı ölmeden önce çocuklarına üç nasihatte bulunur. Bunlardan ilki zaptiye ile arkadaşlık etmemek, diğeri dere ağzına ev yapmamak, sonuncusu Köse ile arkadaşlık etmemektir. Masalda padişahın büyük ve ortanca oğlu baba vasiyeti dinlemediklerini için köse tarafından öldürülür. En küçük oğlan (Keloğlan) kardeşlerinin intikamını almak için Köse'nin oyunlarını bir bir bozup başını keserek Köse'yi öldürür (Alptekin, 2002: 251-255).

Bu masalda Keloğlan, kardeşlerinin intikamını almak için Köse'nin kellesini alır. Köse çoğu zaman aldatıcı, hain ve kötülük yapmaya odaklanmış bir tip olarak anlatılarda yer alır. Bundan dolayı en ağır cezalara çarptırılır.

“Kötü ve acımasız insan karakteri masallarda köse tipi ile canlandırılmıştır. Köse adıyla veya bir başka isimle baş belası, şirret, kötülük etmekten zevk duyan insandır. Türk masalı bu kötü ve acımasız köse tipini, korkutucu olmaktan ziyade güldürücü bir atmosferde sunar. Köse örnekli masallar, tecrübesiz gençlere hayatta karşılaşılabilecekleri hainlikleri sergileyerek, onları eğitir. Köse de çok kere cezasız kalmaz ye Keloğlan veya daha güçlü köse tipi onu cezalandırır. Hak yerini bulur.” (Türkeş Günay, 2011: 673).

Benli Dilber masalında Hint padişahının bir kızı olur. Bu kızı padişah daha altı aylıkken bir saraya hapseder. Masalda Bahtiyar atlı bir kahraman perilere padişah olur. Periler padişaha, dünyada en güzel kızının Hint padişahının kızı olduğunu ve onunla evlenmesi gerektiğini söyler. Genç, perilerin yardımı ile havada uçar ve kızın sarayına girerek parmağındaki yüzüğü çalar. Bu olay üzerine hizmetçiler değiştirilir; eski kapıcılar da cellât ettirilir (Alptekin, 2002: 278). Masalda Benli Dilber'i korumakla

görevli kapıcıların cellât eline teslim edilmesi, görevi ihmal suçu ile ilgilidir. Bundan dolayı padişah kızını koruyamayan memurların kafasını kestirir.

Çıkırıkçı Fatma masalında işi çıkırıkçılık olan bir Fatma Hanım vardır. Fatma Hanım pamuk eğirerek geçimini sağlar ve ipleri ile herkesin tanıdığı biri olur. Fatma Hanım padişahın sarayının karşısında iplik satmaya başlar. Bu duruma çok kızan padişah, Fatma Hanım'a önce dayak attırır. Dayağa rağmen Fatma Hanım padişahın sarayında iplik satmaya devam eder. Bunun üzerine padişah Fatma Hanım'ı kestirerek öldürür (Alptekin, 2002: 419).

Masalda başkasına yaşam hakkı tanımayan zorba bir padişahın söz edilir. Zulmü, haksızlığı kendine rehber edinen ve tiran tipini temsil eden bu padişah; hak, adalet ve eşitlik anlayışına darbe vurur. Masalların birçoğunda hiç bitmeyen hak, adalet ve eşitlik arayışı dile getirilir. Bir tarafta iyiliği, adaleti ve hakkı savunan kahramanlar yer alır, diğer tarafta ise zulmü ve haksızlığı temsil eden tipler bulunur. Adı geçen masal, bunlara örnek verilebilir.

Çoban masalında padişahla lalası gezerken bir çobanın köpeğini astığını görürler. Çobana neden böyle yaptığını sorduklarında çoban işine karışmamalarını söyler. Daha sonra padişah çobanı saraya çağırır. Padişah çobana gene köpeği neden astığını sorduğunda çoban bir ay müddetle padişahlığı kendisine verirse anlatacağını söyler. Padişah, tahtı ona bırakır. Çoban üçüncü vezir ile ikinci vezirin hırsız olduklarını tespit eder. Dönüşte çoban en iyi kuzularını kurda götürdüğü için köpeği astığını padişaha söyler. Padişahın vezirlerinin de hırsız olduklarını anlatır. Bunu duyan padişah, vezirlerin kellerini kestirir (Türkeş Günay, 2011: 83-85). Masalda kamu malını zimmetine geçiren vezirler cezalandırılır. Hırsızlık suçunda padişahın sonra gelen ve oldukça önemli olan vezirlik makamındaki kişilerin yer alması, ölüm cezası gibi ağır bir yaptırımın uygulanmasına neden olur.

Helvacı Güzeli masalında kızına iftira atan müezzin ile katırcı, masum kızın babası tarafından boyunları vurularak öldürülür (Türkeş Günay, 2011: 226). Masalda müezzin ile katırcının öldürülmesi, namusa yüklenen değer ve iftiranın kötücül yönü ile ilgilidir. Anlatıda bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek büyük bir suçtur; bu suç da karşılıksız bırakılamaz mesajı verilir.

Şah Meran'ın Yüzüğü, Sihirli Yüzük masallarında fakir bir çocuk çocukların öldürmek üzere oldukları bir yılanı kurtarır. Kendi ekmeğinden keserek yılanı büyütür.

Yılan, evine dönmek ister. Çocuk yılanı evine götürür, yılanın babası çocuğa sihirli bir yüzük hediye eder. Bu yüzük sayesinde padişahın kızı ile evlenir. Padişahın kızı yeni evine gelirken bir sandığın içinde sevgilisi olan Arabı da getirir. Arap ile kız, çocuktan yüzüğü çalarlar. Kurtardığı hayvanların yardımı ile çocuk yüzüğü onlardan tekrar alır. Çocuk yüzüğü alınca padişahı konağa götürür, kızı ile arabı aynı yatakta gören padişah, ikisinin de kafasını keser (Türkeş Günay, 2011: 336; Şimşek, 2001: 29).

Aile içi ilişkilerde en sarsıcı olan ihanettir. İhanet eden, ister erkek olsun ister bayan, aile birliğine en büyük darbeyi vurur. Bu darbe toplumun çekirdeği olan ailede depresyon etkisi yaratır. Bundan dolayı eşine ihanet eden masal kahramanının kafası kesilir.

2.3.1.1.3. İdam ile Cezalandırma

Masallarda idam cezası, anlatı kahramanlarının olumsuz davranışları ile ilgilidir. Kıskançlık, hilekârlık, ihanet, kötülükte bulunma, insan kaçırmak vb. kötücül eylemlerden sonra bireyler idam ettirilerek öldürülür. Örneğin *Ettiğini Bulur* masalında fakir bir çobana, rüyasında altın küpün olduğu yer bildirilir. Fakir adamının (çobanın) peşini bırakmayan zengin, bütün altınları alır. Çobandan şikâyet etmesinden korkan zengin onu öldürür. Çobanın eşi babasız doğan çocuğuna “Ettiğini Bulur” adını kor. Bir gün Padişah kadını çamaşır yıkarken görür. Çocuğa bu adın verilme sebebini öğrenir. Zengin adamdan kadının kocasını bulmasını ister. Adam mezara vardığı zaman kış mevsiminde mezarın üzerinde olan üzümde padişaha getirir. Adama mendili açtığı anda mendildeki üzüm ölmüş adamın kafası olduğunu anlar. Bunun üzerine padişah suçundan dolayı zengin adamı astırır (Alptekin, 2002: 314-315). Söz konusu idam bağlamında kötülerin mutlaka cezalandırılacağı imlenir. Birey, evrende ettiğine, yaptığına ve söylediğine göre değerlendirilir. Etik değerlerden yoksun insanın hatalı davranışları dolayısı ile ceza alacağı unutulmamalıdır.

Dünya Güzeli masalında memleketinden ayrılan padişah karısına Köse ve Cüce ile konuşmamasını tembih eder. Padişahın bir çocuğu olur ve büyüdüğü zaman babasını aramaya çıkar. Yolda Köse ile karşılaşır ve Köse çocuğu bir sarnıca hapseder. Kösenin isteği üzerine çocuk, kendi elbiselerini Köse’ye verir, Köse’nin elbiselerini de kendi giyer. Şehzade bir güvercini konuşmasına güler. Köse şehzadeden güvercinin haber verdiği Dünya Güzeli’ni getirmesini ister. Dünya güzeli elinde ettikten sonra çocuğu

öldürmek isteyen Köse, padişah tarafından yakalanarak idam ettirilir (Alptekin, 2002: 423-428).

Olumsuz bir tip olan Köse, masallarda kötülüğe odaklanmış usu ile yer alır. Her türlü hileye başvuran, amacına ulaşmak için hiçbir kötülükten uzak durmayan bu tipin cezası genellikle ölümdür.

Kıratlı masalında bir padişah memleketinde ışık yakılmaması için emir verir. Kıyafetlerini değiştirerek şehri gezmeye çıktığında bir evde ışık yandığını görür. Işık yakma yasağını üç gece için ilan ettirir, her gecede de aynı evde ışık yandığını görür. Evdeki kadını huzuruna çağırır, neden emrine riayet etmediğini sorar. Kadın kocasını çok sevdiğini, gündüzleri göremediği kocasının yüzünü geceleri seyrettiğini anlatır. Padişah bir kadını aracı koyar. İhtiyar kadın bu kadını kocasını bırakmaya razı eder. Kadın kocasının yemeğine zehir koyar ve padişaha gelir. Padişah kadının ihanetine kızar, bu kadının ve diğer kadınların asılmasını emreder (Türkeş Günay, 2011: 383).

Aynı motif *Mücevher Topu* masalında da vardır. Masalda padişah kadını kocasını karşı sadıklık testinden geçirir. Kadın baş vezirlik ve sultanlık vaatlerini duyunca kocasına ihanet eder. Padişah kadının sadakatsizliğine kızar ve onu idam ettirir. Memleketin bütün kadınlarını öldürmeyi emreder (Türkeş Günay, 2011: 336).

İhanet merkezli ortaya çıkan bu ceza kadına sadık olmayı imlemektedir. Masalın sonunda bütün kadınların kötü olmayacağı Muhammet Ağa adlı masal kahramanın başından geçen bir hikâye ile padişaha anlatılır. Padişah Muhammet Ağa'nın söylediklerine inandığı için bütün kadınları öldürüp zürriyetsiz kalmanın önüne geçer. Bu cezada aynı zaman da iffetsiz kadınların genelleştirilmemesi gerektiği, bireyleri cinslerine ve statülerine göre suçlamanın yanlış olduğu vurgulanır. Söz konusu masallar *Binbir Gece Masalları*'nda görülen ihaneti hatırlatır.

“Binbir Gece Masalları, kadınların sadakatsizliği teması üzerine kurulmuştur. Yukarıda verdiğimiz örnektekine benzer örneklerle Türk masal geleneği bu anlayışa cevap vermiştir. Birkaç kötü örneğin herkesi kapsamadığı açıkça ifade edilmiştir. Çünkü masalların büyük bir kısmında, eşlerin birbirine kavuşabilmek veya ortak düşmanlarını ortadan kaldırabilmek için beraberce verdikleri büyük mücadele anlatırlar.”(Türkeş Günay, 2011: 698).

İyilik ile Kötülük adlı Yukarıçukurova masalında, İyilik ve Kötülük adıyla sembolleştirilen iki kahramandan kötü olanın cezası idam edilerek verilir. “İyilik” iki gözünü de alan arkadaşı “Kötülük”ü idam ettirir (Şimşek, 2001: 51).

Bu masalda olduğu gibi bütün masallarda iyilik ile kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğunun bir başka ifade ile iyicil ile kötücül duyguların mücadelesi anlatılır. Çok azı hariç, masallar mutlu sonla, iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanıp ödüllendirilmesi ile aksi durumda yer alanların ise cezalandırılması ile biter.

Padişah Olan Çoban masalında bir köye çoban olan adamın eşi çamaşırlarını yıkadığı kervancı tarafından kaçırlır. Kadını kaçıran kervancı masalın sonunda padişah olan çoban tarafından idam ettirilir (Özçelik, 2004: 350-351).

İncelemeye esas alınan masallarda idam cezası kötücül kahramanlara yöneliktir. Bu ceza ile iyilerin her zaman kazanacağı kötülerin ise kaybedeceği imlenerek ahlaki ders verme amaçlanır.

2.3.1.1.4. Suya (Çay, Dere, Kuyu, Göl, Irmak, Deniz) Atarak Cezalandırma

Su, hayatın ve yaşamın devamlılığını sağlar. Gökten inen yağmur yeryüzüne hayat verir, tohumları canlandırıp onları yeşil birer ağaç ve bitki haline getirir. Aynı zamanda su ölüm sebebidir. Suyun içinde oksijensiz kalan birey yaşamını yitirir. Değerlendirmeye esas alınan masallarda kötücül kahramanlar işledikleri suçlardan dolayı boğulup ölmeleri için suya atılır.

Tembel Ahmet masalında Ahmet adlı masal kahramanı balığın karnında bulunduğu sihirli tas ile olağanüstü özelliklere kavuşur. Tasın içindeki suya altına çevirme özeliğine vardır. Tembel Ahmet sarayın önünden su içerken tasın kerametini padişahın kız görür. Bu tası kendisine satmasını ister. Tembel Ahmet satamayacağını bir ... karşılığında verebileceğini söyler. Kız bundan sonra kendinden isteneni yapar. Padişah kızının sonra düğünü olur, fakat kızın dul olduğu anlaşılınca kız babasının evine gönderilir. Arkasından da ceza olarak denize atılır (Alptekin, 2002: 339). Masalda kız gayri ahlaki bir davranış sonrası suya atılır. Tas için Tembel Ahmet ile birlikte olur ve sağlığını kaybeder. Kirlenen vücudunun temizlenmesi için suya ihtiyaç duyulur.

Suya atılma cezası Türk toplumunda bekârete yüklenen anlam ile ilgilidir. “*Türk toplumu ataerkil olduğu gibi aynı zamanda baba-soyludur. Yani doğan çocuklar babanın soyuna aittir ve soy erkek çocukla devam eder. Bu nedenle doğan çocukların babasının kim olduğu bilinmelidir.*” (Oğuz, 2012: 109). Bekâret uygulamasının en önemli nedeni soyun sürme güvencesini vermesidir. Babası bilinmeyen çocuklara uygulanan gelenekler ve babasız çocuklara yönelik hakaret amaçlı ifadeler bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yaban Tezeği masalında çok fakir bir kadının kızı evdeki mercimeğin yarısını kapıya gelen bir ihtiyara verir. Annesi kızına çok kızar, her gün mercimeği niçin verdiğinin hesabını sorar. Kız yardımları dolayısıyla zenginliğe kavuşur. Zengin bir hayat sürmesine rağmen, annesi kıza her gün mercimeği hatırlatır. Kız da dayanamaz annesini kuyuya attırır (Türkeş Günay, 2011: 276-278).

Masalda ceza, cimrilüğün kötücül yönünü dikkat çekmeye yöneliktir. Kız cimri annesinin cezasını onu öldürerek verir. Birey varlığını devam ettirirken bir takım alışkanlıklarını ve özelliklerini içinde yaşadığı koşullara göre geliştirir ve edinir. Bazı bireyler hayatın gagesini birlik ve paylaşım üzerine kurar, bazıları da daha çok kendine düşkün ve ben merkezli yaşar. Masalda benmerkezci bir yaşamın kötülüğü ve paylaşmamanın yanlışlığı üzerinde durulur.

2.3.1.1.5. İlahi Gazap ile Cezalandırma

Masallarda kötülerin cezası kimi zaman insanüstü güçler eli ile verilir. Evrenin sahibi olan Allah, şirazeden çıkmış bir toplumu yok etme gücünü kullanarak cezalandırır. Örneğin; *Gelin İle Kaynana* masalında bir kadın gemiciye kırk altın karşılığında satılır. Gemici kadından kendisi ile evlenmesi ister. Bu isteği kabul edilmeyince gemici kadına zorla sahip olmaya çalışır. Tam bu sırada Allah tarafından bir gazap gönderilir. Kadının dışındaki bütün insanlar ölür (Alptekin, 2002: 342). Masalda masum bir kadına zorla sahip olma düşüncesi, kozmik felaketi doğurur.

Geçmişte yaşamış ve kozmik felakete maruz kalmış insan toplulukları üzerinde düşünüldüğünde, bu toplulukların kendilerine yapılan tebliğe rağmen Allah'tan korkmayan, çirkin sapkınlıklarda bulunan, başkalarının haklarına tecavüz eden, utanma duygularını kaybetmiş, yalnızca kendi menfaatlerini ve dünyevi çıkarlarını düşünen bireylerden oluştukları ortaya çıkar. Semud, Lut ve Ad Kavimleri söz konusu topluluklara örnek verilebilir. Anlatıda namus yönelik saldırı bağlamında ortaya çıkan kozmik felakette; bireyin can, mal ve ırz güvenliğine vurgu yapılır.

2.3.1.1.6. Tabanca ile Öldürerek Cezalandırma

Masallarda gerçek yaşamda var olan durumlar veya olaylar, gerçeküstü varlıklar ve olağanüstü olaylar etrafında, sembolik bir dil ile ifade edilir. Ateşli silahlardan olan tabancaların masallarda yer alması, onların gerçek yaşamın bir göstergesi olduğunu açılar.

Değerlendirmeye esas alınan *Congalaz Karısı* masalında kötülükte bulunan kadının cezası tabanca ile verilir. Masalda kardeşleri küçük kız kardeşlerine adam yiyen congalaz karısı ile ilgili nasihatte bulunurlar. Ateş almak için congalaz karısının evine giden küçük kıza congalaz karısı kötülükte bulunur. Bunu öğrenen kardeşleri karıyı çamaşır toplarken tabanca ile öldürür (Alptekin, 2002: 445).

Söz konusu masalda ateş alma bağlamında ortaya çıkan ceza; ocak, od/ateş iyesi ile ilgilidir. Od, ocak iye veya iyeleri Türk kültür hayatında saygı duyulması gereken kutsallardandır. *“Türkler, od ve ocak iyesine bir saygı işareti olarak üstüne, pis ve kötü şeyler atmaz, bundan sakınırlardı. Söndürmez ve üstüne su dökülmezdi. Bir bereket ve hayat kaynağı olarak inanılan ateşi Türkler ocaktan dışarı vermeyi uğursuzluk kabul ederlerdi ve başka boydan kişilere asla ateş vermezlerdi.”* (Kalafat, 1999: 59).

Masalda ocak, od/ateş iyesine aykırı eylem sembolik bir varlık olan Congalaz Karısı eliyle cezalandırılır. Bu ceza bağlamında ateş ve onun etrafında oluşan pratiklere saygılı olunması gerektiği vurgulanır.

2.3.1.1.7. Uçurumdan Atarak Cezalandırma

Yüksek bir yerden boşluğa bırakarak suçluyu infaz etme, masalarda sık rastlanan bir ceza türü değildir. Sadece *Dev Karısı* masalında yer alır. Masalda karısı ölen bir adam, oğlunun bütün ısrarlarına rağmen, bir dev karısı ile evlenir. Oğlan babasına kızıp evi terk eder. Bir süre sonra çocuk babasını yanına gittiğinde dev karısının herkesi yediğini görür. Oğlanı da yemek isteyen dev karısı çocuğun yaşadığı saraya geldiğinde bir kayanın başına oturup oğlanı bekler. Padişahın yaptığı bir hile ile dev karısı uçurumdan aşağı düşer ve ölür (Şimşek, 2001: 133).

Masalda dev karısına uygulanan ceza, bireylerin eş seçiminde dikkatli olması gerektiği ile ilgilidir. İnsanın hayatı *beşik, eşik, keşik* üçlemesi ile sembolize edilen aşamalardan oluşur. Evlilik insan hayatında önemli bir eşiktir. Söz konusu eşğin iyi atlatılması hayatı ya zevkli hale getirir ya da çekilmez bir çileye dönüştürür. Sosyal bir olgu olan evlilikte mutluluk, uyumlu ve doyumlu bir eş seçimine bağlıdır.

2.3.1.1.8. İntihar ile Cezalandırma

İnsan, hayatını devam ettirmek için mücadele eder. Kendisi için olumsuz olan şartları değiştirebilmek için ahlaki veya gayri ahlaki elinden gelen tüm çabayı gösterebilmektedir. Fakat yaşamına son veren birey, tüm bu mücadele yollarını

bırakarak, kendi hayatına karşı bir eyleme girişir. Değerlendirmeye esas alınan masallarda hayatını kast ederek kendine ceza veren kahramanlara rastlanır. Örneğin; *İki Yılan ile Evlenen Kız* masalında yılan yalnız bıraktığı için başka biriyle evlenen hanımını görünce, kendisini ateşe atıp cezalandırır (Şimşek, 2001: 114).

Söz konusu masalda, intiharın sebebi pişmanlıktır. Cezanın merkezinde yer alan pişman yılan, eşine gereken özeni göstermediği için kendini suçlu hisseder. Bu suçluluk duygusu onu intihara sürükler. Böylece ruhsal arınma yaşayacağına inanır.

Yogud Paşa masalında biri paşa, diğeri rençber olan iki kardeş birbirine düşman olurlar. Birbirleri ile harp ederler. Paşa, rençber olan kardeşini öldürür. Rençber olan kardeşin bir oğlu olur. Çocuk büyüyünce babasının intikamını almak için yola çıkar. Amcası ile savaşmaması için bu çocuğu küçükken annesi amcasının kızı ile nişanlar. Bu çocuk amcasıyla harp etmeye başlayınca nişanlısı gelir ona yardım eder. Bunlar paşanın askerlerini bozar. Çocuk nişanlısı ile yola çıkar. Paşa barışmak istiyormuş gibi davranarak çocuğu aldatır, onu arkasından vurur. Çocuk ölmeden önce nişanlısına Malatya'ya giderek Mehmet Ağa'ya haber vermesini ve intikamını almasını ister. Mehmet Paşa intikam almaya karşılık kızla evlenmek ister. Kız nişanlısının mezarına gider, orada bıçakla kendini öldürür (Türkeş Günay, 2011: 218-220).

Masalda başkası ile evlenmektense canına kıymayı göze alan kız bağlamında sevgiye karşı sadık olunması gerektiği imlenir. Gerçek sevgi ve aşk kolay kolay bırakılmaz. Âşık ölünceye kadar aşkını sinesinde taşıyan ve asla ona ihanet etmeyen kişi şeklinde tanımlanır. Masalda intihar etrafında aşk- sadakat ilişkisi vurgulanır.

Çin-i Maçın Padişahı masalında küçük kardeş sabah kalktığında çadırının bir ejderha tarafından sarıldığını görür. Ejderha, küçük oğlana Çin-i Maçın Padişahı'nın hikâyesini öğrendiği takdirde karısını bırakacağını bildirir. Çocuk Zümrüdü Anka'nın yardımı ile padişahın bulunduğu yere varır. Padişah hikâyesini kimseye anlatmaması şartı ile çocuğa olayı anlatır. Çocuk hikâyeyi dinledikten sonra bir bahane ile kuşun sırtına binerek geri döner. Çocuk hikâyeyi ejderhaya anlatınca padişah, benim meselem dünyaya yayıldı deyip kendini pencereden suya atar (Türkeş Günay, 2011: 397).

Aynı motif *Gül Sinan'a Ne Yaptı, Sinan Gül'ü İncitti* masalında da vardır. Küçük şehzade Dünya Güzeli'nin sırrını öğrenince sihirli atının yardımı ile âlimin yanından ayrılır. Çocuk kaçınca âlim, sırrını söylediği için intihar eder (Türkeş Günay, 2011: 402).

Söz konusu masalarda intiharın sebebi, varlıkların yaşam sınırının ifşa edilmesidir. Padişah ve âlim varlıklarını gizlerine borçludur. Giz alanı ihlal edilince yaşam ipine sarılmaları gerekmez.

Dev ve Yaramaz Çocuk masasında yaramaz çocuğa annesi dışarı çıkmamasını, çıkarsa devin yaramaz çocuğu yiyeceğini söyler; ama çocuk elma toplamak için evden çıkar. Çocuk elma ağacından meyve toplarken bir dev onu kaçıtır ve yer. Elinde çakısı olan çocuk, devin ciğerini kesmeye başlar. Acıya dayanamayan dev kendini kör kuyuya atar ve orada ölür. (Önal, 2011: 357).

Devin intiharı bağlamında aptallık, akıllılık temasına vurgu yapılır. Cüssenin değil aklın önemli olduğu; bireyin aklını kullanarak en zor şartların üstesinden gelebileceği mesajı verilir.

Adsız- 3, Sabır Taşı ve Uyuyan Delikanlı masalarında çıkırık eğiren kız yedi dağın ardındaki kısmetini annesi ile birlikte aramaya çıkar. Bir saray görürler ve kız saraydan içeri girince, kapı kapanır. Annesi dışarıda kız içeride kalır. Kız sarayda bir delikanlının uyuduğunu görür ve uyanması için kırk gün başında bekler. Kırkıncı gün bir çingeneyi adamın başına bırakır kendisi oyalanmak için dışarı çıkar. Tam o sırada adam uyanır, kendisin kırk gün bekleyen Çingene ile evlenir. Öteki kız da hizmetçi olur. Günün birinde adam İstanbul'a gider. Kız ondan bir sabır taşı bir de sabır bıçağı almasını ister. Adam bunları alırken satışı "Bunu verdiğin insanın arkasını bırakma" diye tembih eder. Kızın sabır taşına başından geçenleri anlatır. Taş çatlar tam elindeki bıçağı kalbine saplayacağı sırada adam gerçeği anlar ve onunla evlenir (Boratav, 2001: 20, Özçelik, 2004: 386, Seyidoğlu, 2016: 94).

Bu masalarda intihara teşebbüs vardır. Çıkırık eğiren kız, sabırsızlığının sebebi ile evde hanımı almak yerine hizmetçi olur. Söz konusu duruma daha fazla dayanamaz ve intihara karar vererek kendini cezalandırmak ister. Masalların ilerleyen bölümlerinde kız muradına erer ve erkek kahraman onu canına kıymadan kurtarır. Anlatılarda arkadaşını iyi seç; sabreden muradına mutlaka erer; insan umutsuzluğa kapılıp canına kıymamalıdır, haklı olan sonunda kazanır, mesajları verilir.

2.3.1.1.9. Yırtıcı Hayvanlar Vasıtasıyla Öldürerek Cezalandırma

Vahşi hayvanlar eliyle gerçekleşen ölümlerde genellikle suçlular aslan ve kaplanlara yem yapılır. Antik Roma'nın ölüm arenasında yer alan bu cezaya, incelemeye esas alınan masalarda da rastlanır.

Hayırsız Kız masalında padişahın küçük oğlu kör bir deve evlatlık olur. Onun davranlarını otarmaya başlar. Bir gün devin gitmesini yasakladığı ayıların çayırına gider. Ayı bu oğlanı öldürmek isterse de oğlan başını bir dalın arasına sıkıştırır, devin gözlerinin yerin öğrendikten sonra ayıyı öldürür. Devin gözlerini ayının dolabından alır getirir ve devin gözleri açılır. Bunun üzerine dev çocuğa sihirli bir at, aslan ve kaplan verir. Hayırsız kız oğlanı öldürmek üzereyken aslan ile kaplan gelir. Aslan ile kaplan hayırsız kızı paramparça eder (Türkeş Günay, 2011: 371).

Aslan elinden ortaya çıkan ceza *İnsan Yiyen Kız* masalında da yer alır. Masalda yamyamlık yapan kız, küçük oğlanının elinden sihirli nesneden çıkan aslan tarafından öldürülür (Özçelik, 2004: 358-359).

Söz konusu masalarda yamyamlık yapan bir kızın infazı yer alır. Anlatılarda çocuk bir yamyam olarak dünyaya gelir ve aile üyelerinin çoğunu yer. Bu kızların erkek kardeşleri aslan, kaplan ya da köpeklerle parçalamak sureti ile kızın elinden kurtulurlar.

Yırtıcı hayvanların eliyle uygulanan ceza, insan yemenin korkutucu, tiksindirici, kabul edilemez ve yasak bir eylem olması ile ilgilidir. Yaşam hakkı elinden alınan insanın bu ağır suça orantılı bir ceza vermesi, suçluların toplumdan tasfiyesine yöneliktir.

2.3.1.1.10. 40 Katır 40 Satır Seçimi ile Cezalandırma

Kırk katır kırk katır seçimi ile ilgili ceza, masalarda bitiş formelleri arasında yer alır. Bu formellerde karşılıklı konuşma söz konusudur. Sözde ceza suçluya bırakılmaktadır, ancak suçlu hemen hemen bütün masalarda ölümle cezalandırılır. *“Bu tür bitişlerde karşılıklı konuşma görülür; cezalandırılacak kişi bir seçimle karşı karşıyadır. Sonuçta kaybeden yine o olacaktır.”*(Sakaoğlu, 2010: 62).

Cezayı uygulayan bireyin suçluya ne istediğini sorması, idama mahkûm edilen kişiyi son arzusunu hatırlatır. İdamlıklar ölmeden önce son arzusunu ifade ederek hayata gözlerini kapar. Aynı zamanda, Türk kültüründe affetme erdemini vurgulamaya yöneliktir. Her insanın yanlış yapabileceği önemli olan bu yanlışın affedilmesi gerektiği birçok anlatıda ve atasözlerinde yer alır. *“Hatasız kul olmaz.” “Bir sürçme ile atın başı kesilmez.”* vb. atasözlerinde bağışlayıcı eylemlere dikkat çekilir.

İncelemeye esas alınan masalarda kırk katır, kırk satır cezası; üvey anneye, kıskanç teyzelere, cinsel istismarda bulunan bezirgâna/hocaya/vezire, gerçeği

saklayanlara, gelinlerine karşı kötücül duygular besleyen hain babaya, hırsızlık yapanlara verilir.

Bacı Bacı Can Bacı, Gede Kız, Yılan Adam ve Yanağında Güller Açan Kız masallarında üvey anne kıskançlığın esiri olur. Bütün kötücül davranışları sergiler; ancak masalın sonunda haklı/masum olan kazanır; üvey anneye kırk katır cezası layık görülür (Türkeş Günay, 2011, Özçelik, 2004, Önal, 2011).

Masallar, insanı bütüncül yönüyle ele almaları dolayısıyla gerçeğe oldukça yaklaşırlar. Anadolu masallarında da, hem iyicil (sevgi, cesaret, iyilik) hem de kötücül (nefret, kıskançlık, korku) vb. gibi duygular bir arada ele alınırken, bu duyguları yansıtan sembolik kahramanlar bulunur. Üvey anne ve teyze, çoğu zaman kötücül duyguları sembolize ederken kahramanların kız kardeşleri ise iyicil duygularının sembolize edilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kıskanç teyzelere uygulanan kırk katır kırk satır cezası; *Padişahın Üç Kızı, Küllü Fatma, Üç Bacı, Kıskanç Kız Kardeşler, Bacılar* masallarında yer alır. Söz konusu masallarda teyzeler yeğenlerini çeşitli sebeplerden dolayı çekemezler; onlara karşı bütün kötülöklere başvururlar. Ancak yine masum olan kazanır ve hain teyzeler kırk katırın arkasına bağlanarak can verir (Alptekin, 2002, Şimşek, 2001, Önal, 2011, Türkeş Günay, 2011).

Kırk katır kırk satır cezası bağlamında; kıskançlık her türlü kötölöğe kaynaklık edebilir, kız kardeş bile olsa bu kötölöğü yapabilir, kendi yeğenlerine zarar verebilir, mesajı verilir. Kıskançlık, bir başkasında olan maddi ya da manevi bir değerin kişinin kendisinde olmamasından veya kıyaslama yaparak kendisinden/kendisinininkinden daha iyi olduğu kanısına varması ya da mevcut olanı daha iyi olana kaptırma korkusu olarak tanımlanabilir. İlkel bir duygudur ve bireyde tahmin edilemeyen olumsuz davranışlara neden olabilir.

Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı masalında padişaha rüyasında aksakallı bir ihtiyar, padişaha başına bir bela geleceğini, bunu gençlikte mi yoksa kocalıkta mı istediğini sorar. Padişah da eşine sorup gençlikte gelsin, der. Ülkesini terk eden padişah üç günlük yoldan sonra bir köye varır ve çobanlığa başlar. Aynı köye gelen bir bezirgân çobanın hanımına çamaşırlarını yıkatır ve ona göz kor. Bezirgân hile ile çobanın uzun bir yola gönderir. Bundan sonra bezirgân, çobanın eşini kaçırrır. Masalın sonunda padişah, durumu anlayınca bezirgânı katırın kuyruğuna bağlayarak cezalandırır (Alptekin, 2002: 262-265).

Katıra bağlama cezasının namusa yönelik suçun sonrasında ortaya çıkması, Türk kültüründe ırza tecavüzün çok ağır olması ile ilgilidir. Özellikle evlilik kurumu yönelik nitelikli cinsel saldırıda, failin en ağır şekilde cezalandırılmasına neden olur. Masalda aynı zamanda varlık ve yokluk iki kardeştir, zor durum ile mücadele gençlikte daha kolay olur; yaşlılıkta aynı direnç gösterilemez, sabretmek büyük bir erdemdir, kaderin önüne asla geçemezsin iletileri verilmek istenir.

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında bir hamalın karısı mırmırı çorbası içtikten sonra hamile kalır. Hamamda doğum yapan kadına dört peri kızı arkadaş olur. Bunlar, doğan kıza bastığı yerde çimen bitirme, güldüğünde yanaklarında güller açma, ağlayınca gözlerinden inci mercan dökülme gibi meziyetlerini verirler. Padişahın oğlu kızın vasıflarını cadı karısından öğrenir. Onunla evlenmeye kara verir. Vezirin karısı bu durumu çekemez ve kızın gözlerini çıkartarak onu orman bırakır. Onun yerine kendi kızı ile evlendirir Masalın sonunda gerçeği anlayan padişah hainleri atın arkasına bağlayarak cezalandırır (Alptekin, 2002: 332-336).

Gerçeği saklayan ve hainlik eden bir kadına uygulanan bu ceza, doğru olma ve haktan ayrılmamaya yönelik mesajı içerir. Birey, evrende hakkın yanında olduğu sürece ruhsal doyum yaşar.

Şah İsmail masalında Şah İsmail evleneceği kızları olmak için gözlerini oyduktan ve bir kuyuya attıran babasını öldürmeye kıyamaz. Elindeki satırla Arap'ı öldürmeyi planlayan babası Arabı yenemez. Arap da satırı alarak Şah İsmail'in babasının öldürür. Şah İsmail Arap'a "Ben babama elimi vuramam o benim atamdır. Sen babamın elinden satır al, babamı öldür." der. Arap da padişahın elinden satırı kapıldığı gibi padişahı öldürür (Türkeş Günay, 2011: 161).

Satır cezası ile infazın gerçekleştiği masalda sanık hain bir babadır. Hain baba, gelin adaylarına karşı cinsel arzu beslemenin cezasını öder. Aile içi cinsel eylemler, ensest ilişki olarak tanımlanır. Aile içi ya da akrabalar arası ilişkilerden yararlanılarak gerçekleştirilen, bir tarafın açık istismarına dayanan cinsel ilişki ensesti kendi bağlamının ötesinde de bir suç durumuna getirmektedir. Çünkü bu durumda ortaya çıkan cinsel istismar durumudur. Bu bağlamda hain babaya satır cezasının uygulanması suça sebep olan davranış ile ilgilidir.

Üç Nar, Limon Kız, Üç Turunçlar masallarında meyveden çıkan kızlarla evlenmek üzere olan şehzadenin Çingene ya da Arap kızların kendisine kurdukları oyunu anladıktan sonra onlara uyguladığı kırk katır kırk satır cezası yer alır. Masalın

sonunda gerçeği saklayan bu kızlar yalancılığın bedelini canı ile öderler (Türkeş Günay, 2011, Şimşek, 2001, Özçelik, 2004).

Nar, halk anlatı ve inanışlarında sembolik anlamları ve olağanüstü özellikleriyle yaşatılmaktadır. Ebru Şenocak, “*Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar*” adlı çalışmasında narın var oluş mucizesi ve sembolü olduğuna değinir (Şenocak, 2015: 232). Üç Nar masalında da nardan çıkan güzel ile evlenme bağlamında mitik var oluşa dikkat çekilir.

Zekiye ile Mehmet masalında padişah, fakir Mehmet’i evlatlık edinir. Beşik kертmesi Zekiye ile evlenen Mehmet, padişahın yanında yaşamaya başlar. Padişahın berberi de Zekiye’ye âşık olur ve hile ile devlerin bulunduğu yere gönderir. Berberin kötü niyetini anlayan padişah, onu katırın kuyruğuna bağlatır ve öyle öldürür (Şimşek, 2001: 193).

Emanete ihanet ve sonrasında ortaya çıkan ceza, insani ilişkilerde emin olmaya yönelik mesajı içerir. Zira elinden, belinden ve dilinden emin insanlar toplumda yer aldığı sürece sağlıklı bireyler yetiştirilebilir. Bu değerlere muhalif olanlar da cezasını çekmelidir.

Gül Senem masalında padişahın oğlu yürüdüğünde çayır çimen biten, güldüğünde yanağında güller açan ve ağladığında da gözlerinden inci mercan dökülen kız ile evlenmek ister. Kız gelin giderken, yanına dadısı ile onun kızını da alır. Kıskanç dadı, yolda kıza tuzlu köfte yedirip iyice susamasını sağlar. Su karşılığında da gözlerini alır. Dadı, kızın iki gözünü de çıkardıktan sonra bunun gelinliğini kendi kızına giydirip onu yolun kenarına atar. Masalın sonunda padişah gerçeği anlayınca ikisini de bir katırın kuyruğuna bağlar (Şimşek, 2001: 224-230). Kötücül bir duygu olan kıskançlık bir çeşit davranış bozukluğudur. Bu duygu bireyi içten içe bir mum gibi eritir ve bitirir. Masalda kıskanç dadı, kendi sonunu kendi hazırlar.

Avcı Mehmet masalında Avcı Mehmet’in yılanlar padişahından aldığı sihirli boncuğu bir Yahudi çalar. Bu suçun cezasını Yahudi, kırk katırın kuyruğuna bağlanarak öder (Özçelik, 2004: 295).

Hırsızlık kriminal bir olaydır ve insanların mal varlığına karşı işlenir. Masalın fiktif dünyasında bu suçu işleyen Yahudi, kırk katırın kuyruğunda can vererek cezasını çeker. Bu cezada kimsenin malı izinsiz alınamaz, bireylerin rızası olmadan herhangi bir maldan ekonomik yarar sağlanamaz, mesajı verilmek istenir.

2.3.1.1.11. Recim Usulü İle Cezalandırma

Sözlük anlamı 'taşlamak' ve 'kovmak' olan, İslam hukukunda terim olarak ise zina yapan evli erkek ve kadına uygulanan taşlayarak öldürme cezasını ifade eden recim, Arapça bir kelimedir.

Türk kültüründe söz konusu cezanın varlığı tartışılır gelirken Ömer Menekşe “Osmanlı’da Zina Cezası Olarak Recm” adlı makalesinde Osmanlı’da bilinen tek kadın recminin belgesini açıklar. 1680’de Yahudi bir erkekle zina ederken basılan Müslüman bir kadın için verilen ve mahkeme defterine de kaydedilen recm kararı ve olayın ayrıntıları söz konusu çalışmada dile getirilir (Menekşe, 2003: 7-18).

Resim 4. Örnek Bir Recm Cezası (www.vebstagram.one.tr)

Bu cezanın benzeri masallarda da görülür. “Masallarda yer alan cezalandırma motifi de namusunu yitiren kadının recim edilmesi, yani beline kadar gömülmesi ve taşlanarak öldürülmesidir.” (Helimoğlu Yavuz, 2013: 17). Örneğin *Gelin İle Kayın* masalında kocası askere giden geline kayınbiraderi tarafından sarkıntılık edilir. Kendinden istenileni yapmayan geline iftira atılır ve kötü kadın olduğu herkese duyurulur. Bunun üzerine iftiraya uğrayan kadın bir yol ayrımına, gelenin gidenin yüzüne tükürmesi dileği ile beline kadar toprağa gömülür. Çünkü “O zamanda k... edenleri recim taşına dökerler, bir çakıla gömerler, tuzlu ekmek yedirirler, çırılçıplak ederler, hem de deriye sararlarmış.” (Alptekin, 2002: 341).

Aynı motif *Asker Karısına İftira* adlı masalda da yer alır. Kayınbiraderin uygunsuz teklifini kabul etmeyen kadın, kocasına şikâyet edilir. Kocasını bir mektup yollayarak eşini boşar. Askerin kardeşi boş kâğıdı alınca, o zamanın kanunda lanetleme

varmış, bunu götürüp kazdığı bir kuyuya zina etti diye beline kadar gömdürür. Gelen giden bu kadına taş atar (Sakaoğlu, 2002: 463).

Masalların derin yapısı içerisinde verilmek istenen düşünce iftiraya maruz kalmanın zorluğu ile ilgilidir. Kendisinden isteneni yapmayan/cinsel tacize uğrayan kadın, iftiraya kurban giderek recm cezasına çarptırılır.

Padişahın Üç Kızı adlı masalda, üç kız kardeş kendi aralarında konuşurlarken, padişahın oğlu kendileriyle evlendikleri takdirde yerine getirecekleri vaatleri açıklarlar. Büyük kız:

“Bu padişah beni alsa, ben bir halı dokusam, padişahın asgeri değil dünyanın askeri gelip geçse yine parialanmaz. Bu kadar sağlam olur” diyerek vaadini bildirir.

Ortanca kız:

“Padişahın oğlu, beni alırsa, ben de bir aş pişirecem. , padişahın asgeri değil dünyanın askeri gelip yese yine bitmez. Bu kadar bereketli olur.” der.

Küçük kız ise: *“Allah izin verirse, padişahın oğlu da beni alırsa, ben de ona bir kız bir oğlan doğuracâm. Bunnarın saçları yıldız gibi parlar”* diyerek vaadini ablalarına açıklar.

Padişahın oğlunun bu konuşmalardan haberi olur ve sırasıyla önce büyük kızla evlenir. Büyük kızdan vaadini yerine getirmesini ister; ancak kız bunu başaramaz. Padişahın oğlu bunun üzerine ortanca kızla evlenir ve ondan da vaadini yerine getirmesini ister. O da vaadini yerine getiremez. Padişahın oğlu son olarak küçük kızla evlenir. Kız hamile kalır. Ancak bu kızlar, küçük kardeşlerini kıskanırlar. Doğum sırasında padişah oğlunun karısının altına kedi ve köpek yavrusu koyarak kıza iftira atarlar. Karısının kedi ve köpek doğurduğunu zanneden padişah, küçük kızı dört yol ağzına bir mezar kazdırarak biline kadar gömmeyi ve gelenin gecenin yüzüne tükürmesini emreder (Alptekin, 2002: 242).

Vezirin Üç Kızı ve Padişahın Oğlu masalında da aynı durum geçerlidir. Şehirde ışık yakma yasağı koyan padişah, bir ışığın yandığını görür. Işık yakma yasağına uymayan eve varan padişah, kızların konuşmasına şahit olur. Padişahın oğlu kendileriyle evlendikleri takdirde yerine getirecekleri vaatleri açıklarlar. Büyük kız, büyük bir çadır dokuyacağını, ortanca kız büyük bir sofa dokuyacağını küçük kız ise altın perçemli oğlan ile gümüş perçemli kız doğuracağını vaat eder. Sıra ile üç kız ile evlenen padişah, büyük ve ortanca kızlarda aradığını bulamaz. En küçük kız kocasına verdiği sözü tutar; ancak ablaların kıskançlığı yüzünden kadının kedi ve köpek yavrusu

doğurduğu padişaha bildirilir. Bunun üzerine padişah karısının yedi yol ayrımına beline kadar gömülmesini ve gelenin geçenin yüzüne tükürmesini emreder.

“Neyse biz annesinden haber verelim. Annesi yedi yolun çatısında gömülür. Gelen geçen kadının yüzüne tükürür, bir kamçı vururmuş” (Alptekin, 2002: 435).

Zülfü Mavi masalında da aynı olay vardır. Ceza olarak padişah eşine şunların uygulanmasını emreder. *Yedi yolun caddesinde bir mezar eşin, içine koyun, yanın da bir top süpürge koyun gelen geçen lanetlesin. Kadını alıp yedi yolun caddesinde kazdıkları mezara koydular. Yanına da bir top süpürge koydular, gelen geçen, bu insan bir it eniği ile bir pisik doğurmuş diye lanetlediler* (Türkeş Günay, 2011: 179).

Üç Bacı adlı masalda, üç kız kardeş kendi aralarında konuşurlarken, padişahın oğlu kendileriyle evlendikleri takdirde yerine getirecekleri vaatleri açıklarlar. Büyük kız:

“Padişahın oğlu beni alırsa, bir halı dokuyâcam, üsdüne bütün sâmenler oturacak, gene de yarı yeri boş galacak.” diyerek vaadini bildirir.

Ortanca kız:

“Padişahın oğlu, beni alırsa, ben de bir yemek bişirecâm, sâmenlerin hepsini yiyecek, gene de yarısı artacak” der.

Küçük kız ise: *“Allah izin verirse, padişahın oğlu da beni alırsa, ben de ona bir çift çocuk doğuracâm. Bunnarın yarı saçları altın, yarı saçları gümüş olacak”* diyerek vaadini ablalarına açıklar.

Padişahın oğlunun bu konuşmalardan haberi olur ve sırasıyla önce büyük kızla evlenir. Büyük kızdan vaadini yerine getirmesini ister ancak kız bunu başaramaz. Padişahın oğlu bunun üzerine ortanca kızla evlenir ve ondan da vaadini yerine getirmesini ister. O da vaadini yerine getiremez. Padişahın oğlu son olarak küçük kızla evlenir. Kız hamile kalır. Padişahın oğlu da ablalarını doğumda kardeşlerine yardım etmeleri için hapsedtiği yerden çıkarır. Ancak bu kızlar, küçük kardeşlerini kıskanırlar. Doğum sırasında padişah oğlunun karısının altına kedi ve köpek yavrusu koyarak kıza iftira atarlar. Bunun üzerine padişah kadına ceza verir *“Bunu götürün, yedi yolun ağzına, yarı yerine, göğsüne kadar gömün. Gelen geçen yüzüne tükürecek. Tükürmeyene, günde bir sopa. Artık kadını öyle yapıyorlar”* (Şimşek, 2001: 212-214).

Gülükan ve Dilaremcengi masallarında padişah karısını yedi caddenin ortasına bir kuyu kazdırarak koydurur. Gelen giden kadının yüzüne tükürür. Masalda hain

ablalar çocukları yerine köpek yavrusu korlar (Türkeş Günay, 2011: 345, Seyidoğlu, 2016: 99-103)

Bahse konu olan masallarda da görüldüğü üzere Türk kültüründe cinsel suç işleyen bireylerin cezası çok ağır olur. Bu durum en ilkel toplumdaki en gelişmiş bir toplumda bir arda yaşamak için oluşturulan düzenin gereğidir. Söz konusu düzeni bozan ya da bozmaya yeltenen bireylere karşı ortaya konan suçun niteliğine göre birey ya da kamu vicdanını rahatlatmak şeklinde bir yaptırımın uygulanması zorunluluk arz eder.

2.3.1.2. İşkence ile Cezalandırma

İşkence, hem fiziksel hem de ruhsal bir göz korkutma, caydırma, intikam alma, cezalandırma veya bilgi toplama amacı ile bilinçli bir şekilde insanlara acı yaşatmaya denir. İnsanoğlunun keşfettiği en kötü şeylerden biri olan bu kavram, insan varlığı ile eş anlamlıdır. En ilkel toplumdaki en gelişmiş bir topluma varıncaya kadar işkence ve onun türlerine rastlanır. İncelemeye esas alınan masallarda işkence başlığı altında şunlara yer verilir:

2.3.1.2.1. Dayakla Cezalandırma

Fiziksel şiddetin bir ifadesi olan dayak, bireyin davranışlarına yön vermek ya da onu cezalandırmak için uygulanır. Bedensel işkencenin bir türü olan dayak çoğu zaman olumsuz iletişim ve negatif algılar ortaya çıkarır. Örneğin; *Çocuğun Rüyası* masalında, masal kahramanı çocuk koynunda ay, yıldız ve güneşin olduğu bir rüya görür. Bu rüyayı annesine ve öğretmenine anlatmak ister; fakat “Hayrola” demedikleri için onlara anlatmaz. Bunu üzerine annesi çocuğu oklava ile döver, öğretmeni de çocuğa iki tokat atar. Çocuk bundan sonra çantasını omzuna alır dağa kaçır (Alptekin, 2002: 256).

Çocuk otoriteye karşı gelmiş ve tokat yemiştir. Söz konusu ceza ile uyumlu olma, otoriteye itaat etme, saygı gösterme, kendi istek ve beklentilerinden vazgeçme ya da bunları erteleme, güç kullanma gibi toplumda öne çıkan değer, norm, kural, düşünce ve inançlar çocuğa dayatılır. Masalda dayak işlevi çocuğun davranışlarını kontrol etme ile ilgilidir. Anne ve öğretmen “Bize itaat etmezsen sonu kötü olur.” mesajı verir.

Fes Padişahı masalında bir evin tek oğlu, annesinden hiç derdi kederi olmayan birisinin kendisine gömlek dikmesini ister. Kadın üzüntüsüz kimse olarak padişahın karısını düşünür. Ancak düşündüğünün tam aksi bir durum ile karşılaşır. Kadın beyaz tabağın üzerine siyah bir üzüm koyduktan sonra padişahın huzuruna gelir ve güler.

Padişah bu gülmeyi yanlış anlar, yanında çalıştırdığı Arapla eşinin ilişkisi olduğunu zannederek Arabı öldürür. Eşini de Arabın sırtına sararak kırk gün kırbaç ile döver (Alptekin, 2002: 282).

Masalda beyaz tabakta siyah üzüm, saadet dolu bir hayat içinde sıkıntıyı ifade eder. Söz konusu masalda dayağa olumsuz iletişim sebep olur. Varoluş çatışması yaşayan padişah, eşinin gönderdiği mesajları yanlış anlar ve ona fiziksel şiddet uygular. Padişah kadının gülüşünden yanlış anlamlar çıkarır ve onu dayakla kontrol altında tutmaya çalışır.

“Varoluş çatışmasında (Ben sandım ki...) bir insanın karşısındakinin sözlerini yanlış anlaması ya da onun sözleriyle ilgisi olmayan bir mesaj vermesi durumu söz konusudur. Varoluş çatışması sırasında kişinin dikkati, karşısındakine değil kendisine yönelmiştir. Yani bu tür çatışma sergileyen kişilerin her biri kendi var oluşunu yaşamaktadır.” (Dökmen, 2002: 52)

Vur Tokmağım Vur masalında anne ve babası ölen Keloğlan ile kız kardeşi bir taşın üzerine nohut ekerler. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra Keloğlan, nohut tarlasına vardığında nohutların bitmediğini görür. Keloğlan kara kara düşünmeye başlar. O esnada bir derviş belirir. Ona önce altın üreten bir eşek, daha sonra mucizevî bir sofraya, en son olarak da sihirli bir sopa verir. Dervişin öğütlerini dikkate almayan Keloğlan altın üreten eşeği nalbanda, sihirli sofrayı da padişaha kaptırır. Dervişin verdiği sihirli tokmağı sayesinde sofrayı ve eşeği onlardan geri alır (Alptekin, 2002: 348-349).

Bu masalda dayak, sahipsiz çocukların hukukunu korumaya yönelik bir uygulamadır. Masalda sihirli sopa eliyle gelen ceza, hukuk tanımayan ve zalimce davranan padişahların kimi zaman olağanüstü bir şekilde cezalandırılacağını imlenir. Hırsız bir padişah dahi olsa cezalandırılmalıdır. Güçlülerin hukuku değil, hukukun güçlü olası gerektiği mesajı verilir.

İhtiyar Adamın Oğlu masalında fakir bir ailenin oğlu, para kazanmak için Adana'ya gitmeye karar verir. Babası, yolda ekmeğin çoğunu kim verirse onunla arkadaş olmasını tavsiye eder. Çocuk Adana'ya gider, orada epeyce bir zaman geçirir; ama para kazanamaz. Geri dönerken bir köyde cenaze dövdüklerin görür. Cenazenin sağlığında, dövenlere otuz kuruş borcu olduğunu öğrenir. Cebindeki otuz kuruşu verir, cenazeyi kurtarır ve gömer. (Türkeş Günay, 2011: 113).

Bu masalda dayak bağlamında borç konusunda hassas olmaya, sadece bu dünya için değil ahret için de yaşamaya dair mesajlar verilir. Birey başkasından aldığı herhangi bir şeyi zamanında ve yerinde geri vermelidir. Zira ölümün ne zaman geleceği belli değildir. Cenaze dövülmek maksadıyla ölsen de vereceğinden asla kurtulamazsın, düşüncesi vurgulanır.

Yılan Oğlan masalında dilencilik yapan bir ailenin kızına yılanlar dünür olur. Kızı, ailesi bir yılan ile evlendirir. Düğünden sonra kızın babası bunların arkasından gider. Dönüşte damadı, adama sihirli bir sofraya, altın pisleyen eşek ve altın yumurtlayan horoz hediye eder. Ancak hırsızlar bu hediyeleri çalar. Adam son gidişinde damadı buna sihirli bir tokmak verir. Sihirli tokmak sayesinde adam çaldırdığı her şeyi geri alır (Şimşek, 2001: 168-170).

Mala karşı işlenen suçlardan olan hırsızlık, toplumda güvensizlik ve huzursuzluğa neden olur. Suçun faillerinin cezalandırılması hem bireyin hem de kamunun vicdanını rahatlatır. *Yılan Oğlan* masalında adam, sahip olduklarını hırsızlardan aldıktan sonra onlara gereken cezayı dayak atarak verir. Masalda dayak yanlış davranışın bir sonucu bağlamında ortaya çıkar.

Helvacı Güzeli masalında imam kendisine emanet edilen kıza bir hamamda sahip olmak ister. Kız buna razı olmaz. Bir hile ile hocanın elinden kurtulmayı dener. Onu yıkama bahanesiyle hocanın kafasını sabunlar. Daha sonra eline bir sopa alır ve hocaya dayak atar. Hoca gözünü açtıkça sabun gözüne kaçır kız da bir taraftan hocaya dayak atar. Daha sonra hocanın elinden kurtulur (Şimşek, 2001: 232).

Masalda, cinsel tacizde bulunma suçu yer alır. İmam, kızın vücut dokunulmazlığını ihlal etmek ister. Kız imamdan akıllı davranır ve hile ile onun elinden kurtulur.

“Anadolu’dan derlenen masallarda cinsel istismar, masalda işlenen ana konuyla doğrudan bağlantılı olarak ya da bir motif olarak yer bulmaktadır. Bu masallar arasında varyant sayısı açısından yaygın olan Helvacı Güzeli adlı anlatmanın genel akışı içerisinde taciz temine birden çok kez yer verildiği ve masalın ana konusunu oluşturduğu görülmektedir.” (Türkan, 2017: 230).

Keloğlan İle Bey masalında Keloğlan, sattığı dananın parasını alamayınca Beye bir oyun oynamaya karar verir. Bir gelinlik giyerek Beyin konağına gider. Beyi yağ makinesine kıştırarak döver. Keloğlan’dan kurtuluşun olmadığını anlayan Bey, ona danasının parasını fazlasıyla verir (Özçelik, 2004: 467-468).

Keloğlan masallarda karşılaştığı problemleri çözerken aklını kullanarak hileye başvurur. Bu masalda da görüldüğü üzere gelin kılığına girip ağaya hile yapar. Keloğlanın olaylar karşısındaki davranış tarzı, problem çözme yöntemi ve kullandığı dil örüntüleri onu modern öncü yapar.

“Keloğlan adıyla ön plana çıkarılan muzip, hilebaz ve kurnaz insan tipi; mitik güçlerle savaşımında kahramanın kullandığı soylu tipler yerine, modern insanın kullandığı zekânın ve esprinin dilini kullanarak bir önceki dünya algısının ve insan tipolojisinin geçersizliğini vurgulamıştır.” (Özcan, 2013: 252).

Keloğlan İle Hamamcı masalında Keloğlan’ın annesinin serdiği buğdayları kargalar kaçırr. Kargalar yuvalarının bozulmamasına karşılık Keloğlana sihirli bir eşek verir. Keloğlan altın işeyen eşek sayesinde zengin olur. Hamamcı Keloğlan’ın eşeğini kendi eşeği ile değiştirir. Kargalar bu sefer Keloğlan’a sihirli bir tokmak verir. Vur tokmağım vur deyince hamamcıyı Keloğlan dövmeye başlar. Keloğlan sihirli tokmak sayesinde hamamcıdan eşeğini geri alır (Özcelik, 2004: 383-385).

Keloğlan’ın dayak/sopa ile suçluları cezalandırması onun Türk kültüründeki ve mitolojisindeki yeri ile ilgilidir. Türk dünya görüşüne göre kellik, Tanrı kutunu sembolize etmektedir. Eski Türk düşüncesine göre Tanrı, her şeyi yoktan var etmiştir. Onun bulunduğu yerde hiçbir şey yoktur. Geñ yerdir. Çünkü onun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Tanrı’nın dünya nizamını sağlaması için gönderdiği Türk hakanları da geldikleri kutlu yerden izler taşırlar. Kellik bu izlerden biridir. Oğuz Kağan Destanı’nın daha başında ifade edilen *“Gün doğusu, geñ yerden kopan Oğuz”* sözü, bu düşünceyi açıkça doğrulamaktadır (Ögel, 1976: 37).

“Dünya nizamını sağlamakla görevlendirilen Türk hakanları, hak düzene uymayan bir durumla karşılaştıklarında Tanrı vergisi kutlu özelliklerini kullanırlar. Kılık değiştirirler; tebdil-i mekân gezerler; Keloğlan-Tastarakay olurlar. Toplum içinde hata yapanları bu şekilde tespit ettikten sonra, suçluları cezalandırır ve tekrar eski hâllerine geri dönerler.” (Ergun, 2005: 79).

Gülanber Hanım masalında bir çiftçi karısını kaybettikten sonra tekrar evlenmeye karar verir. Üvey anne çocukları evinde istemez, kocasına onları öldürmesini emreder. Bir güvercin çocuklara babalarının kendilerini öldüreceğini söyler. Bunu üzerine çocuklar evden kaçır. Çocukların yaşadığını öğrenen üvey anne koca karı ile anlaşarak onları öldürmeye karar verir. Ancak başaramaz masalın sonunda hem koca karı hem de üvey anne dövülerek cezalandırılır (Seyidoğlu, 2016: 104-107).

Hem üvey anne hem de cadı karı kötücül eylemlere odaklanmış tiplerdir. Bu tipler entrika, kaos, kandan beslenirler. Bireysel kalma arzuları, kıskançlık bağlamında ortaya çıkan güce ve iktidara olan tutkuları, onlara bir insanın yapamayacağı şeyleri yaptırır. Kurnazlık ve yalanla mutluluğa ulaşmak için her şeyi mubah görürler. Söz konusu kötücül eylemleri onlara en ağır cezaların verilmesine neden olur.

2.3.1.2.2. Gözlerini Oyarak Cezalandırma

Gözlerini oyarak cezalandırma motifi halk edebiyatı anlatı türlerinden olan Köroğlu Destanında, olay örgüsünün merkezinde yer alır. Bu destanda zalim bir padişahın zulmü sonrası ortaya çıkan söz konusu ceza, destanın ana kurgusunu oluşturur. Aynı durum çoğu zaman masallar da için de geçerlidir. *Nartanesi* masalında eşinin katil olduğunu düşünene zalim padişah, hanımın gözlerini oydurur. Masalda karısı ölen adam kızı ile beraber yaşarken komşusunun evdeki kızı ayartması üzerine baba ile komşu kadın evlenirler. Fakat çok geçmeden zalim üvey anne kızı hor görmeye başlar. Kızını odun dağına bırakan zalim baba tekrar evine döner. Kız kırk zeybekler eli dağda yaşamaya başlar. Daha sonra Beyoğlu ile evlenen kızın bir çocuğu dünyaya gelir. Durumu öğrenen zalim üvey anne kocasından çocuğu öldürmesi ister. O da çiftçi kılığına girerek sarayda çalışmaya başlar. Günün birinde torununu keser ve kanlı bıçağı kızının cebine kor. Padişah çocuğu annesinin kestiğini hükmederek onun gözlerini oydurur ve dağ başına bırakır (Alptekin, 2002: 284-285).

Masalda padişah yanlış anlamının kurbanı olup eşinin katil olduğuna hükmeder. Bu yanlış düşünce bağlamında ortaya çıkan ceza ile kızı gözünden eder. Göz insanın en önemli organıdır. Bireyin tek başına varlığını devam ettirmesi görme yetisine sahip olması ile mümkündür. Bu yetinin kaybedilmesi, bireyi hayattan koparır başkasına bağımlı yaşamasına neden olur.

Şah İsmail masalında büyük besleme, Şah İsmail'in babasına oğlun getirdiği üç kızla evlenmesini söyler. Baba da Şah İsmail'i nasıl yeneceğini düşünür. Oyun oynama bahanesi ile bir kırışe Şah İsmail'i bağlatır, Şah İsmail onu kıramayınca onu kasaplara teslim eder ve onun öldürülmesini emreder. Kasaplar Şah İsmail'i öldürmeye kıyamaz, Şah İsmail'in gözlerini oyarlar ve onu bir kuyuya atarlar (Türkeş Günay, 2011: 158).

Hain babanın oğluna uyguladığı ceza masal kahramanın erginlenmesine yardımcı olur. Gözlerin kaybeden ve bir kuyuda mahsur kalan Şah İsmail, bilinçaltında yer alan kötücül duygular ile hesaplaşır ve kuyudan erginleşerek çıkar. Söz konusu

masalda hain baba, tiran tipini temsil eder. Bu tip kendi varlığını her şeyin üstünde tutar ve bunun için kendi öz çocuğuna bile zarar verebilir.

2.3.1.2.3. Derisini Yüzerek Cezalandırma

Vücudun en büyük organı olan deri, organizmayı dış etkilere karşı korur ve onun hayatta kalmasına yardımcı olur. Cisimlerin sert, yumuşak, sıcak, soğuk, düz ya da pürüzlü olduğunu algılaması sağlar. Yapısındaki ter bezleri, kan damarları, kıllar, sinir uçları, tırnaklar ve yağ bezleri ile vücudu tamamlar. Değerlendirmeye esas alınan kimi masallarda organizma için oldukça önemli olan deriyi yüzerek cezalandırma motifi rastlanır.

Keloğlan ile Kötü Köse masalında bir ailenin bir deli bir de akıllı iki oğulları vardır. Bunların bahçesinde bir yemiş ağacını bulunur. Çocuklar her sene sıra ile bu ağacı bekler. Yılın birinde yemiş bekleme sırası deli oğlana gelir, akıllı oğlan da bir ağaya çiftçi durur. Verilen görevi zamanında yapamadığı için akıllı oğlanın yüzünün derisi çiftçi tarafından yüzülür (Alptekin, 2002: 460).

Bu masalda çiftçinin uyguladığı ceza suçun ağırlığı ile ters orantılıdır. Görevi zamanında yapmamak hafif bir suçtur ve deri yüzme cezasını doğuramaz. Anlatıda, cezayı uygulayan bireyin ne kadar zalim olduğuna dikkat çekilir. Bu zulmü dolayısı ile anlatının sonunda Keloğlan tarafından aynı ceza kendisine uygulanır. Ceza ile verilmek istenen mesaj, bireyin kötücül davranışlarının er ya da geç kendisine zarar vereceği ile ilgilidir.

Keloğlan İle Köse masalında babasının nasihatine rağmen Keloğlan, Köseye hizmetçi durur. Daha önce ağabeyi de köseye hizmetçi durur, Köse ağabeyinin kafasının derisini yüzer. Keloğlan da Kösenin kafasının derisini yüzerek ağabeyinin intikamını alır (Özçelik, 2004: 456-458).

Söz konusu masalda Köse'ye verilen ceza intikam duygusu ile ilgilidir. İntikam; bireyin kendine ve ailesine, içinde yaşadığı topluluğa veya kabul ettiği değerlere karşı yapılan tecavüze, kötülüğe karşılık vermesi anlamına gelir. Bu bağlamda adı geçen masalda Keloğlan, Köse'nin ağabeyine yaptıklarını karşılık olarak derisini yüzer.

2.3.1.2.4. Diri Diri Bir Uzvu Keserek Cezalandırma

Evrende yaşamını devam ettiren canlıların içinde en değerli varlık olan insan, çeşitli organlara sahiptir ve her birinin oldukça önemli vazifeleri vardır. Bu organlardan

herhangi birine zarar verilmesi ya da vücuttan kopartılması, bireyi verilen en büyük cezalar arasında yer alır. Bazı masallarda anlatı kahramanlarının herhangi bir organın kesilerek cezalandırıldığına rastlanır.

Bir Kolu Altın Bir Kolu Gümüş masalında bir adam hacca giderken karısına kendisini namahreme göstermemesini söyler. Bir gece yarısı çok kar yağar, tipiye yakalanan bir atlı kapıya gelir ve geceyi orada geçirmek istediğini söyler. Kadın da hizmetçisine adamı misafir odasına almasını ve ona yemek vermesini emreder. Adam sabah evden ayrılırken yemek tabaklarına iki kıymetli taş bırakır. Kadın misafirin yattığı yere ve bıraktığı taşlara namahrem olduğu için dokunmaz. Kocası hacdan döndüğünde odadaki taşları sorar. Kadın her şeyi anlatır. Kocası kadına kızar, kollarını keserek onu bir dağ başına bırakır (Türkeş Günay, 2011: 81).

Masalın ilerleyen epizotlarında misafir ağırlayan kadın bunu Allah için yaptığını söyleyerek Allah'tan kollarını geri vermesini ister. Allah da kadının duasını kabul eder. Kadının bir kolu altın, diğer kolu da gümüş olur. Hacca giden adam eşinin namusuna helal getirdiğini düşünerek onun kollarını keser. Aslında kadın gayri ahlaki bir eylemde bulunmaz, kapısına gelen misafire hürmet gösterir. Misafire saygı, Türk kültüründe oldukça önemli bir değerdir.

“İyi ve kötü kadının belirlenmesinde özellikle misafir ağırlamak çok önemlidir. Türk misafirperverliğinin güzel bir örneği olan bu durum, kadını iyi ya da kötü yapabilmekte, soyun devamı bunlara bağlı gelişmektedir. Misafirini ağırlayabilen kadın iyi, ağırlamayan kadın kötüdür. Eğer kadın iyi ise, becerikli ise, yazıdan yabandan habersiz bir misafir geldiğinde evinde yiyecek bir şey olmasa dahi eşine ihtiyaç duymadan bulup buluşturur ve misafirini güzel bir şekilde ağırlar.” (Şimşek, 2015: 1332).

Şimşek, *“Türk Halk Anlatılarında Misafirperverlik Olgusu ve Psiko-Sosyal Açıdan Değerlendirilmesi”* adlı çalışmada anlatılarda konuksever olmanın ödül ve ceza sebebi olacağını vurgular ve bunu Türk anlatılarından örneklerle açıklar (Şimşek, 2014: 67-83).

Hayırsız Kız masalında üç oğlu olan padişah, hayırsız da olsa bir kızının olmasını ister. Padişahın bir kızı olur. Kızın doğduğu geceden itibaren her gece tavlardan bir at çatlar. Padişah, oğullarından atları beklemelerini ve ne olduğunu öğrenmelerini ister. İki büyük oğlan birer gece beklese de uykuları geldiği için geri dönerler. Bir şey öğrenemezler. Küçük oğlan, parmağını keser, tuz basar. Parmağının acısından

uyuyamaz. Sabaha karşı küçük kızın geldiğini ve atı boğazladığını görür. Bu suçun cezası olarak kızın kolunu keser (Türkeş Günay, 2011:364). Türk kültüründe at oldukça önemli bir hayvandır. Bu hayvana karşı sergilenen herhangi bir suç en ağır şekilde cezalandırılır.

Bir uzvu keserek cezalandırma bireyi çaresiz bırakma ile ilgilidir. Kol insan için büyük bir dayanaktır. Kolları kesilen birey varlığını başkasına bağımlı bir şekilde devam ettirir ve dört taraftan kuşatılan bir acizlik ile karşı karşıya kalır.

2.3.1.2.5. Demir Asa Demir Çarık ile Dolaşarak Cezalandırma

Masal ve efsanelerde yer alan, uzun ve zahmetli bir yolculuğu anlatmak için kullanılan bu motif kahramanın her meşakkati göze aldığını, emellerine ulaşmak için en uzun yolu kat etmeye karar verdiğini, başına gelecek her şeye katlanmayı göze alarak yola çıktığını ifade eder.

Masal formellerinden biri olan bu ifadelerle zorluklarla mücadeleye ve onlara karşı emek harcamaya telmihte bulunulur. *“Zoru yenip başarıya ulaşma ya da insan-ı kâmil olma kolay değildir. Kişinin acılarıyla, zorluklarla hatta yokluklarla sınanarak başarıya ulaşması uzun ve yorucu bir süreçtir. Demir, kökeni Ergenekon destanına kadar giden ve Türk kültüründe kutsal kabul edilen bir madendir. Burada demirin çarık ve asa ile birlikte anılması da kutsallığı göstermektedir. Tasavvuf ehli kişilerin ellerine asalarını alıp, ayaklarına çarıklarını giyerek il il, oba oba dolaşıp halka İslam dinini anlatmalarına telmih vardır. Kahramanın ayağındaki demir çarığın delinmesi, onun insan-ı kâmil olma ya da erginliğe ulaşma yolundaki mücadelesinin zorluğunu ve çok zaman alacağını anlatır.”* (Şimşek, 2019: 872-873).

Değerlendirmeye esas alınan masalarda demir asa demir çarık giyerek dolaşma cezası; evlendiği erkeğin sırrını paylaşma, mutluluk ve güzelliğe ulaşmak için çile çekme, yaptığı yanlışlardan dolayı pişman olma ile ilgilidir.

Kara Köpek, Nahırcı ile Oğlu, Uçar Leyli adlı masalarda kahramanlar köpek, eşek ve at ile evlenir. Bu hayvanlar gerçekte birer insandır. Bu durumu sadece eşleri bilir. Eşleri bir gün kahramanlardan kuşkulanır ve onların sırrını başkası ile paylaşırlar. Ondan sonra kahramanlar evi terk ederler. Terk ederken de karılarına demir asa kırılıp demir çarık delinince, kendisini bulabileceğini söylerler (Türkeş Günay, 2011, Şimşek, 2001, Boratav, 2001).

Söz konusu masallarda kuşku aşkı yok eder, onu yeniden bulmak çok güçtür, iletisi yer alır. Kendinden şüphe duyan masal kahramanları, kuşkunun aşkı yok edebileceğini onlardan kaçarak imler. İnsan, eşi olarak yanında bulundur bireyden asla şüphe duymamalıdır; kuşku insan ilişkilerini altüst eder, bireyleri kıskançlığa ve zorbalığa sürükler. İnsan sahip olduğu güzelliklerin değerini ancak onu yitirdikten sonra anlar ve tekrar elde etmek için büyük gayret saf eder, mesajı verilir.

Mayıl ile Abı-ı Güneş masalında demir çarık demir asanın herhangi bir suç ile ilişkisi yoktur. Masalda bu durum şöyle açıklanır: “*Bir varmış, bir yokmuş, bir padişah ve bir onun veziri varmış. Bu padişahın da vezirinde yedi seneden beri çocukları olmazmış. Bir gün, padişah, bir demir çarık kendine, bir demir çarık da vezirine yaptırıyor: Haydi, bir çocuk bulana kadar gezek, diyor.*” (Şimşek, 2001: 236). Demir çarıklarla yola çıkan padişah ve vezirine bir ihtiyar elma verir. Bu elma sayesinde çocuk sahibi olurlar. Üzerinde çözümleme yapılan *Mayıl ile Abı-ı Güneş* masalında, demir çarık demir asanın işlevi, mutluluğa giden yolun uzun ve çetin olmasını göstermektir. Söz konusu masalda padişah ve vezirin ihtiyar elinden yedikleri elma ile çocuk sahibi olması, elmanın Türk kültür ve mitolojisindeki yerine vurgu yapar.

Esmâ Şimşek “*Ölümsüzlük İlacı Elma*” adlı çalışmasında Türk kültüründe geniş bir yere sahip olan elmanın şifa kaynağı, verimliliğin, zürriyetin, ebediliğin, gençliğin, güzelliğin, kuvvetin, sağlığın, sevginin, inancın sembolü olduğunu; halk anlatılarından örneklerle açıklar (Şimşek, 2008: 193-204).

“*Masallarda umut ve güzellik hep Kafdağ’ın ardındadır. Bu nedendir ki masala kahramanlarımız elinde asa, ayağında çarık hiç durmadan yollara düşüp dağlar aşarlar. Umudun ve güzelliğin arayıcısı olurlar. Yine bu masallarımızda, hiç bitmeyen bir hak, adalet, demokrasi özlemi görülür. Bu özlem sonucu olsa gerek, astığı astık kestiği kestik masal padişahlarının yanı sıra, son derece dürüst, hak tanır, menekşeleri kendi eliyle sulayacak kadar duyarlı, çevresindekilerin uyarılarına kulak verecek kadar sağduyulu, oylama yoluyla padişah olmayı kabul edebilecek kadar da halkın seçimine saygılı padişahlar vardır. Bunlar çoğu zaman tebdili kıyafet edip sokaklara düşerler ki yönettikleri insanların hâlini yakından görebilsinler ve çıplak gözle gördükleri bu sorunlara çözüm getirebilsinler.*” (Boratav, 2001: 6).

Adsız-10- masalında da aynı durum söz konusudur. Kahraman, demir asa demir çubuğu kendi isteği ile yaptırır ve bunlarla umudun ve güzelliğin sembolü olan sevdiğini aramaya koyulur. Anlatıda, Beyoğlu çeşme başında su dolduran kadının

testisinin üç kez arka arkaya kırar. Bunun üzerine kadın çok sinirlenir ve “İlahi çocuk bir şey demeyeyim, üç nara âşık olasin.” diye beddua eder. Çocuk gittikçe sararıp solar ve babası bunu öğrenince çaresiz bir derde düştüğünü anlar. Oğluna bir demir çarık bir de demir asa yaptırıp üç narı aramaya gönderir (Boratav, 2001: 72).

Üzerinde çözümleme yapılan yukarıdaki masalarda kayıp sevgililerini aramak için demir çarık demir asa ile yola çıkan masal kahramanlarının yanında, yaptığında pişman olup yitirdiği çocuğunu bulmaya koyulan masal kahramanları da vardır. *Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım* masalında padişah, derdine çare bulamadığı kızını dağ başına attırır. Kız sarı yılanın içtiği sudan içince iyileşir. Dağda karşılaştığı çoban ile evlenir. Doğan çocuklarına Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım adlarını koyarlar. Yaptıklarından pişman olan padişah demir çarık demir asa ile kızını aramaya çıkar ve demir çarığın delindiği yerde kızının evini bulur (Özçelik, 2004: 352-353).

Bu masalda pişmanlık bağlamında ortaya çıkan demir çarık demir asa, bireyin bilinç düzeyini yapıcı/onarıcı fonksiyonu ile karşımıza çıkar. Padişah, erginleşmeyi ve kişisel gelişimi ruhunda yaşadığı pişmanlık ile yakalar. Özeleştirir ve pişmanlık bireyi eğitir ve onu doğru yola götürür.

Sevdiği kızı aramayan koyulan masal kahramanlarının yanı sıra âşık olduğu erkeği bulmaya çalışan ve demir asa demir çarık ile yola koyulan kadın masal kahramanları da vardır. *Hibari* masalında evin tek çocuğu olan kız bileziğini alıp kaçan bir güvercine âşık olur. Kız güvercinin aşkına dayanamaz, onu bulmaya karar verir. Babasına bir demir çarık bir de demir asa yaptırır. Demir çarığın delindiği yerde güvercini bulur. Güvercin on sekiz yaşında bir delikanlı olur ve onunla evlenir (Özçelik, 2004:323).

Değerlendirmeye esas alınan masalarda demir çarık demir asa, uzun ve zahmetli bir yolculuğu anlatmak için kullanılan sembollerdir. Söz konusu bu sembollerle kahramanın her meşakkati göze aldığı, emellerine ulaşmak için en uzun yolu kat etmeye karar verdiği, başına gelecek her şeye katlanmayı göze alarak yola çıktığı ifade edilir.

2.3.1.3. Yoksun Bırakma

Yoksun bırakma cezasında organizmanın birtakım şeylerden uzak tutulması anlamına gelir. Masalların fiktif dünyası içerisinde yoksun bırakma cezası aşağıdaki şekilleri ile yer alır:

2.3.1.3.1. Sihir ile Yoksun Bırakma

Sihir ve onun etrafında şekillenen örüntü masalların öne çıkan en önemli özelliklerindendir. Anlatı dünyası için kahraman zorda kaldığı zaman sihirli objelerini kullanarak kötücül duygulara sahip bireyleri kimi şeylerden yoksun bırakabilir. Masalarda sihir ile yoksun bırakma şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.3.1.3.1.1. Hayvan Şekline Dönüştürme

Mucize ve sihrin masalarda çok sık yer alması anlatılan olayların olağanüstü özellik taşıması ile ilgilidir. Gerçek hayatta gerçekleşmesi imkânsız görünen olaylar, masalarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Olağanüstü olayların içerisinde öldükten sonra dirilme, taş kesilme, hayvan ve eşya donuna girme vb. yer almaktadır. Bahse konu olan olağanüstülüklerin birçoğu mucize ve sihir ile gerçekleşir ve kahramanlar kimi şeylerden yoksun bırakılarak cezalandırılır.

Bacı Bacı Can Bacı masasında karısı ölen adam iki çocuğu ile yapayalnız kalır. Adam çocuklara bir üvey ana getirir. Üvey ana çocukları istemez. Ya ben giderim ya da çocuklar gider, diyerek adamı tehdit eder. Adam naçar kalır ve odun toplama bahanesiyle götürdüğü çocukları dağa bırakır. Çocuklar yola çıkar. Giderlerken küçük oğlan susar, ablası at izi ve keçi izi olan büyülü sulardan içirmez. Ancak geyik izi olan büyülü sudan içmesine engel olamaz. Çocuk büyülü suyun etkisi ile geyik donuna girer (Türkeş Günay, 2011: 142).

Şekil değiştirme cezası büyülü suların eli ile gerçekleşir. Animizmde her şeyin bir ruhu vardır. Birey istenmedik davranışlar sergilediğinde ceza ile karşılaşır. Söz konusu cezada büyüklerin sözünün dinlenmesi gerektiği imlenir. Masal kahramanı kız kehanetli zekâsıyla tehlikeyi yani yasağı kardeşine üç defa haber verir. Ancak kardeşi nefesine uyar; susuzluğunu gidermek için büyülü sulardan içer ve geyiğe döner. Bu ceza bağlamında nefse uymama, büyük sözü dinleme gibi istendik davranışlara vurgu yapılır. Çünkü nefis daima kötülüğü emreder.

Avcı Mehmet'in Oğlu masasında Avcı Mehmet'in oğlu sihirli bir kuş yakalar ve bu kuşu padişaha hediye eder. Padişah ve lalası Acı Mehmet'in oğlunu kıskanır ondan kurtulmak için kaplan sütü, domuz dişi ve âlimin kızını getirmesini isterler. Çocuk hepsini getirir. Masalın sonunda kız, lalanın ve padişahın bu çocuğa yaptıklarını bildiği için onları cezalandırır. Padişahı kedi, lalayı da fare yapar (Türkeş Günay, 2011: 283).

Kedi ile fare birbirine düşman iki hayvandır. Âlimin kızı masum çocuğa yapılanları karşılıksız bırakmaz; lalayı ve padişahı ömür boyu birlerine hasım kılar. Söz konusu masalda, yöneticiler (padişah ve lala) güçlerine ve makamlarına dayanarak haksızlık yapmaya kalkarlarsa; günün birinde onlara bir ders verecek olan çıkar, iletisine vurgu yapılır.

Bireyin suç sayılan eylemlerinden dolayı hayvan şekline dönüştürülmesi *Gül ile Sinan* masalında da yer alır. Masalda Sinan Padişah, bir Arap ile buluşan hanımına sihirli bir çubuk vurarak; onu kedi, Arabı da bir köpek hâline dönüştürür (Şimşek, 2001: 181).

Yukarıdaki masalda olduğu gibi suçlular yine birbirine düşman iki hayvana evrilir. Bu masalda suç aldatma ve eşe ihanet üzerine kuruludur. Çok büyük bir suç olan aldatmanın cezası anlatılarda çoğu zaman ölüm olur, bazen de masalda olduğu gibi hayvan şekline evrimle ile gerçekleşir. Bahse konu olan cezada, eş adayını iyi tanımadan yapılan evliliklerin bazen ihanet ve felaket getireceği imlenir.

Dünya Güzeli masalında oğlan babasından miras kalan sihirli eşyaları Dünya Güzeli adlı bir kızın hilelerine kanarak kaptırır. Daha sonra bu eşyaları kızıdan tekrar almak ister ve sihirli bir elma ile kızın sarayına gider. Elmaya getirdiğini söyleyerek kızı verir. Dünya Güzeli elmayı yiyince eşeğe dönüşür (Özçelik, 2004:382). Dünya Güzeli, güzelliğini kötü yönde kullanarak başkasını malını alır, daha sonra pişman olur. Masalın sonunda kahramanın getirdiği sihirli iğne ile tekrar eski hâline döner ve kahraman ile evlenir.

Masalda güzelliğini kötü yönde kullanan kızın eşeğe dönüştürülmesi bağlamında, insanın sahip olduğu özelliklerini iyi yönde kullanması öğütlenir. Aksi durumda birey her şeyini kaybedebilir, mesajı verilir. İnsan ne oldum değil; ne olacağım demelidir.

2.3.1.3.1.2. Taşa Çevirme/Taş Kesilme ile Cezalandırma

Anadolu ve Türk dünyasının en yaygın anlatıları taş kesilme motifi üzerine kuruludur. Şekil değiştirme motifi içinde değerlendirilebilecek bir motif olarak “taş kesilme”, insanın, hayvanın, bitkinin veya herhangi bir nesnenin taşa dönüşmesidir. Taş kesilme, her şeyden evvel bir şekil değiştirme, dönüşme olup sözlü gelenekte özellikle masal ve efsane türü içinde sık rastlanılan bir motiftir. Sakaoğlu, şekil değiştirmeyi “*Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların, bir üstün güç tarafından*

cezalandırılması veya bir felâketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir.” şeklinde tanımlayarak değişikliğin sebebini şöyle açıklar: “Değişikliğin temel sebebi cezadır; felâketten veya sonu felâkete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır.” (Sakaoğlu 1980: 29).

Değerlendirmeye esas alınan masalarda taş kesilme işi, iyiler için bir kurtuluş; kötüler için ise bir cezadır. Asıl amacın suçluların cezalandırılması olan taş kesilmede, sır saklamama, gelinlerine cinsel tacizde bulunma vb. gibi suçların sonrasında ortaya çıkar.

Aslan Ali masalında devin elinden kurtardığı kızları da alarak memleketine dönmek için yola çıkar. Yolda bir yere konaklayan bu gençlere üç Hızır, babalarının zehirli şerbet ve fayton göndereceğini, faytona binip şerbeti içenlerinin erkek kısımlarının öleceğini bildirir. Bu sırrı kimse ile paylaşmaması söylenir. Babasını yenen Aslan Ali üç Hızır’ın söylediklerini anlatınca taş kesilir (Alptekin, 2002:316-321).

Padişahın Oğlu ile Hizmetkârı masalında da padişahın oğlu ile Musa adında bir hizmetçisi vardır. Bu hizmetçini diğer canlıların dilin anlama gibi olağanüstü özelliği vardır. Bu özellikleri kullanarak kahramana yardımcı olur. Söz konu özelliklerini başkasıyla paylaşınca taş kesilir (Alptekin, 2002:394-400).

Yukarıdaki masalarda taş kesilme cezası, sırrın ifşası sonrası ortaya çıkar. Bu ceza bağlamında sır saklamanın önemli bir erdem olduğu bazı sırların gizli kalması gerektiği vurgulanır.

Kurbağa ile Padişahın Oğlu masalında padişah evlenme çağına gelen üç oğluna, ok atmalarını ve kimin evine düşerse o evin kızı ile evlenmelerini söyler. Büyük ve ortanca oğullarının okları vezirlerin evlerine düşer, küçük oğlanın oku ise bir göle düşer. Göle giden oğlan kurbağadan başka bir şey bulamaz. Gaipten bir ses o kurbağanın kendi kısmeti olduğunu söyler. Oğlan kurbağa ile evlenir. Kurbağa derisini çıkarınca çok güzel kız olur. Padişah, küçük gelinine âşık olur. Cüce, gelini ile evlenmek isteyen padişahı taşa çevirir (Şimşek, 2001: 80).

Bu masalda aile içi cinsel ilişki, taş kesilme cezasına sebep olur. Kayınbaba kadının kendi öz babası hükmündedir. Bu yönden kayınpederin kadına yönelik herhangi bir gayri ahlaki eylemi büyük cezaya neden olur. Söz konusu ceza bağlamında, etik (ahlaki) değerlerden yoksun bireylerin kendi gelinlerine bile cinsel tacizde bulunabileceği vurgulanır. Cücenin padişahı taşa çevirmesi en yakınları tarafından

cinsel tacize uğrayan (ensest) kadınların kendilerini korumaları çok daha zor alabilir letisi ile ilgilidir.

2.3.1.3.2. Boşayarak/Boşanarak Yoksun Bırakma

Evlilik, bireyin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ve onun sonraki yaşamını doğrudan etkileyen önemli bir sosyal olgudur. Bu olguda bazen kötücül eylemlerden dolayı boşanma ortaya çıkabilir. Boşanma bireylerde hem psikolojik hem de fizyolojik yoksunluk doğurur.

Umay Türkeş Günay, “*Türk Masallarında Aile*” adlı çalışmasında Türk masallarında çeşitli sebeplerden dolayı boşanma kavramının ve örneğinin yer almadığını iddia eder. Araştırmacı aile fertlerinin birbirlerine çok düşkün olduğunu, evliliklerin bu duygu etrafında yürütüldüğünü savunur (Türkeş Günay, 2011:699).

Değerlendirmeye esas alınan masalarda araştırmacının iddia ettiğinin aksine boşanma ve boşanarak bireyi cezalandırma motifine rastlanır. Masallarda; çevresine kötülük eden, aldatan, sır saklamayan, başkasının yerine geçip şehzade ile evlenen ve geçimsiz olan kadınlar boşanarak cezalandırılır.

Havva Hanım masalında çıkrıklıktan başka işi olmayan Havva Hanım, yalan söyleyerek ve kötülükte bulunarak birçok şeyi elde eder. Daha sonra iyi kalpli bir adam ile evlenir. Kaynanasının dilin kesen ve bütün malını almak isteyen Havva Hanım’ın gerçek yüzü kocası tarafından anlaşılır. Kocası bu kötülükleri dolayısı ile Havva Hanımı önce döver daha sonra da onu boşar (Alptekin, 2002:232).

“*Türk masallarında aile birliği çok önemlidir. İyi bir aile birliği için eş seçimi önem taşır. Türk toplumda evlilik, sorumluluk taşıyabilenlere verilen bir hak olarak kabul edilir. Halk, hayatında askerliği yapmamış, geçimini sağlayacak işi olmayan, ev işlerinde hünerli olmayan kızların evlilik yapmalarına izin vermez.*” (Türkeş Günay, 2011: 692).

Sabır Taşı, Kırk Gün Ölü Bekleyen Kız ve Uyuyan Delikanlı masallarında öksüz kıza bir kuş ölünün başında kırk gün bekleyeceğini haber verir. Anne ve kız bir yüce dağın başındaki saraya varırlar, kız kapıdan girince kapı kapanır, hiç kimse bu kapıyı açamaz. İçeride bir ölüyü otuz dokuz gün sallayan kız kırkinci gün bir Çingene kızını ölünün başında bırakarak dışarı çıkar. Yiğit kırkinci gün uyanınca kendisini sallayan Çingene/Arap kız ile evlenir. Kız da onlara hizmetçi olur. Kız beyinden bir sabır taşı olmasını ister. Başından geçenleri sabır taşına anlatan kızı duyan padişah gerçeği anlar.

Yiğit, hakikati öğrenince Çingene kızını boşar (Alptekin, 2002, Türkeş Günay, 2011, Seyidoğlu, 2011).

Söz konusu masalarda boşama cezasının işlevi, yalanın ve kıskançlığın getirdiği mutluluğun çok kısa süreceğini göstermek ile ilgilidir. Aynı zamanda *yalancının mumu yatsıya kadar yanar* sözüne vurgu yapılır. Birey çevresinde bulunanları iyi seçmeli; özellikle arkadaşlarını iyi tanımalıdır. Çünkü insana en büyük kötülük bazen arkadaşı eliyle gelir.

Avcı Ali masalında yılan padişahı, kızını çirkin bir yılan ile sevişmesine engel olan Avcı Ali'nin ağzına tükürerek onun bütün hayvanların dilini anlamasını sağlar. Ancak bu sırrı başka birine söylerse ölecektir. Bir gün, kuşların konuşmalarına gülen Avcı Ali'ye hanımı niçin güldüğünü sorar. O da bunu söylediği takdirde öleceğini, onun için önce kefenini ve suyunu hazırlamasını söyler. Avcı Ali hanımının sözünü dinler. Avcı Ali'ye hanımının sözünü dinlediği için koçlar gülmeye başlar ve yanlış yapacağını söyler. Bunun üzerine Avcı Ali hanımına *üçten dokuza boşsun, çek babanın evine git*, der ve onu boşar (Şimşek, 2001: 26).

Söz konusu masalda, masal kahramanının giz alanına girmek isteyen ve onu bu konuda zorlayan kadın tipi yer alır. İnsanın başkalarından ayrı, salt kendine ait bir hayatı vardır. Burada gizli kalmasını istediği ve başkalarının ona saygılı olmak zorunda olduğu hâller bulunur. Masalda da görüldüğü üzere bireyin giz alanını ihlal etmek cezai müeyyideyi gerektirir.

Ormancı ile Cadı Karısı masalında bir ormancın karısı, kocası kaç kilo et alırsa o gece evine o sayıda dostu olan erkek alır. Ormancı kasapta tanıştığı birisinin tavsiyesi üzerine seyahate çıkma bahanesi ile evine bir cadı karısı bırakır, kendisi de bir yere saklanır. Gece olunca kadın, berbere, karpuzcuya, sarrafa, dondurmacıya ve kâtime haber gönderir. Kadının yanına bunlardan sadece kâtip gelir. Aynı gece ormancı evine döner cadı karısından her şeyi öğrenir ve karısını boşar (Şimşek, 2001:249-251).

Kadının Namusu masalında da aldatma yer alır. Masalda karısının ne kadar namuslu olduğunu denemek isteyen adam üç esnaf ile anlaşır. Kadın herkese namuslu ve terbiyeli biri olduğunu gösterir. Evden bir süreliğine uzaklaşan adam; eşinin urgancı, güvercinci, basmacı ve helvacı ile ilişki yaşadığını tespit eder. Daha sonra da kadını boşar (Önal, 2011:423).

Eş adayını iyi tanımadan yapılan evlilikler, bazen ihanet ve felaket getirir. *"Yuvayı dişi kuş yapar", "Erkeği vezir de eden, rezil de eden kadındır."* gibi

atasözlerinde geleneksel yapıda kadının evliliğin kurulması ve sürdürülmesinde birincil derece sorumlu olduğu vurgulanır. Bu masalarda boşanma cezası bağlamında, evliliğe başlarken kişinin karşısındaki kişiyi iyi tanınmasının çok önemli olduğu imlenir.

2.3.1.3.3. Evlatlıktan Reddederek Yoksun Bırakma

Bireyler dünya getirdikleri çocukları koruyup kollamakla yükümlüdür. Onları sağlıklı olarak besleyip büyütmek; beden ve ruh sağlığını muhafaza etmek, anne ve babanın çocuklara karşı birincil görevleri arasında yer alır. Söz konu görevler kimi zaman kötücül davranışlar sonrası askıya alınabilir. Yani anne ya da baba çocuğuna kızdığı için onu evlatlıktan reddedebilir. Böylece birey ailenin kendisine bıraktığı şeylerden yoksun kalabilir. İncelemeye esas alınan masalarda evlatlıktan reddetme cezası, sadece bir masalda yer alır.

Dul Kadının Oğlu masasında dul bir kadın oğlu ormandan odun taşır, evini geçindirir. Padişah bu çocuğu görür ve acır. Eşek alması için bir altın verir. Annesi, çocuğa eşekten daha mühim ihtiyaçları olduğunu söyleyerek parayı evin ihtiyaçlarına harcatır. Aynı olay üç kez tekrar eder. Padişah, çocuğa eşek almadığı için kızar ve yalan söylediğini söyler. Padişahın kızı, fakir çocuğun tarafını tutar. Evi yapanın da yılanın da kadın olduğunu söyler. Padişah bu söze çok kızar. Kızını evlatlıktan reddeder (Türkeş Günay, 2011: 162-163). Masalın sonunda kızın haklı olduğu anlaşılır. Padişah damadı ve torunun huzurunda kızından özür diler.

Söz konusu ceza bağlamında, bireylerin davranışlarını, asıl nedenlerini bilmeden kendi doğrularımıza göre yargılar ve mahkûm edersek çoğu zaman yanılırız, mesajına vurgu yapılır.

2.3.1.3.4. Özgürlükten Alıkoyarak Yoksun Bırakma

Terminolojide herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma; herhangi bir şarta bağlı olmama şeklinde yer alan özgürlük, bireyin sahip olduğu en önemli kavramlardandır. İnsan, kendi hareketlerini kontrol edebilmek ve her türlü dış etkidenden bağımsız olarak kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine göre yaşamak ister. Bu istek, kimi zaman herhangi bir suç sonrası kanun ya da yasalarla engellenir. Dolayısı ile birey özgürlükten yoksun kalır.

Üzerinde çözümleme yapılan masalarda özgürlükten yoksun bırakma cezası suç ile ilişik olarak; zindan-mahzen-mağaraya atma, sepete/sandiğa hapsedme, tuvalete

atma, kümese atma, hazineye atma, yerin dibine gönderme, hamama atma, kuyuya atma ve odaya kapatma şeklinde gerçekleşir.

2.3.1.3.4.1.Zindan-Mahzen-Mağaraya Atarak/Hapsederek Yoksun Bırakma

Bireyin fiziksel özgürlüğünü kısıtlamak için uygulanan zindan-mahzen-mağaraya atarak cezalandırma, suçlunun ıslahına yönelik bir uygulamadır. Söz konusu uygulamadaki amaç bireyin tekrar topluma kazandırılmasıdır. İnsan, bahsi geçen bu mekânlarda kötücül eylemlerden uzaklaşabilir; kendisini suç işlemeye sevk eden duyguları yok edebilir.

Anadolu masallarının suçlunun ceza olarak mahzene ya da hapse atılması *Akılı Kardeş İle Deli Kardeş* masalında yer alır. Masalda iki kardeşten Keloğlan hayvancılıkla, akılı oğlan ise çiftçilik ile uğraşır. Keloğlan günlerden bir gün keçiboynuzunu yemeyen tekeyi satmaya götürür. Yolda bir sürüngene rastlayan Keloğlan davar alır mısın, diye sorduğunda sürüngen kafasını sallar. Bunun üzerine Keloğlan tekeyi orada bırakarak evine döner. Ertesi gün aynı bölgeye gelen Keloğlan, sürüngenin kaçtığı duvarı yıkar ve orada altınları bulur. Keloğlan altınları ölçmek için amcasından buğday tası ister. Amcası ne ölçeceklerin anlamak için tasın altına sakız yapıştırır. Altın ölçtüklerini anlayan amca onları karakola şikâyet eder. Jandarma da onları hapse atar (Alptekin, 2002:346).

Jandarma ve karakol yakın dönemde ortaya çıkan kolluk kuvvetlerine ait iki kavramdır. Bu kavramlar masalların gerçek hayattan izler taşıdığını gösterir. Yukarıdaki masalda hapis cezasını gerektiren eylem, defnecilik suçu ile ilgilidir. Keloğlan kamu malı olan altınları zimmetine geçirmek ile suçlanır.

2.3.1.3.4.2. Sandığa/Sepete Atarak Yoksun Bırakma

Bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullandıkları sandık, kimi zaman genç kızların çeyizi içine alır; kimi zaman da mutfaktaki yiyecekleri saklar. Bazı durumlarda da ölüme mahkûm edilen suçluyu cezalandırmak için kullanılır.

Esmâ Şimşek; “*Halk Anlatılarında ‘Sandığa Koyarak Denize Atma’ Motifi Üzerine*” adlı makalesinde sandığın halk anlatılarındaki işlevini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Araştırmacının belirttiği üzere halk anlatılarında sandığa konulup denize atılmanın sebepleri şöyledir:

1. Ölümden Kurtarmak Gayesiyle Sandık İçerisinde Denize Atma.

2. İstenilmeyen Bir İşten Dolayı Sandık İçerisinde Denize Atma
3. Kahramanın Kendi İsteği İle Özel Bir Sandık İçerisinde Denize Atılması
4. Düşmanlardan Korunmak Gayesi İle Denize Atılma (Şimşek, 1997: 34).

Şimşek'in yukarıdaki tasnifinde "İstenilmeyen Bir İşten Dolayı Sandık İçerisinde Denize Atma" başlığı suç-ceza ilişkisini açıklar.

Hatice İçel "*Türk Folklorunde Sandık*" adlı çalışmasında sandığın, içinde bulunduğu nesneler dolayısıyla, ödül/ceza amacı ile kullanıldığını ve bir araç fonksiyonu gördüğünü açıklar. Bazı sandıklar ile iyi kahramanın ödüllendirdiğini bazılarıyla ise kötülerin cezalandırıldığını söyler (İçel, 2017: 149-152).

Değerlendirmeye esas alınan masal çalışmalarının hemen hemen bütününde yer alan hain akraba (üvey anne, kardeş, teyze, vs.), kışkırdığı veya sevmediği yakınıni bu şekilde cezalandırmaya kalkar. *Padişahın Üç Kızı*, *Vezirin Üç Kızı* ve *Padişahın Oğlu* (Alptekin, 2002), *Zülfü Mavi*, *Gülükan* (Türkeş Günay, 2011), *Üç Bacı* (Şimşek, 2001), *Dilaremcengi* (Seyidoğlu, 2016) masallarında kıskanç teyzelerin yeğenlerine kötülük yapmak için onları sandık içine atarak cezalandırmasına rastlanır.

Tembel Ahmet adlı masalda ise padişah içindeki suyu altına dönüştüren tasa sahip olmak için Tembel Ahmet ile birlikte olan ve evlendiğinde dul olduğu anlaşılan kızını öldürmek için cellâtlara teslim eder. Cellâtlar da kızın güzelliğine kıyamaz onu bir sandığa koyarak denize atar (Alptekin, 2002: 337-339).

Aynı motif *Külcü* masalında da yer alır. Masalda yaşlı bir kadın ve oğlu birlikte yaşarlar. Oğlan ayakları üşüdüğü için sürekli ayakları ile küle girer. Bir gün annesi oğlanı heybenin içine kül koyarak oduna gönderir. Gittiği ormanda bir yılanın hayatını kurtarır ve yılan ona sürekli iyilikte bulunur. Yılan aslında bir peri oğludur. Külcü de periden gülen padişahının kızının kendisinden altı aylık hamile kalmasını diler. Yılan külcünün dileğini yerine getirir ve kız hamile kalır. Durumu öğrenen padişah hem külcüyü hem de kızı sandığa hapsederek denize attırır (Önal, 2011: 369).

Bahse konu olan bu masalarda gayri meşru bir ilişki yaşayan kıza (kadına) ceza olarak, sandık içerisinde denize atılması uygun görülür. Böylece, evden kovulan kız, kaderiyle baş başa bırakılarak yaptığı yanlışın bedelini ödemeye sevk edilir.

Tilkinin Hilesi masalında tilki, sepet örmesini öğrenmek isteyen kurdu hile ile sepetin içine kapatır. Arkasından sepeti bal diye bir çobana satar, çoban da sepetin içindeki kurdu görünce onu balta ile öldürür (Bakırcı, 2010: 441-444).

Ayı ile Tilki masalında ise ayı ile tilki arkadaş olurlar ve birlikte yaşamaya başlarlar. Ayı gittiği yerden uzun süre dönmeyince tilki bunun yedi yavrusunu yer. Ayı tilkiden intikam almaya karar verir. Tilki ayının bütün tuzaklarını bozar ve onu bir sepete hapsederek cezalandırır (Şimşek, 2001: 2).

Sandığa/sepete hapsetme cezası, masallarda kıskançlık, gayri meşru ilişki, intikam, hile vb. kavramlar ile ilgilidir. Bu cezada amaç, çoğu zaman bireylere kötücül davranışların bedelini ödetmek ve haksıza haddini bildirmektir.

2.3.1.3.4.3. Tuvalet Atarak Yoksun Bırakma

Tuvalet veya helâ, insan boşaltım sistemi artıkları olan dışkı ve idrarın boşaltılması ve uzaklaştırılması amacıyla inşa edilmiş sabit düzenekler ile bunların yerleştirildiği kapalı mekândır. Bu mekânlar, kimi zaman bireyi cezalandırmak için de kullanılabilir.

Ahmet ile Mehmet masalında bir altın karşılığında yüzünü gösteren “Küpeli Hatun”, ağzından altın döküldüğü için, her gün yanına gelen Ahmet’ten bıkip, bunu tuvalet hapsettirir (Şimşek, 2001: 165).

Kabak Çocuk masalında hiç çocukları olmayan hanım ile kocası komşulardaki borçları almak kimi göndereceklerini kara kara düşünürken yanlarındaki kabak dile gelerek kendisinin gidebileceğini söyler. Kabak birinci eve gider borçlarını ister, bunu tuvalet atarlar (Şimşek, 2001: 254).

Söz konusu masalların birinde ceza keyfe keder verilir, diğerinde hak aramanın sonucunda ortaya çıkar. Anlatı kahramanları herhangi bir suç işlemez; ancak kendilerine ceza verilir. Haksız bir şekilde uygulanan cezalar bireylerde intikam alma duygusunu doğurur. Masalların ilerleyen epizotlarında kahramanlar, değerlerini yok sayan ve haklarına tecavüz eden kötülerden intikamlarını alırlar.

2.3.1.3.4.4. Hazineye Atarak Yoksun Bırakma

Altın, gümüş, mücevher gibi değerli şeylerin saklandığı korunduğu yer alan hazine; kimi zaman özgürlüğün kısıtlanması için kullanılır. Hazinenin bu işlevine sadece *Kabak Çocuk* masalında rastlanır.

Masalda hiç çocukları olmayan hanım ile kocası komşulardaki borçları almak kimi göndereceklerini kara kara düşünürken yanlarındaki kabak dile gelerek kendisinin

gidebileceğini söyler. Kabak üçüncü eve gider borçlarını ister, bunu para kuyusuna atarlar (Şimşek, 2001: 254).

Anlatıda hazineye atılma cezasının herhangi bir suç ile ilişkisi yoktur. Hak arama mücadelesi veren kabak çocuğun haksız bir şekilde cezalandırılması yer alır.

2.3.1.3.4.5. Yerin Dibine Göndererek Yoksun Bırakma

Yeri altına gönderme çoğu zaman, mitsel bağlamda geçiş ritüelleri ile ilgilidir. Yeniden doğmaya hazırlanan kahraman erginleşmek için kapalı bir mekânda yalnız başına kaldığında ruhsal bir arınma geçirir. Kahraman simgesel ceza olan yerin altında bir eşik daha aşarak içsel dönüşüm yaşar. Erginlenerek yeryüzüne çıkar.

Hoca masalında köyde imamlık yapan bir hoca çocuklara okumayı öğretir. Köyün çocukları da cuma namazlarında hocaya cumalık getirir. Bir gün kızın birisi cumalık getirmeyi unuttur. Hocanın birkaç kez ikaz etmesine rağmen kız yine unuttunca buna bir tokat atarak yedi kat yerin dibine gönderir (Şimşek, 2001: 83). Baygın düşen kız gözlerini açtığında hocayı karşısında bulur ve onun insan eti ile beslenen bir yamyam dev olduğunu fark eder. Hocanın elinden kurtulan kız bir şehzade ile evlenir. Kızın şehzade kocası hocayı ateşte yakarak cezalandırır.

Söz konusu masalda ceza arketipsel sembolizmde balinanın karnı ile açıklanır. Kahraman erginleşmek için kapalı, dar ve karanlık yere gider ya da gönderilir. Buralarda benliğin karanlık yanları ile hesaplaşır ve ruhsal kemale erer. Masalda yer altına gönderilmesi cezası mitik kahramanın içsel dönüşüm yaşaması ile ilgilidir.

2.3.1.3.4.6. Kuyuya Atarak Yoksun Bırakma

Toprağa kazılan, genellikle silindir biçiminde, iç çevre yüzeyine duvar örülen, suyundan yararlanılan derince çukur anlamına gelen kuyu, taşıdığı özellikleri dolayısıyla içinden çıkılamayan durum ve yer olarak düşünülür. Üzerinde çözümleme yapılan masalarda kimi zaman kuyu, cezaların çekildiği yer olarak karşımıza çıkar.

“Kuyu bir cezanın çekileceği kapalı, dar ve karanlık bir mekândır. Bu bağlamda dünya insanın ceza çekmek üzere indirildiği bir kuyu olarak tasavvur edilir. Mevlana'nın mesnevisinin aslan ve tavşana ayrılan bölümlerinde aslan, akse aldanıp kendisini tanımaması ve kuyunun dibini boylamasıyla tecziye edilir. Babil efsanesinde Allah'a verdikleri sözü tutamadıklarından dolayı Hârut ve Mârut adlı melekler kıyamete dek bir kuyuda baş aşağı sarkıtılmış olarak beklemeye mahkûm edilirler.

Suçlarının cezasını çekmek üzere bekletilen bu iki melek, kıyamet günü oradan çıktıklarında bağışlanmış, arınmış ve bir değişim geçirmiş olacaklardır. Zira bir değişim, dönüşüm yaşanmadan girilen kuyudan çıkmak mümkün değildir.” (Doğan, 2006: 124).

Rüya masalında bir çocuk gördüğü bir rüyayı annesine ve babasına anlatmadığı için evden kovulur. Çocuk yolda ağlarken bir yolcu neden ağladığını sorar. Yolcu meseleyi öğrenince o çocuğun rüyasının ne olduğunu sorar. Çocuk anlatmayınca orada bulunan kuyuya çocuğu atar (Türkeş Günay, 2011: 358). Masalda kuyunun duvarını delen çocuk orda padişahın kızı ile tanışır. Akı ile padişahın kızının sorularına cevaplar veren çocuk sultanın takdirini kazanır. Sultan da kızını ona verir.

Anlatıda kahramanın erginleşmesine vesile olan kuyu, dışsal evrenden içsel evrene yönelişi simgeler. Mistik bütünleşmede mutlaka içine girilmesi gereken yer konumunda olan kuyuda masal kahramanı kemale ererek çıkar. Anlatı kahramanı kuyuya düşmekle, “*dış dünyadan iç dünyaya, makro kozmostan mikro kozmosa doğru kökten bir yer değişimi*” (Campbell, 2000: 27) yaşar. Bilinçaltının keşfedilmeyen bölgelerine yapılan bir yolculuk bağlamında değerlendirilen bu düşüş, kemalat yolunda ilk adımı imler.

Ayı ile Karısı masalında ise yaylaya odun toplamaya giden kızlardan biri ormanda uyuyakalır. Bu kızı bir ayı kaçırıp onunla zorla evlenir. Kadın, ayının elinden kaçarak babasının evine geri gelir. Kız, başından geçenleri ailesine anlatır. Babası ayıya bir kuyu kazar. Hile ile onu oraya düşürür ve üzerine taş doldurur (Şimşek, 2001: 11).

Söz konusu masalda iri yapılı ve vahşi hayvan ayı, kızı hürriyetinden yoksun bırakır ve onunla zorla birlikte olur. Anlatıda bireyin istek ve rızası dışında bir evlilik gerçekleşir. Bahse konu eylem bir suçtur ve cezai müeyyideyi gerektirir. Şu hâlde, kızın babası ayıyı kuyuya düşürür ve üzerine de taş doldurur.

2.3.1.3.4.7. Odaya Kapatarak Yoksun Bırakma

Herhangi bir yapının giriş, salon, mutfak, banyo gibi yerleri dışındaki, oturmak, çalışmak, yatmak vb. işler için kullanılan; bir ya da birden çok kapısı olan bölmesi şeklinde açıklanan oda, bazen bireyi cezalandırmak için kullanılır.

Yogud Paşa masalında biri paşa, diğeri rençber olan iki kardeş birbirine düşman olurlar. Birbirleri ile harp ederler. Paşa, rençber olan kardeşini öldürür. Rençber olan kardeşin bir oğlu olur. Çocuk büyüyünce babasının intikamını almak için yola çıkar.

Amcası ile savaşmaması için bu çocuğu küçükken annesi, amcasının kızı ile nişanlar. Bu çocuk amcasıyla harp etmeye başlayınca nişanlısı gelir ona yardım eder. Bunlar paşanın askerlerini bozar. Çocuk nişanlısı ile yola çıkar. Paşa barışmak istiyormuş gibi davranarak çocuğu aldatır, onu arkasından vurur. Çocuk ölmeden önce nişanlısına Malatya'ya giderek Mehmet Ağa'ya haber vermesini ve intikamını almasını ister. Babası ve kardeşleri kızı elli yaşına kadar odasına kilitler. Elli yaşından sonra dışarıya çıkartırlar (Türkeş Günay, 2011: 218-220).

Masalda kızın elli yaşına kadar bir odaya kilitlenmesi onun erginlenmesi ile ilgilidir. Birey genç yetişkinen yanlış kararlar alabilir ancak ilerleyen dönemlerde yaşamı daha dikkatli geçirmeye gayret eder. Birikmiş deneyim ve bilgileri başarısızlığa uğrama korkusunu azaltır. Bu hâlde, söz konusu cezada bireyin yaş ile birlikte kemale ermesine dikkat çekilir.

2.3.1.4. Kınama

Beğenilmeyen ya da kabul edilmeyen herhangi bir eylemin bildirilmesi kınama veya ayıplama ile açıklanır. Bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da istenmeyen ve beğenilmeyen davranışlar kınanır.

Geçmişin kadim geleneklerini yansıtan masalarda ayıplanan, hor görülen istenmedik özelliklere rastlanır. Örneğin, Türk masallarında ailenin sürekliliği ve mutluluğu için çocuk sahibi olmak şarttır. Çocuk sahibi olmayan eşler kendilerini eksik ve mutsuz hissederler. Çocuğu olmayan kahramanlara çeşitli cezalar pratik edilir. Bu cezalarda en yaygını kınamadır. Üzerinde çözümleme yapılan masalarda kınama genellikle çocuksuzluk, erkek çocuğa sahip olamama, misafiri iyi ağırlamama, isimsiz olma, yalancılık vb. gibi özellikler ile ilgilidir.

Pamuk Kız masasında çocuğu olmayan kadını komşuları ve kocası kınar (Alptekin, 2002:416). Masalarda kınama sadece çocuksuzluk sebebi ile gerçekleşmez. Kimi zaman erkek çocuğa sahip olamamak da kınama sebebi sayılır.

İki Kardeş masasında iki kardeşten birinin hep kızı, diğerinin ise hep oğlu olur. “*Daima oğlu olan kardeş, kızların babasına köpeklerin babası diye bağırır. Oğlu olmayışı başına kakış olur.*” (Türkeş Günay, 2011: 88). Söz konusu kınama diğer toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da kız-erkek çocuk ayrımının dikkate alındığını yansıtmaya ile ilgilidir.

Erkek çocuksuzluk bağlamında ortaya çıkan bu kınamanın masalın ilerleyen epizotlarında yersiz olduğu yansıtılır. Küçük kızla, diğer oğlanlardan biri gurbete denemeye gönderilir. Maceranın sonunda kız önüne çıkan bütün güçlülere aşır bir heybe dolusu altın, sihirli bir at ve padişahın oğlu ile gelir. Bu kızın babasını herkes takdir eder. Amcasının oğlu ise hem elindekilerin kaybeder hem de evden kovulur.

Cinsiyetin değil; aklın, azmin ve becerikliliğin önemli olduğu vurgulanan bu masalda kız çocuklarının da erkek kadar sevilmesi gerektiği imlenir. Hiçbir kişiye erkek çocuğu almayan ailelerin toplumdan dışlanması yanlışı ifade edilir. Çocuğun kız ya da erkek oluşunun önemli olmadığı, ailesine ve çevresine yararlı ve hayırlı bir çocuk olmasının önemli olduğu vurgulanır.

Şah İsmail masalında adı konulmayan bir çocuğun kınandığına dair ifadeler yer almaktadır. Masalda çocuğu olmayan bir padişaha dervişin biri iki elma verir. Elmalardan birini hanımıyla kendisinin, diğerini de atının yemesini söyler. Padişah dervişin dediğini yapar, vakti gelince kendisinin bir oğlu, atını da bir erkek tayı olur. Derviş, kendisi gelinceye kadar çocuğa isim konmamasını emreder. Çocuk epeyce büyüktü sonra bakarlar ki derviş ortada yok, toplumun kınaması üzerine çocuğa ad koymak için toplanırlar. O sıra da derviş de gelir. Padişaha “*Padişahım sen neden sözünde durmadın?*” diye sorar. Padişah da

“*Valla ne edeyim, oğlan büyüdü, çocuğun adı konulmadı diye o bu davacılık ediyor.*” der (Türkeş Günay, 2011: 151).

Söz konusu masalda “*o bu davacılık ediyor*” ifadesi ile toplumsal alanda istenmeyen davranışlara dikkat çekilir. Adı olmayan ve varlığını ismiyle devam ettirmeyen birey, halk tarafından kabul görmez. Ad almak ve adı yaşatmak önemli görülür. Masalın devamında derviş, çocuğa Şah İsmail adını koyar ve mitik mücadelesinde başarılı olması için dua eder.

Mayıl ile Abı-ı Güneş masalında da aynı kınama yer alır. Bir ihtiyarın verdiği elma sayesinde çocuk sahibi olan padişah ile vezir, çocukları yedi yaşına gelmesine rağmen onlara ad koymaz. İhtiyar, çocuklara kendisinin ad vereceğini, kendisi gelmeden herhangi bir isim koymamalarını daha önceden tembihler. Bunları insanlar “*adı belirsiz, adı belirsiz*” diye çağırmaya başlar (Şimşek, 2001: 236). Bunun üzerine padişah çocuklara ad vermek için bir ziyafet düzenler. O sırada aynı ihtiyar gelir çocuklara ad verir.

Yörük ile Köylü masalında Köylü ile Yörük askerde arkadaş olurlar. Her hafta köylüye misafir olan Yörük, günün birinde köylü arkadaşının evine misafir olmak ister. Köylü, Yörük’ün evinde gereken ilgiyi göremez. Bunun üzerine köylü, Ramazan Bayramı namazını kılmak için gelen arkadaşının yemeğinin içerisine sabun koydurur. Namaz için erkenden camiye giden Yörük sabunun tesiri ile ishal olur. Camiden dışarı çıkamadığı için cemaatin gözü önünde camiye kirleten Yörük, köyü terk etmek zorunda kalır (Alptekin, 2002: 470-471).

Misafir ağırlamak ve onun gönlünü hoş tutmak, Türk kültüründe öne çıkan değerlerdendir. Bu âdete aykırı eylemde bulunan bireyler, masalda olduğu gibi onuru kırılarak cezalandırılır. Bahse konu olan ceza bağlamında misafire saygılı olma ve ona gereken intizamı gösterme gibi Türk kültüründe önemli bulunan istendik davranışlara vurgu yapılmıştır.

Proto-Türk geleneklerinde konuk, bir kutluluk ve uğur işareti olarak sayılmış; her topluluk ve ailede, konuk için bir konukluk yani konuk evi yapılmıştır. Bazen de konuk gelince ona, yeni bir otağ dikilmiştir (Ögel, 2001: 315). “*Konuk gelse, kutluluk gelir.*” sözü de bu kültürün bir uzantısıdır. Misafir ağırlamanın asıl bir görev olduğu kabul edildiği kültürümüzde, konuk evi ve konuk aşısı müşterek mal olarak kabul edilmiştir. Ögel’in belirttiğine göre; konuğun kendisine aş, hayvanına yem alma, atalardan gelen bir miras hakkıdır ve zorunludur. Konuk aşısı vermeyenler, konuk tarafından dava edilebilir. Ceza olarak “at ve giyim” alınabilir. Ancak alınan “at ve giyim”, konuğun kendisine değil beyine verilir. (Ögel, 2001: 317).

Keloğlan İle Köylüler masalında her hafta birimiz ziyafet verelim, diyerek arkadaşları Keloğlan’a elindeki tek öküzü kestirirler. Ertesi hafta kimsede bir hazırlık olmayınca Keloğlan bunlardan intikam almaya karar verir. Bir kervancıyı kandırarak bütün malını alır ve zengin olur. Köylülere de öküzün derisinin satarak zengin olduğunu söyler. Bütün köylüler öküzlerini keserler; ancak derileri para etmez. Kandırıldıklarını anlayan köylüler Keloğlan’ın evine çürük yumurta atarlar (Özçelik, 2004: 453-455).

Masalda Keloğlan’ın çürük yumurta atılarak cezalandırılması onun hilebaz yönü ile ilgilidir. “*Hilebaz figürünün özellikleri göz önüne alındığında, Türk kültüründe karşımıza çıkan ilk figürler arasında Keloğlan ve Köse bulunmaktadır.*” (Ölçer Özünel, 2005: 48). Anlatılarda hilebaz figürü hem yapıcı hem de yok edici hem veren hem de alan başkalarını zor duruma düşürürken kendini de o durumun içinde bulan bir karakter sergiler. Bu tipler çoğu zaman masal dünyasında aykırı eylemleri dolayısı ile kınanır.

2.3.1.5. Terk Ederek Cezalandırma

İnsan sosyal bir varlıktır ve yaşadığı toplumun bir üyesi olarak varlığını devam ettirir. Bireyin sosyalleşmesinde başta aile olmak üzere, doğal, ekonomik, kültürel vb. çok sayıda çevresel etmen rol oynar. Söz konusu bu etmenler kişinin davranışlarını, sosyal tutum ve edinimlerini belirler ve onun ruhsal bütünlüğe ulaşmasına yardımcı olurlar.

Herhangi bir aykırı eylem sonrası kimi zaman birey; sosyalleşmesine yardımcı olan aile, doğal, ekonomik, kültürel vb. çok sayıda çevresel etmenden uzaklaştırılır. Yalnız başına yaşaması için dağa, çöle, ormana vb. ücra yerlere terk edilir. Örneğin; *Kül Eşek* masalında yengeleri tarafından iftiraya uğrayan ve daha sonra dağa sürgün edilen bir kıza rastlanır. Masalda kimsesiz bir kız devleri öldüren ve onların eşleri ile evlenen yedi kardeşin yanında yaşamaya başlar. Yengeleri küçük kızı kıskanırlar ve onun içtiği suya bir yılan koyarak karnın gittikçe büyümesini sağlarlar. Bundan sonra kıza iftira atarlar. İftira üzerine kızı bir dağa sürgün ederler (Türkeş Günay, 2011: 148).

Masallar içinden çıktığı toplumun sosyokültürel ve sosyoekonomik yapılarının yansıtan pek çok iletiye sahiptir. Anadolu'nun kimi yerlerinde uzun yıllar temiz içme suyu ile tanışmayan yöre insanı sağlıksız gölet suyundan su ihtiyacını karşılamıştır. Hâl böyle olunca çoğu zaman suyla birlikte kurtçuk yutma ihtimali bireyin zihninde her zaman yer edinmiştir. *Kül Eşek* masalında bu endişe dile getirilir.

Bahse konu olan masalda ceza, ön yargı sonucunda verilir. Önyargı; çoğu zaman yanlış hükümlerin ortaya çıkmasına neden olur ve aynı zaman da iletişim çatışmasına yol açar. “Önyargılı çatışmada kişiler, belli bir konuda tartışmaya başlamadan önce, o konuda bir ön yargı/peşin hüküm edinmişlerdir; tartışma sırasında ısrarla bu önyargılarını savunurlar; tartışma onların, başlangıçta vermiş oldukları kararı herhangi bir şekilde etkilemez.”(Dökmen, 2002: 57). Söz konusu ceza bağlamında bireylere önyargı ile yaklaşmanın yanlışlığı, hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığı, masum kızlara iftira atmanın aykırılığı vurgulanır.

Bacı Bacı Can Bacı masalında karısı ölen adam iki çocuğu ile yapayalnız kalır. Adam çocuklara bir üvey ana getirir. Üvey ana çocukları istemez. Ya ben giderim ya da çocuklar gider, diyerek adamı tehdit eder. Adam naçar kalır ve odun toplama bahanesiyle götürdüğü çocukları dağa bırakır (Türkeş Günay, 2011: 142).

Dağa attırma cezasının yer aldığı bu masalda herhangi bir suç yer almamaktadır. Hain üvey anne eliyle ortaya çıkan mezkûr cezada kötücül duygulardan olan

kıskançlığın yıkıcı boyutuna dikkat çekilmektedir. Evden kovulma, dağa sürgün edilme kriminal bir olay bağlamında gerçekleşmez. Hain üvey anne ve çocuklarına karşı savunmasız zalim baba eliyle ortaya çıkar.

Helvacı Güzeli adlı masalda kendisine iftira atılan ancak iftiradan habersiz olan kızı öldürmeye gelen abisi, kız kardeşini öldürmeye kıyamaz. Bunun üzerine bir kuzunun kanını, kız kardeşinin gömleğine sürerek bu gömleği babasına götürür. Kıza öldürdüğünü söyleyen oğlan, gömleği de buna kanıt olarak gösterir. Kızı o dağda bırakır (Türkeş Günay, 2011: 223).

Masalda kardeşi tarafından ormanlık bir yerde terk edilen kız, vahşi hayvanların korkusundan bir ağaca çıkar. O ağacın altında bir hark vardır. Her gün atlarını sulamak için o harka gelen padişahın atları bu sefer ürker ve harktaki suya yanaşmazlar. Padişahın oğlu harktaki suda, Helvacı Güzeli adındaki kızın aksini görür. Padişahın oğlu suda aksini gördüğü bu dünyalar güzeli kızla evlenir.

Tuz Kadar Sevgi masalında padişah üç çocuğundan kendisini ne kadar sevdiklerini göstermesini ister. Babalarına verdikleri değeri göstermek için büyük elmas, ortancası altın, küçüğü de tuz getirir. Padişah küçük oğlana tuz getirdiği için kızar ve onun sarayı terk etmesi için emir verir (Önal, 2011: 465). Küçük çocuk bu ceza sonrası evi terk eder. Masalın ilerleyen epizotlarında iki çocuk zevk ve sefaya dalarak babaları ile ilgilenmez. Padişah küçük oğlunu görmeye gider. Babasının geldiğini öğrenen oğlan, yaptırdığı yemeklere hiç tuz attırmaz. Babası yemeklerin tuzsuz olduğunda kötü ve eksik olacağını anlar. Bunun üzerine en küçük oğlunun akıllı ve zeki olduğunu kabul eder.

Söz konusu masalda tuz yeri geldiğinde altın ve gümüşten daha önemli olduğu mesajı verilir. Anlatıda terk etme cezası, padişahın tuza karşı ön yargısı ile ilgilidir. Ona göre tuz değersiz, bir işe yaramayan şeydir. İnanç sisteminde yer alan ön yargı, onun yanlış kararlar alıp zulüm yapmasına neden olur. Masalda aynı zaman da hayatta küçük hiçbir şeyin olmadığı her şeyin bir anlamı ve değeri olduğu mesajına vurgu yapılır. Yeter ki bakmasını bilen gözlere sahip olalım, iletisi imlenir.

Sarıtırış masalında padişahın gözünün biri kör olur. Padişahın küçük oğlu babasının gözüne derman olacak balığı aramaya gider. Balığı bulur ancak onu öldürmeye kıyamaz. Onu tekrar denize atar. Padişah da oğluna kızar, onu evinden kovar (Şimşek, 2001: 42). Çocuğun denize attığı balık insan kılığına girerek ona yardımcı olur

ve padişahın kızı ile evlenir. Daha sonra halk bilmezse Halık, suda sarı balık deyip tekrar denize döner.

Değerlendirmeye esas alınan masallarda terk etme cezası; iftira, kıskançlık, önyargı, tahammülsüzlük vb. kötücül duygulara bağlanmıştır. Söz konusu duyguların bireysel ve toplumsal huzura zarar verdiği, bireylerin şeref ve onurlarının zedelenmesine neden olduğu vurgulanır.

2.3.1.6. Onuru Kırılarak Cezalandırma

Bireyin kendi varlığına, kendi kişiliğine karşı beslediği saygı, insanı insan yapan iç değer; başkalarının bireye karşı gösterdiği saygının dayanağı olan özlük değer saygınlık, şeklinde açıklanan onur insanın sahip olduğu en önemli kavramdır. Bu kavram kimi zaman kırılma ve oynanma ile karşı kaşıya kalabilir. Üzerinde çalışma yapılan masallarda bireyin onurunun kırıldığı ve haysiyeti ile oynandığı durumlara rastlanır. Örneğin; *Hırsız* masalında fakir bir kadının oğlu çok iyi hırsızlık yapar. Köyünden İstanbul'a gidip padişahın hazinlerini çalmayı başarır. Padişah bu çocuğu bir türlü yakalayamaz. Yabancı bir ülkenin kralı padişah ile alay eder. Padişah hırsız affettiğini, eğer dediğini yaparsa ona kızını vereceğini ilan ettirir. Çocuk padişahın yanına gider. Padişah, çocuktan kralı kendisine getirmesini ister. Çocuk Azrail kılığına girip kralı sandığa koymayı başarır. Sandığın içindeki kralı eşek gibi bağırır, kedi gibi miyavlatır, köpek gibi havlatır (Türkeş Günay, 2011: 298).

Hayvanların çıkardığı sesler bağlamında cezanın uygulanması kralın onurunu kırmaya yöneliktir. Söz konusu ceza yabancı ülkenin padişahının alaya alma gibi kötücül eylemi sonrası uygulanır. Alay ve hakaret bireyin manevi çevresine büyük zararlar verir. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için, içinde yaşadığı toplumda başkaları ile iyi ilişkiler kurmak zorundadır. Kendisi ile alay edilen birey çevresi ile sağlıklı bir ilişki oluşturamaz. Bunun içindir ki masalda padişah, yabancı ülkenin padişahını eşek gibi bağırır, kedi gibi miyavlatır, köpek gibi havlatır.

Üç Nasihat masalında fakir bir adam, bir ağaya hizmetkâr durur. Ağa adamı üç yıl çalıştırdıktan sonra ona para yerine üç nasihat verir. Dibi görünmeyen suya girme, üzerine elzem olmayan işleri sorma ve aileni anasının evine bir günden fazla yollama, der. Köyüne dönen adam bir yere uğrar. Orada bir köpekle kadının aynı yerde bağlı olduğunu görür. Adam ağanın söylediklerin hatırlar ve kadının durumunu sormayınca ölümden kurtulur. Kendisini misafir eden adam, karısın eşkıyalar ile oynadığını

eşkıyalar evini yağmalarken karının kendini kurtarmadığını bunun yerine köpeğin adamı kurtardığını anlatır. (Özçelik, 2004:446-447)

Bu masalda köpek ile kadının aynı yerde yaşamaya mahkûm edilmesi, kadının sadakatsizliği köpeğin de sadıklığı ile ilgilidir. Ailede eşlerin birbirine sadakati ve vefası gözetilmesi gereken değerler arasında yer alır. Sadakat ve vefa duygusu, eşlerin birbirine karşı güvenin kaynağını oluşturur.

2.3.1.7. Diğer Cezalandırma Şekilleri

Değerlendirmeye esas alınan masallarda ölüm, işkence, yoksun bırakma, kınama ve terk etme vb cezalarının yanında farklı cezalara da rastlanır. Bu cezalar şöyle sıralanabilir:

2.3.1.7.1. Beddua Ederek Cezalandırma

Herhangi bir kötülükten sonra kötülüğe sebep olan kişi ya da nesneler hakkında olumsuz isteklerde bulanma şeklinde açıklanan beddua okuma, Türk kültüründe cezalandırma çeşitleri arasında yer almaktadır.

“Beddualar, çaresiz olan, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesi ile söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir. Farsça bed-kötü ile dua sözlerinden meydana gelmiştir. Anadolu’nun muhtelif yörelerinde ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, karış, lanet gibi adlarla anılır.”(Kaya, 2001: 22).

Üzerinde çözümleme yapılan masalarda, masal kahramanının bir beddua sonrası çektiği psişik ya da fizyolojik cezalara rastlanır. Örneğin; *Hıyardan Şemşem Güzeli* masasında çocuğu olmayan bir padişah, eğer çocuğu olursa oluktan kırk gün kırk gece yağ ile bal akıtacağını söyler. İhtiyar kadın bunu, kimse kırk gün kırk gece kimse dışarı çıkmasın, şeklinde anlar. Kırk gün sonra ihtiyar kadın yağ bal almaya gittiğinde, şehzade karının şişesini kırar. Bunun üzerine kadın:

“İlahi oğlum, sana intizar edemem, annenin babanın bir tanesisin. Hıyardan Şemşem Güzeli’nin aşkına düş, onu bulamayınca oturma.” diye beddua eder (Alptekin, 2002:453). Bu beddua üzerine şehzade Hıyardan Şemşem Güzeli’ni bulmak için sonu bilinmeyen bir yola girer.

Aynı motif *Üç Nar*, *Üç Turunçlar*, *Adsız-10-* masallarında da yer alır. Masalarda kahramanlar ihtiyar bir kadının testisini kırarlar. İhtiyar kadın, *oğlum ben*

sana bir şey demem. Allah'tan umarım, sen üç nara (üç turunca) âşık olarsın, diyerek çocuğa beddua eder. Bu bedduadan sonra çocuklar yemeden içmeden kesilir. Bir odaya kapanır ve hiç kimseyle konuşmazlar (Türkeş Günay, 2011: 270, Önal, 2011:382, Boratav, 2001: 72).

Söz konusu masallarda kahramanlar aşk acısı ile karşı karşıya kalır. Bu acı birey için psişik bir cezadır ve insanın bedensel ve ruhsal sağlığını tehdit eder. Çünkü aşk çok yüksek bir duygudur, masallarda beddua sonrası ortaya çıkan psişik cezada aşk acısının yıkıcı yönüne dikkat çekilir.

“Sevgi üzerine kullanılabilecek bütün mecazları üstüne almalıdır aşk. Aşk acıdır, hasrettir. Hicran ve hayrettir. Firkat ve gurbettir. Gözyaşı ve ahtır; tazarru ve münacattır. Aşk ölümdür, can vermedir, kurban olmadır.” (Pala, 2005: 16).

Bacı Bacı Can Bacı masalında yengelerinin iftirasına uğrayan ve bu iftira sonrası dağa bırakılan kızın bedduası bulunur. Kız büyük kardeşinin ardından şunları söyler: *“Oy kardeş, ben sizin cefanızı çektim, siz bana böyle mi ödediniz? Gidesin evlerin üst tarafına, ayağına yılan kemiği batsın, benim elim değmedikçe o yılan kemiği çıkmasın.”* (Türkeş Günay, 2011: 148). Masalda kızın bedduası kabul olur. Büyük kardeşi ayağında sargı ve iki koltuk değneği ile yaşamaya mahkûm olur. Kız abisine görünce onu affeder ve yılanın kemiğini ayağından çıkartarak onu sağlığına kavuşturur.

Masalda beddua-ceza ilişkisi kardeşler arasında ortaya çıkar. Kız kardeş, abisini kendisine yaptıklarını kabullenemez ve ona bedduada bulunur. Bedduası kabul olunan kardeş, affetme erdemini göstererek abisini içine düştüğü durumdan (cezadan) kurtarır. Bu durum kardeşlerin kimi zaman kendi aralarında sorunlar yaşayabileceği ancak bu sorunların yine kendi aralarında çözülebileceği ile ilgilidir. Masalda affetme bağlamında *“kardeş kardeşten asla vazgeçmez; kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış”* mesajına vurgu yapılır. Kardeşler ne kadar geçimsiz olsalar da kötü bir durumda birbirlerine yardım ederler iletisi verilmek istenir.

Kuşlar Padişahının Kızı masalında kör olan padişahın gözünün ilacı, atının ayak basmadığı yerden getirilecek olan bir avuç topraktır. Padişahın en küçük oğlu babasının gözlerine ilaç olacak toprağı getirir. Toprak sürüldüğü vakit babasının gözleri görmeye başlar. Padişah gelinine âşık olur ona kötü gözle bakmaya başlar. Kuşlar Padişahın Kızı padişahın niyetini anlar, ona beddua eder. Beddua neticesinde padişah önce iki gözünü kaybeder sonra da ölür (Şimşek, 2001: 60).

Yukarıdaki masalda gelinine talip olan kayınbabanın bir beddua sonrası cezaya çarptırılması, encest yasağının çiğnenmesi ile ilgilidir. Encest “*Ait oldukları toplum tarafından, taraflar arasında bir akrabalık olduğu gerekçesiyle karşı çıkılan evlilik ya da cinsel ilişki*” (Raglan, 1931: 175) şeklinde açıklanır. Tanımda encestin ahlaka aykırı bir durum olduğu ve bir toplum içindeki kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri arasında yer aldığı çıkarılabilir.

“*Masalda bir nesne olarak konumlandırılan kadının, güzelliği ölçüsünde erkeğin gücünü sergilediği düşünülmektedir. Baba ile oğul arasındaki iktidar mücadelesi ise erkin el değiştirmesi üzerine kuruludur. Kayınbaba-gelin encestinin yer aldığı halk anlatılarında baba, oğlunun iktidarını ele geçirmesini istemediğinden harekete geçmektedir. Oğul üzerinde sahip olduğu otoriteyi kaybetme korkusu yaşayan baba, oğlunun eşi üzerinden dolaylı olarak bu otoriteyi kurmaya ya da korumaya çabalamaktadır.*” (Abalı, 2011:110).

Hibari masasında anne ve babasına kötülükte bulunan çocuk onların bedduasını alır. Sabah ezanı kuş olur, akşam ezanı tekrar insana döner (Özçelik, 2004:325).

Adı geçen masalda beddua-ceza ilişkisi anne ve baba hakkını çiğnenmesi ile ilgilidir. Türk kültüründe anne babaya saygı erdemli olmanın gereğidir. İstendik davranışların en değerlisi, bireyin anne ve babasını koruyup gözetmesidir. Ebeveynlerine hayatta iken itaat eden ve onların hayır dualarını alan birey, saygınlığını artırır. Aksi durumda ise insan her türlü ceza ile karşı karşıya kalabilir.

2.3.1.7.2. İlahi Cezalandırma

Halk anlatıları toplumun endişelerini, korkularını, beklentilerini, umutlarını, olumlu ve olumsuz değer yargılarını yansıtmaya işlevine sahiptir. Onlar aracılığıyla istendik ve istenmedik davranışlara vurgu yapılır. Türk kültüründe her şeyin hayırlısını isteme kabul gören değerler arasında yer alır. Bu değere aykırı inançlara sahip bireylerin de ilahi cezalara çarptırılacağına inanılır. Herhangi bir şeyde hayırlısını isteme evladın da hayırlısını dileme değeri, üzerinde çözümleme yapılan masallarda en sık vurgulanan değerler arasında yer alır.

Ahmet Ağa ve Yılan Oğlan masalarında çocuğu olmayan aileler Allah’a Yarabbi bana bir çocuk ver diye yalvarırlar. Bunların yılan şeklinde çocukları dünyaya gelir. Ahmet Ağa’nın karısı ona: “*Ahmet Ağa, hayırlısıysa versin, hayırsızsa vermesin*” der.

“*Yo kadın, Allah versin de hayırlısı da bir hayırsızı da*” der.

Karı koca böyle konuşurken bacadan bir yılan düşer. Bunlar yilandan korkup kaçmaya başlar. Yılan dile gelir.

“Kaçmayın, siz Allah’tan evlat istediniz, işte Cenabı Allah da beni size gönderdi.” der (Türkeş Günay, 2011: 232, Önal, 2011: 364). Masallarda aile yılan çocukla birlikte yaşamaya başlar. Hayvan olarak dünyaya gelen çocuklar dönüşüm için padişahın kızını isterler. Padişah çocuktan olağanüstü isteklerde bulunur, hepsini yerine getiren yılan oğlan padişahın kızı ile evlenir. Yılan gece olunca yakışıklı bir delikanlı olur, gündüz de eski haline döner.

Bu masallarda hayvan şeklinde çocuk sahibi olma cezası bağlamında, insanın maddi ve manevi bütün isteklerinde hayırlısını istemesi gerektiği iletisi verilir. “Masallarda ait oldukları toplumların gelenek, görenek ve inaçlarını, sosyal, kültürel, ekonomik yapılarını yansıtan pek çok ileti vardır.” (Helimoğlu Yavuz, 2013: 16). Bu istikamet üzerinde olmayan bireylerin aşırı ısrarları sonrası kendileri için hayırlı kabul ettikleri şeylerin şerre evirileceği imlenir. Masalda aynı zamanda kader inancına ve dışın değil, için önemli olduğuna vurgu yapılır.

Hayvan şeklinde çocuk sahibi olarak cezalandırılma, *Sıçan Çocuk* masalında da yer alır. Masalda çocukları olmayan bir karı koca Allah’tan ısrarla bir evlat ister. Allah da onlara sıçan çocuk verir (Türkeş Günay, 2011:259).

Dev Çocuk masalında ise kadın Allah’a kız çocuğu olması için çok yalvarır ve bir kız çocuğu dünyaya gelir. Kız büyüyünce deve dönüşür. Annesini, babasını ve ağabeylerini yer. Geriye sadece küçük kardeşi kalır (Önal, 2011:364).

Söz konusu masalda da bireyin aşırı ısrarları yamyamlık yapan bir çocuğun doğmasına neden olur. Bu durum aile ve toplum için büyük bir felakettir. Bu felaketten kurtuluş, küçük kardeşin sergilediği kahramanlık ile mümkün hâle gelir.

2.3.1.7.3. Kan Emerek, Yamyamlık Yaparak Cezalandırma

Eski Türk inanç sisteminde “animizim” olarak adlandırılan ateş-su vb. gibi kültürle ilgili birtakım inanç ve akidelere aykırı davranışlar ceza sebebi sayılır. Türk dünyasının birçok yerinde ocağa hakaret etmek, gizlice onu kirletmek ya da ateş vermek suç sayılır. Bu inanç halk anlatılarına da yansır.

Kül Eşek masalında kimsesiz bir kız, ihtiyar bir kadından bir dağda yedi erkek kardeşinin bulunduğunu öğrenir. İhtiyar kadın, kıza külden bir eşek yapar, kız kardeşlerini bulmak için yola çıkar. Kardeşlerine hizmet ederken bir kedi, kızı kıskanır

ve yemek pişirilen ateşi söndürür. Kız ateş aramaya çıkar, devlerin karılarından biraz ateş alır, dönerken ayağını taşa çarpar, ayağı kanar. Dev kızın kan izlerini takip ederek onu bulur ve kızın parmağından kan emmeye başlar (Türkeş Günay, 2011: 146-147). Ateş kültü bağlamında ortaya çıkan ceza, kutsala saygılı olmak ile ilgilidir. Aksi durumda cezanın ortaya çıkacağı mesajı verilir.

Üzerinde çözümleme yapılan masallarda yer alan cezaların çoğu suç ile ilintilidir. Bu suçların %55'ini “ *Kişilere Karşı Suçlar*”, %23'nü “*Topluma Karşı Suçlar*”, %12'sini “*Millete Karşı Suçlar*”, %10'unu da “*İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar*” oluşturmaktadır (Bkz. Grafik 1). Masallarda suç tipleri Türk Ceza Kanununda belirtilen suçlarla paralellik arz etmektedir. Bu sözlü hukuk ile yazılı hukukun birbirine benzer mantıkta işlediğini gösterir. Bu gerçekten hareketle ceza kanunda belirtilen madde başlıkları etrafında Anadolu masallarının suç ve ceza tipolojisi çıkarılmıştır (Bkz. EK- 1).

Bireylerin canına kasteden ya da kutsal değerlere aykırı eylemlerde bulunan zalimler cezalandırılarak masal dinleyicinin vicdanında göreceli bir rahatlık sağlanmış olur. Anlatılardaki cezaların işlevi genel anlamda toplumu korumak ile ilgilidir. Adalet duygusunu geliştirme ve kötülükten uzak durma ile ilgili mesajların verildiği cezalarda, zulüm, fenalık ve taşkınlık, aldatma ve yalan, emanete hıyanet etme, iftira ve gıybet, alay ev hakaret vb. erdemsizliklerin kötücül yönüne vurgu yapılır.

2.4. Halk Hikâyelerinde Ceza

Halk anlatıları içinde nazım ve nesir olarak karışık bir yapı gösteren ve hacim bakımından da diğer anlatılardan rahatlıkla ayrılabilen halk hikâyeleri, Türk halkının kültür değerlerini içinde taşıyan önemli türlerin arasında yer alır. XVI. yüzyıldan günümüze gelene kadar toplumun çeşitli kesimlerinin ilgisini çeken bu metinlerin konusu, çoğu zaman sevgi ve kahramanlıktır. Bazen de bu iki konu, aynı hikâyede birlikte yer alabilmektedir. Diğer anlatılarda olduğu gibi halk hikâyelerinde farklı türden cezalara rastlanır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

2.4.1. Cezalandırma Çeşitleri

Diğer halk anlatılarında olduğu gibi halk hikâyelerinde de kıssadan hisse çıkarmaya, Türk toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturan sosyal normlarını geleceğe taşımaya dair mesajlar verilir. Böylece toplumda yerleşik değerlerin güncelleştirilmesi

ve bu yolla toplumun kendini tasdik etmesi hedeflenir. Ayrıca sosyal normlara aykırı eylemlerde bulunan bireylerin ceza ile karşılaşacağı imlenir. Halk hikâyelerinde cezalar şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.4.1.1. Kopuzu/Sazı Alarak Cezalandırma

Türk kültüründe ve âşıklık geleneğinde kopuz/saz, oldukça önemli bir çalgı aletidir. Aşığın kimliği olan ve onu bütünleyen sazın kaybedilmesi, sahibinin itibarının zedelenmesine neden olur.

Bayram Durbilmez “*Âşıklık Geleneklerinde Saz*” adlı çalışmasında sazın gelenek içinde önemine ve işlevlerine değinir. Sazın “tedavi etme”, “iyi ruhları çağırma / kötü ruhları kovma”, “ulularla haberleşme”, “ilhamı kuvvetlendirme”, “sözü daha etkili kılma”, “doğmaca söylerken âşıklara düşünme imkânı verme”, “dinleyicileri hazırlama”, “şiirin ölçüsünü ve türünü belirleme”, “bade içen âşık adayını rüyadan uyandırma ve dilinin çözülmesini sağlama” gibi işlevleri olduğunu vurgular. Bu işlevler yanında “âşıklık simgesi”, “velîlik simgesi” ve “ululuk simgesi” kabul edilmesi de “âşığın dert ortağı” olan sazın kutlu sayıldığını belirtir (Durbilmez, 2010: 148-158).

Geleneğin saza yüklediği işlev ve onun önemi halk hikâyelerinde de görülür. Üzerinde çözümleme yapılan hikâyelerde âşıklar doğmaca söylemede/atışmada kaybettiğinde sazını usta âşığa verir. Böylece sazı alınan âşık cezalandırılır. Bu ceza bağlamında sazda sözde iyice ustalaşmak gerektiği, geleneği iyi bilmenin zorunluluğu vurgulanır. Örneğin; *Âşık Garip, Mahmut ile Nigar ve Kerem ile Aslı Hikâyelerinde* âşıklar rakiplerini yener ve onların sazlarını alır. Gurbette âşıklık yeteneği ile nam salan Âşık Garip’e yörenin şairleri meydan okur. Halep şehrinin usta âşıkları Âşık Garip ile mücadeleye girer. Garip âşıkların sorduğu bütün sorulara cevap verir ve meclisteki âşıkların hepsini yener. Daha sonra sazlarını teker teker alır. Mahmut, Mısır Paşası’nın âşıklarını yener. Âşık kanuna göre duran aşığın sazını öbürü alır. Mahmut’un kardeşi Kamber, âşıkların sazını alır ve kendisi çalıp söylemeye başlar. Kerem, Adil Han’ın ziyafetinde yer alan otuz altı şair ile müşaare yapar. Daha sonra hepsini yener ve elinden sazları alır (Türkmen, 1995: 222, Kaya, 1993: 108, Elçin, 2000: 14).

Kopuza/saza büyük bir kutsiyetin affedilmesi motifi, Dede Korkut Hikâyeleri’nde de yer alır. Uşun Koca Oğlu Seğrek Hikâyesinde, Eğrek karşısındakinin kardeşi olduğunu bilmeyerek, onun bir yabancı olduğunu düşünerek kardeşini saz ile uyandırmaya çalışır. Seğrek uyanınca şunları söyler: “*Mere Kafır, Dedem Korkut*

kopuzu hürmetine çalmadım, eğer elinde kopuz olmasaydı, ağam başı için seni iki pare kılardım.” (Ergin, 2011: 268). Saz bu hikâyede bir nevi hayat kurtarır. Kahramana aidiyetlik duygusu kazandırır ve Seğrek’te, bu bizden birisi, düşüncesi oluşturur.

Ceza bireye sahip olduğu maddi ve manevi şeylerden uzaklaştırılarak verilir. Saz, âşığı bütünleyen ve onun bir kimliği olan maddi unsurdur. Bu bağlamda sazın elinden alınması bireye (âşığa) verilen büyük bir cezadır.

2.4.1.2. Sürgün Ederek Cezalandırma

Belli bir yerin dışına çıkartılma ya da orada belirli bir süre yaşamaya mahkûm edilme şeklinde açıklanan sürgün, bireye sahip olduğu maddi ve manevi şeylerden uzaklaştırmak için verilir. Cezanın “*tasfiye*” işlevine hizmet eden sürgünde amaç, bireye sahip olduklarını hatırlatmaktır. Sürgün edilerek cezalandırma, *Tahir ile Zühre ve Kirmahşah Hikâyeleri’nde* görülür. Kızını Tahir’e vermeyen padişah, Tahir ile Zühre’nin aşkını öğrenince Tahir’i önce cellâtlara teslim eder, vezirlerin araya girmesi sonucu Mardin şehrine sürülmesini emreder. Mehbub Hanım ile Hurşit Şah’ın aşkını kıskanan kötü kadın Nene, Mehbub Hanım’ın başka erkeklerle oynadığı iftirasında bulunur. Hurşit Şah bu iftiraya inanır ve onu Tiflis’e Hasan Paşa’nın yanına sürgüne yollar (Türkmen, 1995: 222, Alptekin, 1999: 275).

“İnsanların atası olan Hz. Âdem ve Havva ilk günahı işlemiş bu öykü nesillere bir miras olarak kalmıştır. İnsanoğlu atası Hz. Âdem’in yolunu takip etti. İşlenen suçun ardından evden uzaklaştırılan kahraman, Hz. Âdem’in ilk günahını ve öteki âlemden dünyaya gönderilmesini yeniden canlandırır.” (Alsaç, 2017: 11)

Sürgün olarak cezalandırılmak bir mekândan bir başka mekâna gitmektir. Hikâyelerde adı geçen yerler, merkezden yani sevgilinin yaşadığı yerden uzak yerlerdir. Âşık ile maşukun kavuşmasını engellemek için verilen sürgün cezası, âşığın çoğu zaman erginlenerek geri döndüğü ve bireysel kemale erdiği yerler arasında bulunur.

2.4.1.3. Gülmeyi Yasaklayarak Cezalandırma

Bireyin hoşuna ya da tuhafına giden eylemler, durumlar, sözler vb. karşısında neşe duygusunu ortaya çıkartması şeklinde açıklanan gülme, insanın hem biyolojik hem de psikolojik ihtiyacına cevap verir. İnsan vücudunda gerginlik ve rahatlama paradoksu üzerine gerçekleşen gülme ve mizah, kas, solunum sistemindeki farklılaşmayla birlikte psikolojik sonuçları da beraberinde getirir. Kan dolaşımının hızlanmasına, gergin kasların

gevşemesine ve sindirim sisteminin daha rahat çalışmasına yardım eden gülme, kimi zaman gücü bulunduranlar tarafından yasaklanabilir. Söz konusu yasak hem psişik hem de fizyolojik bir cezadır.

“Gülme, bir araya toplanmış bir grup insanın, duygularını susturup, sadece akıllarını işleterek tüm dikkatlerini içlerinden bir kişiye yöneltmeleri halinde ortaya çıkmaktadır.” (Bergson, 2014: 8). Dikkatin bir kişiye yöneltilerek gülme olayının yaşandığı örnek, *Mahmut ile Nigar Hikâyesi*’nde yer alır. Hikâyeye göre; Hurşit Bey çok adil bir hükümdardır fakat bazen gazaba geldiğinde etrafı kan deryası yapmadan gönlü ferahlamaz. Hırsının sebebi bir çocuğunun olmamasıdır, onun için gönlü gamlandıkça gazaba gelir. Bir gün mahalledeki çocukların kendine bakıp gülüşmesini yanlış anlayan ve kendisi ile alay edildiğini düşünen Hurşit Bey ülkede gülmeyi yasaklar ve gülenin kellesini aldırır (Kaya, 1993: 75).

Adı geçen hikâyede gülmenin sosyal bir ceza olabileceği imlenir. “*Mizahın fiziksel göstergesi olan gülme, sosyal normların olumsuz yaptırım güçleri içinde yer alan bir sosyal cezadır.*” (Öğüt Eker, 2017: 53). Hikâyede sosyal ceza çocuksuzluk bağlamında uygulanır. Toplum soyunu devam ettirmeyen, varlığını geleceğe taşımayan bireylere gülerken ceza verilir.

Beynin ödül sistemi olarak değerlendirilen gülme eylemi, insan vücudunda fizyolojik ve psikolojik rahatlamalara yardımcı olur. Gülme eylemiyle, kan dolaşımında hızlanma, kas gerginliğinin giderilmesi, sindirim sisteminin daha rahat çalışması, solunumun düzenlenmesi gibi değişiklikler yaşanır. Adı geçen değişiklikler organizma için pozitif durumdur. Bu durumdan uzaklaştırılma da bir cezadır.

2.4.1.4. Bir Yere Terk Ederek/Kapatarak Cezalandırma

Bir yere terk ederek/kapatarak cezalandırma bireyi özgürlükten yoksun bırakma ile ilgilidir. Değerlendirmeye esas alınan hikâyelerde bir yere terk ederek/kapatarak cezalandırma aşağıdaki şekillerde gerçekleşir:

2.4.1.4.1. Zindan/Mahzen/Mağaraya Atarak Cezalandırma

Halk hikâyelerinde kahramanlar kimi zaman gurbete çıktıklarında kimi zaman da doğrudan rakipleri tarafından iki sevgilinin kavuşmasını engellemek amacıyla zindan/mahzen/mağara vb. kapalı yerlere atılırlar.

Mustafa Aça “*Türk Halk Hikâyelerinde Zindan*” adlı çalışmasında zindan ve onun etrafında oluşan kavramlar hakkında bilgi verir. Araştırmacı hikâye kahramanlarının hak etmedikleri şekilde zindan/mahzen/mağara/sandık gibi mekânlarda tutsak edildiğini açıklar. (Aça, 2006: 199-231)

Halk anlatılarında insanın fiziksel özgürlüğünü kısıtlamak için uygulanan zindan-mahzen-mağaraya atılarak cezalandırılması, âşıkların birbirine kavuşmasını engellemek, kıskançlık, tutsak edilme vb. durumlar ile ilgilidir. Örneğin; Nigar Hanım Mahmut’a âşık olduğunu paşa babasına söyleyemez. Babası kızının sırnı öğrenmek ister ancak o söylemez. Bunun üzerine gazaba gelen paşa kızına zindan olacak bir köşk yaptırır ve Nigar Hanım’ı oraya kapattırır. İsminin de şehirde söylenmesini yasaklar. Ferhat’ın Şirin ile aşkını öğrenen Mühmine Banu, Ferhat’ın zincire vurularak Ahenk Kalesi’ndeki zindana atılmasını emreder. Eğrek, Kara Tekür tarafından tutsak edilir ve zindana atılır (Kaya, 1993: 100, Yılar, 2016: 270, Ergin, 2011: 226).

Halk hikâyelerinde zindan-mahzen-mağara çoğu zaman erginlenme ile ilgilidir. “*İbn Sinâ Hikâyeleri’nde, kahramanları harekete geçiren Fisagores adlı ilim adamının sihir ilmiyle dolu mağara hikâyesidir. Kahramanlar, yılda bir kez açılan sihirli öğretilerin bulunduğu mağaranın açılma vaktini bir tellaldan duyarak uyanışa geçerler. O güne kadar mağaraya girip sağ çıkan bir kişinin bulunmadığını bildikleri halde iki kardeş, gizemli bilgilerin sırrına erebilmek, daha fazla öğrenebilmek arzu ve merakıyla mağaraya girmeyi ister.*” (Şimşek-Şenocak, 2009: 111).

Adı geçen kapalı mekânlarda anlatı kahramanları erginlenerek çıkar. Yatay ve dikey yükseliş için girilmesi gereken yerler arasında yer alan bu mekânlarda kahramanlar tasavvufta ifade edilen halvet ve çile yaşar; arkasından da uhrevi kemale erer.

2.4.1.4.2. Kuyuya/Göle/Denize/Sandığa Atarak Cezalandırma

Su, hayatın ve yaşamın devamlılığını sağlayan en önemli elementlerden biridir. Gökten inen yağmur yeryüzüne hayat verir, tohumları canlandırıp onları yeşil birer ağaç ve bitki haline getirir. Aynı zamanda su ölüm sebebidir. Suyun içinde oksijensiz kalan birey yaşamını yitirir. Suyun ceza ile ilişkisi göz önüne alınarak halk hikâyelerinde kahramanlar öldürülmek istenir. Örneğin; ağabeyleri babalarından izin alarak Yusuf’u sahraya götürürler. Onu önce tartaklayarak üzerindeki elbiseleri çıkarırlar ve daha sonra bir kuyuya bırakırlar. Salur Kazan’ı Tuman Kalesi’nde bir kuyuya Trabzon

Tekür'ü attırır, üzerine de bir değirmen taşı kor ve yemeğini suyunu bu taşın deliğinden alır (Daşdemir, 2012: 166, Ergin, 2011: 235).

Bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan sandık kimi zaman insanları cezalandırmak için onların kapatıldığı bir yer olarak karşımıza çıkar. Çalışmamızın “Masallarda Cezalar” bölümünde sandığın bu işlevine yer verilmiştir.(Bkz.) Masallarda yer alan bu motif halk hikâyelerinde de yer alır. Örneğin; Mahmut ile Nigar Hikâyesinde Paşa, kızı ile aşkını öğrenen Mahmut'u sandığa kapatıp denize attırır. Tahir ile Zühre Hikâyesinde Zühre'nin babası olan padişah, Tahir'e kızını vermez. Onunla yaşadığı aşkı öğrenince Tahir'in elini ayağını bağlatır. Ağzı açık sandığın içine bıraktırır. Şat suyuna attırır (Kaya, 1993: 136, Türkmen, 1998: 234).

Bahse konu olan kapalı mekânlar, anlatı kahramanlarının yükseliş noktalarının başlangıcını oluşturur. Yusuf kuyudan azizin görkemli evine, zindandan sonra da sultanın sarayına kavuşur. Ana rahmini, yeniden doğuşu simgeleyen bu mekânlar, kahramanların yatay ve dikey yükselişin başlangıcını imler.

Kapalı yerler etrafında oluşan olgusal mekân, Türk mitolojisindeki Yer Ana ruhu ile ilgilidir. İnanca göre gelecekte büyük başarılar imza atacak ve yenilmez olacak kahramanlar, Yer Ana'dan beslenip güçlendikçe arzu ettiklerine kavuşur. Köroğlu'nun Özbek rivayetinde “*Kuroğlu bir mezarda (kur) doğduğu için bu ismi almıştır. Ona can, mezar içinde gelmiş, mezar ona ana olmuştur.*” (Boratav, 2009: 37). Anadolu'da delileri kuyuya sallamanın da mitolojik yorumu, Yer Ana'nın bir rahim ruhu olması ile ilgilidir.

2.4.1.4.3. Ahıra/Dama Atarak Cezalandırma

Evcil büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların yaşamsal faaliyetlerini yürüttüğü yer şeklinde açıklanan ahır/dam, taşıdığı özellikler sebebi ile kimi zaman cezanın çekildiği yer şeklinde karşımıza çıkar. Halk hikâyelerinde kahramanlar bazen ahıra/dama atılarak cezalandırılır. Örneğin; Salur Kazan, düşmanlara esir düşer. Kopuzunu eline alır, çalıp söylemeye başlar. Kâfirler, Salur Kazan'dan kendilerini övmelerini ister. Kazan, kendisini öldürseler dahi kâfiri övmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Kazan'ı domuzların yaşadığı ahıra/dama atarlar. (Ergin, 2011:239)

Domuz ve onun etrafında oluşan ceza, Bamsı Beyrek Hikâyesinde de görülür. Tutsak kaldığı yerde Beyrek'e hem hakaret ederler hem de domuz etinden yahni yapıp ona yedirirler (Ergin, 2011:136).

Domuzun yaşadığı yere bir Müslüman'ın atılması, ona verilen büyük bir cezadır. Zira İslam dinine göre domuz necis yani pis bir hayvandır. Kendi pislği dâhil her türlü pislği yer. Eti insanın huyunu, karakterini bozar. Bütün bunlardan dolayı İslam'da domuz ve onun etrafında oluşan kavramlar yasaklanmıştır.

2.4.1.5. Dayak Atarak Cezalandırma

Bireyi dövme eylemi şeklinde açıklanan dayak, üzerinde çözümleme yapılan halk hikâyelerinde, âşıklar atışmasında başarısız olma, sözlü taciz ve işkence ile ilgilidir. Örneğin; *Mahmut ile Nigar Hikâyesi'nde*, Mısır Padişahı Mahmut'a yenilen kırk aşğını kolları kırılncaya kadar kırbaçla döver ve daha sonra sarayından kovar. Âşık Garip gurbetteyken cadde üstünde üç genç kız ile karşılaşır. Ortadaki genç kızın cemalini Şah Senem'e benzetir. Onun arkasından sazı ile kıza şiirler söyler. Şiirleri duyan genç erkekler mahallemiz kızlarına söz attı diye Âşık Garip'i önce döverler, sonra da karakola götürürler. Bundan sonra Garip hapse atılır (Kaya, 1993: 100, Türkmen, 1995: 218). Söz konusu hikâyede sözlü tacizin yer alması dayak cezasını ortaya çıkmasına neden olur.

Kırk yiğidin oyununa gelen Dirse Han onların eline tutsak olur. Kırk yiğit Dirse Han'ı kâfir ellerine götürür. Ağ ellerini ardınca bağlar, boynuna kıl sicim takarlar, kaba etinden kan çıkıncaya kadar da dayak atarlar. Düşmana tutsak olan Uruz'a kâfirler boynuna kıl urgan takarlar, yüz üstü sürüyerek götürüler, ak etinden kan çıkıncaya kadar döverler ve anne baba deyi ağlatırlar. Deli Dumrul, kuru çayın üzerine köprü kurdurur, geçenden otuz akçe, geçmeyenden de döve döve kırk akçe alır (Ergin, 2011: 91-162-177).

Deli Dumrul'un, kuru çayın üzerine köprü kurdurması, geçenden otuz akçe, geçmeyenden de döve döve kırk akçe alması, varlığını/gücünü dayakla göstermeye çalışma ile ilgilidir.

2.4.1.6. Öldürerek Cezalandırma

Canlı varlığın hayati faaliyetlerinin kesin olarak sona ermesi şeklinde tanımlanan ölüm, halk hikâyelerinde suçluların cezalandırılması için uygulanan cezaların en yaygın olanları arasında yer alır. Hikâyelerde ölüm; hainlik, ensest ilişki, kötülük, iftira, intikam vb. kavramlar ile ilgilidir. Örneğin; *Kirmanşah Hikâyesi'nde*, Koca Arap (Kanlı

Arap, Reyhan Arap), Kirman Şah'ın iki hain üvey kardeşini öldürerek cezalandırır (Alptekin, 1999: 305).

Halk anlatılarında en sık yer alan olumsuz duygular arasında hainlik yer alır. Zarar vermekten, kötülük etmekten ve bireyleri üzmekten başka bir düşünceye sahip olmayan hain tipler, anlatı sonunda öldürülerek cezalandırılır. Böylece söz konusu kötücül duygunun yıkıcı yönüne dikkat çekilir.

Murat Şah Hikâyesi'nde baba-oğlun aynı kıza âşık olma motifi vardır. Anlatıda Murat Şah rüyasında Yemen Şah'ı kızı Gülüzar'a âşık olur. Babası da aynı kıza ilgi duymaktadır. Murat Şah sevgilisini bulmak için bütün engelleri aşmaya çalışır. Babası da Murat Şah'a savaş açar. Savaşta sevgilisi Gülüzar, Murat Şah'ın babasını bir kılıç darbesi ile öldürür (Kaya-Koz, 2000: 132).

Söz konusu hikâyede ölüm cezası enstest ilişki ile ilgilidir. Aile içi cinsel eylemler, enstest ilişki olarak tanımlanır. Kılıç ile infazın gerçekleştiği hikâyede suçlu hain babadır. Hain baba gelin adaylarına karşı cinsel arzu beslemenin cezasını öder. Aile içi ya da akrabalar arası ilişkilerden yararlanılarak gerçekleştirilen, bir tarafın açık istismarına dayanan cinsel ilişki enstesti kendi bağlamının ötesinde de bir suç durumuna getirmektedir. Çünkü bu durumda ortaya çıkan cinsel istismar durumudur. Bu bağlamda hain babaya ölüm cezasının verilmesi suça sebep olan davranış ile ilgilidir.

Arzu ile Kamber Hikâyesi'nde, Kocakarı birbirlerini ayırmak isteyen iki âşığı bir gül ağacının dibinde birbirlerine sarı vaziyette ölü bulur. Aruz ile oğlunu evlendirmek isteyen adam Kocakarı'ya bu hali sorar. Kocakarı da bunların birbirlerin sevdiklerini ancak kendisinin onları ayırdığını söyler. Adam bu sözleri duyunca Kocakarı'yı kılıcı ile öldürür (Şimşek, 1987: 289-302).

Halk hikâyelerinde âşıkların birbirlerine kavuşmasını engelleyen tipler yer alır. Bu kimi zaman anne ya da baba (Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı), kimi zaman bir cadı, kimi zaman da kıskanan âşık vasıtasıyla gerçekleşir. Adı geçen hikâyede kötücül eylemlere odaklanan tip Kocakarı'dır. *Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde* ise sihirbaz bir babadır. Anlatıda Hak âşığı olduğunu ispatlayan Kerem'e Keşiş kızını vermek zorunda kalır. Gerdek gecesi kızına giydirdiği sihirli gömleği Kerem çözemez, ağzından yeşil bir alev çıkar. Aslı'ya üzerine su dökmemesini söylese de Aslı dayanamaz, suyu döker ve Kerem yanar. Kerem'in küllerini saçı ile toplaya kalkan Aslı da kendini yakar (Elçin, 2000: 27).

Halk anlatılarında iki sevgilin kavuşmasını engelleyen tipler genellikle kötülük yaparak seveni sevdiğinden ayırmaya çalışır. Anlatıların çoğunda gerçek anlaşılınca kötücül duyguları taşıyan bu tipler öldürülerek cezalandırılır.

Sürmeli Bey Hikâyesi'nde paşanın eşi Sürmeli Bey ile birlikte olmak için bütün yollara başvurur. Sürmeli Bey'i yatak odasına zorla çekerek kendisi ile birlikte olmayı ister. Sürmeli Bey, ben haramzade değilim; bu işi yapamam, diye kadının teklifini reddeder. Gerçeği anlayan paşa kadını önce döver, daha sonra da bir atın kuyruğuna bağlayıp atı taşlara doğru sürer (Köse, 1996: 102).

Söz konusu hikâyede erkeğin namusuna vurgu yapılır. Zira Türk kültüründe kadın kadar erkek de namusuna düşkün olmalıdır. Bu hikâyede olduğu gibi Dede Kokut Hikâyelerinden olan Uşun Koca Oğlu Seğrek'in Hikâyesinde de erkeğin iffetine vurgu yapılır. Hikâyede Seğrek, Kazan'ın tavsiyesi üzerine evlendirilir. Anne ve babası onu düşman elinde olan kardeşini kurtarmaya göndermez. Fakat Seğrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen muradına ermez. Kız ile arasına kılıç kor ve and içer. Kardeşini kurtarmadan murat alıp vermeyeceği konusunda yemin eder (Ergin, 2011: 228).

Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde, Ferhat'a elinde bir helva ile gelen ve Şirin'in öldüğünü söyleyen kocakarı, yalanı ile Ferhat'ın intihar etmesine neden olur. Ferhat elindeki külüngü hava fırlatır, külüngü başını yarar ve âşık orada can verir (Yılar, 2016: 301). Ferhat'ın intiharı bağlamında aşka karşı fedakâr, sadık olma olmaya vurgu yapılır. Ferhat'ın Şirin'in ölüm haberini duyar duymaz intihar etmesi, söz konusu sadakatin bir göstergesidir.

Âşığın bu davranışı İslamiyet etkisinden önceki Türk destanlarında yer alan destan kahramanlarının özellikleri ile örtüşmez. Oğuz Kağan, Dede Korkut Hikâye kahramanları ve Manas canlı, hareketli, sosyal çevre ve kendisi ile barışıktır. Sevdikleri için savaşmayı daha göze alır. Ferhat bu kabulleri ile eski Türk destan kültürü ile çelişen bir tiptir.

Öldürerek cezalandırma kimi zaman intikam almak için gerçekleşir. *Dede Kokut Hikâyeleri'nde* Beyrek'i öldüren Aruz Koca, Beyrek'in kardeşi Kara Göne tarafından öldürülür ve Beyrek'in intikamı alınır (Ergin, 2011: 250).

Ölüm cezası, suçlunun toplumdan tasfiyesi ile ilgilidir. Yaşam hakkı elinden alınan bu ceza ile suçlu, toplumdan öldürülerek uzaklaştırılır. Caydırıcılık özelliği göz

önünde tutularak birçok halk anlatısında kötücül duygulara sahip bireyler ölüm cezasına çarptırılır.

2.4.1.7. Psişik Bir Ceza: Aşk Acısı

Diğer anlatılarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de aşk derdinin ateş derdi olduğu, kahramanların bu derde tahammül edemeyip yataklara düştüğü görülür. Örneğin Âşık Garip, Şah Senem'in güzelliği karşısında yemeden içmeden kesilir. Derdini söyleyemediği için hasta olup yataklara düşer. Ferhat âşık olduktan sonra eskisi gibi nakış yapamaz, yemeden içmeden kesilir, ailesinden uzaklaşır, dağlarda yaşar. Mahmut, rüyada pir elinden içtiği aşk badesi sonrası odasında yedi gün baygın hâlde yatar. Ağzından köpükler akar ve dişleri kilitlenir. Ahmet Mirza (Kerem)'ya Kara Sultan (Aslı) bir bade sunar. Kerem bundan sonra âşık olur ve yemeden içmeden kesilir (Türkmen, 1995: 106, Yılar, 2016: 37, Kaya, 1993: 27, Elçin, 2000: 16).

Hem Türk hem de diğer milletlerde sıkça rastlanan aşk hastalığına yakalanma motifi, yemeden içmeden kesilme, uyuyama, ateşli hastalıklara yakalanma, delirme, insanlardan uzak durma, konuşmama vb. haller ile ilgilidir. Aşk konulu hikâyelerde sevgilinin başkası ile evlendirilmesi de aşk acısı bağlamında değerlendirilebilir.

2.4.1.8. Diğer Cezalandırma Şekilleri

Diğer anlatılarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de bir yere kapatma ya da öldürme gibi cezaların dışında kimi farklı cezalara rastlanır. Bunlar şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.4.1.8.1. Toplumsal Baskı/Dışlama

Belirli bir topluluk içinde süregelen bir değeri gerçekleştirmek için bireylere veya topluluklara o konudaki tutumlarını, davranışlarını değiştirmek için yapılan baskı şeklinde açıklanan toplumsal baskı, insanın sosyal bir varlık olması ile ilgilidir. Sosyalleşmek bireyin en temel ihtiyaçlarından birisidir. Toplumun bir üyesi olan insan o toplumun tutum ve davranışlarına paralel hareket etmelidir. Aksi durumda sosyal yapının yaptırımları ile karşı karşıya kalır. Üzerinde çözümleme yapılan halk hikâyelerinde toplum baskısına rastlanır. Örneğin; *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi*'nde Bayındır Han'ın düzenlediği toyda Oğuz Beyleri sahip olduğu çocuklara göre ağırlanır. Oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa; oğlu ve kızı olmayan ise kara

otağa kondururlar. Oturması için kara keçe getirilir, yemesi için de kara koyundan yahni verilir. Hikâyede oğlu kızı olmayan Dirse Han toplumsal baskı ile karşı karşıya bırakılır (Ergin, 2011: 76).

Hikâyede çocuksuzluk bağlamında ortaya çıkan toplumsal baskı toplumun çocuğa yüklediği anlamla ilgilidir. Çocuk düşmanla mücadele etme, şanlı soyu devam ettirme ve aile onurunu koruma vb. görevleri yerine getirmek ile mükelleftir. Söz konusu sorumluluğu dolayısı ile topluma çocuk kazandırmayan aileler toplumsal baskı ile karşı karşıya bırakılabilir.

Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Hikâye'de ise Kazan Bey, on altı yaşına gelen ancak baş kesmeyen, kan dökmeyen oğlundan şikâyet eder. Kendisi öldüğünde tacının tahtının Uruz'a verilmeyeceğinden korkar (Ergin, 2011: 155-156).

“Dede Korkut'taki insan tipi alp tipidir. İnsanda aranan vasıf kahramanlıktır. Kadınlarda bile bu tipe önem verilir. Kahramanların hayatı daha çok göçebe hayatın gereği olarak, dışa dönüktür. Kuvvet ve cesarete önem verilir. Beyliğin babadan oğla geçmesi bile kahramanlık göstermeye bağlıdır.” (Ergin, 2011: 28).

Destansı hikâyelerin yer aldığı Dede Korkut Kitabı'nda kahramanlar baş kesmeden, kan dökmeyen toplumda sosyal statü elde edemez. Belirli bir yaşa ulaşan; ancak kendisinden beklenen kahramanlığı gösteremeyen birey, toplum tarafından dışlanır/ötelenir.

2.4.1.8.2. Köle Olarak Satılma

Kimi zaman savaşta tutsak edilen, kimi zaman da yabancı ülkelerden zor kullanılarak kaçırılıp özgürlüklerinden yoksun bırakılan ya da bu durumlarda olup da başkasından satın alınan birey şeklinde açıklanan köle, herhangi bir eşya gibi alınıp satılabilir. Bu durum insan onuru ile bağdaşmaz ve bireyi bir meta hâline getirdiği için ağır bir cezadır.

Değerlendirmeye esas alınan hikâyelerde köle ve kölelik ile ilgili durumlar yer alır. Bunlardan en önemlisi *Yusuf ile Züleyha Hikâyesi'dir*. Köle olarak satılma cezası anlatının merkezinde yer alır. Kuyudan su almak için gelen yolcular tarafından Yusuf, yukarı çıkarılır. Köle pazarında da çok ucuza satılır (Daşdemir, 2012:166).

Hız. Yusuf'un kuyuya atılıp bir köle olarak satılması, onun yatay ve dikey yükselişinin ilk basamağını oluşturur. Zira Yusuf köle olarak gittiği evde çok iyi eğitilir, ülke yönetiminde ve devlet işlerinde yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olur.

Sürmeli Bey Hikâyesi'nde ise paşa, hanımının Sürmeli Bey ile ihanetine Sürmeli Bey'in güzelliğinin sebep olduğunu düşünür. Askerlerine Sürmeli Bey'in bir köle olarak satılması konusunda emirler verir. Bu emir üzerine Sürmeli Bey bir bezirgancıya çok ucuza satılır (Köse, 1996:102).

Adı geçen hikâyede paşa ön yargı ile hareket eder ve suçu sadece Sürmeli Bey'e bulur. Aslından işin iç yüzü öyle değildir; tıpkı Yusuf ile Züleyha Hikâyesi'nde olduğu gibi paşanın hanımı Sürmeli Bey'i ihanete zorlar. Hikâyenin ilerleyen epizotlarında gerçek anlaşılır, paşa hanımını öldürür.

2.4.1.8.3. Toplumsal Felaket

Bir toplulukta çok büyük üzüntüye ve sıkıntıya, onarılması güç, büyük zarara yol açan olay ya da durum şeklinde açıklanan toplumsal felaket, büyük yıkımlara sebep olduğu için ağır bir cezadır. Zira bu cezada toplum var oluş ve yok oluş mücadelesi verir. Üzerinde çözümleme yapılan *Tepegöz Hikâyesi*'nde Oğuz halkının toplumsal felaket ile karşı karşıya kaldığı ve varoluş ve yok oluş mücadelesi verdiği görülür. Toplumu felakete sürükleyen Saru Çoban'ın işlediği günahıdır. Saru Çoban, Uzun Pınar adlı yerde bir peri kızı ile ilişkiye girer ve ortaya Tepegöz diye adlandırılan bir hilkat garibesi çıkar. Tepegöz, toplumun sonunu hazırlamaya azm eder, zira günde beş yüz koyun ve iki adam yer (Ergin, 2011: 210).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde dile getirilen Tepegöz'ün toplumda felakete yol açması hem geri bildirim hem de yaptırımdır/cezadır. Çünkü kutsalın mekânına girilmiştir. Eski Türk inancında yer ve sular, Tanrı'nın gönderdiği emanet anlamında **ıduk** sözcüğü ile ifade edilmiştir ve bunların her birisinin birer **ıye**, **ıdi**, **izi** olarak adlandırılan sahiplerinin olduğuna inanılmıştır. Eski Türkçede **ıduk yer sub** olarak adlandırılan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç, orman ve kaya kültlerinin oluşturduğu varlık alanı Tepegöz Hikâyesi'nde Konur Koca Saru Çoban tarafından ihlal edilmiştir.

“Mitik kabulce kutsanmış değerlerin korunma motifi, anlatıda ‘tama’ sözcüğü ile ifade edilen insani bir zaafı aşmış ve ontik yasalar hiçe sayılmıştır. Varlık düzeninin içsel yapısındaki bu yıkım, daha sonra fitri dengesizliğe bürünerek görünecek ve böylece mitin kendini koruma kanunu icra ettirilecektir.” (Korkmaz, 2000:261).

Doğanın yasası çiğnenmiş, bir peri kızı ile insanoğlu ilişkisi sonrası toplum, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Tepegözün topluma zarar vermesi bir

yaptırımdır. Bu yaptırım toplumu ontolojik felaketin eşine getirir. Kirlenmiş doğa insanlığa topluma çok ağır cezalar verir.

2.4.1.8.4. Psikolojik İşkence

Herhangi bir canlıya maddi ya da manevi olarak yapılan aşırı eziyet şeklinde açıklanan işkence, acı verici ve onur kırıcı olması dolayısıyla bireyin kişilik bütünlüğünü zedeler, bazen de tümünden yıkar. Halk hikâyelerinde psikolojik işkence, davranışsal baskı ile ilgilidir. Bireyden değer verdiği ögelere karşı eylem yapmasını isteme onu psikolojik işkenceye sürüklenme demektir. Örneğin; *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Hikâye'de* Salur Kazan'ın eşi Boyu Uzun Burla Hatun'a kâfir meclislerinde sakiya yapılmak istenir. Kâfirler bununla Kazan'ın namusuna leke sürmeyi amaçlar ve Boyu Uzun Burla Hatun'a psikolojik işkenceye başvururlar (Ergin, 2011: 207).

Müslüman bir kadının kâfir meclislerinde hizmetçi olması, kadının namusu ve şerefi ile bağdaşmaz. Bireyi dinine, dünya görüşüne ve ahlakını aykırı eylemlere zorlama, işkencenin psikolojik yönünü oluşturur. Adı geçen hikâyede kâfirler, Boyu Uzun Burla Hatun'u tabularını ihlal etmeye zorlar.

Halk hikâyelerinde ceza, hem psikolojik(aşk acısı, psikolojik işkence vb.) hem de fizyolojik (ölüm, sürgün, hapis vb) yönü ile ye alır. Adı geçen cezalarda organizma kimi şeylerden mahrum bırakılarak, ülkü değerlere vurgu yapılır.

2.5. Efsanelerde Ceza

Bir musibet, bin nasihatten iyidir.

Efsanelerde de diğer anlatılarda olduğu gibi cezalar sosyal normlara aykırı eylemlerde bulunan, yalan söyleyen, tartıda hile yapan, doğru sözü dinlemeyen, kutsala saygı göstermeyen ve emanete sahip çıkmayan bireyler için uygulanır. “*Sözlü kültürden beslenen efsaneler, bağlı bulunduğu kültüre ait değerleri ve ahlak anlayışını yansıtır. Toplumsal yapının korunması, değerlerin aktarılması, kuralların öğretilmesi gibi işlevsel özelliklere sahip olması yanında, içerdiği motifler nedeniyle sanatsal birer anlatma olma özelliği de taşırlar.*” (Erol Çalışkan-Başaran, 2017:1717).

Ramazan Ergöz “*Anadolu Efsanelerinde Yasaklar ve Cezalar*” adlı çalışmasında efsanelerde yasaklar ve yasakların çiğnenmesi sonucu uygulanan cezaları ele alır. Araştırmacı eserinde yasakların çiğnenmesi sonucunda uğranılan cezaları sınıflandırır,

çiğnenen yasak sonucu uğranılan cezaların nedenlerini, kökensel bağlamını ve görünür düzlemdeki yansımalarını açıklar (Ergöz, 2014). Çalışmamızın bu bölümü adı geçen kaynakta ceza tasnifleri göz önünde bulundurularak ve tasnife yeni eklemeler yapılarak şekillendirilmiştir.

Efsanelerde cezaların işlevi genel anlamda sosyal normları korumak ve kötülere cezalandırmak ile ilgilidir. Efsanelerde cezalar aşağıdaki başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.5.1. Cezalandırma Çeşitleri

Efsanelerin en önemli işlevi kültürünü yaşattığı topluma yön vermek ve onun sosyal normları korumaktır. Efsaneler içinden çıktığı toplumda nelerin yapıp nelerin yapılmayacağını telkin eder. Yoksullara, hastalara, ekonomik açıdan güçsüz olanlara yardım edilmesini öğütleyerek insanları iyilik yapmaya ve yardımda bulunmaya teşvik eder. Bu davranışlara aykırı eylemler sergileyenlerin de cezalandırılacağını açıklar.

2.5.1.1. Şekil Değiştirerek/Dönüştürerek Cezalandırma

Şekil değiştirme, efsanelerde en çok görülen bir motiftir. Şekil değiştirme, “*Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felaketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir. Değişikliğin temel sebebi cezadır; felaketten veya sonu felakete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır.*” (Sakaoğlu, 1980: 29). Bu bölümde ceza olarak uygulanan şekil değiştirmeler ele alınmıştır. Söz konusu cezalar/dönüşümler aşağıdaki şekiller ile gerçekleşir:

2.5.1.1.1. Taşa Dönüştürerek/Taş Kesilerek Cezalandırma

Taş kesilme motifinin yer aldığı efsanelerde esas alan cezalandırmadır. Bu cezalar; hileli adak, nimete saygısızlık, anne ve baba bedduası, ilahi gazap, kutsalı karşı işlenen suç, töreleri çiğneme, ahlak kurallarını aykırı eylemler ile ilgilidir.

Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar** adlı eserinde insanların taşla dönüşmeleri konusunda şöyle bir tasnifte bulunur:

- 1- Beddualarla taşlaşanlar. Lanetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.
- 2- Günah işleyenler, Tanrı'nın gazabına uğrayarak taşlaşırlar.

- 3- Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırıda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.
- 4- Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu, vb. nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanır (Tanyu, 1968: 166).

Bu tasnifte birinci ve ikinci madde yer alan taşlaşma cezalandırma ile ilgilidir. Efsanelerde cezalar şöyle gerçekleşir: *Kara Mağara Köprüsü* adlı efsanede bir kadın Fırat'ın coşkun akan suyundan bir türlü karşıya geçemez. Kadın Allah'a "Yarabbi! Beni çocuğumla karşıya geçirebilirsen, sana bir kurban keseyim." diyerek yalvarır. Allah'ın lütfüyle kadın karşıya geçer; ancak adağını yerine getirmez. Bunun yerine bir biti kurban niyetine öldürür. Allah da onu ve çocuğunu taş eder (Görkem, 2006: 177).

Hileli adak sonucunda ortaya çıkan bu cezada Allah'a karşı saygısızlığın sonuçsuz kalmayacağı imlenir. Aynı zamanda insanlar sadece kötü günde değil iyi günde de Allah'ı anmalı mesajı verilir. Özellikle adakların mutlaka yerine getirilmesi gerektiği vurgulanır.

Gelincik Dağı adlı efsanede dağdan geçen bir gelin alayında küçük bir çocuk altını kirletir. O anda bir şey bulamayan annesi çocuğun altını bir yufka ile temizler. Bunun üzerine aniden bütün gelin alayı taş kesilir (Helimoğlu Yavuz, 2007:191). Bu ceza bağlamında bireyler ekmeğe ve nimete karşı saygı göstermelidir, saygı göstermeyenler cezalandırılır mesajı verilir.

Hızır ve Ayı adlı efsanede fakir bir adam kılığına giren Hızır, malı, koyunu ve keçisi çok olan bir adamdan yün ister. Çoraplarının eskidiğini yünden çorap öreceğini söyler. Adam asala veremem, der. Bunun üzerine Hızır, "Allah seni ve her şeyini taş etsin." der. Adamın bütün sürüsü taş kesilir kendi de ayıya döner (Demir, 2013: 150). Söz konusu efsanede kapıya gelen dilencilerin boş çevrilmemesi gerektiği, gelen kişinin insanları sınamak için gelen Hızır olabileceği anlatılmak istenir.

Kara Taş Kesilen Hayırsız Evlat efsanesinde zorluklarla büyüttüğü oğlu annesini öldürmek ister. Annesine sürekli kötü davranır ve ona işkence yapar ve kadını üzüntüye boğar. Hayırsız evlat bir gün annesinin karşısına çıkar ve onu baltayla öldürmeye karar verir. Kadın, "Allah'ım bu günleri göreceğime keşke taş kesilseydim!" der. Allah kadının sesini duyar oğlan baltayla taş kesilir. (Demir, 2013: 158).

Bireyin maddi ve manevi hayatını şekillendiren anne/kadın, kendisine hürmet gösterilmesi gereken şahısların en başında gelir. “*Gelenek ve görenekte kadınların ayrı bir yeri vardır. Kadınlar gelecek nesillerin anneleri ve kültürün taşıyıcılarıdır. Bundan dolayı onlara karşı ayrı bir saygı ve koruma gerekir. Kadınlar toplumun değer yargılarında kutsallık bakımından önemli bir yer teşkil ettikleri için onlar hakkındaki eylemlerde dikkatli olmak gereklidir.*” (Ergöz, 2014: 66). Annenin çocuğu üzerindeki hakları sayılamayacak kadar çoktur. Bundan dolayı her birey annenin rızasını aramalı onu üzecek her türlü eylemden uzak durmalıdır. Efsanede bu ceza ile anne/kadın koruma altına alınır.

Gelin Taşı efsanesinde komşu köyden evlenme çağına gelen bir delikanlıya gelin getirilir. Gelini getiren alayın içinde damadın erkek kardeşi de bulunur. Bir istirahat esnasında damadın kardeşi gelini görür ve ona tutulur. Gelin de ona bakar. Köye yaklaştıkları esnada gelin ve damadın erkek kardeşi taş kesilir. (Seyidoğlu, 1985: 190)

Ahlaki kuralların vurgulandığı bu cezada taşlaşma üzerinde düşünülmesi gereken bir dönüşümdür. Efsanede toplumun uygun görmediği bir aşkın nasıl cezalandırılacağı anlatılır. Damadın yakınları ile gelin kardeş sayılır. Onlardan herhangi birinin yanlış eylemi taş kesilmek için yeterlidir. Adı geçen ceza ile yakınlarla nasıl davranılması gerektiği vurgulanırken davranış düzenlemeye dair mesajlar verilir.

Gelin Taşı adı taşıyan bir başka efsanede ise zengin bir ağanın kızı çoban ile aşk yaşar. Ağa kızını çobana vermek istemez, ilk gelen düğüncüye vermeyi kararlaştırır. Kız gelin olup giderken babasının elini öpüp hayır duasını almaz. Gelin alayı yolda ilerlerken elinin öpülmemesine kızan ağa “Kızım taş ol” diye beddua eder. Kız ve gelin alayı orada taş kesilir (Sakaoğlu, 2013: 19). Bu cezada da yukarıdaki cezada olduğu gibi ebeveyn hakkına dikkat çekilir. “*Babaya saygı duyma, ona karşı gelmeme adabı, Türk soylu ve Doğu halklarının aile ilişkilerinde sosyal norm olarak kabul edilir.*” (Kartaeva-Davutbekova, 2016: 196). İnsan anne ve babasının rızasını gözetmeli, onlara muhalif eylemlerden uzak durmalıdır.

Ceza olarak taş kesilme motifinin yer aldığı efsanelerde, yaptırımların işlevi gelenek ve görenekleri korumak, topluma yön vermek, koruyuculuk vazifesini yerine getirmek ile ilgilidir.

2.5.1.1.2. Hayvana Dönüştürerek Cezalandırma

Hayvana dönerek ya da hayvana dönüşerek cezalandırma motifi taş kesilme cezasından sonra en yaygın olan cezalandırma türüdür. Hayvana dönme motifinin yer aldığı efsanelerde ceza; kuşa, köstebeğe, kaplumbağaya, tilkiye ve ayıya vb. dönüştürülerek uygulanır. Örneğin; *Pepuk Kuşu* efsanesinde bacı ve kardeş dağda kenger toplamaya gider. Bacının çuvalı deliktir, koyduğu kengerler yere dökülür. Kardeşi kengerleri bacısının yediğini düşünür ve onu öldürür. Çuvalının dibinin delik olduğunu anlayan delikanlı pişmanlık duyar ve kuş olmayı arzular. Daha sonra kuşa dönüştürülür (Görkem, 2006: 178).

Kuşa dönüşüm cezasında ön yargının bireyi yanlış sürükleyebileceği vurgulanır. Acele karar veren insanın trajik durumu açıklanır. Gerçeği anlayıp düşünmeden sergilenen her eylemin bireyi pişmanlığa sürükleyeceği mesajı verilir.

Yusufçuk adlı efsanede Yusufçuk vaktiyle çok yaramaz bir çocuktur. Olmadık yaramazlıklar yapar ve annesini kızdırır. Bir gün annesi süt pişirirken sütü içmeye çalışır; annesi de kepçeyle başına vurur ve “Sen kuş olup pırlayasın, bir daha gözüme görünme.” diye beddua eder. O da Yusufçuk olur uçar gider (Sakaoğlu, 2013: 150).

Yaramaz bir çocuğun anne bedduası sonrası kuşa dönüşümü, çocuklara uslu olmaya yönelik mesajlar verme ile ilgilidir. Her anne ve baba doğru davranan, kendi yanlışlarını düzeltebilen ve kendi kendini kontrol edebilen çocuklar yetiştirmek ister. Ancak bu durum hiç de kolay değildir. Bazen anneler yaramaz çocukla baş etmekte zorlanır ve şiddete başvururlar. Bu yanlış bir tutumdur ve asla sorunu çözmeye yardımcı olmaz. Ebeynler çocuğun yaramazlık yapma sebeplerini araştırmalı ve uzmanlardan sorunun çözümü için yardım almalıdır. Aksi durumlarda pişmanlıklara neden olan sonuçlar çıkabilir. Nitekim efsanede anne yaptığıının yanlış olduğunu anlar ve Allah’tan kuş olmayı dileyerek yavrusunu aramaya koyulur.

Köstebek adlı efsanede çok zengin olan Karun, hayır ve hasenatta hiç bulunmaz. Allah da ona gazap eder, bir deprem sonrası hazinesi yerin altına gömülür, kendisi de köstebeğe dönüştürülür. Ömrünün sonuna kadar kaybettiği hazineyi aramaya koyulur (Görkem, 2006: 180).

Efsanede kibirlenmenin, mal ve mülk ile övünmenin hoş karşılanmadığı üzerinde durulur. Kur’an-ı Kerim’de Karun, Kasas Suresi’nin 76-82, Ankebut Suresi’nin 39 ve Gafir Suresi’nin 24. ayetlerinde geçmektedir. Adı geçen ayetlerde Karun, Hz. Musa’nın kavmine kibirle muamele eden ve oldukça zengin birisi olarak

anlatılır. Örneğin, “Gerçek şu ki Karun, Musa'nın kavmindendi, ancak onlara karşı azgınlıktı. Biz, ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarları, birlikte (taşımaya) davranan güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Hani kavmi ona demişti ki: ‘Şımararak sevinme çünkü Allah, şımararak sevince kapılanları sevmez’.” (Kasas-76)

Karun’un yerin dibinde hazinesini arayan bir hayvan şekline evrilmesi, onun dünya malı ile övünmesinin bir sonucudur. Karun’un bu dönüşümü, dünya üzerinde servetine ve gücüne güvenerek şımaran ve bir gün öleceğini hatırına getirmeyen bireylere ders vermeye yöneliktir.

Kaplumbağa adlı efsanede buğday alıp satan bir tüccar, alışverişte hile yapar. Büyük ölçekler alır, küçük ölçekle satar. Allah, gözü dönmüş haris tüccarı, ona en yakışan şekilde cezalandırır. Buğday alırken kullandığı büyük ölçeği sırtına, buğday satarken kullandığı küçük ölçeği de karnının altına koyup bugünkü şekline dönüştürür. Ayrıca en büyük ceza olarak da ona kıyamete kadar yerlerde sürünmesini uygun bulur (Sakaoğlu, 2013: 152).

Efsanede tüccar kendi işinde doğruluktan ayrıldığı için cezalandırılır. Doğruluk bireyin söz, davranış ve düşüncelerinde tutarlılığın olmasıdır. “Doğru olan insanın, içi ile dışı, özü ile sözü birdir, dürüsttür; söyledikleri ile yaptıkları arasında uyum ve tutarlılık vardır. Yalandan, hileden, gösterişçilikten, ikiyüzlülüğten uzak durur; aldatmaz ve kandırmaz. Samimiyet, içtenlik, açık yüreklilik ve dürüstlük ile işlerini yürütür.” (Hökelekli, 2013: 91). İstendik davranışlardan olan doğruluk, Türk töresinin en önemli unsurlarından biridir. Anadolu’da Ahilik denilen ve ülkü değerler etrafında oluşmuş bir kurum dürüstlük üzerine inşa edilir. Adı geçen efsanede tüccar toplumdaki kabullere aykırı hareket eden ve karışık değer oluşturan bir tiptir. Karışık değerler kaos sebebidir, bunların cezalandırılması gerekir. Bu noktada dönüşüm/şekil değiştirme kozmosu sağlamak için uygulanır.

“Hak yiyen satıcının başka bir hayvana değil de kaplumbağaya dönüşmesinin sebebi şekil yapısı ile ilgilidir. Kaplumbağanın sırtında ve karnında bulunan sert kabuk, şekil itibarıyla terazinin kefelerine veya satışta kullanılan ölçeklere çok benzemektedir. Terazinin kefelerinin ya da büyük ve küçük ölçeklerin birinin karnına diğerinin de sırtına geçmesi, yaptığı hatanın cezasını bir ömür çekmesi ile ilgilidir. Kaplumbağa, bu suç aletleriyle birlikte bir ömür sürünecektir.” (Şimşek, 2016: 56).

Tilki adlı efsanede köylünün malını çalan biri köylüler tarafından yakalanır. Hırsıza çok öfkelen kişi Allah’a dua eder: “Allah’ım! Sen bunun ağzını bıçak, içini de

ateş yap, dağa sal.” der. Bunun üzerine hırsız tilki olup dağlarda yaşamaya başlar (Demir, 2013: 245). Muğla’da anlatılan bir efsanede ise Hz. Peygamber’in mezarını soymaya gelen hırsıza Hz. Ali “Hıncır olasin” diye beddua edince o adam orada domuz olur (Önal, 2013: 113).

Hırsızlık kriminal bir olaydır ve mala karşı işlenen suçların arasında yer alır. Bu suç cezasız bırakılamaz, aksi takdirde toplumsal kargaşa çıkar. Sosyal anlamda toplumsal bir çözümlüğe yol açacak; kaos yaratabilecek bir durum hayvana (tilki, domuz) dönüşüm ile engellenir.

Hızır ve Ayı adlı efsanede fakir bir adam kılığına giren Hızır, malı, koyunu ve keçisi çok olan bir adamdan yün ister. Çoraplarının eskidiğini yünden çorap öreceğini söyler. Adam asla veremem, der. Bunun üzerine Hızır, “Allah seni ve her şeyini taş etsin.” der. Adamın bütün sürüsü taş kesilir. Kendi de yünlerin içine saklanır ancak ayıya döner (Demir, 2013: 150).

Adı geçen efsanede ayıya dönüşüm zengin fakat cimri adamın dilencinin bedduasını alması üzerine gerçekleşir. Adamın ayı olması yünlerin içine saklanması sebebiyledir. Efsanede Hızır’ın Allah’ın sevgili bir kulu olduğu, isteklerinin asla geri çevrilemesi gerektiği imlenir.

Üzerinde çözümleme yapılan efsanelerde hayvana dönüşümler kötülerin cezalandırılması ile ilgilidir. Kaosu önlemek, kozmosu sağlamak için uygulanan bu dönüşümlerin işlevi toplumsal bir çözümlüğe önlemeye yöneliktir.

2.5.1.1.3. Denize, Göle Dönüştürerek Cezalandırma

Efsanelerde denize, göle, dönüşerek cezalandırma genellikle Hızır’ın bir dilenci kılığında yerleşim yerine gelmesi ve oradaki sakinlerden yardım istemesi üzerine gerçekleşir. Anlatılarda Hızır’a bazen yaşlı bir kadın yardım eder, bazen de Hızır’ın ihtiyacını hiç kimse gidermez. Bunun üzerine Hızır “Allah’ım burayı suya gark et.” diye beddua eder. Arkasından da yerleşim yerleri denize ya da göle dönüşür. Örneğin; *Gölcük -II* efsanede dilenci bir kadın kılığına giren Hızır, eskiden büyük bir şehir olan göle varır. Evlerden tuz ister, kimse tuz vermez. Sadece bir evden Hızır’a tuz verilir. Hızır da beddua eder. “İnşallah, bu gece sabaha kadar şu evlerin dışındaki evleri su kese.” der. Tuz veren kadının evi dışında bütün evler suya gömülür (Görkem, 2006: 190).

Efteni Gölü için anlatılan efsanede de Hızır bir köye gider, yemek ister. Kimse vermez. Allah'ım bu köyü suya gark et diye beddua eder. Köy sular içinde kalır (Sakaoğlu, 2013: 129).

“Türk efsanelerinde, dilenci kılığına giren Hızır'ın evlerden yiyecek bir şeyler istemesi ve ahalinin onun istediği şeyi vermemesi sebebiyle, o yerleşim merkezinin sulara gömülmesi hadise, çok yaygın olarak görülmektedir. Sakarya'da Sapanca ve Bolu'da Efteni gölleri ile ilgili anlatılanlar benzerlik gösterir.” (Görkem, 2006: 123).

Bir ceza olarak denize, göle dönüşüm bağlamında zor durumda kalanlara yardım etmek gerektiğine dair mesaj verilir. İyilikte bulunma ve yardım etme önemli bir ülkü değeridir. Efsanede yer alan ahali bu değerden yoksundur. Mitik bağlamda yerleşim yerlerinde yaşayanların sahip olduğu değerler fiktif yapıda gelecek nesillere aktarılamayacak içeriktedir. Bundan dolayı karşıt değerlere sahip bireylerin yok edilmesi normaldir.

2.5.1.1.4. Dağa, Tepeye Dönüştürerek Cezalandırma

Diğer şekil değiştirmelerde olduğu gibi dağa ve tepeye dönüşümler de genellikle ya cezalandırmak ya da içine düşülen zor durumdan kurtulmak ile ilgilidir. Cezalandırmak amacıyla anne ve babasının bedduasını alan çocuklar, birbiri ile kavga eden kardeşler dağa ya da tepeye dönüştürülür.

Örneğin; *Büyük ve Küçük Ağrı* adlı efsanede iki kız kardeş ormana odun toplamaya gider. Odunları bağlarlar, sıra sırtlarına yüklemeye gelince büyüğü: “Bacım, kurban olayım, gel şu yükü sırtıma yükleyiver.” der. Bacısı odunları sırtına yüklenmediği gibi acı bir cevap vermekten de kaçınmaz: “Ben senin hizmetçin değilim ki kaldırayım. Kocaya gitmekte benden çabuk davranırsın da bir çöpü mü sırtına yükleyemiyorsun?” der. Arkasından kavga etmeye başlarlar. Birbirlerine de beddua etmeye başlarlar. “Allah seni öyle bir dağ etsin ki üstünden yaz kış kar eksik olmasın”. “Sen de öyle bir dağ olasın ki başından yılan çıyan eksik olmasın.” Her ikisinin de duası kabul olur. Biri Büyük Ağrı, diğeri de Küçük Ağrı olur ve göğe baş çekerler (Sakaoğlu, 2013: 47).

“Efsanenin doğuşunda çevrenin mühim bir rolü vardır. Efsane her çevrede aynı güzellikle doğmaz ve aynı inanışla kabul edilmez. Doğal çevredeki maddi unsurlar insan unsuruyla birleşince efsaneler güzellik kazanır, inanırlı derecesi ortaya çıkar. Ağrı Dağı eteklerindeki taş yığını için anlatılan efsaneyi, başka bir bölgede aynı yapıya

sahip taşlar için yakıştırırız; ama inanacak, onu efsane olarak kabul edecek insan unsurunu bulmayız.” (Sakaoğlu, 2009: 37).

Efsanede ceza kavga eden iki kardeş etrafında şekillenir. Bu ceza ile kardeşler arası kavganın yanlış olduğu vurgulanır. Paylaşmak, yardımlaşmak ve birbiri için iyilikte bulunmak gibi ülkü değerlere gönderme yapılır.

Çeç Tepe adlı efsanede ise cimri insanı cezalandırmak için onun tepeye dönüştürülmesi yer alır. Efsaneye göre harman kaldıran bir çifçiden ihtiyar bir adam biraz buğday ile saman ister. Çifçi buğday da saman da yok, der. İhtiyar adam, ya bunlar ne, deyince; çifçi toprak, der. Bunun üzerine ihtiyar, dediğin gibi olsun, der. Bundan sonra harman da, saman da toprak oluverir. Bu olaydan sonra çeçten oluşan tepeye Çeç Tepe adı verilir (Alptekin, 2014: 89).

Karşıt bir değer olan cimrilik bağlamında uygulanan dönüşüm cezası ile cömert ve yardımsever olma gibi ülkü değerlere vurgu yapılır. Birey parasını, malını, elinde bulunanı esirgemediği, her zaman her şeyini başkalarıyla paylaştığı sürece mutlu olabilir, mesajı verilir. Allah cimri olana, sadece kendini düşünene öyle bir ceza verir ki bu ceza çağlar boyu herkese ibret olur. Efsanede başklarını da düşünmek, çevrende başka bireyleri de kendin kadar düşünmek gerekir mesajı, etkili bir ceza ile verilir.

Dağa, tepeye dönüşüm bir yönüyle dağların ve tepelerin canlı kabul edildiği eski Türk inancının ipuçlarını da verir. Dağ/tepe kültü bağlamında onların bir ruhu olduğu daha önce insan iken işkedikleri bir suçtan dolayı şekil değiştirdikleri fikri animizme dayanan en eski düşünce yapısını açılar.

2.5.1.1.5. Bitkiye Dönüştürerek Cezalandırma

Efsanelerde ağaç, yosun, ot gibi canlı varlıkların kökeni kimi zaman dönüşüm ile ilgilidir. Adı geçen bitkiler daha önce başka bir canlı iken dönüşüm sonrası şimdiki hallerini alır. Bu durumuma en iyi örnek *Mersin Ağacı* ile ilgili anlatılan efsanedir. Efsanede Kıbrıs'ta yaşayan bir kralın çok güzel bir kızı vardır. Kızın çok talibi olur ancak o hiçbirini beğenmez. Kız babasına sevdalıdır. Ergenlik çağına gelen genç kız, bir gece babasının yatağına girer. Kral yatağında yatan kızını görünce onu öldürmeye karar verir. Kızın babası tarafından öldürüleceğini anlayan Tanrı, onu Kıbrıs'ın karşı kıyısına geçirir. Kızı da cezalandırmaktan geri kalmaz, onu Mersin Ağacı'na dönüştürür (Alptekin, 2014:130).

Efsanede bitkiye dönüşüm cezası Freud'un geliştirmiş olduğu oedipus kompleksi (elektra kompleksi) kavramı ile ilgilidir. Buna göre kız çocukları babaya ulaşmak ve onun sevgisini kazanmak için anneyi bir rakip olarak görür, babaya büyük bir aşk aile bağlanır. Bu durum ensest yasağın çiğnenmesi anlamına gelir ve toplumsal, kültürel düzenin ontolojik yok oluşunu hazırlar. Ağaç dönüşüm cezası ile ontolojik yok oluşa dur denir.

2.5.1.1.6. Uzay Cisimlerine Dönüştürerek Cezalandırma

Efsanelerde evrende bulunan güneş, ay, yıldız vb. uzay cisimlerinin oluşumu/varoluşu kimi zaman cezalandırma/dönüşüm ile ilgilidir. Örneğin; *Ay ve Güneş* adlı efsanede bir kadının bir kız bir de erkek olmak üzere yaramaz iki çocuğu vardır. Bir gün anneleri ekmek pişirirken iki çocuk kavgaya tutuşur. Bunlar bir bir ile hiç geçinemez. Sonunda anneleri çocuklarına beddua eder: “İnşallah, biriniz mağrife biriniz maşrika düşersiniz, birbirinizi hiç görmezsiniz.” der. Annenin bedduası kabul olur, kız çocuğu güneş; erkek çocuğu da ay olur. Onun için güneş sabah, akşam da ay doğar (Önal, 2013: 91).

Adı geçen efsanede güneş ve ayın oluşumu kıssadan hisse çıkarılması şeklinde açıklanmıştır. Güneş ve aya dönüşüm cezası bağlamında kardeşin ile iyi geçin mesajı verilir. Güneşin kız/dişi oluşu sıcak, aydınlatıcı olması ile ayın erkek/eril oluşu yüzünü kimi zaman karartması şeklinde düşünülmüştür.

2.5.1.2. Öldürerek Cezalandırma

Efsanelerde de diğer halk anlatılarında olduğu gibi öldürerek cezalandırma ölkü diğerlerine aykırı eylem sergileyen kahramanlar için uygulanır. İnsan, hayvan ya da olağanüstü varlıklar eliyle gerçekleştirilen bu cezada, karşıt değerlere sahip canlıların mitik düzlemde tasfiyesi amaçlanır.

Çengel Boğazı adlı efsanede Turhal'ı Amasya'ya bağlayan derin vadide eşkıyalar ticaret kervanlarını ve ailelerin mallarını yağmalar. Amasya Valisi, oradaki bütün eşyaları toplatır ve onları Çengel Boğazı denen yerde kırk çengele astırır. Eşkıyaların başı da, cesedi çürüyene kadar çengelde asılı kalır (Demir, 2013: 83).

Resim 5. Çengele Asma Cezası (<https://listelist.com>.)

Efsanede kamusal hâkimiyet ve devlet, vali ile simgeleşir. Devlet toplumda hırsızlık yapan, adam öldüren, isyan eden, casusluk yapan bireyleri ceza yasalarına aykırı eylemleri sergiledikleri için öldürerek cezalandırır. Bu durum sosyal düzenin sağlanması ve devlete kutsiyet kazandırılması ile ilgilidir. Ayrıca asarak/teşhir ederek cezalandırma, atalarımızın “*Bir musibet bin nasihatten iyidir*” sözünü desteklemeye yöneliktir.

Müziksever Yılan adlı efsanede bir yılan bir yılan çok güzel ud çalan adamı her gün dinlemeye gelir, arkasından da bir altın bırakır. Adam bir gün yolculuğa çıkar, Oğluna udu çalmasını ve yılanı dokunmadan altını almasını öğütler. Çocuk yılanın altınları nereden getirdiğini merak eder. Yılanın girip çıktığı duvarı yıkmaya karar verir. Kazmayı vurunca yılanın kuyruğunu koparır. Yılan da can acısıyla çocuğu sokar ve öldürür (Helimoğlu Yavuz, 2007: 137).

Halk anlatılarında insan özelliği gösteren hayvanlar vardır. Bunlardan biri de yılanlardır. Efsanede yılan ile insanın dostluğu açgözlülük karşıt değeri sonrasında bozulur. Mal hırsı bireyin evrene karşı bakışını kör eder. Anlatıda az ile yetinme, elindekinin değerini bilme, hırsa kapılmama gibi ülkü değerlere atıf yapılır.

Kırklardağı efsanesinde Müslüman Adil ile Süryani kızı Suzan, Kırklar Ziyaretinde sevişirler. Kırklar iki sevgilin yanlıştını affetmez, ikisini de çarpar. Suzan suda boğularak ölür, Adil de aklını yitirir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 215).

Kırklar, reel dünyanın dışında yaşayan ve gizil güçleri olduğuna inanılan olağanüstü kişiler olarak bilinir. Kırkların yaşadığına inanılan yer kutsal kabul edilir. Bu

kutsala karşı işlenen cürümler bireylere felaket getirir. Ölüm cezası bağlamında bireylere, toplumun değer verdiği ve manevi varlığından istifade ettiği bir şeylerin korunmasına yönelik mesajlar verilir.

2.5.1.3. Sürgün Ederek Cezalandırma

Belli bir yerin dışına çıkartılma ya da orada belirli bir süre yaşamaya mahkûm edilme şeklinde açıklanan sürgün, diğer halk anlatılarında olduğu gibi efsanelerde de yer alır. *Zembilfüroş* adlı efsanede kral yoksul sepetçi ile kızının evlenmesine razı olmaz. Kızını ve sepetçiyi ülkesinden kovarak onları sürgüne yollar (Helimoğlu Yavuz, 2007: 168).

Efsanede kral birbirini seven iki gencin aşkına karşı çıktığı için onları sürgüne yolar. Bu halk anlatılarında çok görülen bir motiftir. Âşık ile maşukun kavuşmasını engellemek için verilen sürgün cezası, âşıkların çoğu zaman erginlenerek geri döndüğü ve bireysel kemale erdiği unsurlar arasında yer alır.

2.5.1.4. Sakat/Hasta Ederek Cezalandırma

Sakat/hasta ederek cezalandırma organizmanın fizyolojik özelliklerine zarar verme ile ilgilidir. Bu ceza da diğer cezalar gibi insan, hayvan ve olağanüstü varlıklar tarafından uygulanır.

Kemuk Köprüsü adlı efsanede bir yapı ustası ile kalfası Malabadi Köprüsü'nü yapmaya başlar. Bir süreliğine ara verirler. Becerikli kalfa ustasından izin alarak Kemuk Köprüsü'nü yapar. Usta kalfasının bu becerisini kıskanır ve onu yanına çağırır. Elindeki taşı kaza süsü vererek kalfanın eline düşürür ve kalfanın elleri ezilir (Helimoğlu Yavuz, 2007: 171).

Toplumsal dersin verildiği efsanede sevgi ve saygı üzerine kurulu olması gereken meslek düzenine gönderme yapılır. İş kollarında bireylerin birbirine karşı sevgi ve saygısı yitirilince o meslek düzeninden verim alınamaz. Efsanede usta kıskançlığı bir kenara bırakmalı, kendine yakışan büyüklüğü göstermelidir. Zira kimi zaman çırak ustanın yaptığı işlerden daha güzel işler çıkarabilir. “*Boynuz, kulağı geçer.*” atasözü ile bu noktaya vurgu yapılır.

Kör Şeytan adlı efsanede bütün melekler namaza dururken şeytan namazı bozar ve başını yukarı kaldırır. Başını kaldırdığı için lanet halkası boynuna geçirilir ve

meleklerin arasından kovulur. Şeytan İsmail'i Allah'ın emrine karşı kışkırtmak ister, İsmail de şeytana taş atıp onun gözünü kör eder (Helimoğlu Yavuz, 2007:303-304).

Dinî kitaplarda Hz. Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulan, insanları Allah'ın emirlerine karşı kışkırtan, kötülüğe yönelten varlık şeklinde açıklanan şeytan Allah'a başkaldırdığı için nankör/kör olarak tasavvur edilir. Bu efsanede şeytanın körlüğü atılan bir taş neticesinde gerçekleşir. Hacda vacip olan şeytan taşlama bu olayı yâd etmek ile ilgilidir.

Topçu Baba efsanesinde etrafı meşe ağaçları ile kaplı yerde Topçu Baba adlı bir evliye mekânı yer alır. Kimse o meşelerden alamaz yasaktır. Bu yasağa inanmayan birisi ağaçlardan birisini keser evine götürür. Evine kavuşmadan felç kalır (Görkem, 2006: 161).

Kabirler ve etrafındaki nesnelere dokunma yasağı, onların doğaüstü güçlere sahip olması ve kutsal sayılması ile ilgilidir. Topçu Baba'nın varlık alanı olan kabri etrafında oluşan kutsallık bu bölgeye karşı her türlü yıkıcı eyleme engel olur. Felç olma cezası ile hiçbir şeye el sürülmemesi gerektiğine dair mesajlar verilir.

Ayrıca Topçu Baba atalar kültürünün yaşandığı yerler arasında bulunur. Yaşamında insanlara iyilikte bulunan, türlü keramet gösteren bu zatın kabri ölümünden sonra da kutsallaşır. Topçu Baba'nın ruhunun kutsiyeti çevresine de yayılır. Bu tür zatların kabirleri insanların ruh dünyalarına işleyerek iç dünyalarının genişlemesine neden olur.

Fet-Ahmet türbesinde bir adam içki içer. Arkadaşlarına her akşam türbenin yanında içki sofrası hazırlar. Bir akşam çok sarhoş olur. “Sen Fet-Ahmet’sen ben de Kara Ahmet’im.” diyerek saygısızlık yapar. Bu sözlerden sonra yüzüne büyük bir alev gelir ve kapkara olur. Doktor doktor gezer ama bir türlü iyileşemez (Güler, 2000: 29).

Efsanede mezarlıkların kutsallığına vurgu yapılır çünkü kabirler insanların Allah katına vardığı yerlerdir. Derlendiği sosyal hayatın türbe hakkındaki inancının yansıtıldığı efsanede, insanlara iyi ve imanlı olmak telkin edilir.

Bu yerler aynı zamanda kültürel bellek mekânlarıdır. Bireyler varoluş dinamiklerini ziyaret, yatır, türbe gibi yerler de günceller. “*Kişinin kendini çevreleyen şeyler dünyasında yitip gitmemesi için onun, tarihselliğini sağlayan bellek mekânlarına tutunması ve orada kurduğu kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta dünya ile hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişiyile bağlantıya geçmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir.*” (Korkmaz, 2008: 31).

Türbeye karşı suç işleyen Kara Ahmet'in cezalandırılması, kültürel bellek mekânını korumaya yöneliktir. Bireyler bu mekânlar sayesinde tarihi, kimliği ve atalardan devir alınan gücü elde eder. Yaptırımlarla adı geçen mekânların muhafaza edilmesi, toplumun varoluş dinamiklerinin yaşatılması anlamına gelir. Ziyaret, yatır, türbe gibi yerlere yapılacak saldırılar, toplumun kendi varoluş kaynaklarının yitimine neden olur.

Terzi Baba adlı Erzincan efsanesinde Allah'ın sevgili bir kulu olan velinin kendisine hakaret eden bireyi kör etmesi anlatılır. Efsaneye göre günün birinde bir adam Terzi Baba'ya hakaret kastıyla “uzun tazi geliyor” der. Bunu işiten Baba, hiddetli bir şekilde bakar ve derhal adamın gözleri görmez olur (Alptekin, 2014: 112).

Efsanede kör edilme cezası bağlamında Allah'ın sevgili bir kulu olan veliler korunmuştur. Terzi Baba gibi keramet sahibi “mistik şahsiyetler” kendisine saygısızlık eden ve kalbini kıran kişileri affetmez; onlara gereken cezayı verir mesajı iletilmek istenir.

Hamam adlı efsanede gece geç saatlere kadar hamamda kalan kambur bir adam hamamda acayip yaratıklarla karşılaşır. Adamın davranışları olağanüstü yaratıkların hoşuna gitmez. Onların görünüşleri ve oyunları ile alay eder. Sabah hamamdan adamı yolcu eden acayip yaratıklar adamın kamburunun üstüne kambur kor (Seyidoğlu, 1983: 123). Cezalandırma insan vücudunun bir parçası ile ilgilidir. Bir insanın sırtındaki kamburunun tabiatüstü bir şekilde büyütülmesi, onun cezalandırılması demektir. Efsanede cezalandırma sebebi başka canlının görünüşüyle alay etmek ve onu olduğu şekliyle kabul etmemektir. Mitik anlatılarda efsanede olduğu gibi başka dünyaların canlıları kendilerine saygı gösterenlere iyilik yaparken saygı göstermeyip sözleriyle rencide edenleri cezalandırır. Efsanede bu ceza bağlamında hamamların tekin olmayan yerler olduğuna dair mesaj verilir.

Cezada aynı zamanda canlıların ontolojik sınırına dikkat çekilir. İnsan, kendi varlık alanını sınırsız olmadığını, varlık alanlarının sınırları bittiği anda başka varlık alanlarına dokunmamayı bilmesi gerekir. Aksi takdirde başka varlık alanlarına karşı yaptığı müdahaleler ontolojik bir günah niteliği taşır. “*Günah işlemek, insanın bir varlık değerine karşı onu aşağılayacak bir eylemde bulunması demektir.*” (Korkmaz, 2000: 262). Tepegöz bu günahın bir sonucudur. Adı geçen efsane alay, ontolojik sınır ihlalidir.

Cinlerle alay eden adam gölge arketipinin yansıması olan insan kişiliğine örnek verilebilir. Anlatma esasına bağlı metinlerde ülkü değerlerinin gösterilmesi, karşıt

değerler temsilcisi olan gölge arketipin özellikleri kullanılarak verilir. Gölgeyi; *“Premsiplerimize aykırı olduğu için, ahlaksal, estetik ya da başka nedenler kabul etmek istemediğimiz ve farkında olmadan bastırığımız nitelikler oluşturur.”* (Gökeri, 1979: 18). Karşıt değerlerde olan başka canlıların varlık alanına saygı duyulmaması ve alaycılık cezalandırılarak ülkü değerler yüceltilir.

Ontolojik günahın işlendiği bir başka efsanede ise peri kız ile Murat adında bir kahraman evlenir. Efsanesinde kahraman çayda yıkanan üç peri kızının birinin elbisesini alır ve evine götürür, onunla evlenir. İki yıl yaşarlar; bir de çocukları olur. Murat’ın bir peri kızı ile evli olduğunu anlayan anne ve babası ona bir inek kesmesini söyler. Peri kızı ona “Sakın o ineği kesme.” diye tembih eder. Murat önce ineği kesmez; ailesinin ve köylünün ısrarına dayanamaz, ineği keser. İnek kesilince büyü bozulur. Peri kızı çoğu ile birlikte bir kuş olur, uçar gider. Daha sonra Murat hastalanır, doktor doktor dolaşır; ancak bir türlü iyileşemez. En sonunda bir hocaya götürülür ve sağlığına kavuşur (Seyidoğlu, 1983: 102).

Efsanede perileri yakalamaya çalışan Murat, yer-su ruhlarına karşı suç sayılan eylemde bulunur. Perilerden bir tanesini yakalar; ahıra getiri ve onunla evlenir. Su iyelerine karşı işlenmiş olan suç cezasız kalmaz. Öncelikle Murat hastalanır, doktor doktor dolaşır ancak bir türlü iyileşemez.

Peri kızı, mekânsal boyutu ile inorganik tabakada yer alır. Çayın kenarında yıkanırken bulunması onun “yer-su ruhları” ile bağlantılısını açılar. Perilerin su kenarında bulunması ve orada yıkanmaları ise çayın kutsal olmasını sağlar. Bu durumda da çay geist tabakasına ulaşır.

Abdülkadir İnan, yer-su ruhları kavramının hem koruyucu ruhu hem de vatani temsil ettiğini bunun da kökeninin Eski Türk yazıtlarında geçen *“ıdık yer-sub”* ifadesiyle ilişkili olduğunu söyler (İnan, 2015: 50-51). Bu inanca göre bütün dünya ruhlarla doludur, her ruh kendine ait olan bölgenin koruyucu ve hâkimidir. Yer-su ruhları dağ, su, ağaç ve orman gibi insanın iç içe olduğu tabiatın da ruhunu temsil etmektedir. Bundan dolayı dağlar, ağaçlar, pınarlar hâkim sahiplerin varlık alanlarını oluştururla ettirebilmesi için bu ruhlara saygılı davranmak zorundadır. Birey, varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için adı geçen ruhlara saygılı davranmak zorundadır.

2.5.1.5. Tükürerek/Aşağalayarak Cezalandırma

Tükürüğün ağız içinden cezalandırma amacıyla suçluya atılması, üzerinde çözümleme yapılan efsanelerden olan *Gelin Taşları* adlı efsanede yer alır. Efsaneye göre; gelin alayı yolda gelirken gelin ve damadın kardeşi birbirlerine baka baka köyün girişine kadar gelirler. Tam bu sırada ikisi de taş kesilirler. Köy halkı da bu utanç verici durumu kınarcasına bu taşlara tükürerek geçer (Sakaoğlu, 2013: 17-18).

Örf ve âdetlere aykırı bir eylemin önce taş kesilerek daha sonra da tükürülerek cezalandırılması, toplumu bir arada tutan soyut ama güçlü kodları korumak ile ilgilidir. Zira efsanede toplum tarafından tasvip edilmeyecek bir olay anlatılır. Gelin, kendisi için bir kardeşten öte göremeyeceği damadın kardeşine gönül verir. Bu durum toplumun değerlerine terstir ve bir yaptırım gerektirir. Yaptırım önce taş kesilerek uygulanır böylece sembolik anlamda olumsuz bir davranış daha köye girmeden engellenir. Bu da yetmez, köy halkı bu utanç verici durumu kınarcasına taşlara tükürerek geçer.

2.5.1.6. Dayak Atarak Cezalandırma

Fiziksel şiddetin bir ifadesi olan dayak, bireyin davranışlarına yön vermek ya da onu cezalandırmak için uygulanır. Değerlendirmeye esas alınan efsanelerden olan *Gelin Taşı* adlı efsanede bireyin davranışlarına yön vermek için dayağın uygulandığına rastlanır. Efsaneye göre; zengin bir ağanın kızı ile kapısında çalışan çoban gizli bir aşk yaşar. Ağa bu aşkı duyar, kızını konağın üst katına hapseder, oğlanı da her gün falakaya yatırır (Sakaoğlu, 2013: 19).

Kalınca bir sopayla bunun iki ucuna bağlı bir ipten oluşan, ayakları uygun bir biçimde sıkıştırmakta yararlanılan bir dayak aracı falaka, efsanede aşığı sevdiğinden uzaklaştırmak için kullanılır. Ad geçen sebep halk anlatılarında çok görülen bir motiftir.

2.5.1.7. Dağa/Ormana/Tepeye Terk Ederek Cezalandırma

Destan, masal ve halk hikâyelerinde yer alan dağa/ormana/tepeye terk ederek cezalandırma efsanelerde de görülür. Örneğin; *Sarıköz Tepesi* adlı efsanede çok güzel bir kız iftiraya maruz kalır. Babası onu öldürmeye kıyamaz, kızını ve kazlarını yanına alır, Kaz Dağı'nın yolunu tutar. Kızın babası evladının bir boşluğundan istifade ederek onu dağda bırakır, kaçır (Sakaoğlu, 2013: 77). Anlatı kahramanları genellikle dağ/orman/tepe gibi yerlerde erginleşir. Adı geçen efsanede de Sarıkız Kırklara karışır ve erenlerden olur.

2.5.1.8. Yaşam Alanı Yok Edilerek Cezalandırma

Her canlının bir yaşam alanı vardır ve bu alan çeşitli kurallar ile çevrilidir. Bu kurallara aykırı hareket eden bireyler de cezalandırılır. Efsanelerde başka canlıların yaşamlarına saygı duyulmaması neticesinde ortaya çıkan kaosa dikkat çekilir.

Uğursuz Yumurta adlı efsanede, leyleklere karşı ilenen bir suçun cezasına vurgu yapılır. Efsaneye göre; şimdi virane halde olan eski bir köyde önceden leylekler yaşar. Leylekler ilkbaharda gelir, sonbaharda tekrar göç eder. İlkbahar mevsiminde ana leyleğin iki yumurtası olur. Köyde yaşayanlardan birisi bu yumurtalardan birini tavuk yumurtası ile değiştirir. Köylü de bu durumu merak eder ve leyleği izler. Leylek aradan kısa bir süre geçtikten sonra diğer leylekler tarafından öldürülür. Daha sonrada leylekler köye bir daha gelmez. Bu durumu gören halk da köyden göç etmeye başlar (Seyidoğlu, 1983: 149).

Anlatıda bir kişinin suçu bütün köyün yok oluşuna sebep olur. Suç; bolluk ve bereket sembolü olan leyleğin, neslinin çoğalmasını sağlayacak olan yumurtalarına karşı işlenir ve leyleğin hayat hakkı elinden alınır. Köydeki kaos ontolojik sınırların ihlal edilmesi ile ilgilidir. Başka canlıların varlık alanlarına yapılan saygısızlık, kabul edilebilecek bir davranış değildir. Bundan dolayı köy, yaşamsal anlamda her türlü kaynağını yitirir ve harap bir hale gelir.

Leyleğin köyü terk etmesi sonrası ortaya çıkan felaket ona yüklene kutsallık ile ilgilidir. Jean Paul Roux, leyleğin kutsal bir rolü olduğunu vurgular. Roux, Türklerin de diğer milletler gibi leyleklerin hareketlerini iyiye ve kötüye yordugunu belirtir. Attila ilgili bir hadiseye de örnek verir. Attila'nın gözlemlediği leylekler, yaşadıkları şehri tek edip giderken şehrin mutluluğunu da yanlarında götürür (Roux, 2005: 80-81).

“Bu durum leyleklerin bolluk ve bereket olgusuyla olan doğrudan ilişkisini göstermesi bakımından son derece önemlidir.”(Ergun, 2011:135).

Leylek ve onun etrafında oluşan yaşamsal alan yitimi, bireylere bütün canlılara saygılı olunması gerektiğine dair mesaj vermek ile ilgilidir. İnsanlar kıtlık ve doğal afetleri kendi yaptıklarında aramalıdır. Yumurta burada insanlara ilahi gazabı getiren bir obje olarak yer alır. Ona saygısızlık edildiği için köye uğursuzluk gönderilir.

Bereketli Geyikler adlı efsanede yabani geyikleri ile tarlayı işleyen köylüler her yıl çok bereketli ürünler elde eder. Bir gün köylünün biri öğleye kadar geyikler ile tarlayı işler, öğleden sonra hovardalığa gider. Geri döndüğünde ne geyik kalır, ne saban,

ne de boyunduruk. Bu olaydan sonra köyde kıtlık olur. Arpa, buğday ve mısır yetişmez (Demir, 2013: 73).

Geyik, dünyadaki pek çok toplumda olduğu gibi, Türk toplumlarında da hem kutsal ve insanlara yardımcı olan hem de kutsal olduğu için kötülük yapana uğursuzluk getirebileceğine inanılan bir hayvandır (Ögel 2010: 619).

“Antik çağlarda ağaç ile birlikte Türk kozmolojisinin temeli olan geyiğin zaman içerisinde avlanan yabani hayvanlardan biri olma statüsüne kadar düşmesine rağmen, ‘kutsallık’ özelliğini koruyabilmiş olması sebebi ile geyiğin Türk kültüründe özel bir öneme sahip olduğu söylenebilir.” (Dalkesen, 2015: 68).

Efsanede geyiklere yüklenen tabu saygısız bir köylü tarafından çiğnenir. Ülkü değerlere aykırı bir durum olan saygısızlık, gölge arketipinin yansıması olan köylü tarafından yapılır. Mitik bağlamda da derin göndermelere sahip olan geyik sembolüne karşı işlenen bu suç, mit tarafından cezasız bırakılmaz. Böylece ülkü değer olan saygı kavramına vurgu yapılır.

2.5.1.9. Çürük Yumurta Atarak Cezalandırma

Çürük yumurta atarak cezalandırma üzerinde çözümleme yapılan masallardan olan *Keloğlan İle Köylüler* masalında bulunur. Bununla birlikte *Sarıkız* adlı efsanede de yer alır. Efsaneye göre; Sarıkız adlı genç kıza çeşitli iftiralar atılır. Bu iftiraları gerçek sanan köylüler, kız ne zaman evden çıksa üzerine bozuk yumurta atar (Kaplan, 2003: 154). Kınamak ya da ayıplamak için atılan çürük yumurta, istenmeyen ve beğenilmeyen davranışa yöneliktir. Çürük yumurta çok kötü bir koku yayar ve bütün bireyler onun bulunduğu yerden uzaklaşır.

2.5.1.10. Süründürerek Cezalandırma

Sürünme işine sebep olmak, sürünme işini yaptırmak şeklinde açıklanan süründürmek, efsanelerde bazı canlıların varoluşunu açıklamak ve onları bu eylemin bir ceza olarak verildiğini vurgulamak için kullanılır. Örneğin; *Yılan Neden Sürünür* adlı efsanede, Cennetin bekçisi olan yılan şeytanın hilelerine kanarak onu cennete sokar. Cennet’e giren şeytan Hz. Âdem’i kandırmayı başarır ve ona yasak meyveyi yedirir. Yılana kıyamete kadar sürünme cezası verilir (Sakaoğlu, 2013: 155).

Yılanın nasıl sürünge olduğu açıklanan efsanede adı geöen ceza bağlamında görevi ihmali nelere yol açacağı vurgulanır. En kötü cezalardan bir olan sürünme, bireylere görevini asla ihmal etmemelişin mesajını verir.

Kaplumbağa adlı efsanede ise buğday alıp satan bir tüccar, alışverişte hile yapar. Büyük ölçekler alır, küçük ölçekle satar. Allah, gözü dönmüş haris tüccarı, ona en yakışan şekilde cezalandırır. Buğday alırken kullandığı büyük ölçeğı sırtına, buğday satarken kullandığı küçük ölçeğı de karnının altına koyup bugünkü şekline dönüştürür. Ayrıca en büyük ceza olarak da ona kıyamete kadar yerlerde sürünmesini uygun bulur (Sakaoğlu, 2013: 152).

Adı geöen efsanelerde sürünme cezası ölkü değerlere karşıt eylemler ile ilgilidir. Efsanelerde daha önce istendik konumda olan yılan ve kaplumbağa yanlış davranışları dolayısıyla süründürölür.

Üzerinde çözümleme yapılan efsanelerde cezalar, tabuları ve sosyal düzeni korumak için uygulanır. Sınıflandırılan cezalar vasıtasıyla insanlara; tabulara saygılı olma, ilahi emirlere uyma, iyilikte bulunma, türbeleri koruma, olağanüstü varlıkların alanlarını ihlal etmeme, canlı ve cansız bütün varlıkların hakkını gözetme vb. ölkü değerlere vurgu yapılır.

2.6. Fıkralarda Ceza

Kula bela gelmez, Hak yazamadıkça; Hak bela vermez kul azmadıkça (Mevlana).

Bir tez ve antitezden oluşan, sonuç kısmında güldürme ve düşündürme amaçlayan, genellikle nesir şeklinde olan kısa; fakat yoğun anlatıma sahip olan fıkralar, toplumun ceza politikasını yansıtmada önemli bir görevi üstlenir. “*Edebi bir metin olan fıkralar geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprü kuran birer kültürel bellek taşıyıcısıdır. Sözlü gelenek içerisinde yaşamaya devam eden fıkralar, mizah anlayışımızı ve kültürel değerlerimizi geleneksel formlar içerisinde yaşatan, Türk kültür hayatının kısa fakat yoğun anlatımlı türleridir.*” (Şenocak, 2017: 25).

Bir tip etrafında toplum hayatındaki aksaklıkların ve hataların neler olduğunu ve bunların hangi cezalara yol açtığının açıklayan fıkralar, sosyal düzenin informal savcılarıdır. Toplumun koruyuculuğunun üstlenen birinci derecedeki kahraman/fıkra tipi, karşıt değerdeki ikinci ya da üçüncü fıkra kahramanını mizah dilinin gücüyle cezalandırır.

2.6.1. Cezalandırma Çeşitleri

Genellikle sohbetlere neşe katmak, ders vermek, bir düşüncüyü savunmak, iletişimi güçlendirmek, herhangi bir düşüncüyü örnekle kuvvetlendirmek, yanlışlıkları eleştirmek ya da sağduyuya dayalı ince bir mizah yapmak için anlatılan fıkralarda, cezalandırma çeşitleri şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

2.6.1.1. Dayak Atarak/İşkence Ederek Cezalandırma

Fıkralarda dayak/işkence, hayatımızdaki çelişkiler, düşünce ve davranış farklılıklarından doğan çatışmalar ve karşıt değerleri temsil eden tipler ile ilgilidir. Üzerinde çözümleme yapılan fıkralarda dayak/işkence; bireylerin davranışlarına yön vermek/değiştirmek, geç kalan adaleti tesis etmek, toplumsal düzeni korumak, kaba kuvveti göstermek vb. şeyler için uygulanır. Örneğin; *“Bir gün Hoca’nın buzağısını böğelekt tutmuş. Hoca hemen değnek kapıp, öküze girişmiş. ‘Hoca bunu niye diğersin, bunun suçu nedir?’ derler. Hoca da: ‘Hep suç bunudur. Dünkü gün buzağı iken bu öğretmese bu nerden bilir.’ der.”* (Duman, 2008: 203).

Fıkra söz konusu ceza ile çocuklara iyi rol-model olmaya vurgu yapılır. Zira çocuklar içinde bulunduğu ailenin davranış kalıplarını taklit eder. Çocuk insan olmanın gereklerini ve ihtiyaçlarını ilk önce ailesinden öğrenir. Her çocuğun rol modeli anne ve babasıdır. Adı geçen fıkra bu gerçeğe vurgulanır.

“Fıkra, güldürmenin yanında, bir fikri daha iyi açıklayabilmek, söylenilecek söze hazırlık yapmak, ya da doğrudan söylenilmeyen bir sözü dolaylı yoldan anlatmak, hoş gitmeyen durumu ve davranışı tenkit etmek amacıyla anlatılır. Fıkra ile karşıdaki kişiye ders verme, mesaj iletme, karşıdakini eğitme veya bilinçlendirme amacı güdülür.” (Şimşek, 2015: 197).

Bazı fıkralarda dayak, aile birliğinin korunmasına yönelik mesajlar içerir. Evlilik, yuva kurma her kız ve erkeğin ihtiyaçları arasında yer alır. Evlenerek aile denen sosyal organizasyonu oluşturan bireyler, bu organizasyonu korumakla yükümlüdür. Çiftler, ailede sorumluluklarının farkında olmalı ve kurulan aile kurumunu sevgi ve saygı temelleri etrafında yürütmelidir. Nasreddin Hoca’nın kızını dövmesi, bu önemi vurgulamaya yöneliktir. Fıkra olay şöyle anlatılır:

“Hoca’nın evli bir kızı varmış. Bir gün bu kız kocasını babasına şikâyet etmiş;

-Baba, damadın beni dövdü, ben de kaçtım geldim. Bunu duyan Hoca hiddetlenmiş ve:

-Vay kerata! Benim kızımı nasıl dövermiş; ben de onun karısını döveyim, diyerek kızını dövüp tekrar kocasını evine yollamış.” (Seratlı, 2004: 135-236).

Evlilik birliğinin küçük sebeplerden dolayı yıpratılması, ailenin toplumsal işlevleri açısından düşünüldüğünde toplumsal alanda büyük bir sorun yaratır. Hoca, bu noktaya vurgu yapar. Ülkemizde aile kurmak önemli bir değerken, maalesef boşanmalar gittikçe artmakta ve bu sorun toplumu da derinden etkilemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre evlenen çiftlerin sayısı 2016 yılında 594 bin 493 iken 2017 yılında %4,2 azalarak 569 bin 459 oldu. Kaba evlenme hızı binde 7,09 olarak gerçekleşti. Boşanan çiftlerin sayısı 2016 yılında 126 bin 164 iken 2017 yılında %1,8 artarak 128 bin 411 oldu. Kaba boşanma hızı binde 1,6 olarak gerçekleşti. (www.tuik.gov.tr)

Fıkralarda dayak cezası bağlamında kimi zaman suçluların hak ettikleri cezaları hemen ve yeterince alamaması yönelik eleştiriler de bulunur. Konuya şu örneği verebiliriz: *“Bir gün adamın biri Nasrettin Hoca’nın ensesine bir güzel tokat aşk eyler. Hoca adamı tutuğu gibi kadı efendinin huzuruna getirir.*

‘Kadı Efendi, bu adam bana bir tokat vurdu, şikâyetçiyim.’

Kadı Efendi baktı ki tokatı atan adam bir tanıdığıdır. Kararı verir:

‘Tokat atmanın cezası bir akçedir, ver kurtul.’

Adam bir akçeyi getirmeye gider; Hoca da adamı beklemeye başlar. Ama ne beklemek...

Adamın gidişi o gidiş, geleceği filan yok. Hoca yerinden kalkar. Kadı Efendi’nin yanına yaklaşır ve ensesine bir tokat aşk eyler.

‘Kadı Efendi, adamın parayı getireceği filan yok. Getirirse de benim sana attığım tokatın parası olarak alırsın.’der.” (Sakaoğlu- Alptekin, 2014: 197-198) .

Fıkranın “gülme”, “mizah”, “ironi” kavramlarından oluşan fiktif yapısında kimi zaman “kara mizah” örneklerine de rastlanır. Kara mizah; *“Yaşamın çirkinliğini sert, acı, kimi kez de umut kıran bir dille haykıran mizahtır. Ölümün acı gülüşü ile gülen mizahtır. Bizi çevreleyen ahmaklıklara karşı bilinçli bir başkaldırır”* (Kabacalı, 1991: 41). Yokluk bireye can acısını dahi unuttur. İnsan yoksulluk ve sıkıntı dolu yaşama karşı mücadele ederken bazen dayak ile karşılaşır. Örneğin; *“Hoca bir gün Konya’da bir helvacı dükkânına girip helva yemeye başlamış. Helvacı bunu görünce kızıp değnek vurmaya girişince bir taraftan yemeğe devam ederken dermiş ki:*

‘Bu ne güzel memlekettir; adama döve döve helva yediriyorlar.’” (Duman, 2008: 179).

Söz konusu fıkrada tecahülü arif (bilmezlikten gelme) yolu ile kara mizaha gönderme yapılır. Hoca nükte yapmak için çok iyi bilinen bir şeyi bilmiyor görünerek hayatın adaletsiz ve acımasız şartlarıyla alay eder. *“Hoca çoğu kere pek iyi bildiği şeyleri bilmiyormuş gibi davranır yani tecahülü arifane sanatını fevkalade ustalıkla kullanır. Bazen zekâ noksanlığı görüntüsü ile cahil bir tip olarak aptallık gösterisi yapar. İşte bu hal gülmeye sebep olur.”* (Seratlı, 2004: 24).

Adı geçen fıkrada dayak, Anadolu’da anlatılan bir hikâyeye de işaret etmektedir. Öyle bir köy vardır ki, köylüler gelen konuğu önce iyi bir döverler, ardından cebine de harçlığını kor, yolcu ederler. Misafirin şaşkın bakışlarına da: *“Dayak yemeseydin, izzet ikramımızın tadını bilmezdin.”* (Önder, 1992: 45) diye cevap verirler. Söz konusu fıkrada Nasreddin Hoca bağlamında toplumsal yoksulluk dile getirilirken, Anadolu halkının konukseverliğine de hatırlatma yapılır.

Fıkralarda dayak/işkence kimi zaman kolluk kuvvetlerinin sorgulamasında kullanılır. Özellikle polis konulu fıkralarda sorgulamalar daha çok kaba kuvvete dayanılarak yürütülür. Örneğin; *İstihbarat polisleri kendi aralarında bir yarışma düzenlerler, yarışmanın amacı örgüt içindeki polislerin direncini ölçmek. Kural basit: Polise sır verilecek ve işkence yapılacaktır, acaba polis bu işkenceye ne kadar dayanacak. Amerika’dan CIA, Rusya’dan KGB mensubu bir polis ile bizim “Temel” yarışmaya katılır. CIA polisi işkence karşısında sırrı bir saat saklayabiliyor. KGB polisi ise tam iki saat saklayabiliyor. Sıra bizim Temel’de. Temel’e sırrı verirler ve işkenceye başlarlar.*

Bir saat, iki saat, üç saat, dört saat... Derken bakarlar ki Temel ölecek; biraz ara verelim, tekrar devam ederiz derler ve Temel’i bırakırlar. Baygın Temel, kafasını duvara vurarak, der ki:

“Ula hatırla oni; yoksa gebertecekler seni.” (Özmen, 2012: 194).

Suçluya uygulanan cezanın suç ile orantılı olması, ceza hukukunun önemli ilkelerinden birisidir. Orantısız ceza adaletsizlik yaratacağından daha sonraki zamanlarda suçlu veya yakınlarını suçu tekrar işlemeye sevk edebilir ya da suçluda ağır fizyolojik hasarlara yol açabilir. Ceza hukukunun bu ilkesi üzerinde çözümleme yapılan fıkralarda da vurgulanır. Örneğin; *“Bektaş dedelerden biri Ramazanda demlenirken yakalanır ve yeniçeri ağasının huzuruna getirilir. Ağa Bektaş’ye kızar ve*

maiyetine beş yüz sopa vurulmasını emreder. Beş yüz rakamını işitince gözleri fal taşı gibi açılan dede:

-Ağa Hazretleri, Kusura bakma! Ya sen ömründe hiç sopa yememişsin yahut da sayı nedir bilmiyorsun, der.” (Yıldırım, 1999: 191-92).

Değerlendirmeye esas alınan fıkralarda dayak/işkence; davranışları disipline etmek, suçu önlemek, sorgulamak, aile birliğini korumak ve kara mizah yaratmak ile ilgilidir. Bir tip etrafında kurulan fiktif yapıdaki fıkralarda dayak ile; sosyal hayatı kontrol etmek, toplumun aksayan ve bozulan tarafları düzeltmek amaçlanır.

2.6.1.2. Alay Ederek/Küçük Düşürerek Cezalandırma

Alay etmek, insanların birbirlerini hafife alması, rencide etmesi, onu küçük ve gülünç duruma düşürmesi demektir. Psişik bir ceza olan alay etmede/küçük düşürmede; bireyin onur, şeref ve haysiyetine karşı bir saldırı söz konusudur. Değerlendirmeye esas alınan fıkralarda adaletsiz devlet başkanları, zulüm eden yöneticiler ve polisler keskin bir alay ile cezalandırılır. Örneğin; *“Hoca ile Timurlenk hamama gitmişler. Göbek taşına oturup konuşurlarken Timur sormuş.*

-Hoca, şayet ben köle olsaydım sence kaç para ederdim?

-Elli akçe

-Be hey Hoca, insaf et, üzerimdeki peştamal elli akçe eder.

-Ben de zaten ona kıymet biçtim.” (Sakaoğlu-Alptekin, 2014: 240).

Fıkra da çevresine korku salan ve tarihte Türk halkına büyük bir zulüm eden Timur, alay edilerek cezalandırılır. Burada yerilen ve gülünen kendini toplumun, halkın üstünde gören kötü bir devlet yöneticisidir. *“Tarihi bir kişinin adıyla özdeşleşen alaycı gülüş şekli demokritosgil gülüştür. Bu gülüşte insan kusurlarına gülünür. Ancak, gülüşün hedefi; fiziki kusurlardan çok, kötülük, cimrilik, aç gözlülük, sinsilik, yalancılık, haset gibi ruhi kusurlardır.” (Usta, 2009: 24).*

“Hoca’nın hamamda Timur’a paha biçerken sadece, peştamalı dikkate alarak elli akçe değerinde olduğunu söylemesi, icraatı kötü olan bir yöneticinin hiçbir değerinin olmadığını, halkın nazarında peş para etmediğini göstermesi açısından önemlidir. O, bu sözüyle sosyal ve siyasi açıdan toplumun en yetkili kişisini hiçeştirmiş, insanların ancak yaptıkları faydalı işlerle var olabileceklerini ima etmiştir.” (Şimşek, 2009: 813-814).

Fıkralarda sadece devlet başkanları ile alay edilemez; aynı zamanda vezir, hâkim, imam ve polislerle de alay edilir. Örneğin; “*Zulüm ve haksızlık yapmakla tanınmış vezirlerden biri evinin bahçesini tanzim ediyordu. İçlerinde İncili’nin de bulunduğu birkaç saray erkânına;*

- *Şuraya havuz yaptırayım, şuraya gül, şuraya erguvan diktireyim diye anlatıp danışıyordu. Derken bir incir ağacını göstererek*

- *Şu ağacı söktürüp atacağım! deyince, İncili Çavuş dayanamayıp dedi ki:*

-*Efendim, bu incir ağacı bırakın dursun, elbette bir gün birinin ocağına dikersiniz.”* (Seratlı, 2004: 174).

Söz konusu fıkrada “*ocağına incir ağacı dikmek*” deyimine gönderme yapılır. Çimen Özçam “ ‘*Ocağına İncir Ağacı Dikmek*’ Deyim Üzerine” adlı çalışmasında ocağına incir ağacı dikmek deyimini ve onun etrafında oluşan değerler sistemini açıklar. Araştırmacı incir ağacının altında yaşadığına inanılan doğaüstü varlıkların, ocağa dikilen incir ağacıyla birlikte ev sahiplerine hayatı zindan ettiğini, incir ağacının fizyolojik özellikleri dolayısıyla yaşam alanlarını tahrip ettiğini söyler. İncir ağacı, suyu çok seven, kökleri uzun ve dayanıklı bir ağaç olduğu için, suyun bulunduğu yöne doğru hızla yayılma eğilimindedir. Su borularını delme özelliğine sahip olan ağaç, özellikle kanalizasyon boruları için (beton olması fark etmez) büyük tehlike arz eder. Eski çağlardan beri köprü, çeşme, han gibi büyük yapıların, evlerin yakınına incir ağacı dikilmez. Çünkü bir süre sonra kökleri yapının temelini bir ağ gibi örerek temeli ve su yollarını tahrip eder, başka yerlerden sürgünler vererek iyice yayılır (Özçam, 2009: 1951).

Tarih ve toplum bağlamında İncili Çavuş’un yaşamış olduğu zaman, Osmanlı Devleti’nin en güçlü olduğu dönemdir. Bununla birlikte İncili Çavuş fıkralarından hareketle siyasi, idari, sosyal ve toplumsal hayatta bir takım olumsuzlukların gün yüzüne çıkmaya başladığı görülmektedir. Toplumsal bellekte pozitif değerlerin karşısı olarak yaşatılan rüşvet, iltimas, hak ve hukuka riayetsizlik, cehalet ve işin ehli olmayan kişilerin yönetimde bulunması, bu fıkralarda ironik bir üslup dâhilinde ele alınmaktadır (Özdemir, 2016: 293).

Mizah, en önemli silahlarından biri olan alayı, çeşitli dil oyunları vesilesiyle kullanır. Ancak, alayın kendisini en çok hissettirdiği ve kişiyi en çok yıprattığı sanat, ironidir. Eğer ironinin yöneltildiği kişi, aynı kuvvetle bir başka ironiyle cevap veremezse; fikrayı dinleyenlerin acımasız kahkahalarının hedefi olur. Bir zekâ sanatı

olan ironi, çok uzun zamandan beri mizaha katkı yapmıştır. Gülmecede bir kişinin ya da toplumun yanlışının alay edildiğine rastlanır. Bu alaylar genellikle ince alay (ironi) biçiminde olur. Bazen mesajın önemi, şakayla birlikte ironi yapılarak verilir. *“İronilerin ortak özelliği doğrudan anlaşılmamasından kaynaklanan bir ayrıcalıktır. Bu yüzden adı geçen konuşma biçimi, sıradan ve hemen anlaşılan konuşma biçimlerini hor görür.”* (Kierkegaard, 2004: 228).

İronide, ince bir alay dolaylı bir anlatım vardır. Etkiyi artırmak için kastedilen şeyin, asıl maksadın tam karşısı olan sözü söylemedir. Söylenen sözle kastedilen anlam arasında taban tabana zıtlık vardır. Tembel birisine onun hiç nefes almadan çalıştığını söylemek bir ironidir. *“Tersinleme, bir şeyi olduğundan farklı bir şekilde göstererek, alaylı bir şekilde tam tersi özelliklerine vurgu yaparak oluşturulan hicivdir.”* (Çetin, 2007: 285).

Mizahçılar bazen birisini över gibi görünerek, kinaye yaparak ve tarizde bulunarak bireyle ve toplumla dalga geçerler. Örneğin, *Baskil’e yakın bir yerde trafik polisleri yol kontrolü yapıyorlarmış. Fazla araba gelip geçmediğinden polislerin canı sıkılmış. Bu sırada Baskilli köylünün biri, eşeğine binmiş geliyormuş. Polisler:*

“Durun, şunun ile biraz kafa bulalım da zaman geçsin” demişler. Baskilli yoldan geçerken polisler kendisin durdurarak:

“Yoldan hatalı geliyorsun. Sana ceza keseceğiz. Yalnız bir şartımız var. Cezayı sana kesersek 20 milyon, eşeğe kesersek 10 milyon. Cezayı sana mı eşeğe mi keselim?” demişler. Baskilli düşünmüş ve:

“Cezayı bene kesin” demiş. Polisler bu cevap karşısında şaşırılmış:

“Bir daha düşün, eşeğe kesersek daha az olur.” demişler.

Baskilli:

“Yoğ, memur beyler. Çünkü eşeği polislik imtihanına soğacam. Mağset sicili bozulmasın.” (Hangün, 2002: 229–230).

İğneleyici bir alayla mizahın ortaya çıktığı bu örnekte polis eleştirilmiştir. Baskilli kendisiyle argo bir ifadeyle “matrak” geçmek isteyen trafik polislerini, verdiği cevapla şaşkına çevirir. Fıkralarda halkımız gördüğü yanlışlıklarla, olumsuzluklarla, çirkin ve kötülerle alay eder. Olumsuzlukları değiştirmeye bazen çalışmaz; edilgin bir şekilde salt alaya almakla yetinebilir. Alaycı bir üslup, ciddiyetin soğuk ve insana zarar veren yapısına karşı bir silah, bir direnme yöntemidir.

2.6.1.3. Küserek/Konuşmayarak Cezalandırma

Sosyal bir varlık insan, sosyal alanda sağlıklı ve mutlu bir yaşamı devam ettirebilmek için çevresi ile iletişime geçer. Bu etkileşim onun sosyal ve ruhsal ihtiyaçlarına cevap verir. Bireyler çeşitli nedenlerden dolayı birbirleri arasındaki etkileşimi keser. Bu durum k sme/konuşmama kavramları ile açıklanır. Değerlendirmeye esas alınan kimi fıkralarda kahramanlar birbiri ile konuşmayarak muhatabını cezalandırır. Örneğin; *“Nasrettin Hoca Sivrihisar’da hatiplik yaparken kasabada subaşı ile dalaşmış. Birbirleri ile selamı sabahı kesmişler. Günlerden bir gün subaşı ölmüş. Hoca, adamın cenaze namazına gitmiş. Cenaze gömüldükten sonra cemaat Hoca’ya,*

-Haydi Hoca Efendi, telkinini ver, demiş.

-Olmaz, demiş. Subaşı benimle k s idi. S z m  dinlemez.” (Tokmak ğlu, 2004: 156).

Adı geçen fıkrada Nasreddin Hoca, toplumsal hayatta insan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine dair mesaj verir. İşlam inancına göre Müslümanların birbirleri ile üç günden fazla k s kalmaları uygun görülmez. Bu durum sosyal hayatta bireyler arasında dayanışmayı engellediği için kabul edilemez. Fıkra k sl k bağlamında hayatın geçici olduğuna da vurgu yapılır. Kimin ne zaman öleceği belirsizdir, küçük sebeplerden dolayı insanlara k s lmemelidir iletisi verilir. Aynı zaman da kişiler arası kırınlığına ölümün bile mani olamadığını ironileştirerek dinleyiciye aktarır.

2.6.1.4. Sakat Bırakarak Cezalandırma

Vücutta hasta veya eksik bir yan olma, engelli,  z rl  olma durumu şeklinde açıklanan sakat kalma, kimi zaman bilinçli bir şekilde yani cezalandırılmak amacıyla gerçekleşir. Bazı fıkralarda karşıt değerdeki bireyler sakat bırakılarak cezalandırılır. Örneğin; *Karısı  l nce Hoca dul bir kadın ile evlenmiş. Kadın bir gece yatakta, “Rahmetli kocam böyleydi.” diye dır dır konuşmuş. Hoca sonunda dayanamayarak bir tekmeyle karısını yataktan aşağı yuvarlayıvermiş. Kadının kolu adam akıllı incinince ertesı gün babasının evine varıp Hoca’yı şikâyet etmiş. Hoca da “İnsaf” demiş, kayınpederine. “Bir ben, bir rahmetli hanım, bir şimdiki, bir de onun kocası, dört kişiyi alır mı bizim ufacık yatak? Senin kızın herhalde yatağın ucunda bulunduğundan kolunu incitmiş olacak* (Tokmak ğlu, 2004: 236).

Hoca bu fıkrada iyi bildiği şeyleri bilmiyormuş gibi davranır yani tecahülü arifane sanatını kullanır. Mizah dilinin önemli bir unsuru olan tecahülü arifane ile Hoca, kendisine yönelik eleştirilerin yersiz olduğunu ima eder. Karısıyla ilgili şikâyeti savuştururken, aynı yatakta dört kişinin yatmayacağını, karısının ancak yataktan düşerek kolunu incittiğini ustaca ve zekice karşı eleştiri cümlesiyle gerçekleştirir. Karşı eleştiri cümlesinde, karısının kolunu kendi kırdığı halde, sanki kendi düşmüş gibi kurgulayarak nükteyi ortaya çıkarır.

2.6.1.5. Gülerek/Güldürerek Cezalandırma

Gülme; düşünme, konuşma gibi insana özgü olan insanın nasıl bir varlık olduğuna dair ipuçları veren, insanın temel özelliklerden biri olmasına rağmen ifadeye kavuşturulması ve tanımlanması bakımından en zor konulardan biridir. İnsan neden güler ya da mizah nasıl ortaya çıkar, sorularına çeşitli araştırmacıların verdikleri cevaplar gülme kuramlarını doğurmuştur. Bu kuramlar, üstünlük, rahatlama ve uyumsuzluk kuramlarıdır. Son yüzyılda ise geleneksel kuramları birleştirerek gülmeceye daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşan çağdaş kuramların belirdiği görülmektedir.

Bergson'un uyumsuzluğa karşı verilen toplumsal ceza (Bergson, 2014: 16) şeklindeki tanımladığı gülme, bazı fıkralarda sosyal normların cezalandırma yaptırımını şeklinde yer alır. Örneğin; *Nasreddin Hoca'nın pek sevdiği, üstüne titredığı bir kuzusu vardır. Mollaları bir gün kuzuyu kesip, kızartıp kemali afiyetle yerler. Rahmetli, değnek-tokat bu işi yapanların kim olduğunu sorarak sonunda sonuçlarını öğrenir. Kimi: 'Ben kuzuyu tutup getirdim', kimi: 'Ben boğazını kestim.' kimi de: 'Ben derisini yızdım.' bir diğeri de 'Ben de kızartıp pişirdim.' Aralarında yalnızca birisi susup oturmaktadır. Hoca onu görüp yanına gider ve şöyle sorar: 'Peki sen ne yaptın molla?' Öğrencisi: 'Ben de bunların haline bakıp güldüm!' diye cevap verince bu cevaba içerleyen Nasreddin Hoca: 'Öyleyse dünya batıncaya kadar senin haline de gülsünler!' diye öğrencisine beddua eder. Onun bedduasının kabul olduğunu gören halk, o günden sonra bir daha Nasreddin Hoca'nın sözünden çıkmaz. (Şenocak, 2017: 56).*

Sosyal normların cezalandırma yaptırımına sahip olan gülme, uygulandığı toplum için bir sosyal denetim mekanizmasıdır. Gülme, gülünen kişinin itibarını, statüsünü ve saygınlığını azaltan, tahrip edici bir eylemdir. Gülünen kişi üzerinde üzücü bir etki bırakarak utanmaya sebep olan gülme, aşağılama cezasıyla sosyal düzeltme

aracına dönüşür. Sosyal yapı, insan olmanın gereklerini sağlayamayan, insanî niteliklerini kısmen de olsa kaybeden bireyleri gülmenin objesi yaparak teşhir eder ve resmî yaptırım gücü olmaksızın en ağır cezaya çarptırır (Öğüt Eker, 2017: 53).

Söz konusu fıkrada gülme, beddua sonucu bireyi cezalandırmak amacıyla uygulanır ve Nasreddin Hoca'nın toplumdaki saygınlığını artırmaya hizmet eder. Hoca'nın ermiş bir kişi olduğuna sözünden asla çıkılmaması gerektiğine dair mesajlar verir.

2.6.1.6. Kötü/Argo İfadeler Kullanarak Cezalandırma

Toplumun belirli kesimleri tarafından kullanılan argo kelimeler ve küfür, mizahta çoğu zaman şu veya bu şekilde yer alır. Fıkra anlatanının ait olduğu kesim ve mizacı kadar, fıkra konusu olan kişi ya da durumun özellikleri argo kullanımında etkili olmaktadır. Fıkralarda karşımıza çıkan argo da küfür de mizah sınırları içinde yer alırken, kullanımdaki zekâ pırıltısı, buluş, ironi ve taşı gediğe koyma gibi özellikleri ile öne çıkar. Bunlar gözetilmediği sürece argo kullanımı, beyin ve kulak tırmalayıcı olmaktan öteye geçemez.

Üzerinde çözümleme yapılan fıkralarda kötü/argo ifadeler kullanarak cezalandırma, hakaret ile ilgilidir. Bir kimseye, bir şeye karşı kullanılan küçültücü söz ya da aşağılayıcı, küçük düşürücü davranış, onura dokunma, onur kırma şeklinde açıklana hakaret fıkralarda şu şekilde yer alır: *“Bir Bektaşî her ne olursa Allah’tan bilirmiş. Bir gün bir külhanbeyi, bu Bektaşî’nin ensesine sultani bir tokat aşk eylemiş. Bektaşî arkasını dönünce, külhanbeyi:*

-Baba efendi, ne bakıyorsun, Allah’tan demiş. Bektaşî hiç düşünmeden cevap vermiş:

-Amenna, ben de Allah’tan olduğunu biliyorum ama hangi pezevengin eliyle yaptırdı diye merak ettim de ona bakıyordum.” (Yıldırım, 1999: 95).

Adı geçen fıkrada kötü söz, karşıt değerleri temsil eden külhanbeyinin kaba kuvvetine bir cevap olarak verilir. Anlatıda Bektaşî fiziki güç açısından külhanbeyinden zayıftır, kendisine yapılan haksızlığa aynı ölçüde karşılık veremez. Burada sözün gücünü devreye sokar; taşı gediğe koyma amacıyla külhanbeyine kötü/argo ifadelerle karşılık verir.

Argo kelimelerin en çok ve yaygın biçimde üretildiği alt kültürlerin başında suç dünyası yatmaktadır. Başta kabadayılar, maçolar olmak üzere dolandırıcıların,

hırsızların, yankesicilerin, uyuşturucu satanların ürettiği argo kelimeler, polis konulu fıkralarda yaygındır. Örneğin; “*Temel ile Dursun banka soymuşlar. Polis bunları kovalarken polislerden birisi bağırması:*

‘Durun, lan o... çocukları!’

Temel, Dursun’a dönmüş ve şunu söylemiş:

‘Dursun sen kaç; beni tanıdılar.’ (Özmen, 2012: 140).

Üzerinde çözümleme yapılan fıkralarda kötü söz söyleyerek cezalandırma, mizah sınırları içinde karşıt değere sahip bireylere bir yaptırım amacıyla kullanılır. Bu kullanımda ironi ve taşı gedige koyma gibi özellikleri ile öne çıkarlar.

2.6.1.7. Taşlayarak Cezalandırma

Taş atarak taşa tutarak cezalandırma, üzerinde çözümleme yapılan metinlerde Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarda yer alır. Fıkra; “*Bektaşî’nin bir güpegündüz sokakta oruç yiyormuş. Bunu gören mahalle çocukları babayı taşlamaya başlamış. Biçare kaçça kaçça memleketten dışarı çıkıp çocukların elinden kurtulmuş. O sırada hava kararıp ani olarak dehşeti, iri taneli dolu yağmaya başlamış. Zavallı baba hem doludan kaçır, hem de bakarak şöyle dermiş:*

-Yarabbi, sen de mi çocuklara uydun?” (Yıldırım: 1999: 82).

Ramazanda oruç tutmak dini yükümlülükler arasında yer alır. Bektaşî tipinin yer aldığı fıkralarda Bektaşî’nin namaz ve oruçla pek alakası yoktur. Mecbur kalmadıkça ne namaz kılar ne oruç tutar. Bektaşî’nin bu tavrı toplum tarafından kabul görmez ve çocuklar karşıt değere sahip Bektaşî’yi taşlayarak cezalandırır.

2.6.1.8. İlahi Ceza Verilerek Cezalandırma

Halk anlatıları toplumun endişelerini, korkularını, beklentilerini, umutlarını, olumlu ve olumsuz değer yargılarını yansıtmaya işlevine sahiptir. Onlar aracılığıyla istendik ve olumsuz davranışlara vurgu yapılır. Kutsal kabuller bağlamında Allah’a iyi bir kul olma, rüşvet yememe, haksızlıktan uzak durma gibi istendik değerlere yönelik mesajlar verilir. Karşıt değerlerin de ilahi ceza ile cezalandırılacağı ifade edilir. Örneğin; “*Aralarında bir Bektaşî’nin de bulunduğu kervanı eşkıyalar basar. Bütün yolcuları soyarlar. Bektaşî, atına binmek üzere olan çete reisine,*

-Benim eşyamı geri ver, yoksa sana beddua ederim, Allah boynunu kırar, der.

Reis sorar:

-Ne vakit kırar?

-Bir sene, beş sene, on sene sonra. Fakat her halde kırar.

- O halde vakit var erenler. Hoşça kal, diye eşkiya atını sürer. Fakat atını sürmesiyle beraber atı düşer, atın altında kalarak boynu kırılır. Bunun üzerine babaya seslenir:

- Ayıp değil mi sana? Beni niye aldattın? Allah hemen boynunu kırar deseydin eşyanı geri verirdim. Sana yalan yakışır mı?

-Baba cevap verir:

-Ben yalan söylemedim, Allah şimdi boynunu kırdıysa bu eski yaptıklarının cezasıdır. Benimkinin sırası daha sonra gelecektir.” (Yıldırım, 1999: 110).

Söz konusu fıkra da kötülerin mutlaka cezalandırılacağı vurgulanır. Hiçbir kötülük karşılıksız kalmaz; er ya da geç kötüler cezasını görür mesajı verilir. Fıkralarda karşıt değerdeki bireyler sadece bu dünyada cezalandırılmaz, ahrette de kötülüklerinin bedelini öderler. Örneğin “Rüşvet alan Erzurumlu trafik polisi cehenneme girmiş, zebaniler tekme tokat girmişler buna. Daha sonra kaynar kazana atmışlar. Bir ara başını çıkarabilen dadaş şöyle demiş:

‘Hele kardaş, böyle edirsiniz, milleti de buradan soğutursiz. Aha size yeminle söyliyrem, dışarıdaki dünyada beş kuruşluk haysiyetiniz yoktur.’ ” (Özmen, 2012: 149).

Adı geçen fıkra da ilahi ceza rüşvet ile ilgilidir. Genelde toplumsal eleştirinin, özelde trafik polisinin eleştirildiği bu fıkra da görevine yabancılaştıran polis tipi yer alır. “Yabancılaştırmayı basitçe amaç-araç karıştırması, araçları amaç gibi görme ve bir hayat felsefesine sahip olmama şeklinde tanımlayabiliriz.”(Göksu, 2002: 5).

Mesleğine yabancılaştıran bir trafik polisinin yansıtıldığı bu fıkra da, aslında yabancılaştıran toplum eleştirilmektedir. Çünkü polis içinde bulunduğu toplumun bir parçasıdır. Annedir, babadır, evlattır, kardeştir; memurdur; komşudur, arkadaşır; tüketicidir vs. Polis bir birey veya meslek grubu olarak yabancılaştırmaya maruz kalabileceği gibi bu bahsettiğimiz ve bahsetmediğimiz konularda da yabancılaştırmaya maruz kalabilecektir. Örneğin, köşe dönme ciliğin erdem (!) olarak gösterilmesinden diğerleri gibi o da etkilenecektir. Mesleğini şahsi işlerinde kullanmayı kötü insanlar gibi o da isteyecektir.

Üzerinde çözümleme yapılan fıkralarda ceza; bireylerin davranışlarına yön vermek/değiştirmek, geç kalan adaleti tesis etmek, toplumsal düzeni korumak, kaba kuvveti göstermek, sosyal denetimi sağlamak vb. ile ilgilidir. Söz konusu cezalar ile karşıt değerdeki bireyler eleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İŞLEVSEL HALK BİLİMİ YÖNTEMİ BAĞLAMINDA ÖDÜL VE CEZA

“İşlevsel Halk Bilimi” yöntemine göre folklor unsurlarının yaşam içinde ya bir görevi vardır, ya da bu unsurlar bir ihtiyacı karşılar. Folklor unsurlarının toplumsal yapının işleyişinde yer alması ve toplumsal yapıya katkı sağlaması işlev olarak adlandırılır. *“Bir milletin hayatında folklor ürünleri milleti oluşturan farklı etnik grupları birbirine bağlayan bir harç vazifesi görmektedir.”* (İrmak, 2017: 209). Hareket noktası metinlerin yaratıldıkları, şekillendikleri ve tekrar yaratılıp aktarıldıkları bağlam olan bu yöntemin amacı, icra edilen bir folklor unsurunun onu anlatan veya dinleyende oluşturduğunun veya oluşturduklarının niteliğinin ve sonuçlarının ortaya konulmasıdır.

Bütün toplumlar kültürel unsurlarını kuşaktan kuşağa aktarır. Bu amaçla da kültürün ve kültür unsurlarının toplumsal bir eğitim mekanizması içinde işlevsel hale getirilmesi gerekir.

Halk anlatıları, sahip olduğu motifler itibarıyla kuru metinlerden ibaret değildir. Metinlerde yer alan ödüller ve cezalar, toplumun ve doğal olarak toplumu oluşturan bireyin hoşça vakit geçirmesi, eğlenmesi, eğlendirmesi; değerlere, toplum kurumlarına ve törelere göre toplumun eğitilmesi, kültür aktarımını sağlayarak yardım etmesi, aynı zamanda toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için topluma ve bireye bir kaçış ve protesto mekanizması oluşturması bakımından oldukça önemli işlevlere sahip bir güçtür.

Bu bölümde halk anlatılarındaki ödül ve ceza işlevsel açıdan ele alınarak, ödül ve cezanın insan davranışlarına ne denli etkili olduğunun farkına varılması gerektiği, örgütlü, kurumsal, planlı, kontrollü ve sistematik bir biçimde bu güçten yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Halk bilimi ürünlerinin işlevleri konusunda kendi çalışmalarından hareketle bir model oluşturan antropolog William R. Bascom, folklor unsurlarının işlevlerini birkaç başlık etrafında değerlendirir. Bunlar;

1. Hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi,
2. Değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme, yani dini, ahlaki, hukuki ve sosyal kurumları desteklemek,
3. Eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktararak eğitilmesi işlevi,

4.Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması (Çobanoğlu, 2010: 226).

William R. Bascom'un yukarıda sıraladığı işlevlere ek olarak İlhan Başgöz, folklor unsurlarının “protesto işlevini” de ekler. Bu dört işlevin sınırlarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacağını, bu işlevlerin hepsinin tek bir işlevde toplanabileceğini ve kurulu düzene, kültüre sağlamlık ve süreklilik vermeye yönelik olduğunu belirten Başgöz; *“İçinde kavga döğüş, baş kaldırma, değerlere karşı koyma, irili ufaklı çatışma olmayan toplum yapısı yoktur. Her toplumda birleştirici, düzenleyici ve bölücü, düzen bozucu güçler yan yana bulunur.”* diyerek toplumlarda ekonomik ve sosyal çıkarları çatışan, inanışları ve değerleri ters düşen insanların ve sınıfların olduğunu altını çizer (Başgöz, 1996: 1-4). Halk bilimi ürünlerinde bu ilkelerden hareketle ödül ve cezanın folklorun adı geçen işlevlerine uygunluk gösterdiği görülür. Bunlar şu başlıklar etrafında ele alınabilir:

3.1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi

Halk bilgisi ürünleri kimi zaman bireylerin hoşça vakit geçirmesini sağlamak ve onların eğlence ihtiyacını karşılamak için icra edilir. Halkın bir arada bulunduğu kahvehanede, düğün yerlerinde ve diğer toplu yerlerde folklor ürünleri icra edilirken eğlence amaçlı ödül ve cezaya başvurulur. Ödül ve cezanın toplumsal hayattaki eğitici ve yönlendirici işlevi, bu durumda eğlence amaçlı kullanılır.

Halk anlatılarında eğlence amaçlı icra edilen ödül ve cezalar daha çok fıkralarda görülür. Örneğin *“Baskil’e yakın bir yerde trafik polisleri yol kontrolü yapıyorlarmış. Fazla araba gelip geçmediğinden polislerin canı sıkılmış. Bu sırada Baskilli köylünün biri, eşeğine binmiş geliyormuş. Polisler:*

“Durun, şunun ile biraz kafa bulalım da zaman geçsin” demişler. Baskilli yoldan geçerken polisler kendisin durdurarak:

“Yoldan hatalı geliyorsun. Sana ceza keseceğiz. Yalnız bir şartımız var. Cezayı sana kesersek 20 milyon, eşeğe kesersek 10 milyon. Cezayı sana mı eşeğe mi keselim?” demişler. Baskilli düşünmüş ve:

“Cezayı bene kesin” demiş. Polisler bu cevap karşısında şaşırılmış:

“Bir daha düşün, eşeğe kesersek daha az olur.” demişler.

Baskilli:

“Yoğ, memur beyler. Çünkü eşeği polislik imtihanına soğacam. Mağset sicili bozulmasın.” (Hangün, 2002: 229–230).

Trafik polislerinin eğlence amaçlı ceza vermeleri kendilerini rahatlatmaya yöneliktir. Baskilli ile kafa bulmak onu alaya almak için cezaya başvuran polisler, Baskilli’nin verdiği cevapla şaşkına döner. İğneleyici bir alayla mizahın ortaya çıktığı bu örnekte polis eleştirilir.

Türk halk kültüründe eğlence amaçlı icra edilen kimi cezalar, bazen işkenceye dönüşür ve katlanılmaz bir hal alır. Yerel ve ulusal medyada “*Korkan damat gelini bırakıp kaçtı! Bulana ödül verecekler...*” başlığı ile yer alan trajikomik haber, bu duruma örnek verilebilir. Haberde Manisa’nın Yuntdağı yöresine özgü geleneksel düğün eğlencelerinden “düğün işkencesi” nedeniyle düğün sonrası kendisine yapılacaklardan korkan damadın, gelini bırakıp kaçtığı yer alır. “*Mahalledeki ‘düğün işkencesi’ geleneğine göre damadın boynuna çan, sırtına semer takılır, daha sonra ise ayakları beton harcının içine konulan damat, soğuk suyla ıslatılır. Bununla da yetinmeyen sağdıçlar, damadı ahıra götürerek, hayvanların içinde gezdir. Sonrasında ise damadın yüzüne un ve boya dökülür.*” (www.hurriyet.com.tr).

Söz konusu olayda toplumun eğlence amaçlı icra ettiği cezalar işkenceye dönüşür. Anadolu’nun birçok yerinde özellikle düğünlerde ahali için eğlence sebebi olan cezalar, bireyler için katlanılmaz bir hâle evrilir. Bu örnek söz konusu yanlış eleştirmeye yöneliktir.

3.2. Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme İşlevi

Birey içinde yaşadığı toplumun bir parçasıdır ve ondan içinde yaşadığı toplumla uyum halinde olması beklenir. İnsanın uyumlu birey olması, psikolojik ve sosyal bütünlüğün sağlanması ile mümkündür. Kendiyle ve toplumla barışık bireyler, varlıklarını istendik düzeyde devam ettirebilir.

İnsanın psikolojik ihtiyaçları arasında yer alan güven ve bir gruba dahil olma ihtiyacı, bir millete mensup olmayla ilgilidir. Herhangi bir millete mensup olan üyeler de, o milletin kültür unsurlarına (töre, din, ahlaki unsurlar vb.) uygun davranımda bulunmalıdır. Böylece hem kendisi, hem de kendi dışındaki bireylerle uyumlu halde yaşayabilir. Aksi olduğu zaman, yani gelenek ve göreneklere, dini kurallara ve sosyal davranış kalıplarına uymayan davranışlar sergilediğinde çeşitli şekiller ile cezalandırılır.

İnsanın olumlu ve olumsuz davranışlarını belirleyen içinde yaşadığı toplumdur. Birey, toplumun beklentilerini yerine getirmeden ne ailede ne cemiyette yaşayabilir; ne de mesleğini icra edebilir. Yani toplum bireye olumlu davranışlarına ödül, olumsuz davranışları da ceza ile karşılık verir.

Üzerinde çözümleme yapılan halk anlatılarında mitik kahramanlara ödül ve ceza verilerek, değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme, yani dinî, ahlakî, hukukî ve sosyal kurumları destekleme amaçlanır. Anlatılardaki ödül ve ceza toplumsal yapıyı güçlendirme, toplumsal inançlara, değerlere ve törelere destek verme ile ilgilidir ve sosyal kontrol aracı olarak kullanılır.

3.2.1. Halk Anlatılarında Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ödül ve Ceza

Etkileşim içinde olan bireyler, hayatını devam ettirdiği toplumda, emniyet ve esenliğin sağlanabilmesi, sosyal düzenin devam ettirilebilmesi için kabul edilen bir takım kurallara uymak zorundadır.

“İnsan ancak sürekli bir toplumsallaşma çabası ile insan oluyor; toplumsal yaşam ancak, bizim ilkel tepilerimize ket vurarak onları düzene koyan toplumsal modellerden hareket eden davranışların düzene konulması ile olasıdır.” (Charrier, 2010: 43).

Sosyal hayatta insanların tavırları ve hareketleri bazı kurallar ve otoriteyi belirleyen standartlara göre örgütlenmiştir. Sosyal norm adı verilen bu standartlara ve kurallara uyumu sağlamak için bunlardan sapmaları önlemeye imkân verecek esas ve temellerin tümüne "sosyal kontrol" adı verilir (Dönmezer, 1984: 249- 251).

Sosyal kontrolü öncelikle sosyal düzenin korunmasına katkıda bulunan her şey olarak değerlendirmek mümkündür. Toplumda sapmaların azaltılması amacıyla uygulanan maddi ve manevi her şey sosyal kontrol kapsamında değerlendirilebilir.

Fichter, sosyal kontrolü sosyalizasyon sürecinin bir uzantısı olarak görür. Sosyalizasyon, kişinin yaşadığı toplumda onaylanan davranışları beklenen örüntüleri öğrenmesi ve bunları yerine getirmesidir. Sosyalleşmenin iki boyutunun olduğunu belirten Fichter, öznel boyutunun kişinin kendine ait kontrol olduğunu, nesnel boyutun ise sosyal kontrolü kapsadığını ileri sürmüştür. O halde sosyalizasyon süreci kişinin davranış kalıplarına uymasını sağlayan ve bu kalıpların sürekliliğini koruyan bir mekanizmadır (Fichter, 2016: 163).

Özetle sosyal kontrol, sosyal hayatta bireyler arası ilişkileri düzenleyen kabullerden sapmayı farklı ödüllendirme ve cezalandırma süreçleri ile önleyen ve böylelikle toplumda düzeni sağlayan bir sistemler bütünüdür.

“İnsan çevresini anlamlandırarak kendisine bir dünya kurar. Kurulu olan bu dünya düzeninin yıkılmaması için de tabuları devreye sokar. Tabuların çiğnenmesi ise kurulu olan dünya düzeninin bozulması anlamına gelir. Bunun sonucunda ise kaos ortaya çıkar. Tabuları çiğnenmesi sonucu ortaya çıkan kaostan tekrar kozmosa dönüşmesi için cezalandırmaların olması bir gereksinimdir. Bu işlenen suçun bir bedelidir. Aksi takdirde cezaların bağlayıcılığı şüpheli duruma gelir. Bu durumda tabu insanlar için bir anlam ifade etmez. Tabuyu çiğneme sonucu cezalandırmaların olması tabunun bağlayıcılığını arttırır. Bundan faydalı çıkan yine insan olur. Çünkü tabulara uyulduğunda kaos ortaya çıkmaz.” (Ergöz, 2014: 83).

Üzerinde çözümleme yapılan folklor ürünlerinde sosyal kontrolün sağlanması için, toplumsal kabullere aykırı hareket eden bireyler; hoş karşılamama, yadırgama, ayıplama, dışlama, ilişkide bulunmama, kınama, konuşmama, alay etme v.b. gibi şekillerde cezalandırılır. Bunlar sosyal kontrolün informal (resmi olmayan) boyutunu temsil ederken, genel anlamda bireyin toplumsal davranışlarını denetlemeye yöneliktir. Örneğin; misafir ağırlamak ve onun gönlünü hoş tutmak, Türk kültüründe öne çıkan değerlerdendir. Bu âdete aykırı eylemde bulunan bireyler, *Yörük ile Köylü* masalında olduğu gibi onuru kırılarak cezalandırılır.

Masalda, Köylü ile Yörük askerde arkadaş olurlar. Her hafta köylüye misafir olan Yörük, günün birinde köylü arkadaşının evine misafir olmak ister. Köylü, Yörük’ün evinde gereken ilgiyi göremez. Bunun üzerine köylü, Ramazan Bayram namazını kılmak için gelen arkadaşının yemeğinin içerisine sabun koydurur. Namaz için erkenden camiye giden Yörük sabunun tesiri ile ishal olur. Camiden dışarı çıkamadığı için cemaatin gözü önünde camiye kirleten Yörük, köyü terk etmek zorunda kalır (Alptekin, 2002: 470-471).

Sosyal kontrolün informal boyutunu temsil eden bir başka örnek ise çocuksuzluğun cezalandırılmasıdır. Türk kültüründe çocuk sahibi olmak hem erkek hem de kadın için toplumda bir yer edinmek açısından büyük bir önem taşır. Bu önem neslin devamı ile ilgilidir. Neslin devamını sağlamamak ilahi bir ceza kabul edilir, bu

ceza sebebi ile çocuksuz ailelerin toplumsal alanda kargışlanması ve dışlanması normal karşılanır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocuksuzluktan dolayı kargışlanan, psikolojik cezaya maruz kalan bireye rastlanır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Bayındır Han, *“Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısındanönine getirin, yir ise yesün yimez ise tursun gitsin demiş idi. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayıptur, biz dahi kargaruz bellü bilsün.”*(Ergin, 2011: 78) demektedir. Bayındır Han'ın ifadelerinde çocuğun toplumda aileye kazandırdığı statü açıkça ortaya konur. Çocuğu olmayan dolayısı ile toplumsal alanda sözü geçmeyen bireylere halk hukukunda yer alan kınama, ayıplama, toplumsal baskı, toplum dışına itilme vb. şekillerde sosyal kontrol cezaları uygulanır.

Sosyal kontrolün formal (resmi) boyutunu temsil eden örnekler de folklor ürünlerinde yer alır. Birçok toplumda hırsızlık yapmak, adam öldürmek, isyan etmek, casusluk yapmak gibi ceza yasalarına aykırı eylemler, tutuklama, hapse atma ve öldürme gibi resmi yaptırımlarla karşılanır. Anlatılarda kamusal hâkimiyet ve devlet, padişah ile simgeleşir. Metnin merkezinde yer alan padişah çoğu zaman iyilik yapmayı seven, zayıfları kollayan, kötülere cezalandıran ve iyileri de mükâfatlandıran işlevleri ile karşımıza çıkar.

“Gerek kötü, gerek iyi padişahlar, otoritenin üzerinde toplandığı, ülkeyi tek başına yöneten, ancak gerektiğinde vezirlerine danışan, her sözü adeta kanun sayılan kişidir.” (Sakaoğlu, 2010: 156). Onlar tebaası üzerinde hükmetme yetkisini kullanır, suç sayılan eylemleri sosyal kontrol için cezalandırır. Örneğin; Çoban adlı masalda padişah, kamu malını zimmetine geçiren vezirlerinin kellelerini kestirir. (Türkeş Günay, 2011: 83-85). Örnekleri çoğaltmak mümkündür, çalışmanın ilgili bölümlerinden sosyal kontrolün formal (resmi) ve informal boyutunu temsil eden cezalar yer alır. Bunlar çoğu zaman adaletin sağlaması ile ilgilidir.

“Âdil bir dünyada iyilik ödüllendirilir, kötülük cezalandırılır. Bu eski oryantal bilgelik ilkesinin çekirdeğidir ve hedef insanları kendi güçler ile kendi başlarına mutluluğu aramalarını, aynı zamanda kendi başlarına intikam almalarını engellemektedir. Adalet insanları birbirine bağlar, sosyal birliktelik ve dayanışmanın temelini oluşturur.” (Assmann, 2001: 229).

Sosyal kontrolün ödüllendirici yönü ise istendik davranışlar ile ilgilidir. Bu bağlamda uyumlu davranış sergileyen bireyler hem psişik hem de fizyolojik ödüller ile takdir edilir. Ödül kullanımında amaç; insanda hoş giden *iyi davranışların tekrarını sağlama* ve *başarıların devamlılığını sağlamadır*. Ödülü maddi ve manevi olarak iki alanda sınıflandıran da vardır, iç kaynaklı ve dış kaynaklı olarak iki alanda değerlendiren de vardır. Maddi ödüller, yiyecek, para, hediye vs... iken manevi ödüller, tebessüm ile başlar, öpme, sarılma, övgü, takdir, öne çıkarma, alkış vs.dir. İç kaynaklı ödül, kişiye haz ve zevk veren uğraş, iş olurken dış kaynaklı ödül ise dışarıdan verilen ödüldür. Bu bir imtiyaz, özel ilgi, hediye, övgü, para vs... olabilir.

Değerlendirmeye esas alınan halk anlatılarında organizmanın birincil ve ikincil ihtiyacını karşılamaya yönelik ödüller verilir (evlendirme, yiyecek verme; mucizevî ve sihirli nesneler vb.). Bu ödüller vasıtasıyla toplumsal kabullere vurgu yapılır. Birey sosyal normlara ve değerlere saygılı olduğu müddetçe ödüllere sahip olur mesajı verilir.

3.3. Eğitim ve Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılarak Eğitilmesi İşlevi

Toplumun kültürel değerlerini yeni kuşaklara aktarma şeklinde açıklanan eğitim, bireylerin gerekli bilgi, beceri ve anlayış edinmeleri ve kişiliklerini geliştirmeleri ile ilgilidir. İnformal ve formal şeklinde iki grupta ele alınan eğitimde amaç, insanların kültürlenmesidir. Kültürlenmede halk anlatıları önemli bir görevi yerine getirir ve özellikle dev masalları çocukları disipline etmek için kullanılır. Bunun yanı sıra erken dönemde çocuklara söylenen ninniler, anlatılan efsaneler folklor ürünlerinin aile ve toplumun kültürlenmesinde önemli bir rol üstlenir.

“Çocuğuna çalışkan, ahlaklı, onurlu, saygılı olmasını öğütleyen anne, aslında toplumun bir mensubu olarak çocuğunun toplum tarafından benimsenen, toplumun değer yargılarını bilip bunları yaşamında uygulayan, milletine ve devletine sahip çıkan, askerlik görevini en kutsal vazife bilen, birlik ve beraberlik içinde yaşamanın önemini kavrayan evlat yetiştirme gayesindedir.” (Çıplak, 2013: 510).

Türk sosyokültürel yapısıyla ilgili pek çok bilginin yer aldığı folklor ürünlerinde ödül ve ceza, kimi zaman eğitim amaçlı kullanılır. Üzerinde çözümleme yapılan masallarda ceza ile eğitim sadece *Of Baba ve İki Yılan ile Evlenen Kız* (Boratav, 2001: 52, Şimşek, 2001: 83,109) masallarında yer alır. *Of Baba* masalında ailenin tek oğlu mektebe gitmemekte ısrar eder. Bunun üzerine baba oğul beraberce kırlara gezmeye

giderler. Baba bir ağacın dibine oturarak kederinden bir of çekince, derhal karşısında aksakallı bir ihtiyar çıkar ve ona ne istiyorsun diye, sorar. Kendisinin Of Baba olduğunu söyler. Baba, çocuğun okumamasından şikâyet eder. Of Baba çocuğu alır ve sopayla eğitmeye başlar (Boratav, 2001: 52).

İki Yılan ile Evlenen Kız masalında ise karısı ölen zengin adam, kızının hocası ile tekrar evlenir. Kocasının bütün malına sahip olmak isteyen üvey anne, o sırada sürekli yılan doğuran padişahın hanımının yanına, üvey kızını ebe olarak gönderir. Çünkü dünyaya gelen yılan, ebeyi sokup öldürmektedir. Kız, annesin mezarına giderek ne yapmasını gerektiğini öğrenir. Bu bilgiler ışığında kız padişahın hanımını süt buğuna tutar; alt tarafı yılan, üst tarafı insan olan bir çocuk dünyaya gelir. Yine üvey annenin devreye girmesi ile kız, yılan oğlanı okutur. Okuturken annesinden aldığı tavsiyeleri uygular annesi kızına:

“Evladım, eline kırılmaz bir sopa yaptır. Sübhaneke de, vur kafasına, Allahümme de, vur kafasına. Kafasını gözünü açma. Hiç, dayaktan gözünü açtırma. Okutursan böyle okutursun başka türlü okutamazsın.”(Şimşek, 2001: 109). Bahse konu olan masalda eğitilecek canlı yarı insan yarı hayvan olan bir varlıktır. Masalın devamında ciddi bir eğitimden geçirilen yarı insan yarı yılan olan çocuk, ayın on dürdü gibi bir delikanlı olur.

Yukarıda zikredilen iki masal bağlamında geleneksel Türk terbiye sisteminde cezanın değil, ödül ve geri dönütlerin daha çok kullanıldığı söylenebilir. Geniş ölçüde ödüllendirmeye dayanan, ceza sistemini az kullanan zihniyetin yer aldığı halk bilimi ürünleri *“kızını dövmeyen, dizini döver”*, *“dayak cennetten çıkmadır”*, *“kızını kendi haline bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya varır”*, *“ağaç yaş iken eğilir”* gibi sosyalleştirmede ceza uygulaması gerektiği kabulünü çürütür. Bununla insan eğitiminde ceza uygulamasına dayanan eğitimin yanlış olduğu, az ödül ve bol geribildirim sisteminin sosyalleştirme sürecinde yer alması gerektiği mesajı verilir. Söz konusu bu mesaj çocuk eğitiminde tavsiye edilen modern yöntemlerle paralellik arz eder.

Üstün Dökmen, çocukların davranışlarının şekillendirilmesinde sıfır ceza, az ödül, bol geribildirim ve güzel örnek olabilme yöntemini kullanılmayı önerir. Çocuk, çocukluğunu yaşadığı dönemde bir miktar dış kaynaklı ödül almalı; ama yaşı ilerledikçe dışarıdan gelen ödül yerini kendi içinden, kendi kendine verdiği ödüller almalıdır. Bu bağlamda çocuk öğrendiği için hoşnut olmalı, iyilik etmekten ötürü haz duyduğu için iyi olmalıdır. Bu gerçekleştiğinde her zaman birisinin aferin demesine gerek kalmaz. Sonuç

olarak sıfır ceza, az ödül, bol geri bildirim ve rol model olabilme çocukların terbiyesinde kullanılmalıdır (www.youtube.com).

“*Beşik, eşik, keşik*” üçlemesiyle ifade edilen bireyin yaşamı folklor ürünlerinde ödüllendirilir. Doğduğunda güzel bir ad alan, ergenliğe adım attığında evlendirilen öldüğünde de ismi yaşatılan birey bu aşamaların her birinde mükâfatlandırılır. Anlatı kahramanları “*beşik, eşik, keşik*” üçlemesiyle ifade edilen mitik yolculuklarında hem birincil hem de ikincil ihtiyaçlarını karşılayacak ödüller ile karşılaşır. Örneğin, Oğuz Kağan Destanı’nda beşikte olağanüstü özellikle donatılan, eşikte mitik kurdun ve kutsal eşlerin yardımıyla desteklenen ve keşikte de Tanrı görevini en iyi bir şekilde ifa ettiği için gökyüzüne çekilen Oğuz Kağan, yaşam döngüsünde elde ettiği ödüllerle öne çıkar.

Çağdaş eğitim metotlarında ödül ve cezanın bireye istendik davranışlar kazandırmada yanlış olduğu vurgulanır. Mehmet Zeki İlgar “*Eğitimde Çağ Dışı Bir Uygulama: Ödül ve Ceza*” adlı çalışmasında ödüle ve cezanın sakıncalarını açıklar. Ödülün bireyleri rüşvete alıştırdığını, çocukken ödüle ile yetişenlerin ergenlik ve yetişkinlikte çıkarıyla örtüşmeyen hiçbir şeyi kabul etmediği, bencil olduğu vurgular. Cezanın ise çocuğa nefret, korku, şiddet vb. olumsuzluklar kazandıracağını ve onun silik kişilikli birey olmasına neden olacağını söyler (www.tavsiyeediyorum.com). Ödül ve cezanın yerine *modelden görerek öğrenme, dönüt ve düzeltme* kavramlarını tavsiye eder.

Özgür Bolat da **Beni Ödülle Cezalandırma** kitabında ödülün motivasyonu düşürdüğünü, onunla değerlerin öğretilmeyeceğini, yaratıcılığı engellediğini, yapay sevgilerin ortaya çıkmasına neden olduğunu, mutluluk ve başarıyı engellediğini açıklar. Ödülün yerine *koşulsuz ebeveynlik* yöntemini tavsiye eder (Bolat, 2016: 171).

Modern eğitim yönteminin kabul ettiği modellerden olan görerek öğrenme, dönüt ve düzeltme, koşulsuz ebeveynlik üzerinde çözümleme yapılan anlatılarındaki halk pedagoji ile örtüşür. Anlatı kahramanları etrafında cereyan eden olaylarda örnek birey olma ve yanlış düzeltme gibi istendik davranışları vurgu yapılır. Örneğin; çocuk neyi görürse onu yapar, mesajı “*Dede ile Torunu*” yer alır. Masalda oğlan babasının istemediği bir kız ile evlenir. Kadın eşinden kayınpederinin kötü koktuğunu söyleyerek onu evden atmasını ister. Adam da yedi yaşındaki oğlundan keçe ister ve babasının koltuğunun altına keçeyi eline de bastonu verir. Daha sonra babasını evden kovar. Çocuk keçenin yarısını keser. Babası neden kestiğin sorunca, o da tıpkı dedesi gibi

kendisini evden attığı zaman lazım olacağını bu nedenle keçenin yarısını aldığını söyler (Önal, 2011: 487). Adam yaptığıının yanlış olduğunu anlar ve babasından özür diler. Evdeki kötü eşini de boşar.

Dede Korkut Hikâyelerinden olan “*Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy*” da istendik davranışların rol model olma ile ilgili olduğu vurgulanır. Hikâyede Kazan Bey, ziyafet esnasında sağ tarafında oturan Kara Göne’ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz’a bakar, neşelenir; fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz’a bakınca ağlamaya başlar. Uruz bunun sebebinin sorunca Kazan, 16 yaşına gelen oğlunun hala baş kesip kan dökmediğini, ölünce tahtının boş kalacağından korktuğunu söyler. Bunun üzerine Uruz, babasının kendisine örnek olmadığını hatırlatır:

“*A big baba,*

Deveçe böyümişsin köşekçe aklın yok,

Depeçe böyümişsin tarıça beynün yok.

Hüneri oğul atadan mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan mı öğrenür. Kaçan sen meni alup kafir serhaddına çıkardun, kılıç çalup baş kesdün, ben senden ne gördüm ne öğrenem didi.” (Ergin, 2011: 156).

Bu söylemlerden sonra suçun kendisinde olduğunu anlayan Kazan Bey, kırk yiğidini ve oğlu Uruz’u yanına alarak ava çıkar. Kâfir serhaddına karşı oğluna rol model olmak için çadır kurar. Eğitimde en etkili yollardan biri eğitilene model göstermektir.

Rol model olmanın önemi “*Anamos Dağı*” efsanesinde de vurgulanır. Efsanede fakir bir ailenin küçük bir çocuğu vardır. Annesi çocuğu daha o çağdayken hırsızlığa alıştıırır. Komşunun tavuğunu yumurtasını çalar. Çocuk büyüdükçe cürümleri de büyür, eşkıyalığa başlar. Hükümet tarafından yakalanır ve asılmasına karar verilir. Son arzusu sorulur. Annesini yanına çağırır. Allah’a şöyle yalvarır:

“Ya Rabbi, benim günahım olmadığını biliyorsun, ben masum bir çocukken anamın zoru ile bu yollara düştüm. Ya Rabbi, beni asma anamı as, anamı as.” (Sakaoğlu, 2013: 83). Gerçeği anlayan devlet yetkileri çocuğu idam etmekten vazgeçerler.

Değerlendirmeye esasa alına halk anlatılarında *Çocuğun Rüyası*, *Of Baba ve İki Yılan ile Evlenen Kız* (Alptekin, 2002: 256, Boratav, 2001: 52, Şimşek, 2001: 83,109) adlı yaratmaların dışında bireylerin davranışlarına yön vermek için ödül, dönüt ve geribildirim mekanizması kullanılır. Anlatılarda yer alan cezalarının büyük bir oranı suç sayılan eylemler ile ilişkilidir. Bireyin davranışlarına yön vermek için cezaya

başvurulmaz. Böylece cezanın olumsuz iletişime ve negatif algıların ortaya çıkmasına neden olabileceği imlenir.

Halk anlatılarında aynı zamanda affedici, bağışlayıcı bir tavır sergilenir. Örneğin; *Ana Hamdo* adlı efsanede Hamdiye Hanım, çok nüktedan, hoşgörülü, gözü gönlü tok eli bol bilge bir kadındır. Bir evine hırsız girer, evin büyük kızı hırsızı yakalayıp kilere hapseder. O sırada Hamidiye Hanım eve gelir. Olanları ona anlatırlar. Hamidiye Hanım, ihtiyacı olmasaydı hırsızlık yapmazdı, der adamın karnını doyurur ve cebinde harçlık kor. Bir daha hırsızlık yapmaması konusunda öğütlerde bulunur. Aradan bir süre geçince Hamidiye Hanım'ın oğlu çarşıda yürürken adamın birisi gelir elini öper. Annene çok selam söyle çalışıyorum, ekmeğimi kazanıyorum, artık hırsızlık yapmıyorum bunu annenin insancıl davranışına borçluyum, der (Helimoğlu Yavuz, 2007: 242-243).

Efsanede kişiliği değil davranışı eleştiren, yargılayan cezalandıran tutum, bireyin ıslah edilmesine yardımcı olur mesajı verilir. İnsan çeşitli nedenlerden dolayı yanlışla sapabilir. Önemli olan onun yanlışının düzeltilmesidir. Yanlış bir eylemi yargılayan tutum ile kişiliği yargılayan tutum arasında büyük bir fark vardır. İlk durum bireyi düzeltilebilir tutumlara yöneltebilir; ikincisi ise suçluluğu/yanlış kimlikleştirir. Her hangi bir şey kimlik haline alınca, tutarlılık konumu gereği beyin onu sürekli hale getirir. Yanlış yapanın ıslah edilmesi ya da yanlışta ısrar edip kötüleşmesi bu sebepler ile ilgilidir.

3.3.1. Arketipsel Sembolizm Bağlamında Ödül ve Ceza

Analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung, kolektif bilinçdışı (collective unconscious) ve içeriğindeki arketipler üzerinde sistemli bir çalışma yapar. Ona göre insanlık ortak bilince sahiptir ve bunu genler vasıtasıyla geleceğe taşır. Kolektif bilinçdışı arketipler ile kendini gösterir. Bu arketiplerden en önemlileri aşama ve gölge arketipleridir. Bireyleşim, kemale erme, bilinçlenme yani eğitim ile doğrudan ilgili olan aşama ve gölge arketipi, halk anlatılarında ödül ve ceza ile sembolize edilir. Bu bölümde aşama ve gölge arketipleri hakkında bilgi verilerek onların ödül ve ceza ilişkisi açıklanmıştır.

3.3.1.1. Aşama Arketipi- Ödül İlişkisi

Psikolojik bir terim olan arketip; *“İlk örnek, ilk form, ana form, prototip, köken örnek”* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. *“Bir şeyin ilk, tipik ve en mükemmel örneği, ilk ifade, âyan-ı sabit, değişmeyen, sabit öz anlamlarına gelen arketip, tarih boyunca insanoğlunun başından geçen benzer olayların kökeninin, ilk hâlinin adıdır.”* (Çetindağ Süme, 2011: 13-14).

Gökeri, Jung’un arketip hakkında ifadelerinden yola çıkarak, onun arketipi içtepi ile ele aldığını dile getirir. Gökeri’den aktarıldığına göre Jung’un arketip hakkındaki görüşleri şöyledir: *“Bilinçli davranışlarımızı saptayıp düzenleyen bir kavramı kabul etmek zorunda kaldığımız gibi, insanlar arasındaki anlayış birliğini ve düzenliliğini de açıklayabilmek için anlama sürecinin biçimini saptayan ve içgüdü ile eş nitelikte bir etkenin var olduğunu kabul etmeliyiz. İşte bu etkene ben arketip ya da başlangıçtan beri var olan imge diyorum. Arketipsel imgeyi, içgüdüünün kendi kendisini yansıtsı biçimi ya da içgüdüünün öz portresi olarak tanımlamak yerinde olabilir.”* (Gökeri, 1979: 9).

Jung, arketiplerin yalnızca gelenek, dil ve göçlerle yaygınlaşmadığını, her zaman ve her yerde, herhangi bir dış etkenden bağımsız olarak kendiliğinden yeniden ortaya çıkabileceklerini savunur (Jung, 2012: 20).

“Arketipler herkeste görülen özdeş psişik yapılardır. Bunlar topyekûn ‘insanlığın en eski mirasını oluştururlar. Jung, temelde arketipleri tüm insanlığa has ortak davranış özelliklerini ve tipik deneyimleri başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip doğal nöropsişik merkezler olarak görmüştür. Bu şekilde uygun koşullarda arketipler sınıf, din, ırk, coğrafi konum yahut tarihsel devir farkı gözetmeksizin benzer düşüncelere, imgelere, duygulara yol açmaktadırlar. Kişinin kolektif bilinç dışını bütünüyle arketipik donanımı oluşturmaktadır. Kolektif bilinç dışının otorite ve gücü, Jung’un kendilik olarak adlandırdığı kişilik bütünlüğünü sağlayan merkezi bir çekirdekte toplanmıştır.” (Stevens, 1999: 49).

Üzerinde çözümleme yapılan anlatı kahramanlarının bir sınav sonunda ödüllendirilmesi arketipsel sembolizmde “aşama” arketipini temsil eder. Aşama arketipi kişiliğin kemale erdiği gelişmeleri sembolize eden bir arketiptir. Bireyleşim sürecinde kahraman *“ayrılma-erginlenme-dönüş”* (Campbell, 1999: 41) olarak formüleleştirilen mitik macerada yaşadığı yeri terk eder ve uzak diyardan bir kazanç ile döner. Bu uzak diyarda kahramanlar türlü güçlüklerle mücadele ettikten sonra,

yanlarında bir ödülle geri dönmektedirler. Evlenilecek bir kız, taht ya da para şeklindeki ödüller kahramanın geçirdiği aşamayı sembolize eder.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz, kahramanlık gösterip atını getiren askerine Karluk ismini verir. Kayaoğlu masalında devleri öldürerek padişah ve eşini kurtaran kahraman hem padişahın kızını alır hem de o memlekete sultan olur. Ferhat'ın âşıklıkta gösterdiği hüneri beğenen Hürmüz Şah onu sarayına alır ve maaşa bağlar. Hızır kendisine iyilik eden adamın evine yüklü bir hazine bırakır. Sorulan bütün sorulara cevap veren Nasreddin Hoca nar ile ödüllendirilir. Halk anlatılarında bu örnekler aşama arketipi ile açıklanır.

3.3.1.2. Gölge Arketipi- Ceza İlişkisi

Gölge arketipsel sembolizmde, bireyin korku, nefret, kin, kıskançlık, gurur vb. gibi olumsuz duyguları ile ilgilidir. Gölgeyi; *“Prensiplerimize aykırı olduğu için, ahlaksal, estetik ya da başka nedenler kabul etmek istemediğimiz ve farkında olmadan bastırdığımız nitelikler oluşturur.”* (Gökeri, 1979: 18).

Gölge, kişinin başa çıkmakta zorlandığı duyguların ve bu duyguların sebep olduğu davranışların en büyük sebebidir. İnsanın karanlık tarafını oluşturan gölge arketipi, *“Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsar. Utanç duyduğumuz ve kendi hakkımızda bilmediğimiz her şeydir.”* (Fordham, 2011: 65).

Gölge, her insan için kendi zayıflık, zaaf ve başarısızlıklarına hitap ettiği sürece kişisel bir arketiptir. Ancak toplumu meydana getiren insandır ve gölge arketipi tüm insanlarda olduğu için evrensel bir olgudur. Gölgenin kolektif yönü anlatılarda; cadılar, devler, hayaletler, tek gözlü varlıklar, şeytan vb. gibi varlıklar şeklinde karşımıza çıkar (Fordham, 2011: 65). Türk halk anlatılarında gölge genellikle cin, cadı, dev, ejderha gibi pek çok şekilde yer almaktadır.

Bireyin korku, nefret, kin, kıskançlık, gurur vb. gibi olumsuz duyguları sonrası ceza ile karşılaşması gölge arketipinin olumsuz yönünü vurgulamaya yöneliktir. Kutsal değerlerle alay eden, ontolojik yasaları ihlal eden bireyin yaptırımla karşılaşması ülkü değerleri koruma ile ilgilidir. Anlatma esasına bağlı metinlerde ülkü değerlerinin gösterilmesi, karşıt değerler temsilcisi olan gölge arketipin özellikleri kullanılarak verilir. Gölgeyi; *“Prensiplerimize aykırı olduğu için, ahlaksal, estetik ya da başka nedenler kabul etmek istemediğimiz ve farkında olmadan bastırdığımız nitelikler oluşturur.”*

(Gökeri, 1979: 18). Karşıt değerlerde olan başka canlıların varlık alanına saygı duyulmaması ve alaycılık cezalandırılarak ülkü değerler yüceltilir.

Karşıt bir değer olan bencillik Yaratılış Mitosu'nda kozmostan kaosa düşmeye, açgözlülük Kacabaş Destanı'nda intihara, iftira Üç Bacı masalında kırk katır kırk satır cezasına, ontolojik yasaları ihlal/zina Tepegöz'de toplumsal felakete, ticarete hile kablumbağa dönüşümüne, devlet yönetiminde adaletsizlik Nasreddin Hoca fıkrasında alay edilmeye neden olur. Anlatılardaki bu örnekler gölge arketipin bastırılan özellikleri ile ilgilidir.

3.3.1.3. Düşüş/Mahrumiyet/Hapis Cezasının Arketipsel Örüntüsü: Balinanın Karnı

Halk anlatılarında cezalar çoğu zaman düşüş, mahrumiyet ve hapis kavramları ile ilgilidir. Anlatılarda kosmostan kaosa düşürülen, sahip olduklarından mahrum edilen ve bir yere hapsedilen kahramanların mitik macerası dile getirilir. Düşürülen ya da hapsedilen kahramanlar yeniden doğum yaşarlar ve bu durum balinan karnıyla simgeleşir. *“Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, dünyanın her yerinde rahim imgesi olan balina karnıyla simgelenmiştir. Kahraman, eşğin gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyeni içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür.”*(Campbell, 2000: 107).

Bu sembol Yunus peygamberin bir balinanın karnında geçirdiği ve yeniden doğduğu kıssayı imlemektedir. Adı geçen kıssada, balinanın karnı anne rahminin sembolüdür. Üzerinde çözümleme yapılan halk anlatılarında kahramanların düştükleri/hapsedildikleri mekânların arasında mağara, kuyu, mahzen, zindan, sandık, orman vb. yerler bulunur. Söz konusu yerler bilinçdışının birer sembolleridir. Bilinçdışının zengin örneğini oluşturan bu çeşitli yerlere girişi kahramanın yeniden doğum için ölmesinin bir sembolüdür. Kahraman, yeniden doğumunu da simgeleyen bu yerlerde erginlenir/kemale erer.

Balinanın karnı olarak ifade edilen dar ve karanlık yerlerden olan mağaralar, *“insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere içine girdiği oyuktur. Her kim içindeki mağaraya girerse ilkin ne olduğunu anlayamadığı bir dönüşüme uğrar. Bu durumda bilinçdışına inerek bilincin dışında olan şeylerle bağlantı kuran kişide büyük bir değişiklik meydana gelir.”* (Jung, 1993: 202).

Yaratılış Mitosu'nda düşüşü bu bağlamda yorumlamak mümkündür. İnsan, işlediği bir suçtan dolayı Tanrı tarafından dünyaya düşürülür, geçici bir süreliğine dünya zindanında yaşamaya mahkûm edilir. Tanrı katındaki haklarından mahrum kalma anlamına gelen dünya hayatında gönderilmiştir. İnsan evrene gönderildiği günden itibaren yeniden ölümsüzlük peşinde koşar, Tanrı katına tekrar çıkmak uğruna gurbet ya da hapis hayatının güzel bir şekilde geçmesi için çaba sarf eder. Bu bağlamda ölüm, tasavvuf ve Budizm'de dünyaya hapsedilen ruhun tahliyesi, çekilen acıların sona ermesi, gerçek vatana dönüş olarak nitelendirilir.

Bir yere terk edilen/sürgün edilen anlatı kahramanları gittikleri yerlerde zorluklarla mücadele ederek erginlenirler. Örneğin; *Sarıköz Tepesi* adlı efsanede çok güzel bir kız iftiraya maruz kalır. Babası onu öldürmeye kıyamaz, kızını ve kazlarını yanına alır, Kaz Dağı'nın yolunu tutar. Kızın babası evladının bir boşluğundan istifade ederek onu dağda bırakır, kaçır (Sakaoğlu, 2013: 77). Anlatı kahramanları kimi zaman dağ/orman/tepe gibi yerlerde erginleşir. Adı geçen efsanede de Sarıkız, Kırklara karışır ve erenlerden olur.

Halk anlatılarında düşüş/mahrumiyet/hapis kavramları çile ile de ilgilidir. Anlatı kahramanları kendini toplumdan soyutlayarak/çile çekerek erginlenir. Karanlık bir yerde kalan, kendini açlığa ve susuzluğa mahkûm eden kahramanlar sembolik ölümü yaşarlar. Bu uygulama gönüllü bir uygulamadır. Çile çekerek nefsin terbiye edilmesi amaçlanır. Halk anlatılarında çile çekerek erginleşmeye dair çok sık örnek bulunur. Örneğin *Mayıl ile Abı-ı Güneş* masalında demir çarık demir asanın herhangi bir suç ile ilişkisi yoktur. Çocuğu olmayan padişah ve veziri, demir çarık demir asa ile bir çocuk bulana kadar gezer. Demir çarığın delindiği yerde ihtiyar bir adamdan elma yerler ve bu elma sayesinde çocuk sahibi olurlar (Şimşek, 2001: 236).

Halk anlatılarında ceza olarak ele alınan kim yaptırımlar kahramanların erginlenmesi ile ilgilidir. Kuyuya atılan, sandığa hapsedilen, ormana terk edilen vb. kahramanlar alegorik manada tekrar doğuşu yaşarlar.

3.4. Toplumsal ve Kişiler Baskılardan Kurtulmak İçin Kaçıp kurtulma Mekanizması

Folklorun yerine getirdiği bir başka işlev de, önemli olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçırılan kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun davranıyor olmak

ve bu yolla da meydana gelen toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulabilmeyi sağlamaktır (Çobanoğlu, 2010: 235-236).

Halk anlatılarında bu işlev, toplumsal ve ahlaki değerlere uyan bireyin anlatı kahramanı olarak yer alması, toplum tarafında kabul gören ve onaylanan doğru düşünce, inanış ve davranışa sahip olan kahramanın karşılaştığı her zorluğun üstesinden gelebilmesi ve olağanüstü güçler tarafından desteklenmesi ve yardım görmesi, anlatıların sonunda da zafere ulaşarak ödüllendirilmesi şeklinde yer alır. Halk anlatıları içinde ahlaki ve toplumsal değerlerin aksi davranışlar sergileyenler ise metnin sonunda mutlaka cezalandırılmaktadır. Masallarda -Keloğlan masallarında olduğu gibi- toplumda eksiklik olarak kabul edilen kellik, köselik, eselik, cücelik gibi fiziki özelliklere sahip, fakir, cahil, gariban kişilerin birer masal kahramanına dönüşmesi ve masalın sonunda kazanan taraf olmaları toplumsal ve kişisel bir kaçıp kurtulma mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5. Protesto İşlevi

Bascom'un dört ilkesine ilaveten genel kabul gören protesto işlevi de halk anlatılarında yer alan karakterlerinin özelliklerindendir. Her toplumda ekonomik ve sosyal çıkarları çatışan, inanışları ve değerleri ters düşen insanlar ve sınıflar yer alır. Halk anlatılarında hak, hukuk, adalete uymayan, töreye aykırı hareket eden kişi ve kurumları protesto edilmekte, gelenek ve inanca ters düşen davranış sahipleri anlatılar içinde kınanma, alay edilme, yoksun ve yalnız bırakılmayla cezalandırılmaktadır.

Anlatılarda otoritenin üzerinde toplandığı padişaha isyan eden karşıt değerdeki tipler cezalandırılır. Örneğin Alper Tunga, İran'da emirlere itaat etmeyen ve hükümdarlık iddiasında bulunan bir padişahı öldürerek cezalandırır (Gökdağ- Üçüncü, 2015: 25). Kamusal düzende kaos sebebi olan devlete başkaldırı böylelikle önlenir.

Halk anlatılarından olan fıkralarda hiciv, taşlama ve mizah bağlamında protesto örneklerine rastlanır. Nasreddin Hoca Timur fıkrası bağlamında adaletsiz devlet başkanları, zulüm eden yöneticiler alay edilerek protesto edilir. Köroğlu haksızlığa karşı başkaldırır ve Bolu Bey'inin yaptıklarını protesto etmek için Çamlıbel'e çıkar.

Halk edebiyatı ürünlerinde günlük hayatta şaşırtıcı olarak düşünülmüş ve yapılması yasaklanmış olan şeylerin halk anlatılarında karakterlere yaptırılması, türkü, mani ve atasözünde kendisine yer bulmasının bir çeşit protesto işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Türk geleneğinde, aile yapısında ve inançlarında; çocuğun terk edilmesi,

büyü yapmak, çok eşlilik, yalan söylemek. vb. davranışlar yer almayıp hoş karşılanmamakta ancak halk edebiyatı ürünlerinde bu tip davranışların sıklıkça motif olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu davranışlar değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme amacıyla değil, bir çeşit protesto ve kınama amacıyla yer almaktadır.

Üzerinde çözümleme yapılan halk anlatılarında ödül ve ceza, “İşlevsel Halk Bilimi” yönteminde belirtilen folklorun adı geçen işlevlerine uygunluk gösterdiği görülür. Anlatı kahramanlarına kimi zaman ödül kimi zaman da ceza verilerek folklorun eğlenme, eğitim, kültürlenme, değerleri koruma ve protesto işlevlerine hizmet edilir.

SONUÇ

Türk halk edebiyatı ürünleri içinde anlatma (narratif) esasına dayanan ürünler geniş bir yer tutar. Bunlar içinde en önemlileri mitler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri, efsaneler ve fıkralardır. Çalışmamızda Türk halkının ortak hazinesi ve üretimi olan anlatıları ödül ve ceza ilişkisi açısından inceledik.

Anlatılarda ödül ve cezanın yer alması, anlatı dünyasında dengenin sağlanması ile ilgilidir. Yani kötülerin cezalandırılması, iyilerin de ödüllendirilmesi dinleyicide ya da okuyucuda olumlu/optimist bir dünya modelini egemen kılmaya yöneliktir. Okuyucu bütün kötülöklere ve kötü kişilere, olağanüstü güçte olan devlere, cadılara rağmen iyi kalpli, temiz ve yardımsever bireylerin kazanacağını anlatılar sayesinde duyumsayabilir. Bu bağlamda bireyin iyi ile özdeşim kurarak ödüle yönelmesi sağlanabilir. Kötülerin bulunduğu safta yer almanın ise ceza doğuracağını, anlatıyı dinleyen ya da okuyan idrak edebilir.

Ödül ve ceza türleri göz önünde bulundurulduğuda, halk anlatıları içinde destan ve masalların mesaj iletmede ilk sırada yer aldıkları söylenebilir. Destanlarda ödüller ve cezalarla etik siyasete, iyi bir liderin fonksiyonlarına, cesaretin sınanmasına, toplumsal eşitliğe vs. vurgu yapılır.

Halk anlatılarında ödül ve ceza çoğu zaman, değişim / dönüşüm / erginlenme / aşama ile ilgilidir. Anlatı kahramanları uzak diyarlarda türlü güçlüklerle mücadele ettikten sonra, yanlarında bir ödülle geri dönerler. Evlenilecek bir kız, taht ya da para şeklindeki ödüller kahramanın geçirdiği aşamayı sembolize eder. Kuyu, mağara, sandık, zindan, dağ, göl ve deniz gibi ceza mekânlarında ise anlatı kahramanları kişiliğini kemale erdirir. Ayağına demir çarık giyen, eline demir asa alan kahramanlar insan-ı kâmil olmak için acılarla, zorluklarla hatta yokluklarla sınanırlar.

Fıkralarda ödül ve ceza, mizah dilinin gizemi ile ilgilidir. Toplum hayatındaki olumlu davranışların ödüle olumsuz davranışların da cezaya neden olacağını açıklayan fıkralarda gülme, kimi zaman ödül kimi zaman da ceza şekliyle uygulanır.

Anlatılarda bireylere istenilen davranışları kazandırmak için cezadan çok ödülün kullanıldığı görülür. Bu tespit geleneksel Türk eğitim anlayışını yansıtır. Zira geleneksel Anadolu pedagojisinde duyguda özgürlük, davranışta disiplin yer almaktadır.

İncelemeye esas alınan anlatılarda tespit ettiğimiz kadarıyla dayak ile terbiye sadece üç masalda (*Çocuğun Rüyası*, *Of Baba ve İki Yılan ile Evlenen Kız*) yer alır.

Bahse konu olan masallarda eğiten (*Of Baba*), eğitilen (*İki Yılan ile Evlenen Kız*) kişiler olağanüstü özelliklere sahiptir ve gerçeğe örtüşmez. Dayak ile eğitimin gerçek dışı varlıklar ile uygulanması, Türk terbiye sisteminde cezanın değil, ödül ve geri dönütlerin daha çok kullanıldığı yansıtır. Ayrıca halk anlatılarında ödül, cezadan daha fazla kullanılmıştır. Bu tesbit bağlamında çocuk eğitiminde cezanın değil, ödül ve geri bildirimlerin kullanılması gerektiği söylenebilir.

Halk anlatılarında istendik davranışlar rol modellere, anne ve babaya bağlanır. *Babanın Üç Kızı*, *Dede ile Torunu* masallarında, *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*' da, *Anamos Dağı* efsanesinde ve Nasreddin Hoca'nın öküzünü dövdüğü fıkra, anne ve babanın örnek davranışları ile kabul edilen eylemlerin ortaya çıkacağı vurgulanır. Bu örneklerde çocuğun davranışlarını çevresi ve genleri belirler, mesajı verilir.

Çalışmanın sonucunda genel olarak halk anlatılarında ödüllerin demokrasi algısını pekiştirmek, sosyal adalete ve insan haklarına saygıyı güçlendirmek, toplumsal tabakalaşmayı önlemek/sosyal eşitliği sağlamak, bireylerde psikolojik tatmin/güdü (motive etmek, özgüven vermek) sağlamak ve istendik davranışları yaygınlaştırmak ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Halk anlatılarında ödüller organizmanın/kahramanların birincil ve ikincil ihtiyacını karşılamaya yönelik verilir. Ödüllerin çoğunu Tablo-1'de görüldüğü üzere maddi ödüller oluşturur. Anlatılarda maddi ödüllerin çokluğu dinleyici ya da okuyucuda gerçeklik etkisini yaratmak ve birincil/temel ihtiyaçların daha önemli olduğunu vurgulamak ile ilgilidir. Bu ödüller vasıtasıyla toplumsal kabullere vurgu yapılır. Birey sosyal normlara ve değerlere saygılı olduğu müddetçe ödüllere sahip olur mesajı verilir. İnsani zaafı kabul edilen hırs, tamah, iki yüzlülük, kıskançlık gibi kötücül huylardan kurtulmak gerektiği vurgulanır. Bu huylardan şahsiyetlerini arındıran bireylerin er ya da geç mutlaka ödüllendirileceği imlenir.

Anlatılarda yer alan cezalar ise antidemokratik eylemleri bastırmak, karşıt değerleri önlemek, kutsala, töreye ve inanç sistemine karşı farkındalık yaratmak, can, mal ve ırz güvenliğini temin etmek, hukuku korumak, güçlülerin hukuku değil, hukukun güçlü olması gerektiği mesajını vermek ile ilgilidir.

Anlatılarda cezalar bağlamında menfaat, haz ve güç ahlakına göre hayata düzen veren bireyler eleştirilmektedir. Bu eleştiride bir anlamda insanlığa ve topluma büyük sıkıntı ve sorunlar yaşatan eylemlerden uzak durulması gerektiği vurgulanır. Birey

toplumda, değer odaklı hareket ettiği sürece başarılı olur. Değerleri hiçe sayan sadece kendi kârını düşünen bir ahlak anlayışı, toplumsal felaketlerin temel sebebi olabilir. Anlatılarda cezaların çoğunu Tablo-1’de görüldüğü üzere maddi cezalar oluşturur. Maddi cezaların çokluğu ile yaşamı zorlaştıran eşya sevgisine ve maddeye tapan toplumun esaretine gönderme yapılır.

Halk anlatılarında ödül ve ceza bağlamında çeşitli olaylardan hareketle “örnek insan” modeli çizilir. Eğitimde en etkili yollardan biri eğitilene model göstermektir. İnsanlara sevgiyle yaklaşan, onlara yol gösteren, yardımcı olan kahramanlar ödüllendirilirken tersi davranışta bulunanlar da cezalandırılır. Bu tür anlatılarda, insana, makamına/mevkiine bağlı olarak değil sadece insan olduğu için, adam gibi adam olduğu için değer verilmesi gerektiği örneklerle anlatılır. Özellikle yaşlıya, hastaya, ihtiyaç sahiplerine yardım etme duygusu sıklıkla vurgulanır.

Anlatılardaki ödüller ve cezalar vasıtasıyla millî hukukun tarihi ve usulü tespit edilebilir. Türk milletinin en eski ahlakî ve hukukî görüşlerinin yansıtıldığı metinlerde kültürel normlar geleceğe aktarılır. Manas Destanı’nda tokulluk geleneği bağlamında iyi iş yapan demirci ikinci kez evlendirilir. Gelin ile Kaynı masalında zina eden kadın recmedilir. Çengel Boğazı efsanesinde eşkiyalar çengele asılarak öldürülür. Bütün bu örnekler Türk milletinin ahlak ve hukuk görüşleri ile ilgilidir.

Üzerinde çözümleme yapılan halk anlatılarında ödül ve ceza, “İşlevsel Halk Bilimi” yönteminde belirtilen folklorun adı geçen işlevlerine uygunluk gösterdiği görülür. Anlatı kahramanlarına kimi zaman ödül kimi zaman da ceza verilerek folklorun eğlenme, eğitim, kültürlenme, değerleri koruma ve protesto işlevlerine hizmet edilir.

KAYNAKÇA

- ABALI, Nefise (2011), **Halk Anlatılarında Ensest**, (Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ABAY, Ahmet (2018), “*Kur’an’ın Bireye ve Topluma Kazandırdığı Ahlakî Değerler*”, **Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu**, s.635-643, Kahramanmaraş.
- AÇA, Mehmet (2004), “*Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis*”, **Millî Folklor**, Yıl: 16, Sayı:62, s. 8-16.
- AÇA, Mustafa (2006), “*Türk Halk Hikayelerinde Zindan*” **Zindanlar ve Mahkumlar** (Ed.: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Aytun Oltun), Babil Yayınları, İstanbul.
- AKAY, Ali (1999), **Armağan**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- AKGÜNDÜZ, Murat (2007), “*Padişah ile Şeyhülislam Arasındaki Hediyeleşmeler* ”, **Hediye Kitabı** (Ed.: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1999), **Kirmanşah Hikayesi**, Akçağ Yayınları, Ankara
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002), **Taşeli Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara
- ALTEKİN, Ali Berat (2009) “*Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine*”, **Millî Folklor**, Yıl: 21, Sayı:81, Cilt: 12, s. 18-26.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2011), **Türk Halk Hikayelerinin Motif Yapısı**, Akçağ Yayınları, Ankara
- ALPTEKİN, Ali Berat (2014), **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara
- ALPTEKİN, Ali Berat- ŞENOCAK, Ebru (2019), “*Alper Tunga Destanı’nın Yeni Bir Kaynağı Olarak: Sülaymannâme*” **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. 5, S. 2, s. 127-143.
- ALSAC, Fevziye (2017), **Anadolu Masallarında Yapı, İzlek ve Masal Kahramanlarının Tip Tahlili**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- ARIK, Ferda Şamil (1997), **Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar 1. Suçlar ve Cezalar**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

- ARSAL, Sabri Maksudi (2014), **Türk Tarihi ve Hukuk**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ARTUN, Erman (2008), **Türk Halk Bilimi**, Karahan Kitabevi, Adana.
- ARTUN, Erman (2009), **Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ASSMANN, Jan (2001), **Kültürel Bellek**, (çev. Turgay Kurultay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2006), **Güller Kitabı**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- AZAR, Birol (2009), “*İyiliğin Somut Rengi Hızır ve Kültürümüzdeki Fonksiyonları*” **1. Ulusal İyilik Sempozyumu**, (20-21 Haziran 2009), Elazığ, s. 217-279,
- BAKIRCI, Nedim (2010), **Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerinde Bir İnceleme**, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- BAKIRCIOĞLU, Rasim (2006), **Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami (1987), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi-1**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BAŞGÖZ, İlhan (1996), “*Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi*”, **Umay Türkes Günay Armağanı**, Ankara.
- BAYAT, Fuzuli (2003), **Şamandan Aşıka, Alpten Erene Köroğlu**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BAYAT, Fuzuli (2005), **Türk Şaman Metinleri**, Üç Ok Yayınları, Ankara.
- BAYAT, Fuzuli (2007), **Türk Mitolojik Sistemi 1**, Ötüken Yayınları, Ankara.
- BAYAT, Fuzuli (2013), **Mitolojiye Giriş**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BEKİROĞLU, Nazan (2010), **Cümle Kapısı**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- BEKKİ, Salahaddin (2007), **Maaday-Kara Destanı**, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- BERGSON, Henri (2014), **Gülme** (çev. Devrim Çetinkasap), İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi Bilmen (1997), **Büyük İslam İlmihali**, Metin Yayıncılık, İstanbul.
- BOLAT, Özgür (2016), **Beni Ödülle Cezalandırma**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (2001), **Masallar -1- Uçar Leyli**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- BORATAV, Pertev Naili (2009), **Köroğlu Destanı**, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (2015), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- BUDAK, Selçuk (2005), **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- BUCKLAND, Raymond (2005), **İşaretler, Semboller, Alametler** (çev. Derya Ergin), Kozmik Kitaplar, İstanbul.
- BULAÇ, Ali (2006), **Tarihe ve Hayata Dönüş**, Akademi Yayınları, İstanbul.
- BURAN, Ahmet (2011), **Kurşunlanan Türkoloji**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1992), Milliyet Yayınları, İstanbul
- CAMPBELL, Joseph (2000), **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu** (çev. Sabri Gürses), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülde (2011), **Köroğlu Merkezli Hikâyelerin Sembolik Açılımı**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülde (2019), *“Bütünlüğe Ulaşma Yolunda Nasreddin Hoca ve Eşgeği”*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 29, S:1, s.49-57.
- CHARRIER, J. Paul (2010), **Bilinçdışı ve İnsan**, (çev.Hüseyin Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÇIPLAK, Nilgün (2013), *“Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım”*, **TurkishStudies**, Volume 8/4 Spring 2013, p. 499-513,
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2007), **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2010), **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- CÜCELOĞLU, Doğan (2013), **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DALKESEN, Nilgün (2015), *“Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kültüründe Geyik Kültü”*, **Millî Folklor**, Yıl: 27, Sayı:106, s. 58-69.
- DAŞDEMİR, Özkan (2012), **Halk Hikayesi Olarak Yusuf ile Züleyha**, Fenomen Yayıncılık, Erzurum.
- DEMİR, Necati (2013), **Türk Efsaneleri 1-2**, Edge Akademi Yayınları, Ankara.
- DEMİRBAŞ, Timur (2011), **Ceza Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- DİKİCİ, Mehmet (2005), **Türklerde Devlet**, Akçağ Yayınları, Ankara.

- DOĞAN, Ahmet (2006), “*Bireyleşim/Kemalat Sürecinde Kapalı ve Dar Mekânlar*”, **Bilig**, S.37, s.115-130.
- DÖKMEN, Üstün (1983) “*Pinokyo’nun Arketipler ve Ana Baba Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi*”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 2, Ankara.
- DÖKMEN, Üstün (2002), **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- DÖKMEN, Üstün (2006), **Küçük Şeyler 1**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- DÖNMEZER, Sulhi (1984), **Kriminoloji**, Filiz Kitapevi, Ankara.
- DUMAN, Mustafa (2008), **Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası**, Heyamola Yayınları, İstanbul.
- DURAND, Gilbert (1998); **Sembolik İmgelem**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- DURBİLMEZ, Bayram (2010), “*Aşıklık Geleneklerinde Saz*”, **Millî Folklor**, Yıl: 22, Sayı: 85, s. 148-158.
- DURSUN, Aysun (2011), “*Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku*”, **Turkish Studies**, s. 107-120
- DURSUN, Aysun (2016), **Türk Halk Hukuku**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü (1981), **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1997), **Halk Edebiyatı Araştırmaları 1-2**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (2000), **Kerem ile Aslı Hikâyesi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ELIADE, Mircea (2017), **Mitlerin Özellikleri** (çev. Sema Rıfat), Alfa Yayınları, İstanbul
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1942), **Kur’an-ı Kerim Meali**, Haktan Yayın Dağıtım, Konya.
- ERCAN, İsmail (2009), **Ceza Hukuku**, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul.
- ERDENTUĞ, Nermin (1977), **Sosyal Adet ve Görenekler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- ERGİN, Muharrem (2011), **Dede Korkut Kitabı-1**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGÖZ, Ramazan (2014), **Anadolu Efsanelerinde Yasaklar ve Cezalar**, (Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ardahan.

- ERGUN, Metin (1997), **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I-II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGUN, Metin (1997), **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Cemre Yayınlar, Konya.
- ERGUN, Pervin (2003), “*Dede Kokut Hikayelerinde Dağ Kültü*”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 75-88.
- ERGUN, Pervin (2005), “*Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Taskaray-Keloğlan*”, **Millî Folklor**, Yıl: 17, Sayı: 68, Cilt: 115, s. 78-84.
- ERGUN, Pervin (2010), “*Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü*”, **Millî Folklor**, Yıl: 22, Sayı: 87, Cilt: 11, s. 113-121.
- ERGUN, Pervin (2011), “*Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnancın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine*”, **Millî Folklor**, Yıl: 23, Sayı: 89, s.133-146.
- EROL ÇALIŞKAN, Şerife Seher- BAŞARAN, Cihan Barış (2017), “*Türkmen Efsanelerinde Vatana İhanet ve Cezası*”, **İdil**, 6 (34), s. 1715-1733
- ERSANLI, Kurtman (2004), “*Öğrenmede Davranışsal Yaklaşımlar*”, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi** (ed: Binnur Yeşilyaprak), Pegem Yayıncılık, Ankara.
- EYÜBOĞLU, B. Rahmi (2015), **Dol Kara Bakır Dol- Bütün Şiirleri**, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- EYÜBOĞLU, İ. Zeki (1998), **Anadolu İnançları- Anadolu Üçlemesi 1**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- FICHTER, Joseph (2016), **Sosyoloji Nedir**, (çev. Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız- ÜÇÜNCÜ Kemal (2015), **Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÖKERİ, A. İ. (1979), **Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatı’nda Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması**, (Atatürk Üniversitesi, DTCF Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara
- GÖKSU, Turgut (2002), “*Maslow’un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu*”, **Polis Bilimleri Dergisi**, C. 4, S. 3-4 (Temmuz-Aralık), s. 27-48.
- GÖMEÇ, Saadettin (2009), **Türk Destanlarına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.

- GÖNEN, Sinan (2011), **Geleneksel Konya Köy Seyirlik Oyunları**, Köme Yayınları, Konya
- GÖRKEM, İsmail (2012), “*Doğu Karadeniz Düğünlerinde Görülen Eniştayi Tavana Asma Geleneği*”, **Türk Kültürü**, s. 1-14.
- GÖRKEM, İsmail (2006), **Elazığ Efsaneleri**, Manas Yayıncılık, Elazığ
- GÜLER, Meftune (2000), **Harput Efsaneleri**, Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayınları, Elazığ.
- GÜNEŞ, Adem (2011), **Kişilik ve Karakter Gelişiminde Çocukluk Sırrı**, Nesil Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ, Adem (2013), **Çocuk Eğitiminde Pozitif İletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, (1987) **Ceza Normu Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni**, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- HANGÜN, İkrani (2002), **Elazığ Fıkraları (İnceleme – Metin)**, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine (2007), **Diyarbakır Efsaneleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine (2013), **Masallar ve Eğitimsel İşlevi**, Eğiten Kitap İstanbul.
- HÖKELEKLİ, Hayati (2013), **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitim**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- HOŞRIK, Evren (2012), **Kadın Erkek İlişkilerinde ve Çocuk Yetiştirmede Ödül-Ceza**, Elif Yayınevi Yayınları, Ankara.
- IRMAK, Yılmaz (2016), “*Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri ve Uygulamaları*”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 6, S. 11, s. 113-132.
- IRMAK, Yılmaz (2017), “*İşlevsel Halkbilimi Kuramına Göre Âşık Mahsuni Şerif’in Şiirlerinde Tespit Edilen Yeni İşlevler*” **Studies Of The Ottoman Domain**, Cilt: 7, Sayı: 12, s.183-212.
- İBRAYEV, Şakir (1998), **Destanın Yapısı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- İÇEL, Hatice (2017), **Türk Folkloründe Sandık**, Köme Yayınları, Konya
- İLERİ, Canan (2007), “*Horoz Telleme*”, **Hediye Kitabı** (Ed.: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- İNAN, Abdulkadir (2015), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İslâm Ansiklopedisi (2006), **Türkiye Diyanet Vakfı**, Ankara.
- JUNG, C. Gustav (1993), “*Dönüşüm Sürecini Canlandıran Örnek Simgeler*” (çev. Ender Gürol), **Türk Dili**, Sayı 500, Ağustos, s. 203, Ankara.
- JUNG, C. Gustav (2012), **Dört Arketip** (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul.
- JUNG, C. Gustav (2013), **Keşfedilmemiş Benlik** (çev. Barış İlhan- Canan Ener Sılay), Barış İlhan Yayınevi, İstanbul.
- KABACALI, Alpay (1991), **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca Hayatı Kişiliği Fıkraları**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul.
- KADİRZADE, Kadir İbrahimoglu (2005), **Adet İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi** (çev. Ahmet Doğan), Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2006), **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, Sosyal Psikoloji Dizisi, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar (2009), **Türk Halk Tefekküründe Kurt II**, Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (1999), **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KANAT, Cüneyit (2013), **Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza**, Küre Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, Mevlüt (2003), **Yaşayan Anadolu Efsaneleri**, Özgür Eğitim Yayınları, İzmir.
- KARTAEVA, Tattigül- DAVUTBEKOVA, Marjan (2016), “*Kazak Halkının Geleneksel Hukukunda Cezalandırma Şekli*”, **Millî Folklor**, Yıl: 28, Sayı 111, s.193-207.
- KARABAŞ, Seyfi (1981), **Bütüncül Türk Budunbilime Doğru**, ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KAŞGARLI Mahmud, **Divan-ü Lügat’it Türk** (çev. Besim Atalay), TDK Yayınları, Ankara,
- KAYA, Doğan (1993), **Mahmut ile Nigar Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- KAYA, Doğan (2001), **Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KAYA, Doğan- KOZ, Sabri (2000) **Halk Hikâyeleri I**, Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KAZMAZ, Süleyman (1985), “*Millî Hukuk ve Folklor*” **Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler** (Hz. Feyzi Halıcı), Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Konya.
- KIERKEGAARD, Soren (2009), **İroni Kavramı**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara
- KİBAR, Osman (2005), **Türk Kültüründe Ad Verme**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KOCA, Mahmut (2010), “*Türk Ceza Kanunda Soykırım Suçu*” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Nisan 2010, S.1, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1962), **Türk Saz Şairleri I-V**, Milli Kültür Yayınları, Ankara
- KORKMAZ, Ramazan (2000), “*Fenemonolojik Açından Tepegöz Yorumu*”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (19 - 21 Ekim 1999 – Ankara)**, s. 259-270, Ankara.
- KORKMAZ, Ramazan (2008), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KORTANTAMER, Samira (2007), “*Memluklerde Hediye*”, **Hediye Kitabı** (Ed.: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KÖSE, Nerin (1996), **Sürmeli Bey Hikayesi**, Milli Folklor Yayınları, Ankara.
- KÜLAHOĞLU, Şermin (2004), “*Gelişim ve Öğrenme Psikolojisine Giriş*” **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi** (ed: Binnur Yeşilyaprak), Pegem Yayıncılık, Ankara.
- KURT, İhsan (2012), **Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MENEKŞE, Ömer (2003), “*Osmanlı’da Zina Cezası Olarak Recm*”, **Marife Dergisi**, Yıl:3, Sayı:2, Güz 2003, s. 7-18, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2005), **Alevi ve Bektâşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- OĞUZ, Öcal (2012), “*Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve ‘Töre Cinayetleri’*”, **Millî Folklor**, Yıl: 24, Sayı: 95, s. 103-113.
- ÖGEL, Bahaettin (1976), “*Keloğlan Masal Motifinin Eski Türk Kökenleri*”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi**, Ankara,
- ÖGEL, Bahaettin (2001), **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

- ÖGEL, Bahaettin, (2010), **Türk Mitolojisi 1-2**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖĞÜT EKER, Gülün (2017) “*Mizah, Tanrı’dan Bir Armağan mı Yoksa Şeytanın Getirdiği Bir Cezalandırma Yöntemi mi? Sosyal Normların Cezalandırma Yaptırımı Boyutunda ‘Sosyal Ceza Olarak Gülmeye’*” **Folklor/Edebiyat**, Cilt:23, Sayı:92, s. 49-62.
- ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim (2005), “*Kel Ata’dan Keloğlan’a Hilebaz Dönüşüm*” **Millî Folklor**, Yıl:17, Sayı:67, s. 47-52.
- ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim (2014), “*Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanı’nda İktidar ve Kut*”, **Millî Folklor**, Yıl:26, Sayı:104, s. 5-19.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2011), **Muğla Masalları**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2013), **Muğla Efsaneleri**, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Muğla
- ÖNDER, Mehmet (1992), **Aldı Sözü Anadolu**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000), **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- ÖZCAN, Tarık (2003), “*Oğuz Kağan Destanı’nın Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi*”, **Millî Folklor**, Cilt:8, Yıl:15, Sayı:57, s. 76-81.
- ÖZCAN, Tarık (2013), “*Modern Bir Öncü: Keloğlan*”, **Bilig**, Bahar/2013, S.:65, s.:247-258
- ÖZÇELİK, Mehmet (2004), **Afyonkarahisar Masalları**, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- ÖZDEMİR, Serdar Deniz (2014), **Anadolu Masallarında Su ve Ateş**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- ÖZDEMİR, Serdar Deniz (2016), “*Toplum, Mizah ve Kültürel Bellek Bağlamında İncili Çavuş Fıkraları*”, **Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 28-30 Nisan 2016**, s. 287-294.
- ÖZÇAM, Çimen (2009), “*‘Ocağına İncir Dikmek’ Deyimi Üzerine*”, **TurkishStudies**, Volume 4/8 Fall, s. 1946-1953.
- ÖZMEN, Ferhat (2012), **Mizah Dili Bağlamında Polis Konulu Fıkralar**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- PALA, İskender (2005), **Kitab-ı Aşk**, Alfa Yayınları, İstanbul.

- RAGLAN, Lord.(1931), *“Incest and Ezogami”*. **The Journal of the Royal Anthropological of Great Britain and Ireland**, Vol. 3 (Jan.- Jun., 1931). 167-180.
- ROUX, Jean-Paul (2005), **Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, (çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ROUX, Jean-Paul (2011), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (1980), **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2009), **Efsane Araştırmaları**, Kömen Yayınları, Konya
- SAKAOĞLU, Saim (2010), **Masal Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2013), **101 Anadolu Efsanesi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU Saim- ALPTEKİN Ali Berat (2014), **Nasreddin Hoca**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- SARAÇ, Ömer (2014), *“Türk Destanlarında İntikam Motifi”*, **Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma Dergisi**, C.3. s:5
- SARI, Ahmet – ERCAN, Cemile A (2008), **Masalların Psikanalizi**, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara.
- SAYAR, Kemal (2014), **Yavaşla**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- SENEMOĞLU, Nuray (2011), **Gelişim Öğrenme ve Öğretim**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- SEZER, Melek Özlem (2012), **Masallar ve Toplumsal Cinsiyet**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1983), **Erzurum Efsaneleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2014), **Mitoloji Üzerine Araştırmalar**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2016), **Erzurum Masalları**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- ŞENOCAK, Ebru (2006), *“Halk Hikayelerinde Ölüm Kavramının Tematik Değerlendirilmesi”* **Saim Sakaoğlu’na Armağan**, s. 436-449, Köme Yayınları, Konya

- ŞENOCAK, Ebru (2007) “*Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri*” **Millî Folklor**, Yıl: 19, Sayı:76 , Cilt:8 , s. 164-172.
- ŞENOCAK, Ebru (2013), “*Göç ve Ergenekun Destanlarında Mitostan Ütopyaya Yolculuk*” **TurkishStudies**, Vol. 8/1, s.:2525-2537.
- ŞENOCAK, Ebru (2015), “*Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destana Arketipsel Bir Yaklaşım*” **III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası** (19-23 Ekim 2015), s.1313-1318, İzmir.
- ŞENOCAK, Ebru (2016), “*Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar*”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı:8, Ocak 2016, Ankara.
- ŞENOCAK, Ebru (2017), **İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1987), **Arzu ile Kamber Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1997); “*Halk Anlatımlarında ‘Sandığa Koyarak Denize Atma’ Motifi Üzerine*”, **Millî Folklor**, 5 (36), s.: 34-41.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001), **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2008), “*Ölümsüzlük İlâcı Elma*”, **Turkish Studies**, Vol.3/5., s.: 193-204.
- ŞİMŞEK, Esmâ- ŞENOCAK, Ebru (2009), “*İbn Sina Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili*” **Millî Folklor**, Yıl: 21, Sayı 82, s.110-121.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2009), “*Yöneten-Yönetilen İlişkilerinde Nasreddin Hoca’nın Tutum ve Davranış Biçimi*”, **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak, 8–9 Mayıs Akşehir 2008**, Ankara, s. 811–824.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2014) “*Türk Halk Anlatılarında Misafirperverlik Olgusu ve Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi*” **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, S:4, Eylül-Aralık 2014, s. 67-83
- ŞİMŞEK, Esmâ (2015), “*Dede Korkut’tan Hasibe Hatun’a: Halk Şirine Yansıyan Olumsuz/İstenmeyen Kadın İmajı*” **III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası** (19-23 Ekim 2015), s.1329-1346, İzmir.

- ŞİMŞEK, Esmâ (2015), “*Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri İçerisinde Fıkraların Yeri*” **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, S.6, Mayıs, s.195-234.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2016), “*Edebiyat-Toplum İlişkisi Açısından Masallar*” **Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 28-30 Nisan 2016**, s. 189-198.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2016), “*Türk Kültüründe, Kaplumbağalar ile İlgili Efsaneler Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, 2016 (S.10) s.51-63
- ŞİMŞEK, Esmâ (2019), “*Masal Formellerinde Sembolik Anlatım*”, **Ali Berat Alptekin Armağanı**, s. 867-874, Köme Yayınları, Konya.
- STEVENSON, Anthony (1999), **Jung**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- THOMPSON, Stith (1955-1958), **Motif Index of Folk-Literature**, C.6, Indiana University, USA.
- TANYU, Hikmet (1968), **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
- TARHAN, Nevzat (2014), **Aile Okulu**, Timaş Yayınları İstanbul.
- TATCI, Mustafa (1997), **Edebiyattan İçeri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan (2004), **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca**, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- TURHAN, Faruk (2006), “*Soykırım Suçunda Bir Grubu Tamamen veya Kısmen Yok Etme Amacı ve Ermeni Tehciri Olayı*”, **Hukuki Perspektifler Dergisi**, S: 9 Aralık, s. 48.
- TÜRKAN, Kadriye (2017), “*Anadolu’dan Seçilmiş Masallarda Cinsel Taciz Teması*”, **Türkbilig**, S.4, s. 229-240.
- TÜRKEŞ GÜNAY, Umay (2009), **Türk Kültürüne Eleştiri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TÜRKEŞ GÜNAY, Umay (2011), **Elazığ Masalları ve Propp Metodu**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TÜRKEŞ GÜNAY, Umay (2015), **Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (1995), **Âşık Garip Hikâyesi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (1998), **Tahir ile Zühre**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- TÜRKMEN, Fikret (2014), **Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- USTA, Çiğdem (2009), **Mizah Dilinin Gizemi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet (2007), **Destanlar**, Ürün Yayınları, Ankara.
- YILAR, Ömer (2014), **Halk Hikâyesi Olarak Ferhat ile Şirin**, Pegem Akademi, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun (1999), **Türk Edebiyatında Bektâşi Fıkraları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YILDIZ, Naciye (1995), **Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YILDIZ, Naciye (2009), “*Türk Destanlarında Çocuksuzluk*” **Millî Folklor**, S. 82, s.76-88.
- YOLDAŞOĞLU, Fazıl (2000), **Alpamış Destanı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay (2014), **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayınları, İstanbul.
- YURTBAŞI, Metin (2014), “*Özbekistan ve Anadolu'dan Çocuk Atasözleri*”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, s. 85-146.
- YUSUF Has Hacip (1999), **Kutadgu Bilig** (çev. Reşit Rahmeti Arat), TDK Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları

- www.fıkralarım.com.tr. (Erişim Tarihi: 29.05.2011)
- www.hakkarim.net (Erişim Tarihi: 29.05.2008)
- www.hikayeler.gen.tr. (Erişim Tarihi: 05.01.2010)
- www.hurriyet.com.tr. (Erişim Tarihi: 20.11.2017)
- www.ilgincveenteresen.blogspot.com.tr. (Erişim Tarihi: 02.12.2014)
- www.listelist.com. (Erişim Tarihi: 03.10.2015)
- www.medikalakademi.com.tr. (Erişim Tarihi: 07.12.2014)
- www.milliyet.com.tr. (Erişim Tarihi: 20.02.2015)
- www.sözcü.com.tr. (Erişim Tarihi: 06.12.2015)
- www.tavsiyedyorum.com.tr. (Erişim Tarihi: 01.03.2012)

www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.03.2017)

www.vebstagram.one.tr. (Erişim Tarihi: 10.03.2017)

www.youtube.com.tr. (Erişim Tarihi: 18.02.2013)

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

		SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ		
Adı-Soyadı	Ferhat ÖZMEN	
Öğrenci Numarası	122213206	
Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı	
Programı	Türk Halk Edebiyatı	
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK	
Tez Başlığı (Türkçe)	Türk Halk Anlatılarında Ödül ve Ceza	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

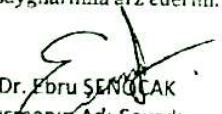
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 300 sayfalık kısmına ilişkin 09/07/2019 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

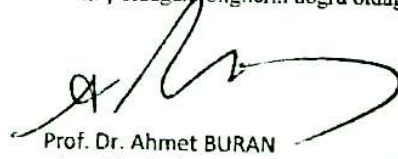
- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç.
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BURAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2: Anadolu Masallarının Modern Tasnife Göre Suç ve Ceza Tipolojisi

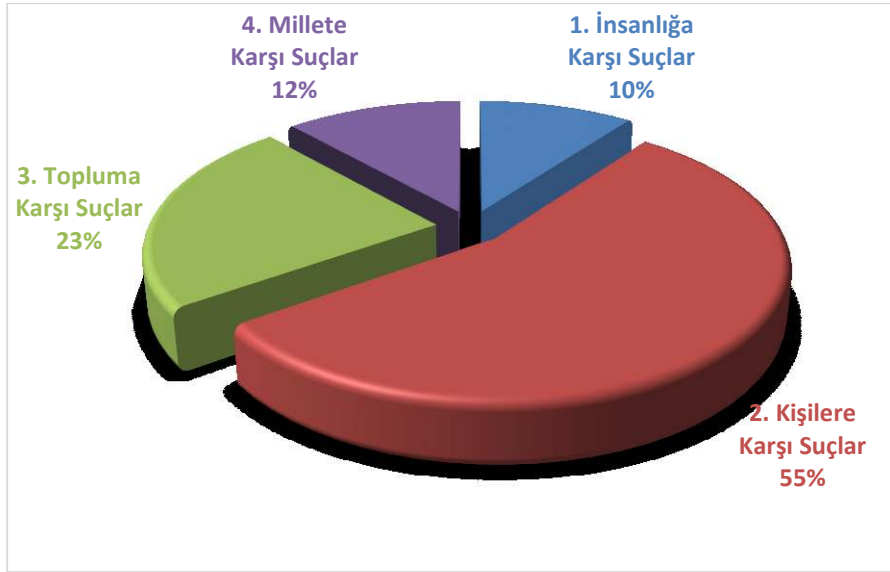
I. İnsanlığa Karşı Suçlar	a-İnsan Ticareti		Gelin İle Kayını (Alptekin, 2002) masalında bir kadın gemiciye kırk altın karşılığında satılır. Gemici kadına sahip olmak ister. Bu esnada ilahi gazap gelir.
			Kader (Şimşek, 2001) masalında bir adam kızı ile evlenecek genci, babasından yarım çuval karşılığında satın alır. Onu öldürmek için dereye atar; ancak kaderi değiştiremez. Kız, genç ile evlenir. Adam kaderi değiştiremeyeceğini anlayınca yaptıkları için vicdan azabı (Psişik ceza) çeker.
			Unutkan Adam (Şimşek, 2001) masalında fakir bir adam cami avlusunda iki çocuk bulur. Daha sonra bu çocukları varlıklı adama satar ve zengin olur. Ceza yok
			Pamuk Ana ile Çocukları (Özçelik, 2004) şehrin sokaklarından çocukları çalıp satan hırsız adam, Pamuk Ana'nın verdiği sihirli kılıç sayesinde öldürülür.
			Padişahın Rüyası (Sakaoğlu, 2002) masalında padişah rüyasında kızını bir çoban oğlunun alacağını öğrenir. Padişah çobanın oğlunu bulur ve onu ailesinden satın alıp bir dağa bırakır. Pişmanlık
	b- Soykırım		Aslan Ali (Özçelik, 2004) masalında zalim bir padişah kendisinden başka hiç kimseyi yerine layık görmediği için ülkesindeki tüm erkekleri öldürtür. Onun elinden kurtulmayı başaran Aslan Ali büyüdüktan sonra padişahı zindana attırır.
II. Kişilere Karşı Suçlar	a. Hayata Karşı Suçlar	Kasten Öldürme	Sadık Kadının İhaneti (Sakaoğlu, 2002), iffetsiz bir kadın kocasına ihanet eder, bunun üzerine padişah bütün kadınları kestirmeye karar verir. Padişah yaptığının yanlış olduğunu araya giren bir bilge sayesinde öğrenir. Pişmanlık
			İğci Baba (Alptekin, 2002) masalında iki kız kardeşi öldüren İğci Baba, küçük kız ve kurtardığı adam tarafından yanarak öldürülür.
			Horasan Padişahı (Alptekin, 2002) masalında iki kardeşini öldüren Köseye, küçük şehzade kafasını keserek cezasını verir.
			Ettiğini Bulur (Alptekin, 2002) masalında fakir adamın bulduğu altınları zengin adam onun canına kıyarak alır. Masalın sonunda gerçek anlaşılır. Katil idam ettirilir.
			Yılan Adam (Özçelik, 2004) masalında üvey anne şehzadenin karısını öldürmek için parmağına zehirli bir yüzük takar. Üvey anneye kırk katır cezası uygulanır.
		Taksirle Öldürme	Üç Ölü (Şimşek, 2001) üç ölüyü ırmağa atmak isteyen adam, ırmağın kenarında abdest alan hocayı da yanlışlıkla ırmağa atarak öldürür. Daha sonra vicdan azabı çeker.
	b. Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar	Kasten Yaralama	Gül Senem (Şimşek, 2001) masalında dadı, Gülşenem'den su karşılığında gözlerini alır. Masalın sonunda dadı öldürülür.
			Nartanesi ve Şah İsmail (Alptekin, 2002) masallarında kahramanların gözleri oyulur. Nartanesinde pişmanlık, Şah İsmail Masalında satırla ölüm cezası vardır.
			Çöpçatan (Özçelik, 2004) masalında ülkenin veziri, Çöpçatan adlı dervişten kızının fakir bir oğlana yazıldığını öğrenir. Vezir oğlanı satın alarak dağ başında onu yaralı halde bırakır. Ancak çocuk ölmez ve vezirin kızı ile evlenir. Vezir vicdan azabı çekip tövbe eder.
			Keloğlan ile Köse (Özçelik, 2004) masalında Köse, Keloğlan'ın ağabeyinin kafa derisini yüzer. Keloğlan da ağabeyinin intikamını Köse'nin kafa dersini yüzerek alır.
			Yanağında Güller Açan Kız (Önal, 2011) masalında üvey anne yanağında güller açan kızı kıskanır. Kendi kızını padişahın oğluna verir, kızın da gözlerini çıkarır. Kırk katır cezası uygulanır

	c. İşkence ve Eziyet	Keloğlan ile Kötü Köse (Alptekin, 2002) Köse kendisine ırgat duran akıllı oğlanın yüzünün derisini tarlayı sürmediği için soydurur. Deli kardeşi Köse'yi öldürür.
		Avcı Ahmet (Alptekin, 2002) masalında Avcı Ahmet'e eşî sırrını ifşa etmesi için eziyet eder. Kocasî da onu öldürür.
		Congalaz Karısı (Alptekin, 2002) masalında Congalaz Karısı, küçük kıza ateşe aldığı için parmağını emerek işkence eder. Kızın kardeşleri tarafından öldürülür.
		Hoca (Şimşek, 2001) masalında Hoca, küçük kıza dayak atıp eziyet eder. Masalın sonunda yakılarak öldürülür.
		Padişahın Kızı (Özçelik, 2004) masalında padişah yedi kız doğuran eşini sekizincinin de kız olması halinde öldürmekle tehdit eder. Ona kız evladı doğurdun diye psikolojik işkence uygular. Sekizinci kızın erkek kadar etkili olduğunu anlayan padişah pişman olur
	ç. Koruma, Gözetim ve Yardım Yükümlülüğün İhlali	Mayıl ile Abı Güneş (Şimşek, 2001) masalında masal kahramanına ad konmaz. Kahraman adsız olması nedeniyle kınanır.
		Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım (Özçelik, 2004) masalında padişah derdine çare bulamadığı kıızı dağ başına attırır. Kız dağ başında sarı yılanın içtiği sudan içince iyileşir. Pişman olup kızını aramaya giden padişah onu bir çobanla evlenmiş halde bulur.
	d. Cinsel Donulmazlığa Karşı Suçlar	Helvacı Güzeli (Şimşek, 2001) masalında hoca kendisine emanet edilen kıza cinsel saldırıda bulunur. Kızın babası tarafından öldürülür.
		Zekiye ile Mehmet (Şimşek, 2001) masalında padişahın berberi Zekiye'ye cinsel tacizde bulunur. Kırk katır kırk satır cezası uygulanır.
		Kuşlar Padişahın Kızı (Şimşek, 2001) masalında padişah geline göz kor. Kız beddua eder. Adam kör olur.
		Padişah Olan Çoban (Özçelik, 2004) masalında çobanın eşî kötü niyetli bir kervancı tarafından kaçırlır. Masalın sonunda çoban, padişah olur ve eşini kaçıran kervancıyı idam ettirir.
	e. Hürriyete Karşı Suçlar	Aslan Ahmet (Alptekin, 2002) masalında hain anne dev ile anlaşılarak oğlunu hapse attırır. Avcı Ahmet hürriyetinden yoksun eden annesini yakarak öldürür.
		Dıngıl Ali (Şimşek, 2001) masalında devler Dıngıl Ali'yi bir sepete hapsederler. Dıngıl Ali özgürlüğe kavuşunca devleri öldürür.
		Akıllı Çoban İle Padişah (Özçelik, 2004) masalında bir Arap padişahın karısını kaçıır. Masalın sonunda Arap çoban tarafında öldürülür.
		Tasa Kuşu (Seyidoğlu, 2016) masalında padişah kıızı, Tasa Kuşunu üç yıl ailesinden ayırarak bir kafese hapseder. Kuş özgürlüğüne kavuşunca kızın bütün çocuklarını kaçıır.
		Gençlikte mi Kocalıkta mı (Sakaoğlu, 2002) masalında fakir adamın karısı çamaşırını yıkadığı bezirgan tarafından kaçırlır. Bezirgan hapse atılır.
	f. Şerefe Karşı Suçlar	Yaban Böceği (Şimşek, 2001) masalında fakir kız evdeki mercimeği kapıya gelen yaşlı adama verir. Annesi kıza çok kızar ve hakaret eder. Kız da annesini kuyuya attırır.
		Dağ Adamı (Özçelik, 2004) masalında Yunanistan padişahı Dağ Adamının nişanlısı ile evlenmek ister. Dağ adamı nişanlısın gâvur padişahı ile evlenmesine çok kızar ve gururu kırılır. Onu savaşta öldürerek incinen gururunu onarır.

	g. Mal Varlığına Karşı Suçlar	Yılan Oğlan (Şimşek, 2001) masalında hırsızlar sihirli eşyaları çalar. Oğlan sihirli tokmağı ile hırsıları döver ve onları geri aşır. Dayak
		Parlak Ahmet (Şimşek, 2001) masalında Parlak Ahmet, altınları çalmaya gelenleri öldürür.
		Dünya Güzeli (Şimşek, 2001) masalında Köse dolandırıcılık yaparak padişahın oğlunun yerine geçer. Gerçek anlaşıncı idam ettirilir.
		Avcı Mehmet (Özçelik, 2004) masalında bir Yahudi Avcı Mehmet'in sihirli mavi boncuğunu çalar. Hırsız Yahudi, kırk atın kuyruğuna bağlanır.
		Dünya Güzeli (Özçelik, 2004) masalında güzel kız şehzadenin sihirli eşyalarını güzelliğini kullanarak gasp eder. Daha sonra şehzadenin sahip olduğu sihirli elma vasıtasıyla eşeğe dönüşür.
		Üç Nar, Hıyardan Şemşem Güzeli, Adsız-10 (Alptekin, 2002, Şimşek, 2001, Boratav, 2001) masallarında çocuk bir kadının testisini üç kez arka arkaya kırar. Kadın beddua eder ve kahraman aşk acısına düşer.
		Keloğlan ile Bey (Özçelik, 2004) masalında Keloğlan danasını bir beye satar. Bey parasını zamanında vermez. Kız kılığına giren Keloğlan beyden parasını dayakla alır.
		Korkak Ahmet, Dipsiz Kuyu (Şimşek, 2001, Özçelik, 2004) masallarında kamunun faydalandığı suyu devler ele geçirir, suyu vermezler. Bunun üzerine masal kahramanı tarafından öldürülürler.
		Ormancı ile Cadı Karısı (Şimşek, 2001) masalında ormancı, karısını başka erkeklerle ilişkideyken yakalar. Daha sonra onu evden kovar.
		Tembel Ahmet (Alptekin, 2002) masalında sihirli tas için padişahın kızı Tembel Ahmet ile birlikte olur. Kız evlendiğinde dul çıkınca denize atılır.
III. Topluma Karşı Suçlar	a. Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar	Şahmeranın Yüzüğü (Şimşek, 2001) masalında padişahın kızı ile Arap hayâsızca hareketlerde bulunur. Cezaları ölüm olur.
	b. Genel Ahlak Karşı Suçlar	Kıratlı (Şimşek, 2001) masalında kadın kocasına ihanet eder. Padişah hem o kadını hem de bütün kadınları astırmaya karar verir
		Keloğlan (Boratav, 2001) masalında Keloğlanın annesi mahallenin hocasıyla zina eder. Cezası ölüm olur.
		Üç Nasihat (Özçelik, 2004) masalında damın karısı eşkıyalarla yasak ilişki yaşar. Adam karısının cezasını köpeğin yanına bağlayarak verir.
		Kaygısız Ev (Özçelik, 2004) masalında bir kadın köyün ağası ile gayri meşru ilişki yaşar. Kocasından katır şekline dönüştürülür.
		Kadının Namusu (Önal, 2011), masalında namuslu olduğunu düşünen kocası eşini denemeye karar verir. Bir süreliğine evden uzaklaşır, kadın adamın arkadaşları ile ilişki yaşar. Adam eşini boşar.
		Suyu Altın Eden Tas (Sakaoğlu, 2002) masalında padişahın kızı altın tase sahip olmak için fakir adam ile yatar ve ondan hamile kalır. Padişah kızını idam ettirmeye karar verir.

	c. Aile Düzenine Karşı Suçlar		Şah İsmail (Alptekin, 2002) masalında kayınpeder gelinlerine sarkıntılık eder. Kayınpeder, aile hukukundan kaynaklanan yükümlüklerini yerine getirmede için öldürülür.
			Nahırcı İle Oğlu (Şimşek, 2001), Kara Köpek (Türkeş Günay, 2011) masallarında aile sırlarını paylaştığı için masal kahramanları demir çarık ile dolaşma cezası alır
			Peri Kızı (Özçelik, 2004) masalında peri kızı gelinene göz koyan kayınpeder, oğlundan getirmesini istediği bir karış adam tarafından öldürülür.
			Gülü Koparan Dev (Özçelik, 2004) masalında küçük kardeş ağabeylerinin ihaneti sonrası kuyuya atılır. Kuyudan kurtulan küçük kardeş ağabeylerinin cirit oynarken öldürür.
IV. Millete ve Devlete Karşı Suçlar	a. Kamu İdaresinin Güvenirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar		Çoban (Şimşek, 2001) masalında padişah vezirlerin görevi kötüye kullandıklarını tespit eder. Daha sonra başlarını kestirir.
			Benli Dilber (Alptekin, 2002) masalında Hint Padişahını korumakla görevli bekçiler, kamu görevini terkten cellât ettirilir.
			Çeşmedeki Katır (Özçelik, 2004) masalında bir savcı yürüğün bütün parasına ona suç uydurarak elinden alır. Yörük ona bir oyun oynar ve kendisinin ondan daha akıllı olduğunu ispatlar. Bunun üzerine savcı delirir ve tımarhaneye atılır.
	b. Adliye Karşı Suçlar	İftira	Helvacı Güzeli, Kaz Çobanı (Şimşek, 2001, Özçelik, 2004) masalında masum kıza hoca-müezzin zina iftirasında bulunur. Hocanın boynu vurulur.
			Üç Bacı (Şimşek, 2001) ve Padişahın Üç Kızı (Alptekin, 2002) masallarında küçük kız kardeşe aldatma iftirası atılır. Bacılara kırk katır cezası uygulanır.
			Çeşmedeki Katır (Özçelik, 2004) masalında bir savcı yörüğe hırsızlık iftirasında bulunur. Gerçek anlaşılınca savcı tımarhaneye atılır.

Ek 3. Grafikler ve Tablolar

Grafik 1: Anadolu Masallarında Kamu Düzenini Bozan Suçların Modern Tasnife Göre Dağılımı

Tablo 1: Halk Anlatılarında Türlerle Göre Ödül ve Ceza Dağılım Tablosu

Türler	Ödül		Ceza	
	Maddi	Manevi	Maddi	Manevi
Mit	1	2	4	1
Destan	10	2	8	4
Masal	12	4	26	5
Halk Hikâyesi	5	1	10	4
Efsane	8	3	14	1
Fıkra	2	1	4	4
Toplam	38	13	66	19

ÖZ GEÇMİŞ

02. 07. 1983'te Çorum- Mecitözü Sarıhasan Köyü'nde dünyaya geldim. İlkokulu köyümde bitirdikten sonra ortaokul için Mecitözü'ne gittim. Liseye devam etmek için Çorum Atatürk Lisesi'ne 1997'de kayıt yaptırdım ve buradan 2000'de mezun oldum. 2001' de Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandım ve buradan 2005'te mezun oldum. Haziran 2012'te Doç. Dr. Ebru Şenocak'ın danışmanlığında hazırladığım “Mizah Dili Bağlamında Polis Konulu Fıkralar” adlı yüksek lisans tezi ile bilim uzmanı oldum. Şuan özel bir kurumda çalışmaktayım.

